

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ ve METODOLOJİ PROGRAMI**

GÖZETİM TOPLUMU ve TOPLUMSAL MEŞRUIYET

(Doktora Tezi)

**Hazırlayan
Sevgi Kesim Güven
20016046**

**Danışman:
Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu**

İSTANBUL – Mart 2007

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no.</u>
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VII
SUMMARY.....	XI
TABLULARIN LİSTESİ.....	XIV
1. GİRİŞ	15
1.1. Çalışmanın Amacı.....	19
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	19
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	21
2. YENİ DÜNYA DÜZENİ İÇİNDE ENFORMASYON TEKNOLOJİLERİ ve TOPLUMU.....	22
2.1. Bilgi ve Enformasyon Kavramları.....	23
2.2. Enformasyon Çağının Doğuşu.....	27
2.3. Enformasyon Toplumu Yaklaşımları.....	34
2.3.1. Teknoloji ve Toplum Arasındaki İlişki.....	43
2.3.2. Enformasyon Teknolojilerinin Vaat ve Tehditleri.....	55
3. GÖZETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	64
3.1. Gözetimin Tarihi.....	67
3.2. Geleneksel ve Yeni Gözetim Teknolojileri Arasındaki Farklılıklar	74
3.3. Tele Ekrandan Elektronik Panoptikon'a.....	83
3.3.1. Bentham'dan Foucault'ya Panoptikon.....	85
3.3.2. Elektronik Gözetim ve Panoptikon.....	91
4. GÖZETİMDE YENİ YÖNLER.....	99
4.1. Dünya Çapındaki Gözetleme Sistemleri.....	100
4.1.1. Echelon.....	101
4.1.2. Truva Atı.....	102

İÇİNDEKİLER (2)

Sayfa no.

4.1.3. Carnivore.....	103
4.3.4. Promis.....	103
4.2. Küreselleşen Gözetim: İnternet.....	105
4.3. Çalışanların Elektronik Ekran Aracılığı ile Gözetimi.....	114
5. GÖZETİM TOPLUMU OLMA SÜRECİNDE MAHREMİYET SORUNU.....	
5.1. Kamusal ve Özel Alan Arasındaki Ayrım.....	129
5.2. Mahremiyetin Tanımı ve İşlevleri.....	134
5.3. Gözetim Teknolojileri ve Mahremiyet Sorunu.....	145
6. GÖZETİMİN TOPLUMSAL MEŞRUIYETİ.....	
7. GÖZETİM KARŞITLIĞI: GÖZETİM KIRICILIĞI HAREKETLERİ... 170	
8. METODOLOJİ..... 183	
8.1. Yöntem.....	183
8.2. Örneklem.....	184
8.3. Saha Çalışması.....	186
8.4. Veri Analizinde Kullanılan Teknikler.....	187
9. BULGULAR..... 188	
9.1. Yeni Enformasyon Teknolojilerinin Gücü: Gündelik Hayatı Kolaylaştırma.....	188
9.1.1. Dünya’da ve Türkiye’de Bilgisayar, İnternet, Cep Telefonu ve Kredi Kartı Kullanım Oranı ve Amaçlarına Yönelik Ölçümler.....	190
9.1.1.1. Bilgisayar ve İnternet Kullanım Verileri.....	190
İÇİNDEKİLER (3)	
<u>Sayfa no.</u>	
9.1.1.2. Görüşmecilerin Bilgisayar ve İnternet Kullanım Amacına İlişkin Bulgular.....	192

9.1.1.3. Cep Telefonu Kullanım Veriler.....	195
9.1.1.4. Görüşmecilerin Cep Telefonu Kullanım Amacına İlişkin Bulgular.....	196
9.1.1.5. Kredi Kartı Kullanım Verileri.....	197
9.1.1.6. Görüşmecilerin Kredi Kartı Kullanım Amacına İlişkin Bulgular.....	198
9.1.2. Görüşmecilerin Yeni Enformasyon Teknolojilerinin Gündelik Hayattaki Rolüne İlişkin Görüşleri.....	201
9.2. Gözetimin Toplumsal Meşruiyetindeki Temel Duygu: Güvenlik ve Önlem Alma İlkesi.....	204
9.2.1.Elektronik Bekçi: Güvenlik Kameraları.....	206
9.2.1.1. Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak Güvenlik Kameraları ile İlgili Görüşleri.....	207
9.2.2. Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak İnternet ile İlgili Görüşleri.....	213
9.2.3. Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak Cep Telefonu ve İşyerindeki Telefon ile İlgili Görüşleri.....	216
9.2.4 Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak Kredi Kartı ile İlgili Görüşleri.....	219
9.2.5. Görüşmecilerin İnternet, Telefon, Kredi Kartı ve Güvenlik Kameraları Aracılığıyla Toplanan Verilerle Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Çalışmalarla İlgili Değerlendirmeleri.....	221
9.2.5.1. Devletin Bekasının Korunma Bedeli: Gözetim.....	226
9.3. Özel Alanın Kamusal Alana Açılması.....	228
9.3.1. Elektronik Gözetim Araçlarıyla Kişisel Hakların İhlâline Karşı Yasal Haklar.....	233

İÇİNDEKİLER (4)

Sayfa no.

9.3.2. Görüşmecilerin Elektronik Gözetim Araçlarıyla Kişisel Hakların İhlâline Karşı Yasal Haklar ile İlgili Görüşleri.....	236
9.3.3 Türkiye’den Örnek Bir Olay.....	241

9.4. Sanal Teşhir: Gözetlemenin Hazzı.....	242
9.5. Gözetimin Toplumsal Meşruiyetine Ruhani Gözetimin Etkisi.....	248
9.6. Gözetimin Geleceğine Yönelik Senaryolar.....	255
9.7. Bulguların Özeti.....	261
10. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	265
11. EKLER.....	270
12. KAYNAKLAR.....	275
13. ÖZGEÇMİŞ.....	291

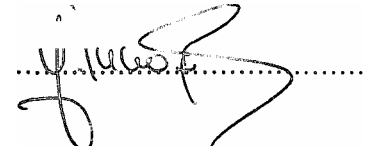
Sevgi KESİM GÜVEN tarafından hazırlanan Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet adlı bu çalışma jürimizce Doktora Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 23 / 03 / 2007

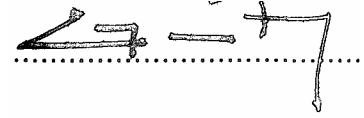
(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı , Soyadı ve Kurumu)

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Yasemin İNCEOĞLU
(Galatasaray Üniv.Danışmanı-Tez İzl.Kom.Üy.)

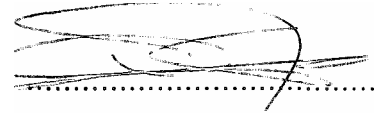
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Esin KUNTAY

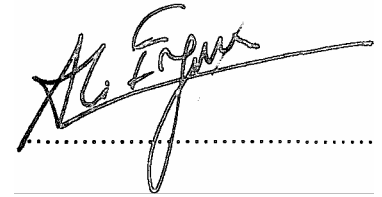
Jüri Üyesi : Prof.Dr..Şengül ÖZERKAN(M.Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi: Doç.Dr.İ.Emre IŞIK(Tez İzl.Kom.Üy.)n.Uy.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Ali ERGÜR
(Galatasaray Üniv.Tez.İzl.Kom.Üy.)

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Gözetim, her dönemde insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Toplumsal ilişkilerin oluşturulmaya başladığı ilk günden itibaren gözetim, toplumsal denetimi ve egemenlik ilişkilerini kurmanın ve sürdürmenin başlıca araçlarından biri olmuştur. Bu bağlamda gözetim, insan yaşamının her alanına etki eden bir özelliğe sahiptir.

Yeni dünya düzeninde gözetimin işlevi belki de her dönemde olduğundan daha fazla önem kazanmıştır. Çünkü gözetim, artık toplumsal denetimi sağlama aracı olmasının çok daha ötesinde işlevlerle donanmıştır. Gözetim araçları keza, küresel ekonominin taşıyıcısı olup, kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaştırıcısı işlevini edinmişlerdir. Bu, yeni gözetimin sadece bir yönüdür. Gözetim artık kişilerin bedenlerinin takibinden ziyade, elektronik izlerinin takibine dönmüştür. Kişiler, bu gözetim araçlarıyla birer dijital kodun parçası haline gelmeye başlamıştır. Gözetim, bu seviyeye özellikle yeni enformasyon teknolojilerinin gücüyle ulaşmıştır. Yeni enformasyon teknolojilerinin artan kullanım oranı ve amacı, gözetimi sıradan insanların da hayatına sokmuştur. Bir anlamda artık herkesin gözetime maruz kalması ya da maruz kalma ihtimali bulunmaktadır. Bu maruz kalma durumu, bazıları için bir mahremiyet ihlali olarak görülmezken, bazıları için ise tam tersine bir mahremiyet ihlali olarak görülmektedir. Buradaki temel sorun, gözetim altında bulunmayı mahremiyet ihlali olarak görmeyenler için gözetimin pozitif ve üretici yanlarının ağır basmasıdır. Gözetimin toplumsal meşruiyet kaynakları, gözetimin bu pozitif ve üretici yanlarını oluşturmakta ve bunlardan beslenmektedir. Çalışmamızda, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru evrilen dünyamızda, gözetimin boyutlarının incelenmesinin haricinde, günümüz gözetiminin toplumsal meşruiyetinin nedenlerine dayalı olarak gözetime direnişin neden sınırlandığı da araştırılmaktadır.

Yukarıda ana hatlarını özetlediğimiz çalışmanın tamamlanması için her zaman sabrını, cesaretlendirici sözlerini ve değerli katkılarını en kötü zamanlarında bile esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Yasemin İNCEOĞLU'na, konunun arka planının oluşmasındaki yapıcı eleştirileri ve araştırma soru formunun oluşturulmasındaki katkılarından dolayı sevgili hocam

Doç. Dr. Ali ERGUR'a, çalışmanın kapsamı ve metodolojisinin belirlenmesi konusundaki yardımlarından dolayı değerli hocam Prof. Dr. Güliz ERGİNSOY'a teşekkürümü borç bilirim.

Üniversite eğitimime başladığım ilk günden itibaren her zaman örnek aldığım ve daima desteğini hissettiğim sevgili hocam Prof. Dr. Esin KÜNTAY'a, doktora eğitimim sırasında bana yepyeni pencereler açan ve bu tez çalışmasının ilk fikirlerinin oluşmasındaki katkılarından dolayı Prof. Dr. Nurdoğan RİGEL'e çok teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında sıkıntılarımı paylaşan ve desteğini eksik etmeyen sevgili aileme ve hayat arkadaşım Nejat GÜVEN'e, saha uygulamasında bana destek olan Yrd. Doç. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA'ya ve sevgili arkadaşım Altan KAR'a, ihtiyacım olduğu her an yanımda olan sevgili mesai arkadaşım Çeşminaz ESER'e ve her zaman yanında olduğunu hissettiğim canım ablam Dilek KESİM'e sonsuz teşekkürler...

SUMMARY

The main purpose of this study is to examine why is the resistance to surveillance is being limited, looking at the social legitimacy of today's surveillance. The legitimacy of surveillance society is based on the relations between society and technology. Therefore, first we are going to examine the approaches to the new information Technologies. Today, because the new information technologies are in all areas of our lives, we can define our relationship to technology more clearly. The distinctions are between the techno-lovers and techno-enemies. This relationship between the society and technology naturally affects the opinions about surveillance too. For the individual the promises of information technologies are more important than its threats. Furthermore, the belief that the technology is going to develop according to the use value and the importance of technology, forms the basis of the dual structure of surveillance equipments. In this dual structure the positive and productive sides are more visible and this prevents people from seeing the negative sides of surveillance. People are facing the dilemma of being protected and not being protected in their attitudes towards surveillance equipments today.

This study consists of two parts. In the first part we will look at the dimensions of the concept of surveillance shaped by the relations between society and technology. We will look at the social dynamics of the changing social structure in transition from industrial society to information society. Also, we will look at the promises and the threats of information technologies which help form these social dynamics. We draw attention to the fact that technology is a form of power by pointing out the techno-lover and techno-enemy approaches. In this context, we study the transforming effect of technology in social processes. In historical context surveillance serves to the protection of ruling powers and is reproduced by the capitalist system for the purpose of producing economic value, based on new information technologies. This reproduction is combined with the power of new information technologies and surveillance is no longer perceived as a concept that serves to the continuation of the capitalist system or the continuation of bureaucratic entities. There are many parameters that affect the perception of surveillance, such as, the fear culture and the perception of equipments for surveillance as indispensable. We looked at George Orwell's 'Big Brother' and Bentham's panopticon prison plans in this section to study the changing

dimensions of surveillance. We analysed Foucault's panopticon to determine whether it is a sufficient approach to explain today's surveillance. In addition, we covered the effect of the digitalized structure of surveillance on social practices.

Today individuals are being subjected to surveillance with their usage of information technologies. Everyday the gathering, storage, distribution and most important of all the classification of the data is made possible by computer technology. In this context we will study computer technology in detail. The observation of individual's social and working lives by computer Networks, empowers the market system and in addition, it makes the observation of people in their private and public areas. Together with changes computer technologies caused in individual's and societies' lives, we also studied computer as a surveillance equipment considering these characteristics.

The most debatable issue about today's surveillance technology is that surveillance spreads out to invade people's private lives. Although intimacy is a concept that changes from society to society, individuals are sensitive about the distinction between private space and public space. Side by side with their concerns about intimacy and private matters, individuals are becoming voluntary distributors of their own private informations. In this context we also examined the intimacy problematic changing with new surveillance technologies.

With the new surveillance technology the data about people's private lives are becoming part of market economy and being stored in stores of state mechanism. In spite of this, their sensitivity couldn't mobilize people to take measures against it. In this context we examined the sources of social legitimacy of surveillance that forms the power of today's surveillance. In addition, we looked at future scenarios about surveillance.

We made a field study to test the new concepts about why the resistance to surveillance is being limited, based on sources of social legitimacy of today's surveillance. The outcomes from this field study support the outcomes from previous studies on social legitimacy of surveillance. According to the study, the social legitimacy of surveillance is dependent on,

firstly, the facilitative function of new information technologies in daily life and secondly on their ability to provide safety in today's fear culture. Individuals see no harm in surveillance because of their concerns about their own economic and physical and about the protection of the ones who are away from them. Their anxiety about being the next victim causes individuals to live with the awareness of surveillance equipments. In addition to this, the belief that Allah sees and knows everything can be an indicator that people are used to live with the presence of the biggest observer. Also, there appears to be a contradiction that people are sensitive about their own intimacy but that doesn't apply to other people's intimacy. In fact, they are eager to be the audience of such a virtual exposure.

Apart from that, the field study reveals that people's expectations on the future of surveillance is shaped by the reflections from science fiction world. Also, looking at the future of surveillance, people are dominated by a feeling of 'learned helplessness'.

KEY WORDS: Information, Knowledge, Information Society, New Information Technologies, Surveillance, New Surveillance Technologies, Internet, Intimacy, Social Legitimacy, Antisurveillance.

ÖZET

Çalışmanın temel amacı, günümüz gözetiminin toplumsal meşruiyetinin nedenlerine dayanarak gözetime direnişin neden sınırlandırıldığını irdelemektir. Gözetim toplumunun incelenmesi, teknoloji ve toplum arasındaki etkileşime dayalı olduğu için, öncelikli olarak yeni enformasyon teknolojileriyle ilgili yaklaşımlar ele alınmıştır. Yeni enformasyon teknolojilerinin hayatımızın her alanına girdiği günümüzde, teknolojiyle ilişkilerimiz daha keskin ayrımlarla ifade edilebilmektedir. Bu ayrımlar, ya teknoloji aşığı ya da teknoloji düşmanlığını yansıtan görüşler şeklindedir. Teknoloji ve toplum arasındaki bu ilişki, doğal olarak, artık yeni enformasyon teknolojilerine dayalı olarak gerçekleşen gözetimle ilgili görüşleri de etkilemektedir. Bireyler için enformasyon teknolojilerinin vaatlerinin, tehditlerinden daha fazla önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca teknolojinin kullanım değerine ve amacına göre teknolojinin biçimleneceğine inanmak, aynı zamanda günümüz gözetim araçlarının şu anda sahip olduğu ikili yapısının da temelini oluşturmaktadır. Bu ikili yapıda gözetimin pozitif ve üretici yönlerinin ağır basması, bireylerin gözetimin negatif yönlerini görmesine engel olmaktadır. Bireylerin, günümüz gözetim araçlarına karşı geliştirdikleri tutum dahilinde, “korunma” ya da “korunmama” ikileminde kaldıkları anlaşılmaktadır.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, yukarıda değindiğimiz toplum ve teknoloji arasındaki ilişki ve bu ilişkinin biçimlendirdiği gözetim kavramının boyutları incelenmiştir. Sanayi toplumundan enformasyon toplumuna doğru değişen sosyal yapı içinde değişen toplum dinamiklerine yer verilmiştir. Ayrıca bu toplum dinamiklerinin oluşmasında etkili olan enformasyon teknolojilerinin vaat ve tehditleri bu bölüm içinde ele alınan başlıca konulardır. Özellikle teknoloji ve toplum arasındaki ilişkinin biçimlenmesi konusunda teknoloji aşığı söylemler ya da teknoloji düşmanlığını yansıtan görüşlerin tehlikeleri belirtilerek, teknolojinin aslında bir güç olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, teknolojinin toplumsal süreçlerdeki dönüştürücü etkisi detaylı olarak ele alınmıştır.

Tarihselliği içinde baktığımızda gözetim, özellikle iktidarların gücünü koruma amacına hizmet ederken, kapitalist sistem tarafından ekonomik bir değer üretme amacına uygun olarak yeni enformasyon teknolojilerine dayalı olarak yeniden üretilmektedir. Bu yeniden üretim, yeni enformasyon teknolojilerinin gücüyle birleşince, gözetim artık sadece kapitalist üretim sürecini veya bürokratik örgütlerin işlerinin devamını sağlayan bir kavram olarak

algılanmamaktadır. Gözetimin algılanma şeklini birçok parametre değiştirmiştir; oluşan korku kültürü ve bu gözetimi sağlayan araçların aynı zamanda gündelik hayatın vazgeçilmez öğeleri olarak görülmesi, bu parametrelerin başında gelmektedir. Gözetim kavramının değişen bu boyutlarını incelemek amacıyla çalışma kapsamında, gözetimin tarihselliği içinde günümüz gözetimiyle ilgili olarak yapılan incelemeler, özellikle de George Orwell'in "Büyük Birader" adlı eseri ve Bentham'ın Panoptikon hapisane planının öne çıktığı çalışmaları, bu bölüm içinde incelenmiştir. Ayrıca Foucault'nun bize ulaştırdığı Panoptikon fikrinin günümüz gözetimini açıklamak için yeterli bir yaklaşım olup olmadığı irdelenmiştir. Buna ek olarak, gözetimin dijitalleşen yapısının toplumsal pratikler üzerindeki etkisi araştırma kapsamında ele alınan konular arasındadır.

Günümüz gözetim teknolojileriyle bireyler her gün, kullandıkları enformasyon teknolojileri aracılığıyla gözetime maruz kalmaktadır. Her gün bireylerin verilerinin toplanmasını, depolanmasını, dağıtılmasını ve en önemlisi de bu verilerin eşleşme yöntemi sayesinde sınıflandırılmasını sağlayan şey, bilgisayar teknolojisinin gücüdür. Bu bağlamda, çalışmamızda günümüz gözetim teknolojileri içinde bilgisayar teknolojisi ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bilgisayar ağları aracılığıyla bireylerin sosyal ve iş yaşamları içindeki verilerinin izlenmesi, pazar sisteminin gücünü artırırken, ayrıca bireylerin özel ve kamusal alandaki sosyal ve iş ilişkilerinin takibini de olanaklı hale getirmiştir. Bilgisayar teknolojisinin bireylerin ve toplumların dinamiklerinde yarattığı değişikliklerin yanında bu özelliklerinden dolayı gözetim aracı olarak bilgisayar teknolojisi incelenmiştir.

Günümüz gözetim teknolojileri ile ilgili olarak en çok tartışılan konu, gözetimin etkisinin genişleyerek bireylerin özel yaşam alanını istila etmesidir. Mahremiyet, toplumdaki topluma değişen bir kavram olmasına rağmen, bağlı olduğu kamusal ve özel alan arasındaki ayrım, bireylerin bu konudaki hassasiyetlerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bireyler, bir yanda kişisel bilgileri ya da mahremiyetleriyle ilgili bir kaygı yaşarken, diğer yandan da kişisel bilgilerinin gönüllü dağıtıcısı haline gelmişlerdir. Bu bağlamda yeni gözetim teknolojileriyle birlikte değişen mahremiyet sorunu irdelenmiştir.

Yeni gözetim teknolojileriyle bireylerin kişisel hayatlarına ait veriler, her gün pazar ekonomisinin bir parçası olmakta ve devlet aygıtının veri depolarında toplanmaktadır.

Bununla birlikte, bireylerin kişisel alanlarına ait hassasiyetleri bireyleri bu konuda bir önlem alma yönünde harekete geçirmemiştir. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında, günümüz gözetiminin gücünü oluşturan gözetimin toplumsal meşruiyet kaynakları irdelenmiştir. Ayrıca bu meşruiyet kaynaklarına rağmen gözetimin geleceğine yönelik senaryolar araştırılmıştır.

Çalışma kapsamında, günümüz gözetiminin toplumsal meşruiyetinin nedenlerine dayanarak, gözetime direnişin neden sınırlandırıldığıyla ilgili öne sürülen kavramların geçerliliğini test etmek amacıyla bir de alan araştırması yapılmıştır. Söz konusu alan araştırmasında elde edilen sonuçlar, gözetimin toplumsal meşruiyeti konusunda daha önce yapılmış olan çalışmalarda ulaşılan bulguları desteklemektedir. Buna göre gözetimin toplumsal meşruiyeti, öncelikle yeni enformasyon teknolojilerinin gündelik hayat içindeki kolaylaştırıcı rolüne ve yaratılan korku kültürü içinde bu araçların güvenliği sağlayabilmesine bağlıdır. Bireyler, bu araçlar sayesinde kendilerini hem ekonomik hem de fiziksel olarak korumak ve kendilerinden uzakta olanları kollamak gibi saiklerle de gözetim yapmakta sakınca görmezler. Bir sonraki kurban olmama kaygısı, kişileri gözetim araçlarının farkında olarak yaşamaya itmektedir. Bunun yanında inanç sistemiyle aktarılan, Allah'ın her şeyi bildiği ve gördüğü inancı, kişilerin her zaman en büyük gözetimcinin varlığına zaten alışkın olduklarının bir göstergesi olabilecektir. Bu nedenlerin yanında, gözetim konusunda öne çıkan karşıtıklardan biri, kişilerin kendi mahremiyetlerini korumak için gösterdikleri hassasiyetlerini, başkalarının mahremiyeti için göstermek bir yana, bu sanal teşhirin seyircisi olmak için içten içe bir istek de duymalarıdır.

Ayrıca alan araştırması, günümüz toplumlarında bireylerin, gözetimin geleceğine yönelik beklentilerini, özellikle bilim kurgu dünyasından yansıyan görüşlerin biçimlendirdiğini ortaya koyarken, gözetimin geleceğiyle ilgili bir “öğrenilmiş çaresizlik” duygusunun hakimiyeti de irdelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Enformasyon, Bilgi, Enformasyon Toplumu, Yeni Enformasyon Teknolojileri, Gözetim, Yeni Gözetim Teknolojileri, İnternet, Mahremiyet, Toplumsal Meşruiyet, Gözetim Karşıtlığı.

1. GİRİŞ

Gözetim, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmakla birlikte günümüz toplumlarında anahtar konumdadır. Çünkü postmodernizm, küreselleşme veya enformasyon toplumu gibi kavramlar, günümüzün temel toplumsal değişimlerine ışık tutmak için ortaya konurken, gözetlenen toplum kavramı, bu değişimlerden kaynaklanan ve onlara etki eden önemli toplumsal süreçlere işaret etmektedir.¹

Gözetimin başlangıç tarihi, yazının bulunuşuna kadar geri götürülebilir. Bu dönemde yazı, hem devletin kayıtları için gerekli bilgileri, hem de bireylerin özel alanlarıyla ilgili malûmatları toplamak amacıyla kullanılmaktaydı. Bu devirde kayıtlar, daha çok vergi toplamak, göçebe yaşamı kontrol etmek ve monarşik yapı ile mevcut iktidarı beslemek için nüfusu kayıt altına sokmak gibi amaçlar taşımaktadır.²

Ancak yazıdan matbaaya geçişle birlikte devlet gözetimi, özellikle kurumlar üzerinde baskı unsuru oluşturacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bunu takip eden dönem içinde ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber siyasi gözetim önem kazanmıştır. Modern toplumla birlikte, devlet ve ekonomi aktörlerinin çok daha geniş sosyal, coğrafi ve zamansal alanları kontrol ettiği “polis devlete” geçiş söz konusu olmuştur.³ Modern toplumların güçlü kapitalist ekonomik yapısı, gözetim olgusunu besler hale gelmiştir. Gözetim bu dönemde, kapitalist üretim sürecinin ve bürokratik örgütlerin devamlılığını sağlayan bir güç aracı olmanın yanında, toplumsal normların dışında yaşayan bireyleri de disipline edici bir araçtı.

¹ David LYON, **Gözetlenen Toplum**, Çev.Gözde Soykan, 17.

² Anthony GIDDENS, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev.Cumhur Atay, 66.

³ Gary T. MARX, “Surveillance and Society”, <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>

Ancak gözetim, artık bu aşamadan çok daha ileriye taşınmıştır. Bireylerin, özellikle kent yaşamı içinde geçirdikleri bir günün çeşitli zaman kesitlerine bakmak bu konuda bir fikir verecektir. Sabahleyin işe girerken kullanılan manyetik giriş kartları, ofisteki İnternet'in açılma saati ve girilen siteler, gönderilen ve gelen e-postalar gibi güne başlarken yapılan birkaç işlemle gözetim sistemlerine maruz kalmak mümkün olabilmektedir. Böylece yeni gözetim teknolojileriyle kişilerin günlük faaliyetleri her an izlenebilecek duruma gelmiştir.

Yeni enformasyon teknolojilerinin gücüne dayalı bugünkü gözetimin etkileri, daha önce hiç olmadığı kadar genişlemiştir. Üstelik, geleneksel gözetim yöntemleriyle kıyaslandığında gözetleme sistemleri gittikçe daha az belirgin, ancak giderek daha sistematik ve zekice olmaktadır.⁴ Hiç kuşku yok ki, yeni gözetim teknolojilerine bu özelliği veren şey, İnternet teknolojilerindeki inanılmaz büyümedir. İnternet teknolojisi, bir yandan bireylerin toplumsal alışkanlıklarını çok hızlı bir biçimde değiştirirken diğer taraftan da yeni gözetim teknolojilerinin yapısını dönüştürerek etki alanını da genişletmiştir. Çünkü İnternet, günümüzde alışverişten ticarete, bilimsel araştırmalardan eğlenceye, birçok grubun örgütlenme aracı olmaktan siyasi propagandaya kadar birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. İnternet kullanımındaki bu çeşitlilik, günlük hayat içindeki birçok faaliyetin İnternet üzerinden yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu faaliyetler, ekonomik kayıtlardan sağlık kayıtlarına kadar uzanan yelpazedeki kişisel bilgilerin İnternet üzerinde depolanmasına olanak sağlamıştır. İnternet üzerinden yapılan bu işlemler, bir yandan bireylerin hayatını kolaylaştırırken diğer yandan da inanılmaz bir veri depolamasına olanak sağlamıştır. Bu veri deposu, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru evrilen dünyamız için önemli bir araç haline gelmiştir. İnternet, sahip olduğu teknolojik özellikler sayesinde elde edilen her türlü verinin depolanmasına, biriktirilmesine, kategorize edilmesine ve dağıtılmasına olanak sağlamıştır.

⁴ Bkz. (1), LYON, 12.

Böylece İnternet, kullanıcılarına her zaman, her yerde istedikleri bilgiye ve kişiye ulaşma imkânı tanırken, diğer yandan da elektronik gözetimin etkisini genişleten bir araç olma tehdidini de beraberinde getirmektedir.

Bu yeni teknolojilerle birlikte gözetim araçlarından kaçabilecek bir alan kalmamış gibi gözükmektedir. Genişleyen gözetim, bir yandan da mahremiyet konusu ile ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bir yanda kişilerin özel hayatı kamusal açılırken, diğer yandan da daha önce hiç olmadığı kadar kişisel veriler, pazar sistemine dahil olmuştur. Ayrıca Habermas'ın belirttiği gibi kamu, özel hayat hikâyelerinin umuma bildirildiği alana dönüşmüştür. Artık sıradan insanlar ya da kamusal açıdan önemli kişiler, kişiselleştirilerek kamuya açılmaktadır.⁵ Kamusal ve özel alan arasındaki ayırım, bir yandan bulanıklaşırken, diğer yandan da mahremiyet kavramı yeni gözetim teknolojileriyle birlikte bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm içinde bireylerin mahremiyetlerine ilişkin kaygıların niteliği değişirken “sıradanlık” kavramı öne çıkmıştır. Çünkü sıradan olmak, bireylerin kişisel verilerinin kamusal alana çıkmasında veya pazar sisteminin bir verisi olma durumunda endişeleri azaltan bir etken olarak gözükmektedir. Kişisel bilgilerin her gün binlerce kuruluş ve devlet tarafından toplanarak mahremiyetin ya da özel alanın yok edilme durumuyla karşı karşıya bulunulmasına rağmen, gözetim araçları, toplu ya da bireysel bir tepkiyle karşılaşmadan çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu noktada gözetime direniş eksikliğinin nedenleri önem kazanmaktadır. Bu nedenler bir anlamda gözetime karşı meydan okuyamamanın gösterişli paketidir.

Bu nedenler büyük ölçüde gözetimin toplumsal meşruiyet temellerine dayanmaktadır. Gözetimin bu güçlü toplumsal meşruiyet dayanaklarını, öncelikle teknoloji ve toplum arasındaki ilişkide aramak gereklidir. Bireyler, tekno-ütopyacı söylemlerin etkisinde kaldıklarında, gözetim teknolojileri de dahil olmak üzere bütün teknolojileri devrimci bir nitelikte görmektedirler. Bireyler, Robins'in de belirttiği

⁵Jurgen HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora- Mithat Sancar, 296.

gibi, bu teknolojik gelişmelerle birlikte ayaklarının yerden kesileceği ve her şeye güçlerinin yeteceği duygusunu taşımaktadırlar.⁶ Bu duyguyla birlikte kişiler, gözetim sisteminin gönüllü üreticileri ve dağıtıcıları olmuşlardır. Zaten, yeni dünya düzeninde yer alma ölçütü de bu araçlara sahip olma ve kullanıcı sayısının oranı olarak gösterilmektedir. Kişilerin gözetim sistemlerine “evet” demeleri, çoğunlukla kısa vadede gözetim sayesinde görecekleri faydanın, ödeyecekleri bedelden daha az olacağını düşünmelerine dayanmaktadır. Çünkü kişiler, gözetim sistemleri olmadan sürdürecekleri ekonomik ve sosyal hayatın çok güvensiz olacağını düşünmektedirler. Gözetim, bu yapıyla, bireyleri her zaman bir ikilem içinde bırakmaktadır. Ama bu ikili yapıda, bireyler gözetimin daima daha iyisini oluşturmak için kullanıldığına inandıkları ölçüde gözetim kültürünün anlamı daha da genişleyecektir.⁷

Gözetim kültürünün anlamı genişlerken, kültür endüstrisinin nesnesi haline gelen özne için, kaybettiği mahremiyetten daha önemlisi, gözetim araçlarının eğlence aracı olarak kullanılmasıyla birlikte oluşan hazdır. Böylece bireyler, gözetimin “Büyük Birader”inin yerine geçerek “yeni gözetim oyuncularını” olmuşlardır. Bu yeni gözetim oyuncakları, herkese bir yandan da tanrısallık özelliğini bahşetmektedir. Her şeyi görme, bilme ve duyma fikri, insanların içindeki röntgencilik hissini doyurmaktadır.

Gözetimin toplumsal meşruiyet kaynakları, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, bireyleri her geçen gün daha fazla gözetim toplumunun bir parçası olmayı onaylamaya doğru itmektedir. Artık gözetime sadece uysal bir şekilde evet demek yeterli değildir. Gözetimin ticari üreticisi ve dağıtıcısı olmak, ayrıca gönüllü katılımcıları olmak da gerekmektedir. Gözetim ve şu anda ulaştığı noktada gözetim uygulamaları, gelişen liberal proje içinde bizlere birer etik değer olarak kabul ettirilmektedir.

⁶ Kevin ROBINS, **İmaj:Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev. Nurçay Türkoğlu, 73.

⁷ William G. STAPLES, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States**, 130.

1.1. Çalışmanın Amacı

Yukarıda özetlemeye gayret ettiğimiz konular etrafında şekillenmiş olan çalışmamızın temel amacı, günümüzde gözetime direniş eksikliğinin nedeni olan gözetimin toplumsal meşruyetinin kaynaklarını araştırmaktır. Çalışma kapsamında, yeni enformasyon teknolojileriyle hayatı çevrelenmiş olan günümüz insanı için, gözetim teknolojileri olarak kullanılan araçların anlamı ve yeni gözetim teknolojilerinin toplumsal süreçlerde yarattığı değişiklikler incelenmektedir.

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan gözetim olgusu ile ilgili spesifik bir gözetim işlevinden öte genel olarak gözetimin boyutları, gözetimin toplumsal meşruyetini sağlayan nedenler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru giden dünyamızın geçirdiği dönüşümler, sanayi toplumundan itibaren ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Gözetim konusu ve gözetimin toplumsal meşruyetinin kaynakları, oldukça geniş bir konudur. Bu nedenle, günümüz gözetimine direniş eksikliğinin nedeni olan gözetimin toplumsal meşruyetinin kaynaklarına yönelik görüşler ortaya konulurken yeni enformasyon teknolojileri odağa alınmıştır.

Araştırmanın teorik bölümünde, gözetim olgusunun günümüze kadar geçirdiği evreler içindeki anlamı ve işlevleri ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Bu bağlamda gözetimin sırf polisiye veya toplumsal denetim sağlamaktan öte, istihdama ve ticarete yönelik olarak genişleyen bir yapıya nasıl büründüğü incelenmiştir. Gözetimin genişleyen bu yapısı içinde bireylerin gözetimin gönüllü üreticileri durumuna gelmesini etkileyen başlıca parametreler, incelenen konulardır.

Günümüzdeki gözetim olgusu, teorik arka planıyla, konu hakkındaki literatürün ele alındığı bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Gözetime karşı bireylerin eleştirel bir yaklaşım geliştirememesi nedenleri, her geçen gün daha fazla tartışılan bir konu olmuştur. Çalışmamızın çerçevesini oluştururken, eleştirel yaklaşım getirememesi nedenlerinin kaynakları konusunda, öncelikli olarak teknolojinin, dolayısıyla yeni enformasyon teknolojilerine dayalı gözetimin, tarafsız bir şekilde gerçekleştirilmediği kabul edilmiştir.

Günümüz gözetimi konusunda, literatür taramasında saptanan temel kavramların geçerliliğini denetlemek amacıyla, araştırma kapsamında bir de alan araştırması yapılmıştır. Alan çalışmasında cevabı aranan temel sorular aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Kişiler, olası gözetim uygulamaları karşısında yeni enformasyon teknolojilerini gündelik hayatları içinde kullanmaktan vazgeçebilirler mi? Vazgeçip-vazgeçmemelerinde bu araçların kişilerin sosyal ve iş hayatındaki yerinin etkisi nedir?
- Bireyler, günlük yaşam içinde en fazla kullandıkları yeni enformasyon teknolojileri -kredi kartı, iş yerlerindeki telefon, cep telefonu, İnternet- ve güvenlik kameraları aracılığıyla kişisel bilgilerinin kayıt altına alınma olasılıkları karşısında ne hissetmektedirler?
- Yeni gözetim teknolojileri genel olarak güvenliği sağlamak için gerekli midir? Ayrıca bu teknolojilerle güvenlik nasıl sağlanabilir? Gözetim sistemleri hangi kurum ya da kurumların kontrolünde olmalıdır?
- Yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte dijital ortama taşınan mahremiyet ihlallerine karşı görüşmecilerin gündelik yaşam pratikleri içindeki kaygı durumları nasıldır? Kaygı derecelerini yükselten ana etmenler nelerdir?
- Yeni gözetim teknolojileriyle ihlal edilen kişisel hakları korumaya yönelik istenç ve bilgi durumu nasıldır? Ayrıca bu yönde bir istencin oluşmasında öğrenilmiş çaresizliğin etkisi var mıdır?

- Bireylerin, yeni enformasyon teknolojileriyle toplanan verilerin bir anlamda gönüllü üreticisi olmasında, kendilerinin de başkalarının gizli olanına karşı duydukları merak etkili midir?
- Gözetimin içselleştirilmesine olanak sağlayan nedenlerden biri, insanlığın dini inançlarında saklı olabilir mi?
- Gözetime direniş eksikliğine neden olan gözetimin toplumsal meşruiyet kaynakları, bir anlamda gözetimin geleceğine yönelik görüşleri de etkilemekte midir?

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Yukarıda belirlediğimiz soruların cevaplarını aradığımız alan araştırması, niteliksel ve keşfedici bir yaklaşıma göre tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları, “amaca uygun örnekleme” tekniği kullanılarak seçilmiştir. Buna göre örnekleme, İstanbul’da akademisyen, avukat, mühendis-sahada çalışan, mühendis-hizmet sektöründe çalışan, sigorta-finans sektöründe ve halkla ilişkiler alanında çalışan kişiler dahil edilmiştir.

Söz konusu grupların seçilmesindeki başlıca amaç, günümüz gözetiminin toplumsal meşruiyetini oluşturan nedenlerle ilgili gündelik yaşam pratiklerine sahip olan ve bunu ifade edebilecek bir görüşmeci profilinin oluşturulmasıdır.

Özetleyecek olursak çalışmamız, yeni enformasyon teknolojilerine bağlı olarak gözetimin toplumsal meşruiyet kaynaklarına dayanarak, gözetime karşı direnişin neden sınırlı kaldığını konu edinmektedir.

2. YENİ DÜNYA DÜZENİ İÇİNDE ENFORMASYON TEKNOLOJİLERİ ve TOPLUMU

İnsanlık tarihi, şimdiye kadar görülmemiş bir hızda ve yoğunlukta bir devrim yaşamaktadır. Bu devrim bazıları için bilgi, bazıları için de enformasyon devrimidir. Bu devrim, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, bütün ülkeleri bir şekilde etkilemektedir. Sanayi toplumundan sonra oluşan bu toplum, bilgi ya da enformasyon toplumu olarak nitelendirilmektedir. Türkiye’de de son yıllarda “bilgi” ya da “enformasyon toplumu” kavramı yapılan çalışmalarda sık sık vurgulanmaktadır. Hem kamu hem de özel kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalarda, yeni dünya düzeninde yer alma ölçütü olarak bilgiye dayalı bir sosyo-ekonomik sistemin yapılması gerekliliği sık sık vurgulanmaktadır. Bu bağlamda da bu çağı nitelendiren teknolojilerin, hizmet ve üretim sektöründe nasıl kullanılacağı öğretilmektedir. Bu gelişmeler çerçevesinde çok hızlı bir şekilde bu teknolojiler, hiç sorgulanmadan ve kendilerine ait bir gerçeklikleri varmış gibi kurumların ve bireylerin hayatlarının içine girmiştir. Bu noktada, bu yeni teknolojilerin neyi ifade ettiği ve modernizme ait olan hangi dinamikleri değiştirdiği ya da ortadan kaldırdığı sorusu önem kazanmaktadır. Ayrıca üzerinde oldukça tartışılan bir konu da bu dönemin “enformasyon toplumu” mu, yoksa “bilgi toplumu” mu olduğu konusudur. Bu noktada yapılması gereken ilk şey, bu kavramları açmak olmalıdır. Bu nedenle çalışmamız içerisinde öncelikle bilgi ve enformasyon kavramları arasındaki farklar incelenecektir. Daha sonraki bölümlerde de enformasyon toplumu ile ilgili yaklaşımlar, teknoloji ve toplum arasında kurulan ilişki modellemeleri göz önüne alınarak incelenecektir. Ayrıca bu yeni enformasyon teknolojilerinin çok hızlı bir şekilde insanların hayatlarında vazgeçilemez konuma gelmelerinin nedenlerini anlayabilmek, bu teknolojilerin insanların hayatlarına katmayı vaat ettiği şeylerle birlikte tehditleri de yakından incelemeyi gerektirmektedir.

2.1. Bilgi ve Enformasyon Kavramları

“Enformasyon toplumu” kavramı çoğunlukla bilgi ve enformasyon kavramları arasındaki karmaşadan dolayı “bilgi toplumu” ya da “bilişim toplumu” olarak da adlandırılmaktadır. Bu karmaşıklığın önemli bir nedeni, “bilgi toplumu” kavramının teknolojiyi yoğun olarak kullanma, enformasyon teknolojilerine sahip olma ve bu teknolojileri kullanma oranıyla eş tutulmasıdır. Ancak, bilgi sadece çağımıza özgü değildir ve insanlık tarihi bir bakıma bilginin tarihidir. Dolayısıyla burada, “bilgi toplumu” kavramındaki “bilgi” ve “enformasyon toplumu” kavramındaki “enformasyon” kavramlarıyla vurgulanmak istenenin ne olduğu önemlidir.

Bu iki kavrama açıklık getirmek için öncelikle bu kavramların sözlük anlamlarına bakmak gerekir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde bilgi, “insanın akli veya gözlem yolu ile elde ettiği gerçekler, malumat ve vukuf”⁸ şeklinde, Concise Oxford sözlüğünde ise bilgi, “eğitim ya da tecrübe yoluyla edinilmiş bilgi ve beceriler ile bilinenlerin toplamı, bir gerçeğin ya da durumun tecrübe yoluyla farkında olunması ya da aşına olunması”⁹ şeklinde açıklanmaktadır.

Enformasyon kavramının bu sözlüklerdeki tanımları da şu şekildedir: Enformasyon, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “danışma, haber alma ve verme, haberleşme, tanıtma olarak yer almaktadır.¹⁰ Concise Oxford sözlüğünde ise “öğrenilmiş ya da edinilmiş bilgi ya da gerçek, belirli bir süreyle sunulmuş ya da taşınmış sembol ya da tepkidir.”¹¹

⁸ <http://www.tdk.gov.tr> (Söz Bul Kısmında)

⁹ <http://www.astoxford.com> (Sözlük Arama Kısmında)

¹⁰ Bkz. (8).

¹¹ Bkz. (9).

Bilgi, insanın özellikle aklıyla elde ettiği bir gerçektir. Mengüşoğlu, Felsefe Sözlüğü'nde bilginin bu özelliğini ayrıntılı olarak verir. O, bilgiyi tanımlarken insanın bilme istencinin üstünü çizer. İnsan bilme etkinliğinde bilen, yani özne, karşılaştığı nesnelere ise bilinen, yani objedir. O halde bilme etkinliği, özne (bilen) ve nesne (bilinen) arasında oluşan süreçtir. Böyle bir etkinliğin sonucunda çıkan ürüne de bilgi adı verilir. Özne ve nesne arasındaki bu süreçte nesne, öznenin yöneldiği pasif konumdaki bir olgu, olay veya varlıktır. Etkin haldeki özne, bilinçli ve akıllı varlık olarak ya kendisinin dışındaki bir varlığı bilmek ya da kendisini bilgi nesnesi yaparak kavramak ister. Nesnelere yönelen özne, onlar üzerine düşünerek, bir zihinsel etkinlik gerçekleştirir. Bu etkinlik sonucu kavramlara ve kavramlardan yola çıkarak önerme ve çıkarımlara varılır. Varılan son nokta bilgidir.¹²

Bilgi ve enformasyon ile ilgili olarak, özellikle enformasyon toplumu hakkında yaptıkları çalışmalarla bilinen Daniel Bell'in ve Manuel Castells'in görüşleri önemli bir referans kaynağıdır. Enformasyon toplumu yerine, "sanayi sonrası toplum" kavramını kullanan Daniel Bell, bilgiyi "bazı sistematik formlar içinde, iletişim araçları yoluyla başkalarına aktarılan, temellendirilmiş yargılar ya da deneysel sonuçlar sunan, organize edilmiş gerçek ve düşünsel ifade bütünü" olarak tanımlamıştır.¹³ Bell'e göre bilgi kolektif bir üretdir; bir kez üretildi mi karakteristik özelliklerinden dolayı herkese açıktır.¹⁴

Bu yeni dönemi Bell'den farklı olarak "ağ toplumu" şeklinde nitelendiren Castells, bilgi tanımında Bell'in tanımına katılmaktadır. Ona göre, "bilgi: mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına sistemli bir biçimde iletişim aracıyla

¹² Takıyettin MENGÜŞOĞLU, **Felsefeye Giriş**, 47,48.

¹³ Daniel BELL, "İletişim Teknolojisi: Gidişat Daha İyiye mi Yoksa Daha Kötüye mi?", Çev. K. Ahmet Sevimli, 309.

¹⁴ Daniel BELL, **The Coming of Post-Industrial Society: A venture in Social Forecasting**, xiv.

aktarılan olgulara ya da düşüncelere ilişkin örgütlü ifadeler dizisi”dir. Enformasyon ise ona göre örgütlenmiş ve iletilen bir veridir.¹⁵

Bell de enformasyonu bir veri olarak ele alır. Bu veri, kategorize edilebilme, düzeltilebilme, işlenme ve saklanma özelliklerine sahiptir. Ayrıca enformasyon, bu özelliğinden dolayı, tüm ekonomik ve sosyal değişimler için esas kaynak halini alır. Enformasyona örnek olarak da istatistikler, raporlar, vergi cetvelleri, mahkeme kararları gibi şeyleri verir.¹⁶

Bilgi ve enformasyon ile ilgili olarak verilen bu tanımlardan yola çıkarak ikisi arasındaki önemli farklılıkları belirtebiliriz. Bilgi, yukarıda verilen tanımların içeriğinde yer aldığı şekilde her şeyden önce, bilen özne ile bilinen şey arasındaki ilişkidir. Bilgi öznenin varlığını varsayar, öznesiz bilgi olmaz. Enformasyon yanlış olabilir ama bilgi olamaz. Bilgi tanım gereği yalnızca, bilen öznenin zihninde varolabilir. Dolayısıyla bilgi için bir öznenin varolması gerekmektedir. Enformasyon ise çeşitli biçimlerde, örneğin bilgisayar ortamında varolabilir, kodlanabilir, saklanabilir ve bir yerden bir yere gönderilebilir. Ayrıca bilginin aksine, öznenin koparılabilir ve bunun için gerekçelendirilmesi de gerekmemektedir. O halde bilgiyle enformasyon aynı şey değildir. Bu bağlamda da “bilgi toplumu” ve “enformasyon toplumu” farklı kavramlara gönderme yapmaktadır.¹⁷

Bilgi ve enformasyon kavramlarını birbirlerinden tamamen farklı görmekten öte, birbirleriyle ilişkili olarak görme yönünde de görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri Headrick’e aittir. Ona göre enformasyon ve bilgi, belirli bağlamlarda hem örtüşen hem de farklı olan kavramlardır. Bilgi, insan aklının kavradığı ve

¹⁵ Manuel CASTELLS, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Ağ Toplumunun Yükselişi)**, Çev. Ebru Kılınç, 20.

¹⁶ Bkz. (14), BELL, **xiv**.

¹⁷ Gürol IRZİK, “Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu? Analitik- Eleştirel Bir Yaklaşım”, 54.

içselleştirdiği düşünce ve verilerle ilgili bir kavramdır: Patlak lastiğin nasıl tamir edileceği, iyi bir dişçinin adı, Fransızca konuşabilmek gibi. Bilgi için beyine çok miktarda enformasyon yığılması gerekir. (Kuraldışı Fransızca fiillerin doğru kullanımı gibi.) Beyin bu tür bir enformasyonu çoğu kez bir çocuğun konuşmayı öğrenmesi, bir taksi sürücüsünün giderek kenti daha fazla tanınması gibi kendiliğinden, hatta bilinçaltında edinir ve düzenler. Bazen de bilgi edinmek, çalışmayı gerektirir ki bu yavaş ve güç bir süreçtir. Bununla birlikte insan beyninin bilgi kapasitesi gerçekten inanılmazdır; ama sınırsız değildir. Öte yandan beyine tam olarak güvenilmez de, bu nedenle enformasyona ihtiyaç vardır. Toplum giderek karmaşıklaştıkça, etkileşimler hızlandıkça, enformasyona ulaşabilmek daha da önemli hale gelir. Eğitim bir zamanlar öğrenme, yani bilgi edinimi üzerine yoğunlaşırken, şimdi araştırma becerileri üzerinde durulmaktadır. Önemli olan yanıtı bilmek değil, bunu nerede arayacağını bilmektir. Yeter ki enformasyon kolayca ulaşılabilir bir yerde olsun. Enformasyon dendiğinde akla telefon rehberi, harita, sözlük, veritabanı gibi bir veri derlemesi gelmektedir.¹⁸

Drucker da Headrick'le aynı görüştedir. Enformasyonu, “bir önemi ve amacı olan” veri olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte veriyi enformasyona dönüştürmek için bilgiye ihtiyaç bulunmaktadır. Bilgi, doğası gereği uzmanlık içeren bir şeydir.¹⁹ Drucker, verdiği bu tanımla enformasyonu bilgiden türeyen bir kavram olarak ele almıştır.

Bilgi ile enformasyon tanımları arasındaki bu farklılıklar, bilgi ve enformasyon toplumunun ne olduğu konusunda farklı yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. İlki, bilgi toplumunu maldan çok bilgi üreten bir toplum olarak görür. İkincisi ise, bilgi toplumunu enformasyon patlaması olarak ele alır. Üçüncü yaklaşım, bilgi toplumunu

¹⁸ Daniel R. HEADRICK, *Enformasyon Çağı, Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri, 1700-1850*, Çev. Zulal Kılınç, 13.

¹⁹ Peter F. DRUCKER, *Yeni Gerçekler: Devlet ve Politika Alanında Ekonomi Bilimi ve İş Dünyasında, Toplumda ve Dünya Görüşünde*, Çev. Birtane Karanakçı, 213.

iletişim ve enformasyon teknolojileriyle özdeşleştirmektedir. Bu üç yaklaşımda da bilgi ile enformasyon arasında net bir ayırım yapılmamaktadır.²⁰

Bu tez kapsamında bilgi ve enformasyon arasındaki farklar ve şu andaki bilgi oluşum şekli göz önüne alınarak, bilgi yerine enformasyon kelimesi tercih edilecektir. Ayrıca oluşan yeni toplum da “enformasyon toplumu” olarak anılacaktır. Çünkü bilginin günümüzdeki en önemli özelliği hızlı bir biçimde çoğalması ve yayılmasıdır. Bilginin oluşmasında öznenin bilinç düzeyinden öte elektronik bilinç önem kazanmıştır. Bu anlamda, bilginin bu özelliğini “*enformasyon*” kelimesi daha iyi tasvir etmektedir. Günümüzde alabildiğine gelişmekte olan “enformasyon teknolojileri” sayesinde her türlü enformasyon, süratle çok daha geniş insan kitlelerine ulaştırılabilmekte, böylelikle bir anlamda da dünya küçülmektedir. Dolayısıyla, McLuhan’ın söylemiyle “global köy”e dönüşen dünyamızda, insanlar arasında enformatik paylaşım ve bu etkileşimin aracı olarak bilgisayar ve İnternet teknolojisi de önemli bir yer almış gibi gözükmektedir. Bu yüzden de enformasyon çağının doğuşu ve enformasyon toplumu ile ilgili olarak yapılacak açıklamalarda bilgisayar ve İnternet teknolojisi ayrıca ele alınacaktır.

2.2. Enformasyon Çağının Doğuşu

İnsanlık tarihinin şu ana kadar geçirdiği dönemleri ünlü gelecek bilimci Toffler üç döneme ayırmıştır. Toffler, bu dönemlerin her birini ayrı bir dalga olarak nitelendirir. Bu üç dalganın tarihsel gelişim aralığını şu şekilde özetler: Birinci dalga olan “tarım devrimi”, yaklaşık MÖ 8000 yıllarında başlar. Bu devrimle birlikte köylerde, ekili topraklarda yeni bir yaşam biçimi oluşmuştur. 1650-1750 yıllarından itibaren ise ikinci dalga olan “sanayileşme dönemi” başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki on, on beş yıl içerisinde sanayileşme dalgasının ulaşabileceği en yüksek

²⁰ Bkz. (17), IRZİK, 61.

noktaya vardığı sırada, yeryüzünde değdiği her şeyi değiştiren, ama ne olduğu henüz iyice anlaşılmamış olan “üçüncü dalga” başlamıştır. Toffler, üçüncü dalganın belirtisi olarak, ekonominin sektörel dağılımında faal nüfusun büyük çoğunluğunun hizmet sektöründe çalışmasını göstermektedir. Bu bağlamda, ABD’de 1956 yılındaki faal nüfus içinde hizmet sektörünün, imalat sektöründen daha fazla olması temel alınarak, ABD’nin enformasyon toplumu sürecine girdiği öne sürülür. Bu noktadan hareketle Toffler, dünyada üçüncü dalga olarak nitelendirilen dönemin başlangıç yerinin ABD olduğunun da altını çizer.²¹

Mattelart’ın görüşlerine göre Toffler bu değerlendirmesini emek-değer kuramıyla değil bilgi-değer kuramıyla yapmıştır. Endüstri sonrası toplumda sağlık, eğitim ve toplumsal hizmetlerin gelişmesi, özellikle de teknik ve profesyonel hizmetlerde araştırma, değerlendirme, bilgi işlem ve sistem analizinin çok artması önemlidir.²²

Headrick ise enformasyon çağının başlangıcını Toffler’dan farklı olarak düşünmektedir. Ona göre enformasyon çağının ne zaman başladığı sorusu, özellikle enformasyon sistemlerini verimli bir analitik kavram olarak kullanan tarihçiler için önemlidir. Bu tarihçilerin her birinin kafasında farklı bir tarih ve neden olabilmektedir. Örneğin bazı tarihçiler enformasyon çağının başlangıcını 19. yüzyılın sonlarına, demiryollarının geliştiği, büyük işletmelerin kıtanın bir yanından ötekine yayıldığı döneme götürürken, bazıları ise 19. yüzyılın ilk yarısında telgraf ve buharlı gazete matbaalarının ortaya çıkışına bağlamaktadırlar. Bunların yanısıra 15. ile 18. yüzyıllar arasında matbaanın Avrupa uygarlığı üzerindeki etkisini inceleyenler de mevcuttur. Dolayısıyla hangi tarihin başlangıç noktasını oluşturduğu konusunda bir kesinlik elde etmek zordur. Bundan dolayı Headrick bir tarihsel başlangıç noktası saptamanın doğru bir yaklaşım olmayacağına değinerek şu saptamayı yapar:

²¹ Alvin TOFFLER, **Üçüncü Dalga**, Çev. Ali Seden, 33-34.

²² Armand MATTELART, **Bilgi Toplumunun Tarihi**, Çev: Halime Yücel Altınal, 61.

“Enformasyon çağının başlangıcı yoktur; çünkü bu çağ insanlıkla yaşattır. Ancak tarih boyunca insanların ulaşabilecekleri enformasyon miktarında ve bununla başa çıkmak için üretilen enformasyon sistemlerinin arttığı dönemler vardır. Yazının, alfabenin, çift kayıt sisteminin, matbaanın, telgrafın, transistörün ve bilgisayarın ortaya çıkışı kendi dönemlerinde enformasyonun hızlanmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Ama bunlardan bir tanesini alıp tek olası neden olarak göstermek yanlıştır; çünkü tarihte çok sayıda enformasyon devrimi olmuştur.”²³

Castells’a göre enformasyon çağı için kilit unsur enformasyon teknolojileridir. Ona göre “sanayi toplumunun gerisindeki kilit unsur, enerjinin dağıtımı ve üretimi olduğundan, daha önceki sanayi devrimleri için buhar makinesinden elektrige, fosil yakıtlardan nükleer enerjiye uzanan bir yelpazede yeni enerji kaynakları ne demekse, bu devrim için de enformasyon teknolojileri o demektir.” Castells bu teknolojilerin başlangıcında iki endüstriyel devrimden bahseder: Birincisi, 18. yüzyıl sonlarında bulunan buhar makinesi, ikincisi yüz yıl kadar sonra elektrigin gelişmesiyle, içten yanmalı motor, bilim tabanlı kimyasallar, verimli çelik dökümü ve iletişim teknolojilerinin başlangıcı, telgrafın yayılması ve telefonun icadı gibi gelişmeleri kapsamaktadır.²⁴ Konumuz itibariyle enformasyon çağını niteleyen bu teknolojik gelişmelere burada ayrıntılı olarak yer verilmeyecektir. Yeni enformasyon teknolojilerine ve bu teknolojinin temelinde yer alan bilgisayar teknolojisine dayanılarak açıklamalar yapılacaktır.

Castells, yeni enformasyon teknolojilerinin çerçevesini şu şekilde çizer: Mikro elektronik, bilgisayar, telekomünikasyon, opto-elektronik* gibi birbirine yaklaşan teknolojiler. Bu birbirine yakın teknolojiler, “ağ teknolojileri” adı altında toplanmaktadır. Ayrıca o, bu teknolojilerin içine genetik mühendisliğini de dahil etmektedir. Çünkü genetik mühendisliği alanındaki çalışmalar, sadece canlı

²³ Bkz. (18), HEADRICK, 17-18.

²⁴ Manuel CASTELLS, **The Rise of the Network Society the Information Age: Economy, Society and Culture**, 34-35.

* **Opto-elektronik:** Dokunmaksızın bir cismi ışık (optik) yardımıyla algılama, sonra elektronik değerlendirme ve sinyale dönüştürmedir.

maddenin bilgi kodlarının şifresini çözmeye, onu yönlendirmeye, hatta programlamaya odaklanmamıştır. Aynı zamanda biyoloji, elektronik ve enformatiğin uygulamaları ve malzemeleri gibi bilimlerden yararlanmaktadır. Daha da önemlisi genetik mühendisliği kavramsal yaklaşımlar açısından yukarıda sayılan bilimlere yaklaşır ve bu bilimlerle etkileşime girer. Bu teknolojik devrimin ayırıcı özelliği, enformasyon çağını niteleyen bilgi ve enformasyonun özelliğidir. Yani bilgi ve enformasyonun bilgi üretimine, bilgi işleme/iletme aygıtlarına uygulanması, yenilik ile yeniliğin kullanımı arasında, ikisinin birbirlerini beslediği bir zincir oluşturma özelliğidir.²⁵ Böylece Castells, enformasyon çağı için diğerlerinden farklı olarak, bu çağda kullanılan teknolojilerin birbirlerini geliştirebilme özelliği üzerinde durmaktadır.

Bu noktada Castells'in dışında Bell, Masuda ve Toffler gibi endüstri sonrası toplum teorisyenlerinin de üzerinde hemfikir oldukları konu, enformasyon toplumlarının oluşmasının temel ekseninde bilgisayar ve bilgisayar teknolojilerinin yer almasıdır. Çünkü ancak bilgisayarı oluşturan ağ teknolojisi sayesinde enformasyon çağına ait özellikler bu kadar hızlı bir şekilde yayılabilmiş ve her geçen gün toplumsal yaşamın süreçleri içinde değişik alanlarda kullanılmaya başlanmıştır.

Bu teknoloji, Mattelart için “kuramsal olarak yeterince açık bir biçimde oluşturulmuş, bir başka deyişle sistemleştirilebilen, matematikselleştirilebilen, modellenebilen bir algoritmaya indirgenmiş bir problemi çözebilecek ‘gerçek evrensel’ bir aygıttır.”²⁶ Mumford için ise bilgisayar, yeni “*Mega Makine*” dir. Ona göre bilgisayar teknolojisi,

²⁵ Bkz. (15), CASTELLS, 38, 41.

²⁶ P.N. EDWARDS, **The Close World: Systems Discourse, Military Policy and Post World War II, US Historical Consciousness in the Military Information Society**, Der. L.Levidow ve K. Robind, 149. Aktaran: Bkz. (22), MATTELART,43.

“Daha ileri bir teknolojik modele geçişte, aşkın ve elektronik bir formda nihai karar sahibini ve tanrı kralı vücuda getirdi: Merkezi Bilgisayar... Güneş Tanrısı'nın gerçek dünyevi temsilcisi olarak bilgisayar, daha önce gördüğümüz gibi, ilk olarak astronomik hesaplamaları kolaylaştırmak için icat edilmişti. Babbage'nin yarım kalmış kaba modelinin, hareket ettirilebilen parçaları elektrik yükleri olan hızlı bir elektro-mekanizmaya dönüşmesinde, görsel elektronik, görsel mekaniğin yerini aldı ve bu enfes aygıtta gerçek tanrısal karakteristiğini verdi: Mekandan bağımsızlık ve görünmezlik.”

Bilgisayar bu şekli almakla, bilgi depolamada ve bir sürü değişkenin insan beyninin bir ömüre sığdırabileceğinden daha geniş verilerle anlık entegrasyonunu gerektiren problemleri çözmede, yüksek bir performans seviyesine ulaştı. Bu performansla ilgili olarak Mumford'un ayrıca bir endişesi bulunmaktadır. Ona göre bilgisayar bilgisi, işletilmek ve programlanmak zorunda olduğu için, insan beyninin aksine sürekli bir artış halinde olan gerçeklikle devamlı bir temas halinde bulunamaz; ancak küçük bir kısmı, soyutlama ve soyut sembollerle ifade için hapsedilebilir. Niceliksel olarak ölçülemeyen, yahut nesnel olarak gözlemlenemeyen değişimler, bilgisayar alanının dışındadır. Tüm fantastik işlem hızına rağmen bileşenleri, sürekli organik değişimlere niteliksel karşılıklar verme kudretinden uzaktır.²⁷

Bilgisayarların bu kadar önemli olacağına ilişkin olarak ilk öngöründe bulunan kişi Norbert Wiener'dir. Wiener'in bilgisayarların her yerde olacağına dair bir öngörüsü bulunmaktadır.²⁸ 1780 yılında elektriğin, 1876'da telefonun, 1927'de televizyonun, 1931'de hesap makinesinin keşfi gibi gelişmelere ve bilgisayar olarak anılan çeşitli makinelerin 1943, 1944, 1946 gibi muhtelif yıllarda kullanılmaya başlanmasına rağmen, bugünkü anlamıyla birinci kuşak ilk bilgisayar olan Whirland, 1945 senesinde MIT (**Massachusetts Institute of Technology**) kampüsünde kurulmuştur.²⁹

²⁷ Lewis MUMFORD, **Makine Efsanesi**, Çev. Fırat Oruç, 463-464.

²⁸ Bkz. (22), MATTELART, 45.

²⁹ “History of Techonology”, <http://www.academic.marist.edu./pennings/hyprhsty.html>

Aslında bilgisayarın kökeni, 1840'larda Charles Babbage'in analitik makinesine dayanmaktadır. Bu dönemle bilgisayarların "taş devri" başlamış; 1940 yılında ise Manley ve Eckert'in ENIAC'ı bulmaları sonucunda bilgisayarlar, "bronz çağına" girmiş oldu. İlk bilgisayar olan ENIAC, genel amaçlı bir bilgisayar olarak tasarlanmış olmasına rağmen askeri amaçlı olarak kullanılmıştır. Bu, 30 ton ağırlığındaki ve 18.000 radyo lambasından oluşan aletlerin önemli bir özelliği de, çok gizli Manhattan Projesinin** matematiksel işlemlerini çözümlenmektedir. Günümüzde 100 gram ağırlığındaki bir mikro işlemcinin bu dev aygıttan on kez daha güçlü bir makine olduğunu düşününce teknolojiye inanılmaz ilerlemenin bilincine varabiliriz. Bilgisayar gelişiminin birinci evresinde, ilk nesil bilgisayarların öncüleri olan ENIAC gibi, çok büyük salonları kapsayan dev hacimli, elektronik kabloları ve radyo lambaları ile çalışan ilkel aygıtlar yapıldı. Örneğin, ENIAC çalıştığı zaman Pittsburg kentindeki tüm evlerde voltaj düşerdi. Ayrıca bu bilgisayarların işletim zamanının büyük bir bölümü de yanan lambaların değiştirilmesi ve elektrik devrelerinin tamiri ile geçmekteydi.³⁰

Katı hal fiziğindeki gelişmeler sonucunda bulunan tranzistörlerin 1958 yılında itibaren bilgisayar yapımında kullanımıyla ikinci kuşak bilgisayarlar ortaya çıktı. Bunlar birinci kuşağa göre daha küçük ve hafifti ve üstelik hem daha az ısı yaymakta, hem de daha ucuza mal olmaktaydılar. 1965 yılına gelindiğinde tranzistörlerin yerini, içlerinde milyonlarca transistör taşıyabilen bütünleşik devreler aldı. Bu kullanımla birlikte üçüncü kuşak bilgisayarların çağı başlamış oldu. Yani şu anda kullandığımız bilgisayarların temeli de bu üçüncü kuşağa rastlamaktadır. Artık daha küçük ve daha güçlü bilgisayarların dönemi başlamıştır.³¹

Bilgisayarların teknolojik olarak sınıflandırılmasını kapsayan bu sıralamanın yanında Masuda bilgisayarları kullanım amaçlarına göre sınıflamıştır. O, bu aşamaları dört

** Chicago Üniversitesi'nde atom bombasının yapımına ilişkin projenin kod adı

³⁰ Hasan TEKELİ, **Bilgi Çağı: Bilgi çağının sosyal kültürel ve ekonomik etkileri**, 28-29.

³¹ Kılıçarslan AYTAÇ, "Bilişim Toplumu", 1392.

gruba ayırmıştır. Birinci aşama 1945 yılı olan “bilgi aşaması”dır. Bilgisayarlar bu aşamada ulusal projelerin hazırlanmasında kullanılmıştır. İkinci aşama 1955 yılında başlamış ve “yönetim aşaması” diye adlandırılmıştır. Bilgisayarlar bu aşamada işletmelerin yönetimlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Masuda’nın “toplum aşaması” diye adlandırdığı üçüncü aşama ise bilgisayarların daha yoğunluklu olarak eğitim ve sağlık gibi toplumsal hizmet alanlarında kullanılmasıdır. 1975 yılından beri devam eden bu aşamayla birlikte bilgisayarlar artık, **PC** (kişisel bilgisayar) olarak adlandırılmaktadır. İngilizce karşılığındaki gibi bilgisayarlar, bireysel amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Böylece bilgisayarlar kişilerin günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur.³²

Bilgisayarlar için en önemli aşama 1980’li yıllardır. Bu yıllardan itibaren mikro bilgisayarlar, sonsuz kullanım potansiyeliyle ile hayatımıza girmiştir.³³ Kişisel bilgisayarların gelişimi, sadece bilgisayar teknolojisini değil, ağa ait olarak gelişen diğer dijital teknolojilerin de gelişmesini sağlamıştır.

Negroponte, özellikle bu kişisel bilgisayarların gelişiminin, yaratıcı düşüncenin gelişmesi üzerindeki etkisi üzerinde durur. Ona göre “kişisel bilgisayarlar, bilgisayar bilimini saf teknik gereklerden uzaklaştırmıştır ve bunlar şimdi fotoğrafa benzer şekilde gelişmektedir.” Bilgi işlem artık yalnızca askeriye, devlete ve büyük firmalara ait bir alan değildir. Bilgisayarlar kişilerin direkt kullanımına açık hale gelerek bir şekilde yaratıcı ifadenin aracı haline gelmiştir.”³⁴ Bilgisayar teknolojisindeki bu inanılmaz gelişme, onu enformasyon toplumunun merkezine koymuştur. Enformasyon toplumu kendinden önceki sanayi döneminden farklı yapılanmaları da beraberinde getirmiştir. Tabii ki bütün dünyanın aynı anda enformasyon toplumu özelliklerini taşıdığını söylemek zordur. Çünkü şu anda dünyanın bir ucunda hâlâ tarım dönemi yaşanırken, bir yanda sanayi döneminin

³² Yoneji MASUDA, **Managing in the Information Society:Relasing Synergy Japanese Style**, 114,54. Aktaran:Cihan DURA- Hayriye ATİK, **Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, 51.

³³ Bkz. (30), TEKELİ, 39.

³⁴ Nicholas NEGROPONTE, **Dijital Dünya**, Çev. Zülfü Dicleli, 79.

yaşandığı toplumlar da mevcuttur. Sanayi toplumu ile enformasyon toplumu bir toplumun farklı bölümlerinde aynı dönemde etkin olabilmektedir. Enformasyon toplumu ile ilgili belirtilen yaklaşımlar, genelde sanayi toplumu ile karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Bu yaklaşımlar özellikle enformasyon toplumunun modern döneme ait birçok özelliği değiştirdiği noktasına odaklanmaktadır.

2.3. Enformasyon Toplumu Yaklaşımları

Enformasyon toplumunun yapısıyla ilgili olarak yapılan çalışmaları incelediğimiz zaman, bu çalışmaların sanayi toplumuyla ilgili olarak yapılan karşılaştırmalarla literatürde yer aldığını görmekteyiz. Çünkü herhangi bir dönemle ilgili farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymanın yolu, kendisinden önceki dönemin neler yansıttığına bakmakla olabilir. Bundan dolayı da bilgi ve enformasyon toplumunun anlaşılması, önce sanayi toplumunun anlaşılmasına bağlıdır.

Bell'e göre de bu iki toplumun yapılanması arasında farklılıkta belirleyici unsur, kullanılan teknoloji tarafından belirlenir. Sanayi toplumu mekanik teknolojiye dayanırken, endüstri sonrası toplum entelektüel teknolojiyle şekillenmiştir. Entelektüel teknoloji bilgisayardır. Bu teknoloji; devleti, örgütleri, aileyi, üniversiteleri, kısaca bütün kurumları ve bireylerin toplumda üstlendikleri rolleri değiştirecektir. Sermaye ve emek, sanayi toplumunun ana ögesi iken, bilgi/enformasyon sanayi sonrası toplumun ana ögesidir. Bu nedenle iki toplumun toplumsal organizasyonları da birbirinden oldukça farklı olacaktır. Yeni toplumda sınıf yapısı "teorik bilgi" sahipliğine, siyasal iktidar da "bilginin denetimine" bağlı hale gelecektir.³⁵ Bell'e göre enformasyon toplumunun temel karakteristiği, endüstri toplumundaki gibi standartlaşmaya ve çalışma hayatındaki belirli rutinelere

³⁵ Bkz. (14), BELL, xiii

dayanmamaktadır.³⁶ Endüstri sonrası toplum, hizmet sektörü üzerine kuruludur. Dolayısıyla insanlararası bir oyundur. Artık önemli olan çıplak kas gücüne dayalı enerji değil, bilgidir. Merkezdeki insan, sanayi sonrası toplumun isteklerine cevap verecek şekilde donanımlı, profesyonel insandır. Sanayi toplumu, tüketilen malların miktarıyla ölçülen bir yaşam standardına sahipken, sanayi sonrası toplumda bu, hizmet sektörünün (sağlık, eğitim, sanat vb. gibi) sağladığı olanaklarla ölçülür. Sanayi öncesi toplumu doğaya karşı bir oyun olmasına karşılık endüstri toplumu, üretilmiş doğaya karşı bir oyun, endüstri sonrası toplum ise kişiler arasında bir oyundur. Endüstri sonrası toplumda sanayi toplumundaki gibi hiyerarşi ve eşgüdümünden çok, işbirliği ve karşılıklık esastır.³⁷

Özetle Bell, sanayi sonrası toplumunun en belirgin özelliğini, enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve bu teknolojilerin tüm sektörlerde uygulanma potansiyeli olarak görür. Enformasyonun yüksek teknolojilerle yaygın bir uygulama alanı bulması ise, ona göre modern toplumu devrimci bir dönüşüme uğratacaktır.³⁸

Enformasyon toplumu kavramının ilk kez 1971 yılında Joneji Masuda tarafından yayımlanan “Plan for an Information Society: A National Goal Toward Year 2000” adlı raporda kullanıldığı kabul edilmektedir. Masuda, Bell’den farklı olarak incelemelerini Japon toplumu üzerinde yapmıştır.

Masuda, enformasyon toplumunu tanımlamak için **computer** (bilgisayar) ve **utopia** (ütopya) kelimelerinden türetilen “**Computopia**” terimini kullanmıştır. Geray’ın belirttiği üzere, Masuda, sanayi toplumunda enformasyon teknolojilerinin ortaya çıkışıyla birlikte bunların nasıl kullanılacağıyla ilgili olarak toplumların önlerinde iki seçenek olduğundan bahseder. Ya enformasyon teknolojileri kontrol amaçlı olarak

³⁶ Bkz. (13), BELL, 318.

³⁷ Bkz. (14), BELL, 127-128.

³⁸ Aktaran, Krishan KUMAR, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma**, Çev.Mehmet Küçük, 15.

kullanılacak ve kontrol devleti olma yoluna girilecektir, ya da enformasyon toplumu olunacaktır.³⁹ Ona göre sanayi toplumu ve enformasyon toplumu arasındaki farkları aşağıdaki gibidir:

- Sanayi toplumu merkezi yönetimlerle karakterize edilir. Bireylerin seçim yapma özgürlükleri oldukça sınırlıdır. Enformasyon toplumu, maddi değerler üzerine değil, enformasyon değerleri üzerinde işleyecektir ve bilgi ekonomide önemlidir.
- Bir anlamda, sanayi toplumu kişinin maddi refah tüketimine dayanıyorsa, enformasyon toplumu, kişinin bilişsel yaratıcılığına dayanacaktır. Sanayi toplumunun en yüksek aşaması yüksek kitle tüketimi toplumuyken, enformasyon toplumunun en yüksek aşaması küresel toplum olacaktır. Bu toplumda herkes kendi geleceğini, hedef-kökenli bir eylemle oluşturabilecektir. Küresel olacaktır; çünkü fikirlerin ve amaçların paylaşılmasına gönüllü olarak dünyanın her yerinden topluluklar katılacaktır.
- Bugünkü kapitalist toplumun serbest rekabet ilkesinin yerini, sinerji^{***} ilkesi alacaktır. Sinerjik toplum, toplumun bütünü tarafından oluşturulan ortak hedeflerin, bireylerin ve grupların eşzamanlı ve tamamlayıcı yollarla gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkacaktır. Maddi malların tersine, enformasyon tüketilince kaybolmaz. Varolan enformasyona yenilerinin eklenmesiyle birikir ve katlanır.
- İnsanın insanı yönetmesinin tarihi eskidir. Bu enformasyon toplumuyla değişecektir. Gelecekte enformasyon toplumu iktidarın aşındığı, merkezde gönüllü toplulukların bulunduğu sınıfsız bir toplum olacaktır.⁴⁰

Enformasyon toplumu sanayi toplumuyla karşılaştırıldığında farklı problemlere sahip olacaktır. Sanayi toplumunun en temel problemi işsizlik, savaş ve faşizm iken

³⁹ Haluk GERAY, “Enformasyon Toplumu ve Türkiye: Erişim Açısından Bir Değerlendirme”, 1416-1417.

^{***} **Sinerji:** Eş zamanlı-uyumlu hareketten çıkan güç.

⁴⁰ A.g.m.,1416-1417.

enformasyon toplumunun en temel problemi bireysel terör ve gelecek şoku olacaktır. Bu görüşe Toffler da katılmaktadır. Ayrıca Masuda enformasyon toplumunun katılımcı demokrasiye doğru yöneleceğini ve bu demokrasiyle birlikte sanayi toplumundaki “sendikaların” yerini “yurttaş” hareketlerinin alacağından bahseder. Bu hareketlerin sonucunda sınıfsız toplum oluşacaktır.⁴¹

Masuda enformasyon toplumunu sanayi toplumundan tamamen ayrı bir toplum biçimi olarak görmektedir. Bu toplum, enformasyon teknolojileri temelinde şekillenecektir. Bu yapılanma modern dönemdeki ideolojilerden ve üretim ilişkilerinden bağımsız bir şekildedir. Bağlı olduğu en önemli araç enformasyon teknolojileri ve buna sahip olanların seçimleridir.

Ünlü gelecek bilimci Toffler da bu dönemi üçüncü dalga olarak tanımlamıştır. O, üçüncü dalga uygarlığı ya da bilinen adıyla enformasyon toplumunun sanayi toplumu ile birçok bakımdan çeliştiğine dikkat çeker. Örneğin bu dalganın temeli teknolojiye dayanmakla birlikte anti-endüstriyeldir.⁴² İkinci dalganın simgesi olan endüstrileşme, sadece fabrika bacaları ve seri imalat düzeneğinden ibaret olmayıp, insan ve toplum yaşamının her alanına uzanan, çok boyutlu bir toplum düzenidir. Birinci dalganın getirdiği bütün özelliklere ikinci dalga karşı çıkmıştır. Büyük fabrikaları meydana getirdiği gibi, tarladaki traktörü, bürodaki yazı makinesini, mutfaktaki buzdolabını da o yapmıştır. Kol saatinden seçimlerde kullandığımız oy sandığına kadar her şey onun eseridir. Yaşamın her alanının içine girmiş, ekonomi, siyaset, eğitim, cinsiyet rollerini, her şeyi radikal bir şekilde değişime uğratmıştır. Ama bu değişimi yaparken aynı bir makine çarkı gibi bunların hepsini birbirine bağlamış ve böylece dünyanın gördüğü, en güçlü ve en yaygın toplumsal düzeni, ikinci dalga uygarlığını yaratmıştır.⁴³ Yeni dalga eskiye meydan okuyacaktır. Ayrıca,

⁴¹ Bkz. (32), MASUDA, 9, Aktaran Dura-Atik, 54.

⁴² Bkz. (21), TOFFLER, 28-29.

⁴³ Bkz. (21), TOFFLER, 44-45.

“Eskiye meydan okuyan bu yeni uygarlık, bürokrasileri devirecek, ulusal devletin rolünü sınırlayacak, emperyalizm sonrasını yaşayan bir dünyada yarı özerk ekonomilerin oluşmasını sağlayacaktır. Bugün gördüklerimizden çok daha basit, çok daha etkili, ama çok daha demokratik devletlerin kurulmasına olanak verecektir. Bu uygarlığın kendine özgü bir dünya görüşü, zamanla, mekânla, mantıkla kendine özgü bir savaşım biçimi vardır ve hepsinden önemlisi, üçüncü dalga uygarlığı üreticiyle tüketici arasındaki tarihsel kopukluğu giderecek, yarının bu ikisini birleştiren ekonomisini oluşturacaktır. Başka birçok şeyin yanında bu nedenle bu uygarlık, bizim de biraz akılcı müdahalelerimizle tarihin ilk ve gerçekten insancıl uygarlığı olabilir.”⁴⁴

Toffler’a göre üçüncü dalgaya kadar, istikrarsız bir düzeyde olsa bile, insanlara toplumsal ilgi ve eylem için gerekli zaman ve enerjiyi sağlayacak kadar yüksek bir refah düzeyine hiç ulaşılmamıştır. Seyahat etme, iletişim kurma ve başka kültürlerden öğrenme gibi olanaklara geçmişte bu kadar çok kişi hiç sahip olmadı. En önemlisi barışçı bir şekilde gerçekleşen bu köklü değişiklikler, geçmişte bu kadar çok yarar sağlayacak, bu kadar geniş kesimlere etki edecek şekilde yapılamadı.⁴⁵

Toffler üçüncü dalganın yeni ev modelini “elektronik köşk” olarak tanımlamaktadır. Çünkü ev, artık hem işin hem de aile hayatının paylaşıldığı bir alan haline gelecektir. Elektronik temel üzerine oturtulmuş evi toplumun merkezi yapan bir ev endüstrisinden bahseder. Ona göre bu endüstri, belki de modern dönemin zamansızlığında kaybolmaya yüz tutmuş aileye zaman ayırmanın bir aracı olacaktır.⁴⁶ Böylece sanayileşmenin en çok tartışılan konularından biri olan ailenin işlevini yitirme tehlikesi, bu tekno-ütopyacı görüşe göre ortadan kalkacaktır.

Enformasyon toplumu ile ilgili olarak görüşlerinden yararlandığımız yazarların toplumda meydana gelecek olan değişikliklerle ilgili birleştikleri noktalar da

⁴⁴ Bkz. (21), TOFFLER, 28-29.

⁴⁵ Alvin TOFFLER - Heidi TOFFLER, **Yeni Bir Uygarlık Yaratmak (Üçüncü Dalganın Politikası)**, Çev. Zülfü Dicleli, 108.

⁴⁶ Bkz. (21), TOFFLER, 278.

bulunmaktadır. Öncelikle düşünce yapısında bir değişiklik meydana gelecektir. Enformasyon toplumunda insani değerlerin ön plana çıkması, beynin sadece sol lopunun işlevi olan matematik, mantık ve analitik düşünce ile sınırlı kalmak yerine, sağ lopun işlevi olan yaratıcı düşünme ve duyguların da düşünce sürecine katılımını sağlar. Böylece enformasyon toplumunda yaratıcı akıl sayesinde beynin bir bütün olarak düşünme sürecine katılımı gerçekleşmiş olur. Kısaca sanayi toplumundan enformasyon toplumuna geçerken meydana gelecek değişimler:

- Hiyerarşi yerine, eşitlik,
- Uyum ve uygunluk yerine, kişisel nitelik ve yaratıcılık,
- Standartlaşma yerine, farklılık ,
- Merkezilik yerine,adem-i merkezilik,
- Etkinlik yerine etkililik,
- Ürünün sayısal içeriği yerine, kalitenin öne çıkması,
- Güvenlik yerine, kendini kanıtlama ve kendini gerçekleştirme biçiminde değerler sisteminde bir kayma ve yeniden yapılanma şeklindedir.⁴⁷

Enformasyon toplumuyla ilgili olarak yapılan tespitler, temel olarak sanayileşme döneminde yaşanan hayal kırıklıklarını ortadan kalkacağına yöneliktir Yeni dönemde hayal edilen ve insanlara gerçekleşeceği yönünde gösterilen tabloda her şey yeniden inşa edilerek, yeni bir dünya, yeni bir insan ve yeni bir dünya görüşü şekillenecektir. Üstelik bu yeni yapılanma, insanoğlunun tarihi kadar eski olan demokrasi savaşını kazanmasının en büyük aracı olacaktır.

Geleceğe ilişkin bu iyimser bakış, Bell, Masuda, Toffler gibi liberal düşünce geleneği içinde yer alan enformasyon toplumu teorisyenlerince paylaşılmaktadır. Ayrıca bu yazarlar günümüzdeki toplum içindeki dengesizlikler kadar, ülkeler arası eşitsizliklerin çaresini de teknolojiden, özellikle de enformasyon ve iletişim

⁴⁷ Hüsnü ERKAN, “21. Yüzyıla Girerken Bilgi Toplumu ve Türkiye”, 136-137.

teknolojilerinden beklemekte-dirler.⁴⁸ Dolayısıyla bu bakış açısına göre, teknolojinin toplumları kontrol altında tutma aracı olarak kullanılma tehlikesi arka plana atılmıştır.

Enformasyon toplumu ile ilgili olarak farklı bir yaklaşım da Manuel Castells'tan gelmiştir. Castells, yeni oluşan toplumu ağ toplumu olarak nitelendirmiştir. Lyon'a göre, Castells'in temel tezi şudur: 21. yüzyıla geçiş büyük ve tüm dünyayı etkisi altına alan dönüşümlerle olmuştur. Çıkış noktası ise toplumun maddi temelini yeniden biçimlendiren enformasyon teknolojisi devrimidir. Bu “**enformasyonizm**” dir,^{****} ve onun toplumsal yapıdaki karşılığı da “ağ toplumdur”. Çağımızı karakterize eden küresel refah, güç ve enformasyon akışı, bu yeni teknolojik kapasiteye dayanır.⁴⁹

Castells'in tezinde iki kavram öne çıkar: Bunlardan biri enformasyon teknolojileri ve buna bağlı olarak **enformasyonizm**, diğeri de ağ toplumdur. Toplumu ağlardan oluşmuş sosyal bir yapı olarak görür. Ağ, belli bir sosyal organizasyonda egemen değerler ve çıkarlar tarafından verilen talimatların programını yerine getiren enformasyon ağı, ağların ağıdır.⁵⁰

Ona göre toplumu oluşturan bu ağlar enformasyonlardan oluşur. Ayrıca Castells'e göre, enformasyon/iletişim teknolojileri olmasaydı, ne ekonomik küreselleşme, ne ağ mekanizması, ne küresel medya, ne küresel iletişim, ne de küresel suç ekonomisi olurdu: Bu teziyle ilgili olarak da Sovyetler Birliği'nin dağılma dönemini örnek

⁴⁸ Aydın UĞUR, **Kültür Kıtası Atlası: Kültür, İletişim, Demokrasi**, 89-90.

^{****} Castells enformasyon ve enformasyonizm ile ilgili olarak şu farklılığı ortaya koyar. Enformasyon her toplumda vardır ve merkezde yer almaktadır. Fakat enformasyonizm belli bir toplumsal örgütlenme biçiminde enformasyonun üretimi, işlenmesi ve aktarımı sayesinde ortaya çıkan yeni teknolojik şartlardan dolayı üretimin ve gücün kaynağı haline gelmesidir. (Ayrıntılı bilgi için bakınız: M.CASTELLS, **The Rise of the Network Society in the Information Age**, **Economy, Society and Culture**, 1996, 21)

⁴⁹ David LYON, “Ağ, Benlik ve Gelecek”, Çev. Şehabettin Yalçın, 90.

⁵⁰ Bkz. (24), CASTELLS, 114.

olarak gösterir. Sovyetler Birliği enformasyonalizme intibak edemediği için bunalıma girmiş ve dağılmaya başlamıştır.⁵¹

Castells'e göre, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iletişim ve enformasyon teknolojilerinde meydana gelen büyük ve hızlı değişimler, bu süreçte derin dönüşümlere yol açmıştır. Enformasyon ve iletişim teknolojileri (genetik mühendisliği dahil) dünya çapında 24 saat küresel mali pazarları birbirine bağlamış ülkeler, pazarlar ve karmaşık mali ürünler arasında saniyeler içinde milyonlarca dolarlık el değiştirme ve dağıtmayı mümkün kılmıştır. Yeni olan şey, yönetimin, üretimin ve dağıtımın dünya çapında odaklanması ve koordinasyonu kaybetmeden entegre etme kapasitesidir. Ayrıca bu sistemin otomatik olarak işlemesidir. Tüm dünyadaki dinleyiciler bir yayınla (Lady Diana'nın cenaze töreni gibi) birbirine bağlanabilen küresel medya sistemi içine girmiştir. Diğer değişiklik de belli bir zamanda yatay, küresel, nispeten engelsiz, interaktif konuşma sistemi olan İnternet'tir.⁵²

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin güç verdiği ağ toplumu, sistemli bir biçimde mekânı aşip zamanı yok etmeye çalışmaktadır. Fakat aynı zamanda kontrol düğmesini elinde bulunduranlara da muazzam bir güç bahşetmektedir.⁵³

Castells burada ileri teknolojiler balonunu eleştirmekte ve enformasyon teknolojilerinin bazı kötü ve trajikomik durumlarına dikkat çekmektedir. O, Bell, Masuda ve Toffler kadar yeni dönemle ilgili olarak iyimser düşüncelere sahip değildir. Değişimin merkezine enformasyon ve iletişim teknolojilerini yerleştirir. Bunlara sahip olanların ellerinde muazzam bir güç olduğundan bahseder. Sovyetler Birliği örneğindeki gibi bu güç ya da güçsüzlük birçok şeyin başlangıcı olabileceği

⁵¹ M.CASTELLS, "Ağda küreselleşme, kimlik ve toplum:Calhoun, Lyon ve Tourine'e Cevap", Çev. Şehabettin Yalçın, 113.

⁵² Bkz. (24), CASTELLS, 116.

⁵³ Bkz. (49), LYON, 92.

gibi sonu da olabilmektedir. Enformasyon toplumu ile ilgili olarak yapılan modellemelerin hemen hemen hepsinde motor gücün yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri olduğu görülmektedir. Çünkü enformasyon toplumu, Castells'in deyimiyile, ağlar arasındaki geçişleri sağlayan teknolojilerin kullanımı ile oluşturulacaktır. Bu nokta önemlidir çünkü birçok ülke bu boyutun uzağında durmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kendi içine kapalı kalması, değişim sürecinde sürekli ivme kazanan gelişmiş ülkelerle aralarındaki mesafenin çok daha artması anlamına gelmektedir.

Enformasyon toplumuna geçişin bir diğer önemli boyutunu da üretim ve istihdamdaki değişimler oluşturmaktadır. Nitekim endüstri toplumu, gerek istihdam, gerek üretim içindeki endüstrinin payının arttığı toplum biçimi olmasına karşılık, enformasyon toplumu hem imalat, hem de istihdam içinde enformasyon sektörünün payının artmış olduğu toplumlardır. Yeni teknolojiler oldukça geniş kullanım alanı ile bir taraftan ulusal düzeyde üretim biçiminden, çalışma ve yaşam biçimine kadar birçok alanda değişiklikler yaparken, diğer taraftan da en zenginden en yoksuluna küreselleşme sürecinde dünyayı elektronik bir köy haline getirmektedir. Enformasyon toplumunda, kendisinden önce gelen sanayi toplumu ve tarım toplumunun standartlaştırılmış merkezi otoritesinin yerine, post-modernistlerin slogan haline getirdikleri “her şey olabilir” ilkesinde ifade edildiği gibi daha relativist bir yaratıcılığın teşvik edildiği bir anlayış yaygınlık kazanmaktadır.⁵⁴

Özetle enformasyon toplumu ile ilgili olarak öngörülen değişiklikler pek çok alanda yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler modern dönemi karakterize eden birçok olguyu kimi zaman yeniden tanımlamayı gerektirirken, kimi zamansa tamamen geçersiz kılmaktadır. Bu yeni dönemin dinamiklerinin sorgulanmaya başlamasının arkasında öncelikle merkezde yer alan enformasyon

⁵⁴ Veysel BOZKURT “Enformasyon Toplumu ve Türkiye”, 208.

teknolojileri ile kurulan ilişkinin sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlar aslında bir anlamda teknolojinin kendi içindeki paradigmasını da yansıtır.

2.3.1. Teknoloji ve Toplum Arasındaki İlişki

Teknolojiyi meydana getiren insanla teknolojinin kendisi arasındaki ilişkinin şekli ve etkilerine yönelik yaklaşımlar hep var olmuştur. Enformasyon teknolojileri de asıl olarak var olan bu teknolojik gelişime bakışın temelleri üzerine kurulmuştur. Bu nedenle öncelikli olarak teknolojinin toplumla ilişkisi üzerine geliştirilen kavramsallaştırmalara bakmak faydalı olacaktır.

Teknoloji ve toplum arasında kurulan ilişki modellerinden en bilinenleri, teknolojinin toplumu belirlemesi ve toplumun teknolojiyi belirlemesi şeklindedir. Brian Martin, bu iki modellemenin her birinin, teknoloji-toplum dinamiğini tek yöne açıklamaya çalıştığının altını çizer.⁵⁵

Teknoloji ve toplum arasında kurulan ilişkide teknolojinin belirleyiciliğiyle ilgili olarak McLuhan ve Powers'ın *Global Köy* isimli çalışmalarında, bu belirleyiciliğin ayrıntıları verilmiştir. Onlara göre teknoloji, insan duyularından herhangi bir tanesini öne çıkartmaya zorlayarak, aynı anda kullanılmayan öteki duyuları zayıflatır ve ortadan kaldırır. “Bu süreç insanoğlunun kendi uzantılarına, ilahi niteliğin bir biçimi olarak tapınma eğilimini bir kez daha hayata geçirir. Böylelikle yeterince ileri gidildiğinde, insanoğlu kendi makinesinin bir yarattığı haline gelir.”⁵⁶ McLuhan'a göre teknoloji yalnızca insanların kullandığı icatlar değildir, insanları yeniden icat

⁵⁵ Brian MARTIN, “Technology in Different Worlds”, 334.

⁵⁶ Marshall McLUHAN - Bruce R. POWERS, *Global Köy*, Çev. Bahar Öcal Düzgören, 25.

eden araçlardır.⁵⁷ Bu bakış açısı “teknolojik determinizm”dir. Teknolojik determinizm, teknolojik gelişmenin ekonomik kalkınmayı ve toplumsal değişmeyi sağladığı görüşü üzerine kurulmuştur.⁵⁸

McLuhan’a göre insan, düşüncesinin ve organlarının bir uzantısı olarak yeni buluşlar yapmaktadır. Mesela toprağı kazmak için icat edilen kürek, insanın elinin ve ayağının uzantısıdır. Mikroskop ve teleskop da gözünün uzantısıdır. Her yeni teknoloji eski teknolojiyi ortadan kaldırır ve geliştirir.⁵⁹ Ayrıca McLuhan, teknolojinin toplumda ve insanda belirleyici olduğu inancını, aracın kendisinin önemli olduğu düşüncesiyle bir başka açıdan aktarır. Ona göre aracın gerçek içeriği kendisidir. Araç insanın uzantısıdır. Bu uzantı akla gelen her şeyi kapsar; konuşulan ve yazılan sözcük, giysi, para, basın, yol, araba, tekerlek, uçak, fotoğraf, telgraf, daktilo, telefon, sinema, radyo, televizyon gibi. McLuhan buraya ünlü “araç mesajdır”, noktasından gelmiştir. McLuhan bu sloganlaştırılmış sözünü şu şekilde açıklamak ister:

“İçerik yerine biçime eğilmek gerekir. İletişimin biçimi belli iletiler için bir tercihe sahiptir. İçerik daima belli bir şekilde vardır. Ve bu biçimin dinamiği tarafından bir dereceye kadar yöneltilir. Eğer araç bilinmezse mesaj da bilinmez. Bu anlamda araç ortak iletidir. Araç kullanan kişilerin algısal alışkanlıklarını değiştirir. Araç yansız değildir. Kişilere olduğu kadar topluma da mesaj verir.”

Yani McLuhan için önemli olan aracın kendisidir. Çünkü bireysel ve toplumsal etkilemeyi aracın kendisi yapar. McLuhan “araç mesajdır” derken mesajın içeriğinin hiçbir önemi olmadığını belirtmediğinin altını çizer. Aracın hiç önemsenmemesi halinde yeni teknolojilerin insanlar üzerindeki etkisinin anlaşılamayacağına dikkat çekmektedir.⁶⁰ Marshall McLuhan’ın teknolojik determinizme olan inancını en iyi

⁵⁷ www.usm.maine.edu/com.tehdet’ten Aktaran: Derya ALTAY, “Küresel Köyün Medyatik Mimarı: Marshall McLuhan”, 6.

⁵⁸ Ümit ATABEK, **İletişim ve Teknoloji: Yeni olanaklar- Yeni sorunlar**, 24.

⁵⁹ www.leadura.com/orgs/probe/docr.mcluhan. html ‘den Aktaran:Bkz. (57), ALTAY, 12-13.

⁶⁰ Nurdogan RİGEL, **Kağıt Bebekler**, 135.Aktaran: Bkz. (57), ALTAY, 7.

“araçlarımızı (aletlerimizi) biz şekillendiririz ve karşılığında onlar bizi şekillendirir” sözü ifade etmektedir.⁶¹

Teknolojik determinizm ile ilgili olarak geliştirilen birçok eleştiri bulunmaktadır. Örneğin Williams, teknolojik determinizmi tek taraflı yaklaşımından dolayı eleştirir. Ona göre hem teknolojik determinizm hem de onun karşısına konulmaya çalışılan semptomatik görüş sakıncalıdır. Semptomatik görüşe göre teknolojik yenilikler toplumsal değişimin birer semptomu ve sonucu olarak ortaya çıkar ve bu toplumsal değişim içinde gerçeklik ve geçerlilik kazanır. Bu iki görüşün tıkanma noktalarının sebepleri ile ilgili olarak şunları belirtir:

“Teknolojik determinizmde, araştırma ve geliştirmenin kendiliğinden üretildiği farz edilir. Yeni teknolojilerin, bağımsız bir fanusta üretilip yeni toplumsal ve insani koşulları sonradan oluşturduğu varsayılır. Teknolojik determinizm, gerçek sosyal, siyasal ve ekonomik amaç yerine; icadın rastlantısal otonomisini soyut bir insani öze koyduğu için savunulamaz bir fikirdir. Semptomatik teknoloji görüşü ise, daha önemsiz bir yolla olsa da, benzer biçimde araştırma ve geliştirmenin kendiliğinden üretildiğini farz eder. Bu uç noktada ne keşfedilmişse alınıp kullanılmıştır.”⁶²

Ancak belirlenmiş teknoloji fikri de benzer biçimde, insani sürecin tek taraflı, tek yönlü bir uyarlamasıdır. Sonuçta her iki görüşün de teknolojinin yalıtımına dayandığı görülebilir. Her birinde yeni hayat tarzları oluşturan, onlara malzeme sağlayan bir güç kendiliğinden işler. Bu iki görüş, modern toplumsal düşüncenin o kadar derinine yerleşmiştir ki, onları aşım düşünmek çok zordur. Teknoloji tarihlerinin çoğu bilimsel keşif tarihlerindeki gibi, bu iki görüşün varsayımlarına göre yazılmıştır.⁶³

⁶¹ www.regent.edu/acad/schcom/rojc/mdic/mcluhan.html. Aktaran: Bkz. (57), ALTAY, 16

⁶² Raymond WILLIAMS, **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Çev: Ahmet Ulvi Türkbağ, 11.

⁶³ A.g.k.,12.

Williams, Martin gibi yazarlarla birlikte sanayi sonrası toplum ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda önemli bir referans noktası olarak gösterilen Bell de teknolojinin bu tek taraflı belirleyiciliği fikrine katılmaz. Ona göre teknoloji sosyal yapıyı belirlemez; sadece olasılıkları çoğaltır ve genişletir. Teknoloji her sosyal destek sistemi içinde yer almaktadır. Sosyal yapı da onun nasıl kullanılacağı konusunda seçim şansına sahiptir. Yani aynı teknolojilerin farklı toplumlarda farklı sonuçlara yol açmasının nedeni, toplumun seçtiği sosyal yapılanmaya göre teknolojinin şekil almasıdır. Ona göre aynı teknolojiyle farklı yöne gidilebilmektedir. Örneğin, aynı teknoloji, endüstri organizasyonu, bireylerin hakları gibi konularda farklı sonuçlar doğurabilecektir. Buna örnek olarak bilgisayarın demokrasiyi artırıcı bir araç olarak görülmesinin yanında bir şiddet aracı olarak da görülebilmesi verilebilir.⁶⁴

Castells da bu ikili kutuplaşmaya çok kesin bir dille karşı çıkar. Ona göre teknoloji toplumu belirlemez ve toplum da teknolojik değişimin yönünü çizemez. Çünkü; “bilimsel keşif, teknolojik yenilik ve bunların toplumsal uygulanma süreçlerine bireysel yaratıcılık ve girişimcilik de dahil birçok etken dahil olur; öyle ki, nihai sonuç, karmaşık bir etkileşim sürecine dayalıdır. Teknoloji toplumu belirlemez: Onu temsil eder. Ama toplum da teknolojik yenilikleri belirlemez kullanır.” Hatta ona göre teknoloji mi toplumu belirler, toplum mu teknolojiyi belirler sorusu yanlış bir sorudur; çünkü teknoloji toplumdur ve toplumun fotoğrafı teknoloji araçlarından bağımsız olarak çekilemez.⁶⁵

Sartori de teknoloji ve toplum arasında kutuplaşmanın yerine teknolojik gelişmelerden ne anlaşıldığı üzerine odaklanmanın önemli olduğunu altını çizer. Yalnız buradaki gelişme iki anlama gelmektedir. “İlerleme, bir artışı işaret eden, bir ‘ileri gidiş’ tir”. Ancak ileri gidiş olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilir. Tarihsel süreç içinde bakıldığında, ilerleme kavramına olumlu bir nitelik yüklendiği görülebilir. Aydınlanma düşüncesine göre ilerleme, bugün de olduğu gibi, uygarlığın

⁶⁴ Bkz. (13), BELL, 323,325.

⁶⁵ Bkz. (15), CASTELLS, 6.

gelişimi, daha iyiye doğru bir ilerleyiştir.⁶⁶ Teknolojinin ilerlemesini olumlu bir ilerleme olarak kabul eden görüşün bu tezlerini kabul ettirmek için öne sürdüğü başlıca argümanlara karşı Sartori şu yaklaşımları getirir: Öncelikle her teknolojik yeniliğin, başta yanlış anlaşılacak tepki gördüğüyle ilgili olarak getirilen eleştirilerin doğruluk payı yoktur. Çünkü matbaa, telgraf ve telefon gibi buluşlar tepki görmekten çok hemen kabul edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Teknolojiyle ilgili olarak getirilen ikinci argüman ise teknolojilerin ilerlemesinin durdurulamayacağı ve bu yüzden de kabul edilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Ona göre yeni teknolojilerin bu bakış açısına bağlı olarak engellenmemesi, insanların sessiz bir şekilde teslimiyetine yol açmaktadır.⁶⁷ Bu sessiz teslimiyet, insanların kendi özgür iradesi ile yaptıkları şeyleri sınırlamıştır. Teknoloji tasarlanırken kurgulanan “hükmeden insan” hayali, tam tersine çevrilmiş ve “insan kendi icatları tarafından ezilmiştir.”⁶⁸

Winner, teknolojiyle ilgili olarak sorunlarımızın temelinde, teknolojinin kullanma amacının yer aldığı altını çizer. “Kullanmak” kavramının dili ayrıca teknolojiyi etik kavramlar bağlamında yorumlamamızı sağlayan standart terimleri de içerir. Aletler “iyi veya kötü amaçlar için” iyi ya da kötü olarak kullanılabilir. Bir bıçağı ele alırsak, bir somun ekmeği dilimlemek için veya yanınızda yürüyen bir kişiyi bıçaklamak için kullanabilirsiniz. Çünkü teknolojik nesnelere ve aşamaların rastgele yararları vardır ve etik bakış açısı konusunda esas itibarıyla tarafsızdırlar.⁶⁹

Teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiler ve neyin temel alınıp onun çerçevesinde şekillendiğine dair olarak belirtilen görüşler genelde tek taraflı olma yönünde, yani ya teknolojiyi merkeze ya da toplumu merkeze koyma yönünde olmuştur. Bu, bizleri ya teknolojik determinizme ya da toplumsal determinizme götürmüştür. Enformasyon

⁶⁶ GIOVANNI SARTORI, *Görmenin İktidarı, (Homo Videns) Gören İnsan*, Çev. Gül Baltuş-Bahar Ulukan, 30.

⁶⁷ A.g.k. 36

⁶⁸ A.g.k. 106

⁶⁹ Longdon WINNER, “Technologies as Forms Life”, 104-105.

teknolojilerine bakış açısı da bu çember etrafında dolaşmaktadır. Özellikle yeni teknolojilerin hayatımızın her alanına girdiği bu dönemlerde teknolojiyle ilişkilerimiz daha keskin ayrımlarla da ifade edilebilmektedir. Bu ayrımları Kellner'in ifadeleriyle örnekleyebiliriz.

Kellner, yeni teknolojilerle insanlar arasındaki ilişkide keskin bir kutuplaşmanın hakim olduğunu belirtir. Bu kutuplardan biri, teknolojiyi bütün sorunlarımızı çözecek kurtuluş yolu olarak sunan “teknofilik (**Technophilia**)”, yani teknoloji aşığı söylemdir. Diğer ise teknolojiyi bütün sorunlarımızın temel kaynağı olarak görüp lanetleyen “Teknofobik (**Technophobia**)” yani teknoloji düşmanlığını yansıtan görüştür. Bu söylemlerin aslında her dönemde benzer kutuplaşmalara yol açtığını belirtir Kellner. Ona göre, tek taraflı olan ve bir karşıtlık oluşturan bu söylemler, kendisinden önce gelen diğer yeni teknolojileri de aynı histeriyle karşılamıştır. Tarihsel süreç içinde bakarsak sinema, radyo, televizyon ve şimdi de bilgisayarın durumu bir ölçüde aynıdır. Örneğin sinema, gerçeğin belgesel tasviri ve hatta gerçeğin telafisi, yeni bir sanat biçimi, toplu eğitim ve eğlence yöntemi olarak kullanılabilirdiği için eski kuramcılar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Ancak aynı şekilde, sapkın cinsel ilişkileri, çocuk suçlarını, şiddet ve ahlaksızlığın diğer çeşitlerini teşvik ettiği için de lanetlenmiştir. Söz konusu lanetleme sonucunda ABD’de, 1934’ten 1950’li ve 1960’lı yıllara kadar Hollywood filmlerinin içeriğini titiz bir biçimde düzenleyen “Üretim Kodu” ortaya çıktı. Filmlerde açık ağızla öpüşmek yasaktı. Ayrıca uyuşturucu kullanımı veya dine saldıran senaryolar film konusu olamazdı. Kurulan sansür bürosu, her türlü yıkıcı ve aykırı içeriğe karşı filmleri titizlikle inceliyordu. Bu tür uçtaki umut ve korkular, radyo, televizyon ve şimdi de bilgisayar üzerine odaklanmıştır. Her yeni teknoloji ortaya çıktığında insanlar türlü hayal, korku, umut ve rüyalarını söz konusu teknolojiye odaklanmaktadır. Ona göre, aynı durum bugün bilgisayar ve yeni multimedya teknolojileri ile de yaşanmaktadır. Yeni teknolojiler ve özellikle de bilgisayar

hakkındaki literatüre bakıldığında, ya teknoloji aşığıdır ya da katı biçimde karşıt ve teknolojiye karşı nefret doludur.⁷⁰

Kellner, teknolojiyle olan ilişkisinde geçirdiği değişime de değinerek bu katı tutumun nasıl değişebileceğine örnek olarak kendini verir.

“1960’larda ben de teknoloji düşmanıydım; makinelerden daima nefret eder, otomobilleri hiç sevmezdim; televizyona kayıtsızdım ve okumak, seks yapmak ve radikal politikadan zevk alırdım ancak, 1970’lerde video ve medya teknolojilerine ve 1980’lerde bilgisayar teknolojilerine yenildim. Şimdilerde ise teknoloji nefretimi yenip diyalektik bir konum kazanmaya çalışıyorum.”⁷¹

Tek taraflı teknoloji aşığı veya teknoloji düşmanı yaklaşımlara karşı Kellner, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, pozitif ve negatif özellikleri, avantaj ve dezavantajları, fayda ve zararları bulmak için bir “eleştirel teknoloji kuramını” geliştirmemiz gerektiğini düşünmektedir. Ona göre her iki yaklaşım da tek taraflıdır ve teknolojinin egemenlik ve azat etme aracı olarak, aynı zamanda hem egemen toplumsal güçlerin hem de demokratikleşme ve yetkilendirme çabası içinde olan bireylerin bir aracı olarak kullanılabilirliğini göstererek, daha kapsayıcı bir konum oluşturmak amacıyla birbirlerine karşı uç değerler oynayan diyalektik bir kuram geliştirilmelidir.⁷²

Bu teknolojik diyalektik ile ilgili olarak fütürist John Naisbitt de teknoloji ve toplum ilişkisinde karşıtlıklardan öte “bilinçli teknoloji” şuurundan bahsetmektedir. Ona göre

⁷⁰ Douglas KELLNER, “New Technologies, TechnoCities, and the Prospects for Democratization”, <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/newtechnologiestechnocities.pdf>.

Douglas KELLNER, “New Technologies and Alienation: Some Critical Reflections”, www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/technologyalienation.pdf.

⁷¹ Douglas KELLNER, “New Technologies, TechnoCities, and the Prospects for Democratization”, <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/newtechnologiestechnocities.pdf>.

⁷² Douglas KELLNER, “New Technologies and Alienation: Some Critical Reflections”, www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/technologyalienation.pdf.

geleceğin teknolojileriyle ilgili olarak coşkulara ve hayallere kapılırsak, teknolojinin yol açtığı olumsuzlukları görmezden gelirsek, yükselen teknolojilerin derin kusurları, bir tost makinesinin yaratacağı şoktan veya yağ sızdıran bir araba motorundan çok daha büyük olacaktır. Bilinçli bir şekilde teknolojinin insanlar üzerindeki etkisini bugün anlamazsak ve yükselen teknolojilerin yapacağı etkiyi bugünden tahmin etmezsek, teknolojiyi incelikle, verimli ve saygılı bir şekilde uygulamamız veya türümüzün varlığını sürdürmeyi başarmamız imkânsız hale gelecektir.

“Teknolojinin baştan çıkarıcı keyifleri ve vaatleri ile zehirlenmiş bir halde teknolojinin yol açacağı sonuçlara sırtımızı dönüyoruz ve geleceğin neden güvenilmez görüldüğüne hayret ediyoruz. Çok azımız teknolojinin yaşamlarımızda sahip olduğu (veya olması gereken) yer, her şeyden öte teknolojinin ne olduğu konusunda tam bir anlayışa sahibiz. Teknolojiye sanki doğa kanunu gibi özel bir statü, günlük yaşamları geliştirici deneyimlerimiz, hatta doğal dünyayı giderek daha sofistike hale gelen yazılımlarla yönetmek için mutlak bir hak tanımaktayız. Biz bağlanmak, çevrimiçi olmak, çalıştırmak, çıkmak ve sonunda parçaları toplamakla meşgulken teknoloji ekonomimize darbe indirmeye doğru ilerlemektedir. Bir şeylerin doğru olmadığını hissediyoruz ancak ne olduğu üzerine parmak basmıyoruz.”⁷³

Bu parmak basmama ona göre, teknolojiden zehirlenmeye yol açmaktadır. Bunların belirtileri^{*****} arasında üstünde çok durduğumuz Teknofilik (**Technophilia**) ve Teknofobik (**Technophobia**) tutumlar yer almaktadır. Bu tartışmalar katı şekilde ortaya konulduğu zaman tartışma saçma bir şekilde kutuplaşmış görünmektedir.

⁷³ John NAISBITT, **İnsan ve Teknoloji**, Çev: Orkunt Ayaz-Huban Yıldırım, 11.

***** Naisbitt “Teknolojik Zehirlenme” belirtilerini aşağıdaki şekilde sınıflar:

- İbadetten beslenmeye kadar her şeyde hızlı çözümler tercih etme,
- Teknolojiden aşırı korkma veya teknolojiye tapınma,
- Gerçeği ve sahteyi bulanık olarak görme,
- Şiddeti normal kabul etme,
- Teknolojiyi bir oyuncak gibi sevme,
- Hayatlarımızı mesafeli ve çılgın bir şekilde yaşamak, şeklindedir.

Bu belirtiler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bakınız: (Naisbitt, **İnsan ve Teknoloji**,13.)

Teknolojinin kurtarıcı veya yok edici gibi ayrı uçlara yerleştirilmesi, kör bir bağlılığa ve teknolojiyi kültürel tapınmalarının üzerine yansıttığına işaret etmektedir.⁷⁴

Buna ilaveten, Naisbitt'e göre, teknolojiyle ilişkilerimizde gün içerisinde değişik duygulanımlar yaşarız. “Bir an teknolojiden korkuyoruz, bir an geliyor gücüne hayran oluyoruz. Bir gün rakiplerimizin veya birlikte çalışıklarımızın gerisinde kalma korkusu ile gönülsüzce kabul ediyoruz, ertesi gün ise yaşamımızı veya işimizi daha iyi hale getiren bir şey sağlarsa keyifle sarılıyoruz, sonra da bize yardımcı olmadığında hayal kırıklığına uğramış hissediyor ve rahatsız oluyoruz. Çoğumuz için teknoloji nötr olmaktan çok uzaktır. Teknolojiyle belli bir derecede hem korkuyu hem tapınmayı kapsayan büyük ölçüde incelenmemiş bir ilişki yaşamaktayız.”⁷⁵

Naisbitt bu ilişkiye dikkat çekerek teknolojiyle ilişkilerimizde kutuplardan ziyade bilinçli bir teknoloji şuurunun oluşturulması ve bu şuura göre teknolojiyle ilişkilerimizin ve seçimlerimizin oluşması gerekmektedir. Naisbitt'in “bilinçli teknoloji” şuurundan bahsettiği şey özetle şudur: “İnsan hayalinin yaratıcı bir ürünü olan teknolojinin, kültürel gelişmenin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve yeni teknolojiler yaratma isteğinin esas olarak içgüdüsel olduğunu kabul etmektir. Ama aynı zamanda da, insanlığımızı kanıtlamak için işimizde ve yaşamlarımızda teknolojiyi ne zaman geri plana atacağımızı bilmektir. En iyi açıdan bakıldığında teknolojinin insan yaşamını desteklediğini ve geliştirdiğini, en kötü açıdan bakıldığında da yabancılaştığını, izole ettiğini, yozlaştırdığını ve yıprattığını kabul etmektir. Teknolojiyi ne zaman ortaya çıkaracağını ve ne zaman kapatacağını bilmektir.”⁷⁶

⁷⁴ A.g.k., 17.

⁷⁵ A.g.k., 19.

⁷⁶ A.g.k., xv.

Naisbitt gibi Gary T. Marx da teknoloji ile ilişkilerimizde bizi tapınmadan ya da nefret etmeden kurtarmak gayesiyle teknolojiyle ilgili olarak bildiğimiz bazı yanlış düşüncelerin listesini vermektedir.

Teknoloji ile ilgili bilinen genel yanılgılar:

- Gelişmenin kendine içkin olduğu ve eğer teknoloji geliştirilebiliyorsa geliştirilmeli ve eğer gelişmişse durdurulamaz tarzında düşünme yanılgısı.
- Daha büyük harcamalar ve daha güçlü teknolojinin doğrusal bir şekilde yarar sağlayacağı yanılgısı.
- Pragmatizm ve/veya yararcılığın otomatik olarak dürüstlük, eşitlik ve üçüncü şahıs/ülkelere zorla yüklenen dışsal bedelleri meşru kılacağı yanılgısı.
- Teknolojinin anlamının sosyal sembolizm ve tarihsel atıflarından ziyade yalnızca pratikliği ve maddi yönlerinde olduğu yanılgısı.
- Araçların asla sonu belirlemeyeceği yanılgısı. (ya da eğer sorunu düzeltemiyorsan teknolojinin elverdiği ölçüde düzelt.)
- Var olmayan yarar ya da acısız ameliyat olacağı yanılgısı.
- Mükemmel ket vurma politikası ya da yükselememe yanılgısı (ya da teknolojinin her zaman problem değil çözüm olacağı Frankenstein yanılgısı)
- Dikkatle belirlenmiş, verili değişimin örnek oluşturamayacağı yanılgısı.
- Teknik tarafsızlık yanılgısı
- Çelişki ve ayrımların yok sayıldığı sosyal kamuoyu ve homojenlik ve ekonomik ve politik iktidar için iyi olanın diğer herkes için iyi olacağı yanılgısı.
- Zımnî rıza ve özgür tercih/ ikametgâhını seçme hürriyetinin olduğu yanılgısı
- Nicelik yanılgısı.
- Kısa dönem yanılgısı.
- Bir şeyi yapmak için yasal hakkın varsa, o şey yapılmalıdır şeklindeki yasal yanılgı
- Uzmanların her zaman en iyisini bildiklerine dair teknokratik yanılgı.
- Kitlelerin her zaman en iyisini bildiklerine dair popülist yanılgı.

- Eğer rekabet söz konusuysa ya da diğerleri etik değerleri ihlal ediyorsa aynı şeyi yapmaya hakkın vardır şeklindeki en basit etik yanılğı
- Daimi zafer yanılğısı.
- %100 güvenli sistem yanılğısı.
- Karar mekanizmasını makinelere devretme yanılğısı.
- Pasif, karşılık vermeyen çevre yanılğısı.
- İnce buz tabakası üzerinde kaymak mümkünse bu eylem meşrudur şeklinde ki düşünme yanılğısı
- Eğer biri eleştiriyorsa sonuçlara karşıdır yanılğısı.

Aşağıdakiler maddeler özellikle enformasyon teknolojiyle ilgili olarak bilinen yanlışlıklardır:

- Yalnızca suçlu olanlar müdahaleci teknolojiyen rahatsız olur yanılğısı (ya da saklayacak bir şeyin yoksa korkacak bir şeyin de yoktur varsayımı).
- Kişisel bilgileri tıpkı ofis eşyası ya da hammaddeler gibi alınıp satılabilir bir şey olduğuna yönelik yanılğı.
- Verilerin dağıtılmak ya da veri ağacından toplanmak için orada beklediklerine dair yanılğı (toplama/kurulma aşamasındaki sosyal ve politik faktörlerin göz ardı edilmesi).
- Gerçeklerin kendi kendilerine var oldukları, kendilerini ürettiklerine dair yanılğı.
- Gizlilik beklentilerimizin göreceli olduğu ve tarihsel koşullarca belirlendiği varsayılarak teknoloji güçlendikçe azalacağına yönelik yanılğı.
- Eğer bir değer, örneğin gizlilik, göreceli olarak yeni ya da yeni bir formdaysa ya da dünya nüfusunun sadece çok az bir kısmına uygulanabiliyorsa, önemli olamaz şeklindeki yanılğı

Son olarak genel bir yanılğı:

- Buzdağlarına dikkat etmektense Titanik'in güverte iskemlelerini yeniden düzenleme yanılğısı.⁷⁷

⁷⁷ Gary T. MARX, "Privacy and Technology", <http://web.mit.edu/gtmarx/www/privantt.html>.

Kültürel ve eğitsel gelişim teknolojik gelişimi belirler, teknolojik gelişim ekonomik kalkınmayı, ekonomik kalkınma sosyal gelişimi belirler, sosyal gelişim de bir kez daha kültürel ve eğitsel kalkınmayı harekete geçirir. Bu erdemli bir kalkınma zinciri olabileceği gibi, az gelişmeye inen bir kaydırak da olabilir. Sürecin nasıl sonlanacağı, teknolojiye değil, birbiriyle çatışma halinde olan dinamikleri barındıran topluma bağlı olacaktır.⁷⁸

Teknolojiye bakış açısında tek taraflı bir görüşe dayanarak yanılığa düşmemek gerekmektedir. Castells ve Postman'nın belirttiği gibi, teknoloji ne iyi ne kötü ne de tarafsızdır. ⁷⁹ Castells'in belirttiği gibi “teknoloji, bir güçtür” hatta şu anki teknolojik modellemenin altında her zaman olabileceğinden daha da güçlü konumdadır.”⁸⁰

Bu tez kapsamında bu eleştirel yaklaşım modellerini verirken amacımız tamamen teknolojinin karşısında olmak değildir. Her şeyden önce amacımız, teknoloji ve ideoloji arasındaki ilişkiyi unutmadan tedbirli yaklaşımı geliştirebilmektir. Özellikle yeni enformasyon teknolojilerinin gücü düşünüldüğünde bu yaklaşımın önemi bir kez daha ortaya çıkacaktır. Bu teknolojiler insanlara yeni bir yaşam şeklini vaat etmektedirler. Bu vaatler teknolojinin bir topluma inşa edildiği vaziyette girmesine sebep olmaktadır. Bu teknolojilerin vaat ve tehditlerinin bilinmesi kişilerin bu teknolojilerin gücüne karşı bilinçli teknoloji şuurunu oluşturmasında yardımcı olacaktır.

⁷⁸ Manuel CASTELLS, “Information Technology, Globalization and Social Development” **UNRD, Development Paper**, http://www.uoc.edu/in3/hermeneia/sala_de_lectura/castells_information_technology.htm

⁷⁹ Bkz. (15), CASTELL, 65, Neil POSTMAN, **Teknopoli:Yeni Dünya Düzeni**, Çev: Mustafa Emre Yılmaz, 15.

⁸⁰ Bkz. (15), CASTELLS, 65.

2.3.2. Enformasyon Teknolojilerinin Vaat ve Tehditleri

Enformasyon çağı olarak nitelendirilen çağın merkezinde yer alan enformasyon teknolojileri, küresel dünya modelinin tam ortasında durarak bu sistemin kendini devam ettirebilmesini sağlamaktadır. Bu çağ hem toplumsal sistemlerin işleyiş şekillerinde hem de bireylerin yaşam alışkanlıklarında değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklik içinde bir yanda geleceğin bu teknolojiler tarafından biçimlendirileceği ve geçmişe ait kötü olarak görülen ne varsa ortadan kalkacağına yönelik tekno-ütopyacı görüş bulunmaktadır. Diğer yanda ise bu teknolojilerin iddia edildiği gibi bir devrimci dönüşüme neden olmadığı aksine güç ilişkilerini ve toplumsal kontrol mekanizmasını daha da artırdığına yönelik eleştirel görüş bulunmaktadır. Bu görüşler bu teknolojilerin vaat ve tehditleri çerçevesinde temellenmektedir.

Enformasyon teknolojileri ile ilgili olarak en fazla getirilen eleştiri, bunlara sahip olabilme olanaklarıyla ilgilidir. Gandy bu konuyla ilgili olarak bilgi toplayanlar ve bilgiye talip olanlar arasındaki eşitsizliğin altını çizer. O, günümüzde teknolojik elit ile teknolojik köylü şeklinde iki sınıfın ortaya çıktığı fikrini tartışmaya açar:

“Bireyler ve bilgisayarlaşan telekomünikasyon teknolojilerince yönlendirilen organizasyonlar arasında gittikçe genişleyen bir uçurum oluşmakta: Telekomünikasyon ağı ne denli ekonominin ölçeğini ve bakışını genişletse de ve bu bilgisayar teknolojilerine dayanan firmalar için avantaja dönüşse de, bu işbirliği merkezi otoritenin gücünü artırmaktadır. Şunu görüyoruz ki, kabul görme ve sahip olma durumu, hem bireyde hem de sosyal seviyede oyun dışında kalmıştır.”⁸¹

⁸¹ Oscar GANDY, “The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control” 61-76, Aktaran: Lyall KING, “Information, Society and the Panopticon,” 48.

Teknolojik kaynaklara ulaşma açısından bireyler, organizasyonlara karşı organizasyonların lehine bir dengesizlikle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum bazı toplumsal tabakaların marjinalleşmesine yol açmaktadır. Enformasyon hızla yaygınlaşmakla birlikte aynı zamanda da özelleşmektedir. Çünkü yaşamları daha kolaylaştırmak için var olduğu iddia edilen bu enformasyon kümesine parasal güç olmadan ulaşmak çok da kolay değildir. Örneğin, kişisel bilgisayarlar son on yılda yaygınlaşmıştır. Bu artış İnternet hattına bağlı olma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Hat içersinde birçok enformasyon, hatta iş ilanları bile bulunmaktadır. Ancak İnternet hesabına kişisel bir girişiniz olmadığı takdirde bunlara erişim imkânınız olamayacaktır. Açık ulaşılabilir enformasyonun yaygın görünmesine rağmen, birçoğu belli bir ücret karşılığında, başka koşulların yerine getirilmesiyle kullanıma açık olmaktadır. Teknolojik, sosyal birçok ağ (**network**) özeldir ve belli özelleşmiş sistemler belli yetkililere ve bazı kullanıcılara özgüdür.⁸² Yani ağ içersinde yer alan bilgiler ancak sizin üye olmanızla yani belli bir ekonomik bedel ödemeniz karşısında kullanımınıza açılmış olacaktır.

Kellner bu eşitsizlik sorununun başka bir boyutuna değinir. Bu boyut, gerçekte bu teknolojiyi dünyada kaç kişinin kullandığı ile ilgilidir. O böyle bir uçurumun varlığını kabul eder, ama bunun yeni enformasyon teknolojilerinin etkisinin az olacağı ile ilgili bir anlayışı getirmemesi gerektiğini de savunur. Ona göre dünyanın büyük bir bölümünde hâlâ telefon hizmeti yoktur; tabii ki bilgisayar telefonda çok daha az bulunmaktadır. Ayrıca, bugün kimlerin bilgisayar erişimine sahip olduğu ve kimlerin teknolojik devrim ve siber demokraside etkin rol oynadığı konusunda da büyük bir eşitsizlik mevcuttur. Yeni teknolojiler ve siber uzay eleştirmenleri, günümüzde siber uzaya hakim oyuncuların büyük bir çoğunluğunu genç, beyaz, orta veya üst sınıf mensubu erkeklerden oluştuğunu belirtmektedir. Ancak, bu ne kadar doğru olursa olsun, istatistikler ve anketler artan sayıda kadın ve beyazların haricinde diğer azınlık kategorilerinin de etkin olarak bu teknolojileri kullanmaya başladığını göstermektedir. Bunun ötesinde, örneğin bilgisayarlar artık standart ev aletleri

⁸² A.g.m., 49.

listesine girmeye başarmıştır. Bu yüzden belki de yeni yüzyılda televizyon kadar yaygınlaşacaktır. Bununla beraber iş, sosyal yaşam ve eğitim için televizyondan kesinlikle daha önemli bir role sahip olacağı da görülmektedir. Şu anda bu teknoloji belki televizyon ya da telefon kadar yaygın değildir, ama gelecekte bütün dünyayı uydularla doldurup, İnternet ve iletişim devrimini, şimdi telefon, televizyon ve hatta elektriği olmayan tüm insanlara erişilebilir kılmak gibi bir plan da düşünülmektedir. Kellner, genel olarak bilgisayar ve yeni teknolojilerle ilgili olarak şunların altını çizer: Yaygın ve olağan olsalar -veya olmasalar da, iş, politika, eğitim ve sosyal yaşam için bu teknolojiler önemlidirler ve geleceğin kamu ve kültürel yaşamına katılmak isteyen kişilerin bilgisayar erişimine ve bilgisine sahip olması gerekecektir. Öte yandan, toplumun bilgisayarlaştırılmasının, sınıf, ırk ve cinsiyet gücünün yapılanışındaki eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri artıracığı tehdidi mevcutsa da, demokratikleştirilmiş ve bilgisayarlaştırılmış kamu alanının bu adaletsizlikleri açacak olanakları sağlaması da olasıdır.⁸³

Robins yeni teknolojilerin bu olanakları sağlaması konusunda Kellner kadar iyimser değildir. O, genel olarak yeni teknolojilerin hayatımıza getireceği yeniliklerle ilgili olarak ütopyalar dünyasında yaşadığını belirtir. Bunu yaparken de yeni teknolojilerin etrafında var olan teknokratik, ilerlemeci ve akılcı idealizmi eleştirir. Bu teknolojilerin hiç sorgulanmadan kabul edilmesinin tehlikesini gösterir. Üstelik ona göre bu teknolojiler, kendilerini sunarken tekno-ütopyacıların iddia ettikleri gibi devrimci ve ütopyacı olma savlarının tersine, bir süre sonra tutuculuğa dönüşmeye başlarlar. Bu tutuculuk içinde teknoloji, toplumu kontrol ve denetim altında tutma basıncı uygular. Bununla birlikte Robins, teknolojinin değişim değerini inkâr etmez, ama tekno-hayalcilere karşı belirli bir mesafede durur. Bu duruşun nedeni, bugün enformasyon teknolojileriyle oluşan görsel kültürümüzde hangi değişim biçimlerinin gerçekten önemli ve anlamlı olduğunu bulmak için böyle bir mesafenin gerekli olduğuna inanmasıdır.⁸⁴

⁸³ Bkz. (70), KELLNER.

⁸⁴ Bkz. (6), ROBINS, 23.

Robins'e göre teknolojik gelişmenin vardığı son noktanın en çarpıcı özelliği, insanın ayağını yerden kesmesi ve insana her şeye gücü yetecekmiş gibi bir iktidar duygusunu verebilmesidir.⁸⁵

Robins'in özellikle üstünde durduğu bu yeni teknolojilerin sorgulanmadan kabul edilişi, aslında bu teknolojilerin toplumsal yaşamdaki en büyük tehlikesini doğurmaktadır. Winner bu sorgulamadan kabullenışı “teknolojik uyurgezerlik” olarak tanımlamaktadır. Ona göre teknolojik yeniliklerin toplumlardaki değişimlerin temel nedeni olduğu ve insanoğlunun oturup bu kaçınılmaz sürecin işleyişini izlemekten başka seçeneğinin olmadığı fikri, teknolojik uyurgezerliktir. Zamanımızın ilginç bulmacası şu ki, varoluşun koşullarının yeniden yapılandığı bu süreçte isteyerek uyurgezerliği tercih ediyoruz. Ona göre bu uyurgezerliğin oluşmasındaki ilk nokta, teknolojik gelişmelerin neden-sonuç ilişkisi modellerinin amprik ve etik kusurlarını aşan başka bir yönüyle ele alınmaya başlamasıdır. Yani teknolojiler, kurulup kullanıma açıldıktan sonra insanların davranışlarında ve toplumsal kurumların yapılarında önemli değişiklikler meydana gelir ve yeni dünyalar kurulur. Bu fenomonle ilgili olarak “ikincil hiçbir şey yok” önermesi, aslında yeni teknolojinin en önemli başarısıdır. Böylece insanlarda dünyamızın çok güçlü bir biçimde telefonun, arabanın, kredi kartının ve bilgisayarın içine hapsediği ve hayatın onlarsız düşünülemez hale geldiği düşüncesi hakim olur.⁸⁶

Araçlar, teknikler ve sistemler günlük hayatımızın içinde yer almaya başladıkça bizler, bu gelişmeleri insanlığın bir parçası haline getiriyoruz. Önemli nokta ise montaj hattında çalışan, telefonla konuşan, hesap makineleriyle işlem yapan, işlenmiş yemekler yiyen, güçlü kimyasal maddelerle evlerimizi temizleyen insanlar haline gelmiş olmamızdır. Elbette çalışmak, konuşmak, hesap yapmak, yemek yemek, temizlik yapmak gibi alışkanlıklar uzun zamandır hayatımızın bir parçası; ama teknolojik icatlar bu örnekleri radikal bir biçimde değiştirebiliyor ve fırsat

⁸⁵ Bkz. (6), ROBİNS, 73.

⁸⁶ Bkz. (69), WINNER, 107.

bulduğumuzda tamamen yenilerinin oluşmasına yol açabiliyor. Çoğunlukla sürpriz sonuçlarla birlikte. Televizyonun toplumumuzdaki yeri bununla ilgili ilginç örnekler ortaya koymaktadır. Örneğin televizyon teknolojisinin ilk çıktığı yıllarda bunu kullanan insanların çoğu, onun evrensel bir bebek bakıcısı olabileceğini düşünmemişlerdir. Ne var ki bu, modern evlerde televizyonun en yaygın görevi oldu. Aynı şekilde eğer 1930’larda insanlar her gün yedi saat televizyon izleyeceklerini düşünselerdi, büyük ihtimalle bu saçmalığa gülüp geçeceklerdi. Seçme özgürlüğünü ortaya koymak isteyen kişiler, “her zaman televizyonu kapatabilirsin” diyorlar. Düşünce olarak bu kesinlikle doğrudur. En azından şimdilik açma/kapama düğmesi pek çok televizyonda standart bir parça olarak bulunmaktadır. (belki bir gün o da opsiyonel olacak.) Bununla birlikte televizyonun günlük hayatımızın ne kadar merkezinde olduğu, iş yerlerinin, okulların ve diğer sosyal toplantıların başlıca tartışma konusu olduğu göz önüne alınırsa, televizyonun aslında “kapanamayan” bir fenomen olduğu ortaya çıkacaktır. İnsanların algılarına, düşüncelerine ve davranışlarına derinden işlenen ise televizyonun modern kültürün kalıcı bir parçası haline geldiğidir.⁸⁷

Gündelik hayatın bir parçası haline gelen bu teknolojiler bu işlevlerini tesadüfen mi yoksa bir yapılandırma ile elde etmiştir? Ahıska’ya göre bu sorunun cevabı teknolojinin meşrutiyetini kurma biçimindedir. Ona göre, hayatımıza girmeye çalışan bu yeni teknolojilerden bizim dışımızda yapılandırılarak bize sunulan beklentilerimiz bulunmaktadır. Bilim, teknolojinin meşrulaştırma aracı haline gelerek kullanılmıştır. Teknoloji gündelik hayata derinlemesine nüfuz etmiş durumda, teknolojinin yapılandırmadığı çıplak bir gündelik hayat yok. Otomobilleri, televizyonu, radyoyu, gazeteyi, telefonu, çeşitli teknolojik aletleri çekip aldığımızda geriye üzerine konuşulabilecek pek fazla bir hayat kalmamaktadır.⁸⁸

⁸⁷ Bkz. (69), WINNER, 108.

⁸⁸ Meltem AHISKA, “Bilginin Araçsallaşması ve Gündelik Hayatın Bilgisi”, 4.

Ergur da teknolojik aygıtların egemen söylemin dediği gibi nötr bir işlevi bulunmadığından bahseder. Ona göre teknoloji, bir meşrutiyet kurma aracı olarak düşünüldüğünde teknolojik gelişme gündelik hayatın kolaylaştırılmasına yönelik olarak düşünülebilir.⁸⁹

Louis Althusser ise teknolojinin devletin kendine meşrutiyet kazandırmak için ideolojik aygıtı olarak oluşturulduğunun altını çizer. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak belirttiği şeyler aslında bu meşrulaştırma sürecindeki uyurgezerliğin nedenini vermektedir. Ona göre devletin bu ideolojik aygıtları bir yandan çoğul bir yapı içerisinde baskı altına alma sürecini görünmez kılarken, diğer yandan da özel alanın ayrıntılarına nüfuz edebilecek kadar yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlık kazandırma fiziksel baskıyla değil, ideolojiyle sağlanmaktadır. Teknoloji burada kendine bir meşrutiyet kazandırmaktadır. Althusser aile, hukuk, siyaset, sendika, haberleşme ve kültür (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) kurumlarını devletin ideolojik aygıtları olarak görür.⁹⁰

Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak gördüğü kurumları Marcuse “tek boyutlu insanın” oluşumundaki en önemli araçlar olarak görmektedir. İnsanın nasıl “tek boyutlu insan” olma noktasına getirildiğinin anahtarını aşağıdaki şekilde vermektedir:

“Kitle ulaşım ve iletişim araçları, konut, besin, giysi gibi metalar, eğlence ve bilişim işleyişinin direnilmez ürünleri kendileri ile birlikte buyrulan tutum ve alışkanlıkları taşımakta, tüketicileri az çok bir biçimde üreticilere ve dolayısıyla bütüne bağlayan belli anlaksal ve duygusal tepkilere yol açmaktadır. Ürünler birer öğreti gibi koşullandırılmakta, kendi yanlışlığına bağışık yanlış bir bilinç geliştirmektedirler. Ve bu yararlı ürünler daha çok toplumsal sınıf için ve daha çok birey için erişilebilir olurken, ilettikleri öğretiler

⁸⁹ Ali ERGUR, “Nergis Harikalar Diyarında: Sanal Gerçekliğin İdeolojik Bağlamı”, 150.

⁹⁰ Louis ALTHUSSER, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Yusuf Alp-Mahmut Özışık, 33-35.

birer reklam olmaya son vermekte, birer yaşam yolu olmaktadır. Bu iyi bir yaşam yoludur -öncekinden çok daha iyi- ve iyi bir yaşam yolu olarak, nitel değişime karşı direnmektedir. Böylece bir tek-boyutlu düşünce ve davranış kalıbı doğmaktadır ki, bunda içerikleri nedeniyle yerleşik söylem ve eylem evrenini aşan düşünce, özlem ve hedefler ya püskürtülmekte bu evrenin terimlerine indirgenmektedirler. Verili dizgenin ve onun nicel uzamının ussallığı tarafından yeniden tanımlanmaktadır.”⁹¹

İnsanlar giderek daha fazla bu teknolojilerin ürettiği tek boyutta düşünen ve yaşayan sürüler haline gelmektedir. Özellikle yeni enformasyon teknolojileri bir anlamda insanların kumandasını elinde tutmaktadır. İnsanlar özellikle kent yaşamı içinde bu araçlara patolojik boyutta bir bağlılık hissetmektedirler. Bu bağlılık, insanları uyurgezer bir biçimde dolaştırmakla beraber çok az kişi bu uyurgezerliğe karşı koyma cesaretini kendinde bulabilmektedir. Çünkü teknolojinin nimetlerinden vazgeçmek o kadar kolay değildir.

Ellul’un da belirttiği gibi bir yandan teknolojinin ilerlemesinden korkmaktayız; ama diğer yandan da insanoğlu teknikle ilgili son ümitlerini de kaybetme korkusundan dolayı teknolojiyi daha yakından incelemeyi reddetmektedir. Ve sonuçta teknoloji kontrolsüzlüğe doğru gitmektedir.⁹² Bu kontrolsüzlükte teknoloji karşısında kendini çıplak ve savunmasız bulan insan, bir tek mantıklı çıkış yolu olduğunu sezer; bu da teslim olup tekniğin kendisine vaat ettiği şeylerden sonuna kadar istifade etmektir. Kişi ona muhalif bir kafa yapısına sahipse kendisini gerçekten yalnız bulma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.⁹³

Ellul, teknolojinin insan üzerindeki etkisinden korkmanın gereksiz olduğuna inanmamamız gerektiğini savunur. Çünkü kişi sistemli bir şekilde Althusser’in ve Marcuse’nin de belirttiği şekilde bu ideolojik aygıtlarla zayıflatılmaktadır. Ayrıca

⁹¹ Herbert MARCUSE, **Tek-Boyutlu İnsan**, Çev. Aziz Yardımlı, 10-11.

⁹² Jacques ELLUL, **Teknoloji Toplumu**, Çev. Musa Ceylan, 316.

⁹³ A.g.k., 321.

teknolojinin etkileri konusunda insanın kendi başına karar verebileceği tezine de karşı çıkmaktadır. O, tekniğin insani etkilerini tartışırken lehte veya aleyhte yargılar belirtmekten kaçınır ve önemli olanın insanoğlunun yapılmakta olan değişikliklerden çok, aşağı yukarı tamamlanmış olan teknik tecavüzün belirtilerini araştırması olduğunu belirtir.⁹⁴

Özetle, büyük veri yığınlarının işlenmesi ve veri bankaları ile sınıflama sistemlerinin oluşması, ağlar aracılığıyla her türlü bilgiye ulaşma ve iletişimin sağlanması, robotların seri üretime girişi, büroların “otomatikleşmesi” hatta iletişim ağları sayesinde işin eve veya yolculuk edilen bir aracın içine taşınmasıyla birlikte zaman ve mekânın ortadan kalkması, süper bilgisayarların bütün bu ağır yükün altından kalkabilecek hız ve performansa erişmeleri ve görüntü işlemede ve çoğaltmada yeni olanaklar sağlanması bu teknolojinin kısa vadeli vaatleri arasında ilk akla gelenlerdir.

Bu teknolojilerin hayatlarımıza getirdiği olanakların yanında mevcut olan sorunları daha da derinleştirdiği gibi yeni sorunları da hayatımıza katmaktadır. Bunu yaparken de bu teknolojilerin gündelik hayatın içine girme şekli, bu kolaylıkların ne amaçla hayatımıza sokulmaya çalışıldığı sorusundan bizleri uzaklaştırmakta ve topyekûn bir uyurgezerlik sendromu başlatmaktadır. Bu uyurgezerlik içinde toplum karşılaşılan sorunlarda çözümü sürekli olarak bu teknolojilerden beklemektedir. Bu teknolojiler bir yandan dijital ekonomiyi oluştururken bir yandan da Gates’in tanımıyla “dijital yoldaşları”⁹⁵ üretmektedir. Bu dijital yoldaşlar her gün biraz daha fazla küçük elektronik cihazlarla donanan yaşamın içinde yer almaktadırlar. Bu teknolojiler sayesinde çok hızlı bir şekilde tüketilen sosyal ve iş yaşamı içinde bu teknolojilere gerçekten yakından bakma konusunda bir sorun bulunmaktadır.

⁹⁴ A.g.k., 408-409.

⁹⁵ Bill GATES, **Düşünce Hızında Çalışmak**, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, 410.

Bu uyurgezerlik içinde Gany'nin de belirttiği gibi, “enformasyon toplumu”nun aslında endüstriyel toplumların gerçekte ne ölçüde gözetim toplumu olduklarını gizleyen yanıltıcı bir isim olduğunu gözden kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktayız.⁹⁶

Bu teknolojiler gözetimin etkisini arttırarak mahremiyet tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Yeni teknolojiler, gözetimin gücünü önemli derecede artırmıştır; hatta gözetimin artırılmasını kolaylaştıran bir yapıya sahiptirler. Özellikle enformasyon teknolojileri içinde bilgisayar teknolojisine baktığımızda, “sosyal kontrol”, pek çok kişinin bilgisayarlı denetime ilişkin en çekindiği ögedir; bu yüzden gözetim, mahremiyetle birlikte- yeni teknoloji tartışmalarında en önemli konular arasında yer almaktadır.⁹⁷ Toplumsal değişimi denetlemek için izlemek ve bu amaçla geleceği önceden sezme için mekanizmalar yaratmak, endüstri sonrası çağa ulaşmanın parolası olmuştur.⁹⁸

Özetle bu teknolojiler, toplumsal yapı içindeki birçok kavramın içinin boşalmasına neden olmuşlardır. Bir yanda dünyanın hiç olmadığı kadar özgür bir ortama doğru gittiği düşüncesi yayılırken diğer yandan da bu teknolojilerden yararlanmanın bedeli kişisel hayatlara ait enformasyonların daha ulaşılabilir hale gelmesi olmuştur.. İnsanlar daha görünür kılınmıştır. Çünkü yeni enformasyon teknolojileri gözetimin gücünü artırmıştır. Bu bağlamda bir sonraki bölümde öncelikli olarak gözetimin elektronik gözetime doğru kayan yapısındaki tarihsel sürece ve yaklaşımlara yer verilecektir. Ayrıca bu yeni gözetim araçlarının insanlar üzerindeki etkileri, gözetime karşı olan bakış çerçevesinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁹⁶ Oscar GANDY, “The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control”, 61.

⁹⁷ David LYON and Elia ZUREİK, “Surveillance, Privacy and the New Technology”, 4.

⁹⁸ Bkz. (22), MATTELART, 64.

3. GÖZETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Gözetleme konusu, Lyon'un da altını çizdiği gibi günümüz toplumlarında anahtar konumdadır. Çünkü postmodernizm, küreselleşme veya enformasyon toplumu gibi terimler, günümüzün temel toplumsal değişimlerine ışık tutmak için ortaya konurken, gözetlenen toplum kavramı, bu değişimlerden kaynaklanan ve onlara etki eden önemli toplumsal süreçlere işaret etmektedir.⁹⁹

Gözetim (ing. **surveillance**) kelimesinin kökeni Fransızca'dan gelmektedir. İlk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru bir kişinin hareketlerini yakından izlemek için kullanılmıştır.¹⁰⁰ Concise Oxford sözlüğünde gözetim, bir şüphelinin gizlice gözetim altına alınması¹⁰¹ şeklinde, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise gözetim, gözetme, işe nezaret, himaye ve hukukta da gözaltına alma şeklinde açıklanmaktadır.¹⁰²

Gary Marx, gözetimle ilgili olarak verilen bu tanımların günümüzde kullanılan gözetim kavramını karşılamada yetersiz kaldığını düşünmektedir. Örneğin Concise Oxford sözlüğünde verilen gözetim tanımında özellikle vurgulanan şüpheli olma durumunun günümüz gözetim kavramıyla örtüşmediğini belirtir. Ona göre bugünkü gözetim teknolojilerinin çoğu, özellikle bir şüphelinin yakalanması için değil, genel olarak ve kategorilere göre uygulanmaktadır. Marx'a göre değişen gözetim kavramında göze çarpan diğer bir yenilik de gözetimin sadece önceden bilinen bir kişiye değil, aynı zamanda coğrafi alanlara, belirli zaman dilimlerine, şebekelere, sistemlere ve insan kategorilerine de uygulanabilir olmasıdır. O, ayrıca gözetimin sözlük tanımındaki, gözetim altına alınan objeyle bu işi yapan kişi arasında belirgin

⁹⁹ Bkz. (1), LYON, 17.

¹⁰⁰ Roger CLARKE, "Have We Learnt To Love Big Brother", 9.
<http://www.anu.edu.au/people/Roger.Clarke/DV/DV2005.html>

¹⁰¹ Bkz. (8)

¹⁰² Bkz. (9)

ayrımın da değiştiğini vurgular.¹⁰³ Bu değişikliklere geleneksel gözetim ve yeni gözetim arasındaki farklılıklarda ayrıntılı olarak değinilecektir.

Gözetim kelimesi birçok farklı içeriğe sahip olmasının yanında, artık olumsuz bir anlam da yüklenmiştir. Martin bu noktaya katılmakla birlikte “gözetim” sözcüğünün hoş olmayan çağrışımlar uyandırmasının yanı sıra, çok az da olsa diğerlerini yakından izleme anlamını içeren gözetimin o kadar da kötü olmadığına değinir. Martin yakından izlemeyle küçük çocukların incinmemesi için onları yakından izlemeyi veya hastaların sağlığını takip edilmesini kastetmektedir. Ona göre pek çok insan, denizde yüzme veya yüksek bir merdiven tırmanmak gibi risk taşıyan eylemlerde bulduklarında birinin onları izlemesinden hoşlanırlar. Bunlar, “gözetim”in iyi ve olumlu anlamının örnekleridir.¹⁰⁴ Bu noktada Lyon da gözetimin bu özelliğini onun iki yüzü olması durumuna bağlar. Bu gözetlemenin hem kontrol, hem koruma içermesi durumudur.¹⁰⁵ Son dönemde gözetim konusu beraberinde mahremiyet konusunu tartışmaya açmakla beraber bu konu da gözetimin en çok tartışılan alanlarından birisi olmuştur. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu konu ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Aslında gözetim, insanların birarada yaşamalarıyla birlikte başlamıştır. İnsanlar birlikte yaşadıklarında, birbirleri hakkında pek çok Şey öğrenirler ve bu da bir tür gözetim olarak düşünülebilir. Örneğin sokakta yürürken, bir restoranda arkadaşlarımıza rastladığımızda veya evimize gelen ziyaretçiler sayesinde bizim herhangi bir zaman diliminde ne yaptığımız, diğerleri tarafından öğrenilir. Bu tip olaylarda insanlar, haklarında öğrenilen bilgilere pek aldırış etmezler. Çünkü bir arkadaşla görüşme gibi benzeri durumlarda, hem karşılıklı katılım mutabakatı hem de aşağı yukarı bir g eşitliği vardır. Dolayısıyla bu bir tür gözetim değildir. Bir

¹⁰³ Gary T. MARX, ”What’s New About the “New Surveillance”? Classifying for Change and Continuity”, 10-11. <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i1.htm>

¹⁰⁴ Brian MARTİN, “Antisurveillance,” **Information Liberation Challenging the Corruptions of Information Power**, 64.

¹⁰⁵ Bkz. (1), LYON, 14.

olayın gözetim olarak adlandırılması için öncelikle ortada büyük bir güç farkının veya güven yoksunluğunun olması gerekir.¹⁰⁶ Rule ve Brantley de benzer bir yaklaşımla gözetimi bir yetkiliyle davranışı kontrol edilecek birisi arasındaki ilişkinin adı olarak tanımlamışlardır.¹⁰⁷

Martin de gözetimle ilgili temeldeki sorunun, gözetimin kendisinden mi yoksa güç eşitsizliğinden mi kaynaklandığının belli olmamasından doğduğunu belirtir. Bu belirsizliğin nedeni ona göre bunların birbirine bağlı olması ve bundan dolayı da birbirlerinden kolay ayırt edilemez durumda olmalarıdır.¹⁰⁸ Staples da bu güç ilişkilerini kabul etmektedir. Ona göre, kesinlikle tek yönlü olmayan kasıtlı ve kararlı tertipler olarak karşımıza çıkan güç ilişkileri girdabına karışmış durumdayız. Bir polis memuru ileri teknoloji bir tarayıcıyla şüphelileri gözetlerken, bir yandan da devriye arabasına konulan video kamerayla merkez tarafından gözlenebilmektedir. Benzer şekilde bir öğretmen, bir bilgisayar programını kullanarak öğrencileri gözlerken, kendisinin sınıftaki performansının da bu programla izlendiğini fark edebilir.¹⁰⁹

Elbette gözetim konusu sadece bu yeni dünya düzenine özgü bir kavram değildir. Sosyal ilişkilerin kurulmaya başladığı dönemden itibaren vardır. Bundan dolayı gözetimin günümüzde sahip olduğu ayırt edici anlamlarına ulaşmak için öncelikle onun tarihselliğinin irdelenmesi gerekmektedir.

¹⁰⁶ Bkz. (104), MARTİN, 64-65.

¹⁰⁷ J. RULE- P. BRANTLEY, "Computerized surveillance in the workplace: Forms and distributions", 405-423. Aktaran Carl BOTAN - Mihaela VORVOREANU, "What Do Employees Think about Electronic Surveillance at Work?", 125.

¹⁰⁸ Bkz. (104), MARTİN, 65.

¹⁰⁹ Bkz. (7), STAPLES, 3.

3.1. Gözetimin Tarihi

Giddens insanlık tarihi kadar eski bir kavram olan gözetimin resmi olarak yazının bulunuşuyla başladığına değinir. Yazıyla birlikte kayıtlama sisteminin uygulanması, resmi anlamdaki gözetimi ortaya çıkarmıştır. Ona göre yazı, özellikle kayıt ya da çetele tutmak için bir idari aygıt aracı olarak kullanılmaktaydı. Yazının, modern olmayan devletlerin gözetleme faaliyetleri açısından birçok anlamı vardır. Yazı, devlet aygıtının hem nesnelere hem de kişiler üzerinde uyguladığı idari denetimin kapsamını genişletmek üzere kullanılabilir bir şifreleme bilgisi sağlamaktadır.¹¹⁰ Yani bugünkü anlamıyla bakarsak hem devletin kayıtları için gerekli bilgiler hem de bireylerin özel alanlarıyla ilgili malumat, yazı kanalıyla toplanmaktadır. Yazı, elektronik olmayan bir bellek aygıtıdır. Malumatların depolanmasını ve faaliyetlerin düzenlenmesini sağlamaktadır. Böylece yazı, insanların listeleme tekniğini* keşfetmelerini sağlamıştır.¹¹¹ Bu teknik, nesnelere veya kişileri sayan ve bunları kategorize eden bir sistemdir. Yazı, zaman ve mekânı birbirinden ayırtmış ve toplumsal ilişkilerin, sözlü kültürlerde olduğundan daha geniş zaman ve mekan aralıkları boyunca uzamasını mümkün kılmıştır.¹¹²

¹¹⁰ Bkz. (2), GIDDENS, 66.

* Listeleme Tekniği: Antik Yunan uygarlığında vergi, askerlik hizmetleri ve göç gibi amaçlarla nüfus kayıtlarının tutulmasında kullanılmıştır. Hatta o tarihlerde göçebe bir topluluk olan İsraililer bile İ.Ö. 15 yy'da halkın nüfus sayımlarını ve evlilik kayıtlarını tutmuşlardır. Bu kayıtlar, ileride başıboş dolaşanların Filistin'e yerleştirilmesi sırasında toprağın paylaşılmasında kullanılmıştır.

Bu tekniğin bir başka örneği de 1086'da İngiliz toprak sahipliğinin kaydının tutulmaya başlandığı Domesday Book'tur. Bu kayıt aracı, insanların ve onların mülk bilgileri hakkındaki bilgilerin kapsamlı bir derlemesidir. I. William, bu kayıt aracılığıyla mülkleri yeniden bölüştüren ve yeni vergi sistemleri getiren kapsamlı bir toprak aktarımı planını uygulamaya koymuştu. Descripto denen bu aygıtlar Norman yönetiminin iktidarını sağlamlaştırmasının bir dayanağıydı. Önceki bölük pörçük çalışmaların aksine, toprak kiracılarının ve mirasçılarının tümünü kapsayan bir alan araştırmasının sonucuydu. Domesday Book, fetih sonrası denetimi tamamlamanın aracı olarak kullanılan bir bilgi tekeliydi. Burada gözetim iktidara ilişkindi. (Ayrıntılı bilgi için bakınız: David LYON, **Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi)**, Çev. Dilek Hattatoğlu, 39-40

¹¹¹ David LYON, **Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi)**, Çev. Dilek Hattatoğlu, 39-40

¹¹² Bkz. (2), GIDDENS, 66.

Ne var ki listeleme tekniğinde gözetleme alanı dardır. Bu alan ancak geleneksel metinlerin gelişimiyle birlikte edebi metinlerin gelişimine paralel olarak artmıştır. Giddens'e göre yazılı metinler, "anlamalı (semantic) bir içerik yaratmak üzere işaretleri biraraya getirdiklerinde, artık yalnızca olayları, nesnelere ya da kişileri sınıflandırmaz, bunların tanımlanmasını da mümkün kılarlar."¹¹³

Metinlerin tanımlanmasıyla birlikte yazı artık anlamalı bir içeriğe sahip olmuştur. Bunun sonucunda da sözlü gelenekteki geleneksel davranış biçimleri artık devlet tarafından ele alınıp idare edilir hale gelmiş olur. Böylece yazı, nüfusun potansiyel olarak itaatsiz kesimlerinin faaliyetlerini tanımlamak ve izlemek üzere doğrudan kullanılabilmiştir. Yazıyla birlikte ayrıntılı "resmi istatistiklerin tutulması", bireylerin veya kayıtlarına ve gündelik yaşamlarına ilişkin oldukça ayrıntılı başka belgelendirme biçimleri modern devletlerin ve örgütlenmelerin kendine has özelliklerinden olmuştur.¹¹⁴

Gözetimde edebi metinlerin gelişmesinden sonraki aşama ise matbaanın keşfidir. Giddens'e göre matbaanın icadının gözetim anlamındaki en önemli sonucu, matbaanın devletin mutlakıyetini pekiştirmesidir. Böylece devlet gözetim operasyonlarında ilerleme sağlar.¹¹⁵ Matbaanın bulunuşundan sonra devlet gözetimi özellikle kurumlar üzerinde baskı unsuru oluşturacak şekilde kullanmaya başlamıştır.

15. yüzyılda dini gözetim güçlü ve baskın bir gözetim şekliydi. Bu, kafirlerin, şeytan ve cadıların aranmasını veya din bilinci, örf ve kurallarının (örneğin zina ve evlilik) takibi gibi rutin olayları içermektedir. Dini kurumlar ayrıca; doğum, evlilik, vaftiz ve ölüm kayıtlarını da tutardı. 16. yüzyıla gelindiğinde, hem yeni ihtiyaçları olan hem de gelişen bilgi toplama ve kullanma kapasitesine sahip ulus devletlerin ortaya

¹¹³ Bkz. (2), GIDDENS, 66.

¹¹⁴ Bkz. (2), GIDDENS, 66-67.

¹¹⁵ Bkz. (2), GIDDENS, 237.

çıkmasıyla beraber siyasi gözetim dini gözetime benzer şekilde önem kazanmıştır. Sonraki birkaç yüzyılda, devlet ve ekonomi aktörlerinin çok daha geniş sosyal, coğrafi ve zamansal alanları kontrol ettiği “polis devlete” geçiş söz konusu olmuştur.¹¹⁶

Modern dediğimiz toplumların başka bir özelliği beraberinde güçlü bir gözetim boyutunu getiren kapitalist ekonomik sistemdi. Karl Marx, bir üretim biçimi olarak kapitalizmi analiz ederken, gözetim olgusunu da tespit eder. Ona göre kapitalist üretimin başlıca amacı ve yönlendirme dürtüsü, elden geldiğince fazla artı değer üretmektir. Dolayısıyla bu, işgücünü mümkün olan en geniş ölçüde sömürmeyi doğurur. Elbirliği yapan işçi sayısı arttıkça, sermayenin egemenliğine karşı direnme de artar ve bununla birlikte, sermayenin bu direnmenin üstesinden gelebilmesi için, karşı baskı gereği de artar. Kapitalistin uyguladığı gözetim, sadece toplumsal iş sürecinin mahiyetinden doğan ve bu sürece özgü bir işlev değil, aynı zamanda, bu toplumsal iş sürecinin sömürülmesi işlevidir. Bunun kökleri, sömürücüyle onun sömürdüğü canlı ve çalışan ile hammadde arasındaki kaçınılmaz uzlaşmaz karşıtlıkta bulunur. Ayrıca artık işçilerin değil, kapitalistin malı olan üretim araçları kütledeki artışla orantılı olarak, bu araçların gereği gibi kullanılıp-kullanılmadığını denetleme zorunluluğu da ortaya çıkar. Kapitalistin gözetimi, - özünde üretim sürecinin iki yanlı mahiyetinden dolayı- bir yandan kullanım değerleri üreten toplumsal bir süreç, bir yandan da artı değer yaratan bir süreçtir. İki yanlıdır ve şekil bakımından zorbacadır. Marx, sanayi işletmelerini tıpkı bir orduya benzetir. Bir kapitalistin komutası altında sanayi işçilerinden kurulmuş ordu, gerçek bir ordu gibi subaylar (yöneticiler) ve astsubaylardan (ustabaşı, postabaşı) kurulur. Bunlar işin yapılması sırasında, kapitalist adına bu orduya komuta ederler. Denetim ve gözetim işi, bunların yerleşmiş ve özel görevleri olur.¹¹⁷ Fabrika içinde tam olarak disiplini sağlamak için kontrol ve gözetim ayrıca bir uğraş haline gelir. Bu gözetim uğraşları böylece çalışanları, işçiler ve gözcüler ya da sanayi ordusunun erleri ve çavuşları

¹¹⁶ Bkz. (3), MARX, , <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>.

¹¹⁷ Karl MARX, **KAPİTAL** (Birinci Cilt), Çev. Alaatin Bilgili, 358-360.

diye gruplara/kesimlere bölmüş olur.¹¹⁸ Marx'a göre kapitalist üretim sisteminde gözetimle işçilerin çalışılıp-çalışmadığı kontrol edilerek artı değer üretmek amaçlanır. İşçilerin verimli bir sürede en düşük maliyetle en yüksek üretimi yapmalarını sağlamak için, kapitalist yönetici işçileri denetlemeyi sürdürmek zorundadır.

Gözetimle ilgili ilk dönem analizcileri içinde en ünlüsü olan Max Weber de, kapitalist işletmelerde gözetimin rolünü kabul etmesine rağmen, Marx'ın belirttiği gözetimin sınıf ilişkilerine bağlı olarak sınırlanmasını eleştirmiştir. Ona göre gözetim, bürokrasiyle sınırlı olup kapitalist işletmeler de bürokrasinin bir türüdür. Modern örgütler her şeyden önce usallıklarıyla nitelenirken bu özellik onlara hem tutarlılık verir, hem de onları örgüt biçimlerinden ayırır.¹¹⁹

Weber'in gözetimde belirleyici unsur olarak gördüğü bürokratik mekanizmanın gücü, bu yapının diğerlerine göre teknik üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu teknik üstünlük, örgütlerde doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik, gizlilik, birlik, tam bağımsızlık, sürtüşmenin, maddi ve kişisel maliyetlerin azaltılabilmesidir.¹²⁰ Ona göre bürokratik yönetim, esasında bilgi temeline dayalı denetim anlamına gelir. Bu özellik, bürokratik yönetimi ayrıca rasyonel kılmaktadır. Söz konusu bilgi, yönetime olağanüstü güç sağlamaya yeten teknik bilgidir. Buna ek olarak bu bürokratik kuruluşlar ya da onları kullanan güç sahipleri, hizmetin bilgisine sahip olarak güçlerini artırma eğilimindedirler. Çünkü bu hizmeti yürütmeleri sırasında özel bilgiler edinebilir ve kendilerine özgü bilgi yüklü dosyaları da ellerinin altında bulunabilir. Sadece bürokrasiye özgü olmasa da "resmi sır" kavramı böyle bir şeydir. Bu ilişki, ticari sırların teknolojik eğitimle ilişkisinde olduğu gibi, teknik bilgiyle ilgilidir ve güç mücadelesinin bir ürünüdür.¹²¹

¹¹⁸ A.g.k., 452.

¹¹⁹ Bkz. (111), LYON,43.

¹²⁰ Max WEBER, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, 308.

¹²¹ Max WEBER, **Bürokrasi ve Otorite**, Çev: H. Bahadır Akın, 53.

Lyon ve Zureik'e göre Marksist fikirlerden çıkarılan ilk yaklaşım, gözetimin hamle ve güdüsünün her zaman daha yüksek kâr için kapitalist güdü ile birleştirilmesindedir. Bu, daha yüksek derecede verimlilik ve üretkenliği sağlama amaçlı teknolojilerin sürekli yenilenmesinden, üretimi idare amaçlı çabaların ihracına veya daha güncel olan tüketimi idare etme amaçlı girişimlere kadar pek çok farklı yolla ifade edilebilir. Onlara göre Weber'in gözetime dair analizleri, modern kurumların gelişimini karakterize eden rasyonalizasyon süreci üzerinde odaklanır. Kapitalist firma ve hükümet bürokrasisi benzer özelliklere, bu bakış açısına göre kapitalizmin kendi iç dinamiklerine indirgenemeyen özelliklerine ışık tutmaktadır. Gözetim, bir kurumun sürekli işlemlerini sağlama almak için bir yoldur ve bu sadece kapitalist hedeflerin peşinden gidildiği anlamına gelebilir veya gelmeyebilir. Bunun ötesinde, Weber için gözetim hiçbir zaman tek mantıkla izah edilebilecek bir işlem değildir. Her bir durum o yerde, doğasını ve sonuçlarını ortaya çıkarmak için kendi başına incelenmelidir. Lyon ve Zureik'e göre Weberci yaklaşım bazen –hatalı olarak– teknik değişim üzerine sebepsiz bir önemle ilişkilendirilir. Rasyonalizasyon motifini ifade eden teknik gelişimler bazen gözetimi anlamının merkezi olarak ele alınır. Bu bakış açısı gözetimi, “teknolojik determinizm” ile eş tutma tehlikesini taşımaktadır.¹²²

Kellner ve Kahn'a göre ise Marksist teori, gözetim ve teknolojinin vatandaşların kontrol edilebilmesi için nasıl sermayenin gücüne eklendiğine odaklanır. Weberci yaklaşımda ise gözetim, modern organizasyonlar içindeki akılcı sürece, yöntemlere ve bireyler üzerinde organizasyonların gücünü artıran yeni teknolojilere odaklanmaktadır.¹²³

¹²² Bkz. (97), LYON-ZUREIK, 5-6.

¹²³ Richard KAHN & Douglas KELLNER, “Internet Subcultures and Oppositional Politics”, <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/internetsubculturesoppositionalpolitics.pdf>,

Marx ve Weber'in bu analizleri gözetim çalışmaları için çok önemlidir. Bununla birlikte gözetimde kullanılan araçların çeşitlenmesiyle birlikte hem devletin hem de örgütlerin yaptığı gözetimin içeriği ve alanları genişlemiştir. Bununla birlikte bu alanın genişlemesi gözetimin devlet ya da kurumlar tarafından disiplin edici bir araç olarak kullanılması amacından uzaklaştırmamıştır.

Devletin gözetimi sırasıyla iş alanında, piyasada, tıp, bankacılık ve sigorta alanlarındaki özel sektörün de gözetimi kullanmasıyla tamamlanmıştır. Yani devletin gözetimiyle özel alandaki gözetimin birbirlerini beslediği bir döneme girilmiştir.¹²⁴

Özellikle 1980'li yıllar, değişen beşeri ve teknik koşullarla birlikte bir yandan gözetim amaçlı bilgisayarların kullanılmaya başlandığı, diğer yandan da gözetimin tüketici dünyasının belirleyici bir aracı haline gelmeye başladığı bir dönemdir. Bunların her biri uzun vadeli tarihsel süreçlerin sonucudur. Sanayi devriminden beri, kurumların ve toplumların daha etkin gözetlenme amacı, şimdilerde mikro-elektronik teknolojilerin uygulamasıyla birlikte, gözetimin kapasitesi çok genişlemiş ve aynı zamanda gözetimin hedefleri de genişlemiştir. Bunlara ek olarak, gözetim teknolojideki gelişmelerle güçlendirilmiş ve belli bir ölçüde de yönlendirilmiş olarak, gittikçe daha küresel ve entegre bir olgu halini almıştır. Hem ticari hem de devlet bağlantılı veriler ulusal sınırları aşmaktadır. Aynı zamanda küresel pazarlama, dünyanın değişik yerlerindeki tüketimin analiz edilmesine büyük ilgi göstermektedir. Küresel pazarlama da kredi kartı ve barkodlu kartların uluslararası kullanımı tüketici bilgileri ve kişisel bilgilerin bir bölgeden diğerine kolaylıkla geçiş yapması anlamına gelir.

Bu küresel gözetim özellikle enformasyon toplumunun bir sonucu olarak hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Günlük yaşantımız içinde yaptığımız faaliyetlerin sonucunda

¹²⁴ Bkz.(3), MARX, "Surveillance and Society".

neredeşye her zaman her yerde kişisel verinin oluşması ve birikmesi mümkün hale gelmiştir. Ne zaman bir mağazada bir kredi kartı kullansak, isimlerimiz, aldığımız şeyler ve harcama miktarlarımız dev veri tabanı listelerine girmektedir. Bunun dışında otoyolda aldığımız elektronik bilekten cep telefonuyla olan konuşmalarımıza kadar herşey kayıt edilip, analiz edilme sürecinden geçirilerek depolanabilmektedir. Bunun daha uç noktasında ne zaman doktora gitsek, sigorta dilekçesine razı olsak, faturalarımızı ödeseek, resmi makamlarla ilişki kursak ya da çevrimiçi olsak hareketlerimizden ve durumumuzdan elde edilen resim daha net ve görünür olmaktadır. Fiziki vücutlarımız gittikçe artan bir “veri vücudunun” gölgesinde kalmaktadır. Bu veri vücudu bizi izlemekten çok daha fazla şey yaparken bize yol gösteriyor, öncülük ediyor, bir yere ulaşmadan önce değerlendirmiş ve sınıflandırmış oluyor. Bu nedenle özel ve kamu kurumlarına gittiğimizde bizi temsil eden profile uygun düşen bir şekilde karşılanıyoruz.¹²⁵ Stalder’ın yaptığı bu saptama, gözetim kavramının “şimdilik” ulaştığı noktayı belirtmektedir.

Gözetimi bu noktaya getiren şeylerin başında yeni gözetim teknolojilerinin insanların gündelik yaşamları içindeki dayanılmaz hafifliği gelmektedir. Gözetim artık sadece kapitalist üretim sürecinin veya bürokratik örgütlerin işlerinin devamını sağlayan bir güç aracı olarak algılanmamaktadır. Gözetim kapıların dinlendiği dönemden ya da Soğuk Savaş dönemlerine göre daha yaygındır. Bununla birlikte baskı unsuru olarak görölmekten öte korunma aracı ve hayatı kolaylaştırıcı teknoloji aletlerine sahip olmak için ödenebilecek bir bedel olarak karışımızda durmaktadır. Peki gözetimin içeriğinde ve araçlarındaki değişimler nelerdir? Bu noktada, geleneksel gözetim yöntemleriyle yeni gözetim teknolojileri arasındaki farklar bu değişime ışık tutacaktır.

¹²⁵ Felix STALDER, “Opinion. Privacy is not the Antidote to Surveillance”, 120.

3.2. Geleneksel ve Yeni Gözetim Teknolojileri Arasındaki Farklılıklar

Gary T. Marx, *geleneksel gözetimi, sözlükteki tanımı itibariyle*, “özellikle şüphe edilen kişinin yakından takip edilmesi” olarak tanımlamaktadır. Buna örnek olarak organize suç faillerinin telefonunun dinlenmesini vermektedir.¹²⁶

Staples’e göre ise geleneksel gözetimin en belirgin özelliği sadık biçimde tekrarlanmaları ve pek de sorgulanmadan kabul edilip rutin bir şekilde uygulanmalarıdır. Ona göre bu gözetim “güçle” ilgilidir. Çünkü geleneksel gözetimde, amaç insanları, diğerlerinin hukuka uygun veya basitçe “normal” olarak nitelediği şekilde davranması için disipline etmektir. Böylece, dengesiz olan ve eşit dağılım göstermeyen otorite ilişkileri sürdürülebilir. Söz konusu otorite ilişkileri insan toplulukları (örneğin yöneticiler ve çalışanlar, polis memuru ve şüpheliler, öğretmen ve öğrenciler, ebeveyn ve çocuklar arasında vb.) ve daha geniş anlamıyla da, bireyler ve devlet arasında mevcuttur.¹²⁷

Bu gözetim şekilleri özellikle 20. yüzyılın sonuna doğru göze çarpan ve “*yeni gözetim*” olarak adlandırılabilir gözetim ile büyük ölçüde karşıtlık oluşturmaktadır. Yeni gözetimi Marx, “kişisel veya grup verilerini elde etmek veya yaratmak için teknik araçların kullanılması yoluyla bireylerin veya çevrenin dikkatle incelenmesi” olarak tanımlamaktadır.¹²⁸

Marx’ın tanımındaki teknik araçları Gandy modern gözetim teknolojisi olarak tanımlamaktadır. Bu teknolojiler çevre hakkında bilgi ve istihbarat verilerini

¹²⁶ Bkz. (3), MARX,, “Surveillance and Society”.

¹²⁷ Bkz. (7), STAPLES,3.

¹²⁸ Bkz. (3), MARX,, “Surveillance and Society”.

hissetmek, ölçmek, saklamak, işlemek ve değiş tokuş etmeye yarayan cihazları içeren, donanım ve yazılımdan oluşan birleşik bir sistemdir.¹²⁹

Yukarıda yapılan tanımlar, yeni gözetim yöntemlerinin bazı öğelerini karşılasa da günümüz taktikleri oldukça çeşitlidir. Marx bu taktiklerin neleri kapsadığıyla ilgili olarak aşağıda belirtilen yöntemleri verir:

- Bir çocuk bakım merkezinin İnternet ağından bebeklerini denetleyen bir anne baba,
- İşverenler için iş bulma formunu dolduran kişilerin ismini içeren veri tabanı,
- Bir mağazada müşterileri tarayıp suratlarını şüpheli hırsızlarla eşleştiren video monitör,
- Çalışanların e-postalarını ve telefon görüşmelerini denetleyen işveren,
- Bir çalışanın her zaman nerede olduğunu gösteren sinyal rozeti,
- Bir ATM’de bulunan gizli kamera,
- Tuş basım sayısını ya da aranan anahtar kelime ya da model sayısını denetleyen bilgisayar programı,
- Sokağın karşısına kadar bir evin sıcaklığını ölçen alet,
- Uyuşturucu kullanımını belirlemek için kullanılan saç analizi,
- Alkol seviyesini belirlemek için kendi kendine yapılabilen testler,
- Kablosuz ve hücresele telefon görüşmelerini tespit eden tarayıcı,
- Bir DNA örneği,
- Bir kişinin doğru söyleyip söylemediğinin beyin dalgalarının denetleyerek belirlenmesi,
- Arayan kişinin numarasının telefonda gözükmesi.¹³⁰

¹²⁹ Bkz. (96), GANDY, 62

¹³⁰ Bkz. (103), MARX, 11-12

Marx'ın belirttiği yöntemlerden de anlaşılacağı üzere yeni gözetim yöntemleri artık yaşam alanının her yerinde bulunmaktadır. Bu kadar yaygınlaşan yeni gözetim ile geleneksel gözetim arasındaki ilk fark, gözetimi sağlayan aracın değişmesidir.

Gözetim kavramı artık kendini, gözün içinden dışarıya baktığı araçlarda bulmaktadır. Oysa ki, “ortaçağın bitiminden bu yana egemen olan anlayış, gözü dünyanın efendisi konumuna getiren ve ona dünyanın ve bu dünyanın ardında yatan görünmezliğin temsilini bahşeden görüştür.” Aristoteles ve Porphyry gibi antik yazarlar ise gözü askeri bir stratejiste benzetir. Onu insansı bir varlık olarak görürlerdi. Göz, onlar için bakışlarını yönelttiği her nesneyi tutsak alan, güçlü ışınlar yayan bir komutandı. Görmek fiziksel ve saldırgandı. Fark edilir bir gücü.¹³¹

Ancak, doğrudan gözetimin ana yolu olan göz, yeni gözetimle birlikte Gandy'nin bahsettiği modern gözetim teknolojileriyle birlikte kullanılmakta veya bunlar (kameralar, dinleme araçları, bilgisayar sistemleri gibi) tamamen gözün yerini almaktadır.

Bu yeni görme şeklini Berger'in cümlelerinde de bulabiliriz. Ona göre fiziksel görüntüler artık yerini uçucu görüntülere bırakmıştır ve göz hayatın görünen biçimlerinin giderek daha karmaşık ve çeşitli hale gelmesinden dolayı yeterli ışığın olduğu yere evrilip gelişmiştir.¹³² Bu evrim sırasında görme, insan gözünden ayrı bir düzlemde yeniden konumlandırılan tekniklere bürünmüştür.¹³³

¹³¹ Nurdoğan RİGEL, “Gözün Gastronomisi”, Görmenin İktidarı kitabının sunuş bölümü, 6.

¹³² John BERGER, **Görünüre Dair Küçük Bir Teoriye Doğru Adımlar**, Çev. Bülent Somay, 26,32.

¹³³ John BERGER, **Görme Biçimleri**, Çev. Yurdanur Salman, 17.

Giderek teknolojik bir hal alan görme, geleneksel gözetimin görme aracını da değiştirmiştir. Yani göz artık daha teknik ve daha fazla duyunun bulunduğu bir araca dönüşmüştür.

Yeni gözetimde gözle birlikte yüz yüze iletişimin kaynağı olan yüz ve vücut da mekanikleşmiştir. Lyon'a göre bu değişim çizgisi, yeni teknolojilerin gelişimiyle birlikte, kaybolan yüzü ve yok olan vücudu telafi edecek şeylerin aranmasıyla başlamıştır. İnsanlar artık geleneksel olarak nitelendirilen el sıkma, göz teması gibi görsel, vücutsal ipuçları ve işaretlerin yerini dolduracak araçlara yöneldiler. Bu araçlar 20. yüzyılda, sadece pasaport ya da ulusal kimlik kartlarıyla değil, elektronik kartlarla da sağlanmaktadır. Bugün kişilerin cüzdanları ve çantaları kredi kartları, telefon kartları, sosyal güvenlik kartları, sürücü belgeleri, kütüphane kartları, sağlık kartları ve üyesi oldukları kulüp kartlarıyla doludur. Bu kartları kişiler ya karşılarında etkileşimde bulunacak biri olmadığı zaman -banka makinesi gibi- ya da karşılarında değişimi gerçekleştirecek kişi tamamen bir yabancı olup bir çeşit onay istediğinde kullanılmaktadırlar. Ona göre bu kartlarla birlikte vücutla süregiden ilişkiler bütünü durmadan azalmaktadır. Artık iletişim uzaktan ve elektronik kanalları aracılığıyla devam etmektedir.¹³⁴ Bunun gözetime etkisi ise artık gözetim altındaki sadece vücut değil, bu elektronik kartların bıraktığı izler olmasıdır.

Geleneksel gözetimle yeni teknolojilerle yapılan gözetim arasındaki önemli diğer bir fark da geleneksel gözetimde genelde işbirliği olması ve gözetimi yapanla gözetime maruz kalan kişi arasında çok açık bir ayrım bulunmasıdır. Marx'a göre hizmetçilerin kapalı kapıları dinlediği, telgrafların sabote edildiği, dürbünlerin bolca kullanıldığı bir çağda bu ayrım mantıklı gözüküyordu. Çünkü izleyiciyle izleneni ayırmak kolaydı. Fakat son yıllardaki teknolojik gelişmelerle birlikte “kendi kendine denetim sistemi”, genel olarak gözetimden bağımsız bir konu olarak ortaya çıkmıştır.

¹³⁴ David LYON, “Everyday Surveillance: Personal data and social classifications”, http://pacific.commerce.ubc.ca/kbe/lyon_surveillance.pdf

Kendi kendine denetim sistemi aynı zamanda alkol seviyesinin tespiti, hamilelik, menopoz ve AIDS gibi evde yapılabilen testlerin varlığıyla da desteklenmektedir. Kendi kendine denetim sistemi gözetilen ile gözetleyen arasındaki çizgiyi birleştirmektedir. Yani gözetimi yapan ve gözetime maruz kalan arasındaki ayırım böylece yok olmuştur.¹³⁵

Kişilerin kendilerinden istenen verileri isteyerek verdikleri durumlarda, örneğin tüketici fırsatlarından yararlanmak (örneğin el ilanı veya müşteri indirimi) veya kolaylıktan ötürü (ücretli yollarda ücretlerin peşin ödendiği hızlı şeritler) olduğu gibi gözetilenler isteyerek gözetime katılabilmektedir. Bu durumda da gözetlenen ve gözetleyen arasındaki ayırım bulanıklaşmaktadır. Ayrıca yeni gözetim büyük ölçüde otomatiktir ve bunu bizzat insanlar sağlar. Örneğin otoparka, ofise veya güvenli bir yere manyetik kartlar kullanarak giren bir kişi, giriş-çıkış saat ve tarihinin kaydedilmesine neden olur. Bilgisayar sistemine giriş yapmak, açılan dosyaların, basılan tuşların, yapılan hataların ve gönderilen ve alınan mesajların kaydedilmesi işlemi başlatır. Ofis telefon sistemindeki “mesaj ayrıntıları, kayıt cihazları” bütün telefonlardan yapılan aramaların sayısını, zamanını ve süresini kaydedebilir. Gelişmiş seyirci değerlendirme aletleri hangi televizyon programlarının izlendiğini ve en azından, onların taranan görüntülerine dayanarak, odada kimlerin bulunduğunu kaydedebilir. Sistem şüpheliyse, ekrandaki görüntü kimin odaya girip çıktığını tespit edebilir. Tam bilgilendirilmiş bir izinle olmasa da bireyler, günümüz gözetimlerinin çoğuna gönüllü katılırlar.¹³⁶

Staples bu durumu “sürekli görünebilirlik” olarak adlandırmaktadır. Ona göre yöntemsel, teknolojik ve kim tarafından yapıldığı belli olmayan gözetim, sosyal kontrolün başlıca unsuru haline gelmektedir.¹³⁷

¹³⁵ Bkz. (103), MARX, 10-11.

¹³⁶ Bkz. (96), GANDY, 63-64.

¹³⁷ Bkz. (7), STAPLES, 4.

Gandy'nin belirttiği gibi yeni gözetim teknolojileriyle elde edilen verilerin çözümlenmesi de otomatik hale gelmiştir. Bunu sağlayan sistem çapraz eşleştirmedir. Bu yöntem bilgisayar ağları sayesinde kullanılmaktadır. Artık devlet tarafından sağlanan hizmetlerde bu yöntemin kullanılması rutin hale gelmiştir. Uygunluk veya “ön uç” soruşturulması, başvuran kişinin dosyasının bankalar, işverenler, sigorta şirketleri veya bildirilmemiş kaynaklar hakkında kanıt sağlayabilecek, diğerlerinin dosyalarıyla karşılaştırılması için kullanılır. Çapraz eşleştirme, eşlerin beklenen yerlerdeki eksikliğini ortaya çıkarabilir, tıpkı hiçbir okulun kayıt listesinde yer almayan bakıma muhtaç çocuklar hakkındaki iddialarda olduğu gibi. Ayrıca bu uygulama bir bürokratin yolsuzluk kanıtlarının nerede bulunabileceği konusundaki “önsezisi”nin sonucu olabilir. Yolsuzluğun varlığından şüphe edilirse, bütün bireyler belirli bir dosya dahilinde bilgileri veya izinleri olmaksızın bu “araştırma”ya tabi tutulur. Yeni veri tabanının varlığı belli olur olmaz, veriyi sağlayan kişi hakkında ek bilgi sağlama potansiyel beklentisi içine girilir.¹³⁸

Ayrıca yeni gözetim, geleneksel gözetime göre göreceli olarak düşük görülebilirliğe sahiptir veya hiç görülemez. Gandy bu gözetimi gözleyen asla görülemeyeceği “uzaktan duyumsama” olarak düşünür. Veri, veri sağlayan kişinin kim olduğuna dair bilgiye sahip olmayan ve bununla ilgilenmeyen uzmanlar tarafından işlenir. Gözetim ajansının sahip olduğu ileri teknoloji birey hakkında, bireyin bile bilmediği istihbaratın elde edilmesini sağlar. Örneğin, iş başvurusunda bulunanların kan testini yapan laboratuvarlar kişinin hiç farkında olmadığı tehlikeli bir hastalığın belirtilerini saptayabilir. Bu testler kişinin izni olmaksızın yapıldıysa -HIV testini istihdam şartı olarak yasaklayan yargı yetkisindeki AIDS testleri gibi- elde edilen sonuçlar kişiye hiç söylenmeyebilir. Gözetleme, bir oyuncak ayı veya saat içine saklanan video kamera aracılığıyla da gizli olarak yapılabilir. Bunun yanında, veri toplama günlük faaliyetlerden biri (örneğin, kredi kartının alışveriş için kullanılması otomatik olarak tüketim, zaman ve yer hakkında bilgi aktarır.) haline geldiği için rutin ve kesin hale gelebilmektedir. Yeni gözetim, yapılmış bir suçun takip etmekten çok herhangi bir

¹³⁸ Bkz. (96), GANDY,64-65.

kaybı veya zararı önlemeye veya bunlardan kaçınmaya odaklanmıştır. Bireyler artık bir suçu işleyip işlemedikleri belirlensin diye gözetime tabi tutulmamaktadır. Bürokratik gözetim daha çok, bireyin “suç işleme potansiyelinin” olup olmadığını görmeye çalışır.¹³⁹ Staples bunu şu örnekle açıklar: Geleneksel gözetimde bir dükkan görevlisinin dikkatli gözleri olası bir hırsız için caydırıcı olabilirdi. Onun gözetimi kişiseldi, sistematik değildi ve hafızası şüphesiz yanıltıcıydı. Kendi müşterilerini (müşterilerin de onu) tanıması, yabancılara ise “daha dikkatli bakması” daha olasıydı. Bu tür bir “kişisel sosyal kontrol” eskiden küçük toplumlarda veya insanların birbirlerini çok yakından izledikleri ve hor görülme veya dışlanma korkusunun uyumu getirdiği, yakın ilişkiler yaşayan toplumlarda yaygındı. Oysa şimdi, büyük kurumsal kitabelerinde yarı zamanlı çalışanlar, hırsızları gözetleme konusunda daha az ilgililer ve onların büyük müşteri kitlesi kimliksiz bir kalabalık gibidir. Bunun için, kitabeli yöneticileri gizli, görünmez ve daima hazır halde bulunan güvenlik kameralarına başvurur. Video kamera, postmodern toplumun belirgin özelliği olarak gece gündüz bütün kitabelini dikkatli bir “gözle” izler ve sadece “şüphelileri” değil, “bütün müşterileri” gözetler. Kameralar ayrıca, hem “çalışan” işçiler hem de “potansiyel hırsızlar olarak” çalışanların gözetimi için kullanılır. Böylece gözetim ve disiplin garip bir demokratik role sahip olur; herkes izlenmektedir ve kimseye güvenilmemektedir. Bunun için, postmodern sosyal kontrolün ilk özelliği sistematik, yöntemsel ve otomatik bir işleyişe sahip olmasıdır. “Gözetimci” nadiren görülür ve kim olduğu bilinmez; çoğunlukla da bilgisayar sistemi, video kamera, uyuşturucu kontrol seti veya elektronik tarayıcıdır. Bu tür cihazların topladığı veri, bir video kaset, bilgisayar dosyası vb. şekilde kalıcı bir kayıt haline dönüşebilir.¹⁴⁰

Gözlemcinin nadir olarak görüldüğü bu tip gözetimde, kamuya açık yerlerde gözlem altında olmalarının zaptedilebilirliği bir yana, gözetim fakir ve evsiz insanlara göre daha çok ayrıcalıklı insanları hedef haline getirmektedir. Örneğin “ayrıcalıklı insanın” telefonunun, faksının, bilgisayarının, banka işlemlerinin, mesleğinin, sağlık

¹³⁹ Bkz. (96), GANDY,64-65.

¹⁴⁰ Bkz. (7), STAPLES,3-4.

durumunun ve seyahatlerinin elektronik ortamda izlendiğini düşünebiliriz. Hatta sadece geleneksel kurumsal bağlama bakarak gözlenen ve gözlemleyen ortak amaçlarını görebiliyoruz. Örnek vermek gerekirse müşteriler güvenli bir alışveriş ortamı ister ve hırsızlık oranından kaynaklanan fiyatlardaki artışı görmek istemezler. Bu nedenle alışveriş merkezlerinde bulunan kameralar güvenlik tehlikesini belirlemek, kayıp çocukları bulmak, ya da yardım gereken durumlarda müşterilere ulaşmak gibi sosyal hizmetleri sunmaktadır. Herşeyi eksiksiz yaptığımızı varsayarak, sürekli video ve bilgisayar oyunlarına, şahsi kameralarından kendi görüntülerini görmeye alışık olan 30 yaşın altında olan gençler güvenlik kameralarını kendini onaylama şeklinde bile algılayabilir.¹⁴¹ Bu onaylama durumu herkesin potansiyel suçluya dönüşmesi gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle de bilgisayarda biriktirilen veriler sayesinde oluşturulabilecek eşleştirme yöntemleriyle ortaya çıkan tahmin etme kapasitesi, kontrol altında tutma olanağını da sağlarken, ayrıca bu sistem, artık gerçek suçlularla muhtemel suçlular arasındaki çizgiyi de bulanıklaştırmıştır. Böylece, görünüşe göre tahmin yürütücü ve önleyici gözetim; vatandaşı, işçiyi veya tüketiciyi bürokratik kontrolün hedefi haline getirir. Bu kadar geniş kapsamlı olarak yapılan gözetimin maliyeti ise toplanan verinin her bir birimi düşünüldüğünde yeni gözetim şekilleri ucuz olarak tanımlanabilir. Geleneksel yöntemler ile kıyaslandığında görsel, işitsel, yazı halindeki ve sayısal veriyi birleştirmek son derece kolaydır. Veriyi düzenlemek, saklamak, düzeltmek, çözümlenmek, göndermek ve almak da aynı ölçüde kolaydır. Veri gerçek zamandır ve veri toplama işlemi sürekli olabilir. Ayrıca sadece şu ana ait değil, geçmiş ve gelecek zaman hakkında da veri toplanabilir. Bu olasılık hesapları, bu verileri toplayanlara hareket modelleri yaratır. Yeni gözetim daha kapsamlı, yoğun ve çok yönlüdür. Bu çok yönlülük ve yeni gözetimin geleceğe yönelik tahmin olasılıkları kişinin kendisi hakkında bildiklerini, gözetim yapan organizasyonun bildiklerine oranla daha düşük hale getirir.¹⁴²

¹⁴¹ Gary T. MARX, "Seeing Hazily (but not darkly) Through the Lens: Some Recent Empirical Studies of Surveillance Technologies", 371.

¹⁴² Bkz. (3), MARX, <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>

G. Marx ayrıca, bu yeni gözetim yöntemleriyle birlikte geleneksel yöntemlerin ortadan kalkmadığını ifade etmektedir. Aksine bunlar yeni çeşitleriyle çoğalmaktadır. Çünkü ona göre mikrobiyoloji, yapay zeka, elektronik, iletişim ve coğrafi bilgi sistemlerindeki ilerlemeler ve mikroçipteki gelişmelerden bu yana ortaya çıkan günümüz gözetimini açıkça ve tam olarak tanımlamamaktadır. Günümüz sosyal yaşamı bu keskin ayrımı yapmak için fazlaca karışıktır. Değerler arasında bazı geçişler olmaktadır. (Örneğin geleneksel bir gözetim türü olan muhbirler az görünürlüğe sahipken yeni bir tür olan uyuşturucu testi aralıkları uygulanır.) Her şeye rağmen bu tip sınıflandırmaların büyük farklılıkları analiz etmekte faydası olacaktır. Marx'a dayanarak geleneksel gözetimle yeni gözetim arasındaki farklılıklar şu şekilde özetlenebilir: Yeni gözetim çoğunlukla çoklu önlemleri içeren ve geleneksel gözetime göre daha kapsamlı bir gözetimdir. Daha yoğun ve daha yaygındır. Tarafsız olarak daha fazlası bilinse bile geçmişte gözetim yapan bir kişinin bildiklerine nispeten bir kişinin kendisi hakkında bildiklerinin oranı daha düşüktür. Geçmişe oranla gözetim nesnesinin silik bir birey, bir küme ya da topluluk olma ihtimali çok daha yüksektir. Bu vurgu, bireylerden, sistemin ve şebekelerin ötesine genişlemiştir. Veri sık sık direkt temsilden taklitçiliğe, sözel ve sayısal biçimden de video ve ses kayıtlarını da kopyalayacak boyuta geçmektedir. Uzman denetimlerine sık sık kendi kendine denetim yöntemleri eşlik etmektedir (ya da yerini bu denetim yöntemlerine bırakmaktadır). Görsel, sesli, sözel ve sayısal verileri birleştirmek, göndermek ve almak kolaydır. Verileri düzenlemek, yüklemek geri getirmek ve analiz etmek ise daha kolaydır. Geleneksel gözetim de ise bu anlatılanların tam tersi geçerlidir.¹⁴³

Yeni gözetimle birlikte geleneksel gözetim yöntemleri tamamen ortadan kalkmamıştır. Hâlâ geleneksel gözetim yöntemleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte özellikle yeni enformasyon teknolojilerinin kullanımıyla birlikte gözetim daha kapsamlı, daha yoğun, daha müdahaleci ve daha yaygın bir hale gelmiştir. Ekonomiden tıba ve istihbarat alanlarına kadar kullanılma yelpazesi genişlemiştir.

¹⁴³ Bkz. (103), MARX, 14-15.

Bunun sonucunda da daha etkili bir güç aracı haline gelmiştir. Bu teknolojiler gözetimin yapısını sarsıcı bir şekilde değiştirmeye devam etmektedir. Fakat bu sarsıcı yapıyı anlamak için öncelikle gözetimi kavramamız gerekmektedir. Ayrıca eğer buna alternatif modeller arayacaksak, hem George Orwell'ın 1984'ündeki Büyük Birader (Big Brother) modeli hem de Jeremy Bentham'ın Panoptikon hapisane modelinin üzerinde durmak gerekmektedir.

3.3. Tele Ekrandan Elektronik Panoptikon'a

Gözetimle ilgili olarak yapılan incelemelerde özellikle George Orwell'ın Büyük Birader incelemesinin ve Bentham'ın Panoptikon hapisane planının öne çıktığı görülmektedir. Özellikle yeni gözetimle ilgili olarak yapılan çalışmalarda ilk benzetme, George Orwell'ın 1984'ündeki Büyük Birader figüründen kaynaklanmaktadır. Bu yeni gözetim araçlarıyla tıpkı Orwell'ın romanındaki gibi "BÜYÜK BİRADERİN GÖZÜ SENDE" sözünü anımsatan mekanik gözler bireylerin üstüne çevrilmiştir.

Orwell, romanında devletin her şeyi denetim altında tuttuğu, en küçük bir aykırılığa ve bireyselliğe izin vermediği, resmi ideolojinin bütün tarihi ve dili kendine göre kurguladığı bir toplum distopyasından bahseder. Romanda, insanları sürekli gözetleyip baskı ve denetim altında tutan "Büyük Birader" adında merkezi bir güç bulunmaktadır. Bu güç sürekli denetimi sağlanmak için "tele ekran" adlı bir teknolojiyi kullanmaktadır. Romanın kahramanı Winston Smith, günlüğüne "KAHROLSUN BÜYÜK BİRADER" diye yazar ve bu dikkat çekici bir şekilde hep büyük harflerle yazılmıştır. Oysa ki tele ekrandan kaçarak böyle sözleri yazmak ve ve üstelik günlük tutmak tehlikelidir Aslında günlüğü tutsa da tutmasa da fark etmez. Çünkü Düşünce Polisi onu ergeç ele geçirecektir. Eğer tek sözcük yazmamış olsaydı bile yine tüm suçları içine alan bir suç işlemiş olacaktı. Buna düşünce suçu deniyordu. Düşünce suçu sonsuza kadar gizlenebilecek bir suç değildi. Bir süre

saklanabilirdiniz; ancak yıllar sonra bile eninde sonunda sizi yakalamalarını engelleyemezsiniz.¹⁴⁴

Parti, sadece tele ekranla değil, parti üyelerini uzaktan kalp atışlarını algılayan sensörler aracılığıyla da izleme yapmaktaydı. Bu sensörler alıcı-verici (çift-yönlü) televizyon ekranları içinde tüm evlere, devlet binalarına ve kamuya açık alanlara yerleştirilmiştir. Bu sensörleri bireylere odaklayıp, kalp atışlarını ölçerek, Büyük Birader'in izlediği bireyin olağan dışı aktivitelere girme niyetinde olup olmadığı da anlaşılmaktadır. Önemli bir nokta da Orwell'in 1984'ünde herkesin televizyonu vardır. Ama hiç kimsenin televizyonu kapatmasına izin verilmez. Hiç kimse televizyonun nasıl bir kayıt aracı olarak kullanılacağından da haberdar değildir.¹⁴⁵

Parti, hayatın her düzeyinde denetleme yapmaktadır. Bu noktada partinin en büyük dayanağı, insan doğasının da buna başkaldırmayacağıdır. Çünkü insan doğası, onlara göre uysaldır.¹⁴⁶ Orwell'in romanının sonunda bu uysallığın kazandığını görüyoruz. Çünkü Smith direnme hareketinden vazgeçer. Büyük Birader'e direnmek boşunadır. En sonunda Büyük Birader bütün dünyayı ele geçirecektir. İnsan kendisiyle savaşmayı bırakacak ve onu sevmeyi öğrenecektir.¹⁴⁷

Bu yeni gözetim araçlarıyla yaşadığımız ilişkiyi anımsatmaktadır. Yeni gözetim araçlarına karşı direniş eksikliği, bu gözetim araçlarını kullananların da tıpkı Orwell'in romanındaki gibi, insanların direniş eksikliğini ve uysallığını bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu konuya ayrıntılı olarak değinilecektir. Oluşan sistem, insan doğasının uysallığından yola çıkarak onun oluşan tele ekranın gönüllü olarak bir parçası olmayı kabul edeceği üzerine kuruludur. Ama tek bir farkla, bu zorla, baskıyla değil, "Büyük Birader"lerin

¹⁴⁴ George ORWELL, **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çev. Nuran Akgören, 22-23

¹⁴⁵ A.g.k.

¹⁴⁶ A.g.k., 218.

¹⁴⁷ A.g.k., 238-239.

sevilmesini öğrenerek yapılmaktadır. Orwell'ın Büyük Birader benzetmesinin, şu an için tamamen olmasa bile, özellikle tele ekranın teknolojik olarak nasıl çalışacağıyla ilgili kısmının eksik kalmasına rağmen, hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Orwell'ın Büyük Birader'i kadar etkili olan ve bir sistem kurarak gözetimin işleyişini ondan birkaç yüzyıl önce açıklayan Bentham'ın Panoptikon'udur. Bentham'ın Panopticon hapishane planı, özellikle Foucault'nun çalışmasıyla günümüze taşınmıştır. Bu planın elektronik Panoptikon ile uygunluğu konusu ayrıca bir çalışma alanı olmuştur. Bu nedenle bundan sonraki bölümde bu konularla ilgili görüşlere yer verilecektir.

3.3.1. Bentham'dan Foucault'ya Panoptikon

David Wood'a göre gözetim çalışmalarında Foucault kurucu bir düşündürdür ve onun modern kişinin gelişimi üzerine çalışmaları, Hapishanenin Doğuşu adlı kitabı, bu disiplinlerarası, genç ve olgunlaşmamış alan için bir ayraç olarak kalmaktadır. Foucault bu çalışmasında bize Jeremy Bentham'ın Panoptikon fikrini ve bunun yorumunu vermektedir. Wood'a göre Foucault için Panoptikon, modern projede anahtar, uzamsal bir figür ve ayrıca modern kişiliğin yaratılışında, diğer bir deyişle insanların ve toplumun görüşlerinde, modernliğin imajında anahtar bir mekân tasarımıdır.¹⁴⁸ Foucault'nun bize ulaştırdığı Panoptikon fikrinden önce Bentham'ın zihnindeki Panoptikon'u açıklamak gerekmektedir.

Jeremy Bentham, 1791 yılında yayınladığı Panoptikon planıyla ceza, reform ve yönetimde yeni bir çağın doğuşunu ilan ediyordu. Onun zamanındaki hapishaneler iğrençti: Her türden mahkum çok kötü yaşam koşullarında birarada bulunuyordu.

¹⁴⁸ David WOOD, "Editorial Foucault and Panopticism Revisited", 235.

Bunlar kadın-erkek, sağlıklı-hasta, çocuk-yaşlı, katil-küçük hırsız fark etmeden çok az yiyecek sağlanarak veya hiç sağlanmayarak, aşırı kalabalık pis odalarda birarada tutuluyordu. Bentham'ın amacı bütün bunları hatta daha fazlasını değiştirmektir.¹⁴⁹

Bentham tarafından öncelikle mimari olarak tasarlanan bu basit fikir, yani Panoptikon, hapisanelerin idare şeklinde köklü bir değişiklik yapmayı amaçlıyordu. Ona göre bu yeni düzen, toplumun gereksinimlerini zekice gözlemliyordu. Güvenli nezaret, “hapishane, inziva, zorunlu emek ve talimdir.” Bunlar uslanmazları cezalandırmaya, delileri denetlemeye, suçlularını ıslaha, sanıkları tevkife, aylakları çalıştırmaya, muhtaçlara yardım etmeye, hastaları tedavi etmeye, isteyene istediği sanayi dalında eğitim vermeye ya da eğitim yolunda artan yarış düzenlemeye yetecek faktörlerdi. Panoptikon'un görüşü, kötülük kin ya da nefretten örülmüyordu; bu bilerek zulmeden bir şey de değildi. Sonuçta insani ilerlemenin muhteşem vizyonu ile sarhoş olan ve bu ilerlemeyi hızlandırma güdüsü ile güdülenen gerçek bir reformcu olarak Bentham'ın düşündüğü, her şeyde aradığı, “insanın mutluluğuydu.” O gözetlemenin bireyler arasındaki belirsizliği ortadan kaldırarak, bireyleri huzura ve mutluluğa ulaştıracağına inanıyordu.¹⁵⁰

Bentham'ın zihninde, bunların gerçekleşmesini sağlayacağını umut ettiği yapının mimari tasarımını Foucault şu şekilde açıklar: “Halka şeklinde bir bina ve ortasında bir kule ve kuleden halkanın iç cephesine bakan geniş pencereler. Kuleye bakan bina hücrelere ayrılmıştır, hücrelerin her biri bina boyunca derinlemesine uzanır. Bu hücrelerin iki penceresi vardır: Biri içeriye doğru açıktır, kulenin pencerelerine denk düşer; diğeri dışarıya bakarak, ışığın bir baştan bir başa hücreyi katetmesini sağlar.” Bu durumda merkezi kuleye bir gözlemci yerleştirmek ve her bir hücreye bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi ya da bir öğrenci kapatmak yeterlidir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Bkz. (81), KING, 41.

¹⁵⁰ William TAIT, *The Works of Jeremy Bentham*, Edinburg: 1843 40,64. Aktaran: Zygmunt BAUMAN, *Parçalanmış Hayat, (Postmodern Ahlak Denemeleri)*, Çev. İsmail Türkmen, 146.

¹⁵¹ Michel FOUCAULT, *İktidarın Gözü*, Çev. Işık Ergüden, 86

Foucault'ya göre bu hücrelerin her biri bir kafestir ve ne kadar kafes varsa aslında o kadar tiyatro sahnesi ve oynanan oyun bulunmaktadır. Yalnız bu oyunda herkes tek başınadır ve bireysel oyunlarını oynarlar ve sürekli olarak görünür durumdadırlar. Bu yapı, görülmeden görmeye olanak veren bir düzenlemeye sahiptir.¹⁵²

“Sonuç olarak, hücre ilkesi tersine döndürülmekte veya daha doğrusu onun üç işlevi -kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak- tersyüz edilmektedir, bunlardan yalnızca birincisi korunmakta, diğer ikisi kaldırılmaktadır. Tam ışık altında olma ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Görünürlük bir tuzaktır. Hücre içinde olanlar yan hücrede kimin ne yaptığını görememektedir. Buradaki gözetimin esası görünür olma, ama görememektir. Görünmezlik düzenin güvencesidir. Bu sayede nerede gözetim yapılıyorsa orada kuralların dışında hareket edilmeyecektir. Örneğin eğer kapalı tutulanlar mahkumlarsa, komplo, toplu kaçış girişimi, yeni suç işleme tasarıları, karşılıklı kötü etkileşim tehlikeleri olmayacaktır; eğer söz konusu olanlar delilerse, karşılıklı şiddet kullanma tehlikesi olmayacaktır; eğer çocuklar söz konusuysa, kopya çekme, gürültü, gevezelik, dalgınlık tehlikesi olmayacaktır. Eğer kapatılanlar işçilerse, kavga, hırsızlık, anlaşma, işi geciktiren, onu daha az nitelikli hale getiren veya kazalara yol açan dalga geçmeler olmayacaktır. Sonuçta ise gardiyanın bakış açısına göre bu kalabalığın yerine, sayılabilir ve denetlenebilir bir çoğulluk geçmiştir; kapalı tutulanların bakış açısından ise, kapalı kapılar ve bakışlar altındaki bir yalnızlık geçmiştir.”¹⁵³

Buradaki amaç, kötülüğü engellemek ve zaten kötü olanların da iletişimlerini engelleyerek kötülüklerini yaymalarına engel olmaktır. Böylece disiplin artık bir mekanizma haline geliyordu.¹⁵⁴

Foucault'nun belirttiği gibi Panoptikon'nun önemi, tuğla ve harçla yapılan inşasında değildir. Onun etkisi, yarattığı disiplin mekanizmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre Panoptikon, iktidarı otomatikleştirip bireysellikten çıkartmaktadır. Bu iktidar ilkesi o kadar otomatik hale gelir ki düzeni sağlamak için güç kullanmaya gerek

¹⁵² Michel FOUCAULT, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 295.

¹⁵³ A.g.k., 295.

¹⁵⁴ Ali AKAY, **Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları**, 105

kalmayacaktır. Ayrıca bu denetim mekanizması kişiye bağılı olarak işlemez; çünkü kulede kimin izlediği önemli değildir. Orada bir izleyenin olduğunun bilinmesi sistemi devam ettirir. Bu sistemi devam ettiren, izleyenin bakışının içselleştirilmesidir. Bunun sonunda herkes kendi kendini gözetleme noktasına varır. *“Mükemmel formül: Sürekli bir iktidar ve sonuçta gülünç bir maliyet!”*

Bu gülünç maliyete sağlanan düzende çok önemli bir soru bulunmaktadır. M. Perrot, Foucault ile yaptığı söyleşide bu soruyu, yani Bentham’ın kuleye kimi koyduğu sorusunu sorar. Foucault ise bir cevap niteliğinden çok şu saptamayı sunar: Bentham kuleye kimi koymaktadır? Tanrı’nın gözünü mü? Fakat Tanrı onun metninde pek yer almaz; din ancak işe yaradığı ölçüde rol oynar. Kim o halde? Aslında Bentham iktidarı kime emanet edeceğini pek iyi bilmemektedir ve kimseye de güvenmemektedir. Çünkü monarşi teorisi bunu içermektedir.¹⁵⁵

Panoptikon uygulaması itibarıyla birçok göreve sahiptir; mahkumları cezalandırmanın yanında hastaları tedavi etmeye, öğrencileri eğitmeye, delileri muhafaza etmeye, işçileri gözlemeye, dilencileri ve aylakları çalıştırmaya yaramaktadır. Uygulama olarak hiyerarşik örgütlenme, iktidar merkezleri ve kanalları düzenleme, bir iktidarın araçlarını ve müdahale biçimlerini tanımlama tarzıdır. Bu yöntem hastanelerde, atölyelerde, okullarda, hapisanelerde devreye sokulabilir. Panoptikon şeması herhangi bir iktidar aygıtı için bir yoğunlaştırıcıdır. Ayrıca iktidar elde etmenin, yeni ve büyük bir yönetim aracı elde etmenin bir biçimidir: *“Mükemmelliği uygulandığı her kuruma verme yeteneğine sahip olduğu büyük güçten kaynaklanmaktadır.”*¹⁵⁶

Her ne kadar Bentham’ın tasarısı gerçekleşmese de, Panoptikon, gözetimin kapitalist devletlerde yaygınlaşmasını daha iyi anlamamızı sağlayan güçlü bir benzetme olarak kendine yer bulabilmiştir. Campbell ve Carlson’a göre Panoptikon’un belirli bir mimari tasarımı olarak algılanmasından öte, Foucault’nun önerdiği gibi, *“işlevselliğin genelleme modeli: güç ilişkisini gündelik hayata göre tanımlama yolu”* olarak

¹⁵⁵ Bkz. (151), FOUCAULT, 95-97.

¹⁵⁶ Bkz. (152), FOUCAULT, 303-304.

algılanması gerekir. Onlara göre çağdaş kapitalist ülkelerde Panoptikon, verimliliğin en mükemmel modelidir. Bu verimliliğin nedeni Panoptikon'un herkesin kendi hareketlerini disipline edecek sistemi yaratmasından kaynaklanır. Panoptikon modeli, baskı tehdidi ve her yerde her zaman hazır gözetim olasılığını ortaya çıkardığı kadar, "kendi kendini gözetleme" meselesini de ortaya çıkartmaktadır. Hapishanede bu tür bir baskı çok belirgindir: Eğer mahkum onaylanmayan harekete teşebbüs ederse, mahkum o hareketiyle yüzleştirilecek ve sonuçta cezalandırılacaktır. Benzer yöntem, bireylerin kendi davranışlarını iyi gözetleyememesinden ötürü alınabilecek kınama, ret veya tahliyelerin verilebileceği çalışma alanlarında, hastanelerde ve okullarda uygulanabilir. Campell ve Carlson, Foucault'ya dayanarak, bireye kendi kendine gözetimin önemi anlatılırsa, söz konusu baskı mekanizmalarının tamamen kaldırılabilirliğini, ama bireyin kafasında baskı tehdidi mevcut olduğu sürece devam edeceğini belirtirler.¹⁵⁷

Kendi kendine gözetleme, Vaz ve Bruno'ya göre de Panoptikon'un önemli unsurlarından birisidir. Böylece iç gözetimle birlikte sistem, otomatik olarak güçlenecektir. Onlar, iç gözetimin alışılmış, beklenen uygunluk doğrultusunda güce boyun eğmek olduğunu belirtirler. İç gözetimin oluş noktası gücün bizden beklediği doğrultuda davranmaya çalışmakla başlar. Ama bu izleniyor olma olasılığından haberdar olmamızdan kaynaklanmaktadır. Onlara göre eğer gücün gözünden kaçma şansı verilirse farklı bir şekilde davranırız. Uysal bedenlere benzemeye başlarız. Ama bizim uysallığımız sadece görünüşte olacaktır. Çünkü bu görünüş gözleniyor olduğumuzu düşündüğümüz süre boyunca taşıyacağımız bir maskedir. Diğer bir deyişle gücün gözünü benimseyeceğiz ama değerlerini tanımayacağız. Onlara göre iç gözetim aslında özümsemiş ve tanınmış olanın gözetimidir. Vaz ve Bruno'ya göre eğer gözetimin modern uygulamaları Panoptikon prensiplerinin uzantısı ve yoğunlaştırılması olarak görülürse bugün totaliter bir çağda yaşama riskini taşıyacağız. Onlar, kendi kendine gözetimin sürekli otoritenin sağladığı gözetimle

¹⁵⁷ John Edward CAMPPELL - Matt CARLSON, "Panoptikon Com: Online Surveillance and the Commodification of Privacy", 201.

aslında bireyleri oyun oynayarak cezalandırmadan korktukları için uysal bedenlere dönüştürdüğünden bahsederler. Ama bu noktada onlara göre önemli olan güç otoritesi, aslında vicdanlarımızdır.¹⁵⁸

Panoptikon'un en önemli prensiplerinden olan gözetimin içselleştirilerek kendi kendine gözetime dönüşmesi, gözetim toplumunun en önemli özelliklerinden birisidir. Gözetimin sadece bir otorite kanalıyla içselleştirilmesinden öte, daha mistik bir öğeye yani iç sesin etkisiyle uysal bedenlere dönüşme söz konusu olabilecektir. Yani uysal bedenler, sadece otoritenin bakışından değil, iç sesin bakışa dönmüş şekliyle beraber oluşmaktadır.

Bunun yanında, reddedilemez bir şekilde gözetleme prensibi Panoptikon'dur ve günümüzde çok canlıdır. Güvenlik kameralarında, kredi kartlarının arkasındaki manyetik bantlarda, siber uzayda, kendi ekseninde dönen bazı reklamlarda görülebilen örnekler bunlardan sadece bir kaçıdır. Panoptikon'un bunun gibi başka yerlere transfer edilebilmesi de eş değerde önemlidir. Panoptikon ilk başta hapisane dizaynı için gündeme gelse de sadece cezalandırma amaçlı bir mimari tasarım değildir. Bunun sadece bir hapisane olarak değil, birçok çevrede uygulanmak üzere tasarlandığı hatırlanmalıdır. Bu iki bakış açısı, Panoptikon'un kalbidir ve ona büyük güç katmaktadır. Aynı zamanda Panoptikon'a getirilen eleştirilerin seviyesi de çok fazla artmıştır. King'e göre artan eleştiriler Panoptikon'un önemli ve geçerli bir benzetme olduğunun ve hâlâ çalışan bir sistem olduğunun göstergesidir. Bu yüzden de kesinlikle göz ardı edilmemelidir.

Peki Panoptikon'la ne yapılabilecektir? King bunun için şu tespiti yapar: Günlük yaşamımızda, işte ve evde, hükümet tarafından, tüketici bilgi grupları ya da firmalarca gözlemlenmekteyiz. Bununla birlikte vardığımız noktada dikkat etmemiz gereken şey, Panoptikon'un birçok farklı uygulaması olabilmesine karşın günümüzde

¹⁵⁸ Paulo VAZ and Fernando BRUNO, "Types of Self-Surveillance: from Abnormality to Individuals at risk, [http://www.surveillance-and-society.org/articles1\(3\)/self.pdf](http://www.surveillance-and-society.org/articles1(3)/self.pdf).

bu sistemi tamamıyla kullanmanın mümkün olmamasıdır. Gözetleme prensibince toplanan bilgiler, bireyleri kategorilere ayırmak için kullanılmaktadır. Bu bilgiler ekonomik, sosyal ve politik kategoriler oluşturmak için kullanılabilir. Düşük harcanabilir geliri olan kişiler ticari ilginin hedefi değildir. Politik partilere ve çeşitli organizasyonlara katılmayanlar, bu sürecin getireceği refahın ve kolaylıkların ilk alıcıları olamayacaklardır. Limitler gelir, eğitim, teknolojiye erişime dayandırılmıştır ve bu ciddi sıkıntılara yol açabilecektir. Bilginin yaygınlaşması ve özelleşmesi ve bireysel sosyal açıkların gitgide artması nedeniyle, bu bilgi kaynakları herkes tarafından kendi yaşamlarını güzelleştirmek için kullanılamamaktadır. Bu gibi teknolojik eşitsizlik durumunda, Panoptikon sadece gözlerini sana çevirmiş mimari bir tasarı değildir,;o öyle bir mimari yaklaşımdır ki, toplumu kesimlere ayıran, onlara emreden, kategorize eden bir sistemdir. Bu sistem grupların birbirleriyle olan bilgi dönüşümünden faydalanmasını engelleyerek, bu kesimlerin marjinalleşmesini sağlamaktadır. King'e göre "Elektronik Panoptikon" katılımcılarını hapseden bir hapisane değil, kapitalist toplumda güç ilişkilerinin yaygınlaştırılması için teknolojik ilerlemelerin kullanıldığı bir sistemdir.¹⁵⁹ King 'in belirttiği gibi acaba Panoptikon elektronik gözetim araçları için de uygun bir tanımlama mıdır? Yoksa elektronik gözetim başka prensipler etrafında mı çalışmaktadır.?

3.3.2. Elektronik Gözetim ve Panoptikon

200 yılı aşkın bir geçmişe sahip olmasına rağmen Panoptikon hâlâ yaşadığımız dünyanın gözlenmesi için kullanışlı bir mecaz olarak kalmıştır. Ayrıca, tarihin ve modern Batı toplumuna nasıl yansıtıldığının anlaşılması, hem etrafımızdaki dünyayı anlayabilmemiz hem de ileriye doğru giden yolları görebilmemiz için son derece önemlidir.

¹⁵⁹ Bkz. (81), KING, 48-49.

Foucault, bu sistemin sadece gözetleme amacıyla değil, hayatın diğer alanlarında da uygulanabildiğini, hatta insanları farklı kategorilere ayırmak için kullanılabileceğini savunarak “panoptisizm” kavramını geliştirmiştir. Foucault bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi ve iktidardaki insanların kontrol dışına çıkanları belirleme ve ayırma, kültürle pekiştirilen normları yaratma eğilimleri olduğunu açıklamıştır. Foucault’nun bu sisteminin yeni gözetim araçlarıyla örtüşüp örtüşmediğiyle ilgili olarak Bennett, Mark Poster’ın güncel gözetim ve sosyal kontrolün yeni biçimi olarak gördüğü “Süperpanoptikon” kavramıyla Panoptikon’a yeni bir yorum kattığına değinir.¹⁶⁰

Poster “Süperpanoptikon” adını verdiği bu yeni kavramla veri imajları ile dolu bir sanal dünyaya atıfta bulunur. O, Süperpanoptikon kavramını şu şekilde ifade eder: “Bugünkü iletişim devreleri ve veritabanları Süperpanoptikon’u bir kurum olarak yaratmaktadır. Burası öyle bir kurumdur ki duvarsız, penceresiz, gözetleme kulesiz bir gözetim yeridir.” King’e göre Poster’ın bu iddiası, Foucault’nun Panoptikon’un kurumsuz ve toplumun merkezinde fikirleri yaymak üzere var olduğu iddiası ile aynı çizgide buluşmuştur. Süperpanoptikon’da bireyler bir şekilde bilgisayarın içinde olduğunun farkında değildirler. Siberuzayın dışında bir yerlerde bireylerin eğilimlerini düzenleyen, kullanan ve satan başka bir “gerçeklik” vardır. Bireyler bundan böyle kişisel, merkezi, rasyonel ve özerk olarak değil ancak ortak ilgilerin merhametindedir.¹⁶¹

Poster’a göre bu sanal dünyada bedenler şebekelere, veritabanlarına, enformasyon koridorlarına tespih tanesi gibi dizilir. Böylelikle bedenler adeta enformatik olarak ipe geçirilir. Tüm bu enformasyon depolayan sistemler sayesinde artık gözlenmekten kaçabilecek ya da etrafında bir direniş oluşturabilecek bir alan kalmamıştır. Çünkü her kredi kartı kullanımı ve her satın alma eylemiyle verilen verilerle bireyler,

¹⁶⁰ Colin J BENNETT, “Privacy in the Political Systems: Perspectives from Political Science and Economics”, <http://web.uvic.ca/polisci/bennett/pdf/westinbook.pdf>. 11.

¹⁶¹ Mark POSTER, ‘Databases as Discourse; or, Electronic Interpellations’, In *Computers, Surveillance, and Privacy* (David Lyon and Elia Zureik, eds), pp 175-192., University of Minnesota Press, Minneapolis., Aktaran: (81)KING,46-47.

“Superpanoptikonu” oluşturur.¹⁶² Ancak bu, Bauman’a göre bir farkla değişik bir Panoptikon’dur. Bu fark depoya veri sağlayan gözetim altındaki kişinin gözetimde birinci ve gönüllü bir unsur haline gelmesindedir.¹⁶³

Lyon’a göre de Panoptik imge, elektronik gözetim yöntemlerinin incelenmesinde uygulanabilir. Yalnız bu imgenin kullanımı bazı potansiyel tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Her ne kadar “Panoptik ayrıştırma mekanizmaları” tüketim gözetlemesinin nasıl çalıştığının yollarını aydınlatsa da Panoptikon’u genelleştirmenin kolayca yanlış bir yola sürüklenme ihtimali de bulunmaktadır. Yönetim teknikleri konusunda, her durumun dikkatli yapılmış analizi genelde panoptisizmin limitlerini ortaya çıkarıyor. Lyon, Panoptik’in “çok ötesinde” bir yerde miyiz sorusunu, iki ayrı şekilde cevaplamaktadır. Bazı yönlerden Panoptik imge bize güncel gözetleme gerçeklikleri konusunda çok şey gösterebilir; diğer taraftan dikkatimizi gerçekte olup bitenden uzaklaştırabilir. Panoptikon’un nerede çalıştığı ile ilgili olarak şu örnekleri verir: Bir fabrikadaki yönetim denetlemelerinde, bir sosyal yardım uzmanının vaka dosyalarında, bir otoparkın video-kamera ile denetlenmesinde ve reklamcılıkta tüketicilerin arzularına göre hedeflenmesinde Panoptik süreçlerin ortaya çıktığı doğru olabilir. Ama aslında en önemli soru burada Panoptikon’un hangi süreçlerinin çalıştığına yöneliktir. Panoptikon’un hangi yönleri burada işliyor? Gözetleyenin görünmez olması mı? Ya da öznelere sınıflandıran, içeren ya da dışta bırakan ayrıştırma mekanizmaları mı? Yoksa gücün nasıl uygulanacağına karar verici olacak özel tipte enformasyonların biriktirilmesi mi? Lyon’a göre Panoptik benzetmesi kolaylıkla hepimizin devasa bir gözetleme kontrol makinesinin içinde, bir tür totaliter distopyada hapsedüğümüz izlenimini verebilir. O, bu izlenimin saçma bir düşünce olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre

¹⁶² Mark POSTER, **Database as Discourse, or Electronic Interpellations, Det-Raditionalization**, Der. Paul Heeles, Scott Lash ve Paul Morris, 291,284. Aktaran Zygmunt BAUMAN, **Küreselleşme (Toplumsal Sonuçları)**, Çev. Abdullah Yılmaz, 60.

¹⁶³ A.g.k., 60.

Panoptikon, incelikli bilgisayar temelli gözetim çağı için bir vaat içerir gibi görünmektedir.¹⁶⁴

Gandy ise bu gözetim çağı için özellikle Panoptik ayırmanın üstünde durmaktadır. Panoptik ayırma, kişisel enformasyonun toplanması ve değerlendirilmesi için kullanılmaktadır. Ona göre bu sistem karmaşık bir ayırıcı teknolojidir. Bireyin kişisel statüsü ve davranışları hakkındaki tüm enformasyon, kişinin ekonomik değeri konusundaki istihbarat için faydalı olabileceği için Panoptik'tir. İnsanları, bu tahminleri baz alarak kategorilere ayırdığı için de ayırıcı bir teknolojidir. Panoptik ayırma, karmaşık teknoloji olarak, hem kişisel enformasyonun toplanması, saklanması, işlenmesi ve paylaşılmasını sağlayan bilgisayar ve telekomünikasyon sistemlerini hem de birey ve grupları, kârın ve riskin maksimum hale getirilmesini gerektiren modeller, tahminler ve stratejik oryantasyonları baz alarak birbirinden ayıran, gruplandıran ve hedefleyen analitik yaklaşımları içerir. Panoptik ayırma alıcı ile satıcı arasındaki kişisel ilişkiyi, sibernetik istihbarat tarafından kontrol edilen gayri şahsi bir işleme dönüştüren evrimsel veya diyalektik bir sürecin sonucudur. Bu Panoptik ayırma sisteminde kişisel enformasyonlar teşhis edilir, sınıflanır ve sınıflanan enformasyona değer biçilir. Sınıflandırma sistemi Foucault'nun Panoptikon modeli içinde önemli bir süreçtir. Çünkü sınıflandırma gücün uygulanmasına dahil olan bir süreçtir. Gandy, sınıflandırmanın ve ayırmanın etkinliği ve verimliliği artıracığını düşünmektedir. Böylece disipline maruz kalanların gelecekteki davranışları konusundaki belirsizlik azaltılmış olur. Sınıflandırma, artık sadece disipline maruz kalanlar için değil, ticari firmaların kendi pazar paylarını ve kâr oranlarını artırmaya veya sürdürmeye çalıştığı piyasada da önemlidir. Çünkü bu süreç sayesinde firmalar tüketicinin potansiyel değeri hakkında bir fikre sahip olabilirler. Panoptik ayırma, ona göre Panoptik sistemin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ David LYON and Christian HÖLLER, "Surveillance Systems- Towards an Electronic Panoptical society?", <http://www.heise.de/tp/r4/artikel/8/8026/1.html>.

¹⁶⁵ Oscar H. GANDY Jr. "Coming to Terms with the Panoptic Sort", **Surveillance, Computers, Privacy**, Editors: David Lyon&Elia Zureik, 133-136

Bu işleyle elektronik tasnif tamamlanmış olur ve kişiler kendilerini elektronik Panoptikon içinde bulurlar. Bu enformasyon toplama ve değerlendirmenin birçok örneği bulunabilir, ancak çok az insan bunun farkındadır. Örneğin İnternet’i kullanan herkes bir web sayfasını ziyaretinde, özellikle online alışveriş yapıyorsa, belli miktardaki kişisel enformasyonu site tarafından depolanır. Bunun amacı siteyi ziyaret eden kişiyi görünür kılmak ve sitenin müdavimi, destekçisi olmasını sağlamaktır. Bu enformasyon kişinin daha sonra kimliklendirilip tanımlanmasını ve sınıflandırılmasını sağlamak amacıyla kaydedilir. Ayırma sürecine giren bireye eğilimleri doğrultusunda tüketim araçları gönderilir. Milyonlarca insana ait aktivitelerin bu veritabanlarında bu amaçla kullanılmak üzere toplanması ve karşılaştırılarak sınıflandırılması günümüz teknolojiyle mümkün olabilmektedir.¹⁶⁶

Bauman ise yakından dikkatle bakıldığında, Foucault’nun Panoptikon’u ile çağdaş veritabanları arasındaki benzerliklerin çoğunun oldukça yüzeysel olduğunu belirtir. Panoptikon’un ana amacı ona göre disiplini sağlamak ve bireylerin davranışlarını normalleştirmektir. Panoptikon her şeyden önce farklılık, tercih ve çeşitlilik karşısında bir silahtır. Veritabanı ve onun potansiyel kullanım alanlarının önünde ise böyle bir hedef bulunmamaktadır. Tam tersine, veritabanını destekleyen ve kullananlar bankalar ve pazarlama şirketleridir. Bu şirketler kayıtlarına ulaştıkları kişilerin bir tüketici olabilmek için ne kadar yeterli olduğuna yönelik veriler toplarlar:

“Panoptikon, vatandaşlarını üreticiler ve/veya askerler olarak pençesine alır, onlardan rutin ve tekdüze davranış sergilemesini bekler ve ister; veritabanı ise güvenilir ve güvenilir müşterilerini kayda geçirir, hayatlarında kayda değer bir şey olmayan, tüketim oyununu oynamaktan aciz, güvenilmez olan insanları eler. Panoptikon’un asli işlevi, hiç kimsenin sıkı korunan mekânın dışına kaçmamasını sağlamaktır. Veritabanının asli işlevi ise kimsenin uygun vasıfları taşımaksızın ve yanlış izlenimler uyandırarak o alana girememesini

¹⁶⁶ Bkz. (81), KING,45.

temin etmektir. Veritabanı hakkınızda ne kadar çok enformasyon içeriyorsa, o kadar çok hareket özgürlüğünüz vardır.”¹⁶⁷

Veritabanı ayıklama, ayırma ve dışlamanın bir aracıdır. Küreselleşebilenler bu sisteme girer, diğerleriye ayıklanır. Ayrıca Panoptikon’un aksine, veritabanı insanları yerlerinde çivileyen bir pranga değil, hareketlilik sağlayan bir araçtır. Diğer önemli bir fark da Panoptikon’da insanları seyretmek için zorla bir düzen kurulur; şimdiki düzende ise baskıya ihtiyaç yoktur. İnsanlar seyretsin diye bu yeni sistem tarafından ayartılırlar. Üstelik de kişiler nereye giderlerse gitsinler bu seyretme mekanizmasına bağlanabilirler.¹⁶⁸

Bauman burada aslında kendilerini onun deyimiyle küresel seçkinler kulübünün üyesi olarak görenlere yönelik bir eleştiride bulunur. Çünkü bu durum ona göre Poster’in belirttiği gibi kaçabilecek yeri olmayan bir alan değildir. Bunu son derece abartılı bulur.

King bu eleştirilere katılmakla birlikte bir noktanın altını çizmektedir. Günümüzde, insanların emsalsiz bir şekilde teknolojiye derinlemesine girmesiyle birlikte artık sadece kurumlar ya da devlet değil, sıradan vatandaşlar da Panoptikon’un içindedir. Bu sıradan vatandaşa güç sağlayacaktır. Herhangi bir kimsenin kişisel bilgisayarına girerek İnternet’e bağlanma olanağının olması, eğer ki kişi teknoloji endekli düşünüyorsa ve hacker ruhuna sahipse, sistemin kullanıcılarını görebilmesini sağlayacaktır. Bu elektronik Panoptikon ile orijinal Panoptikon arasındaki ilişki konusunda sıkça yazılan olumsuz şeylerde bazı şeylerin gözardı edildiğini göstermektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Bkz. (162), BAUMAN, 60-61.

¹⁶⁸ Bkz. (162), BAUMAN, 61.

¹⁶⁹ Bkz. (81), KING, 47.

Özetle Lyon'nun da belirttiği gibi Panoptikon, “gözetimin hiçbir düz “bütünlüklü açıklamasını sunmaz. Ayrıca, bir dışlama aracı olarak Panoptikon, gelişmiş toplumların üstün hakimiyeti altına alan tüketiciliğin gölgesinde kalabilir ve sadece daha sert Panoptik rejimlerde önemsiz bir rol edinebilir”.¹⁷⁰ Bununla birlikte yukarıda yer verdiğimiz ne Orwell'ın “Büyük Ağabey”i “ ne de Foucault'un Panoptikon kavramı günümüz gözetim yaklaşımlarını açıklamada tek başına yeterli olmayacaktır. Bu çalışmalar günümüzdeki gözetime eleştirel bakışla yaklaşılmadaki ana kaynaklar olacaktır.

Unutulmaması gereken nokta, elektronik araçlarla yapılan gözetimin bilgi tabanlı ya da enformasyon toplumlarında hızla artan bir idare tarzı olduğudur. Günlük yaşam artık o kadar çok sayıda denetleme, izleme, kaydetme ve analiz edilme üzerinedir ki, artık nerede bulunduğu ve ne yapıldığıyla ilgili izlerin takibinin yapılması normal sayılmaktadır. Fakat bu izler, her nasıl doğrulansa da, masum değillerdir. Gözetimle ilgili en önemli çelişkilerden biri, günlük hayat içindeki rahatlık, verimlilik ve güvenliğin gözetime bağlı hale getirilmesidir. Ayrıca bu her türlü “dolaylı görüşün” -özellikle televizyon, kamera ve diğerleri yoluyla- yer bulduğu ve değişik etkilerinin olduğu bir dünyada olmaktadır. Gözetim bu dolaylı dünyanın sadece bir yüzüdür. Ayrıca ayrıştırılması gereken sert ve yumuşak yüzler sergilemektedir. Bununla beraber, gözetim ayrıca güç, vatandaşlık, teknolojik gelişim, bilgi politikası, düzenleme ve direnç hakkında sorular sormaktadır.¹⁷¹

Yeni enformasyon teknolojilerinin gözetim anlamında yaptığı en büyük değişiklik, gözetimin daha derine sızmasına olan etkisidir. Bu teknolojiler içindeki en önemli araçlarından biri olarak İnternet teknolojisinin kullanılmaya başlamasının, “yeni” bir gözetim durumunun belirtisi olup olmadığı gözetim analizlerinde önemli bir sorun teşkil etmektedir.¹⁷²

¹⁷⁰ Bkz. (111), LYON, 113.

¹⁷¹ Bkz.(134), LYON, http://pacific.commerce.ubc.ca/kbe/lyon_surveillance.pdf

¹⁷² Bkz. (111), LYON, 61.

Lyon'nun da belirttiği gibi biz herhangi bir teknik devrim olmadan çok önce “veri özneleriydik” öyleyse İnternetin yarattığı bir fark varsa, nedir? Bu fark, Marx'a göre, İnternetin gözetimin doğasını niteliksel bakımından değiştirmesindedir Böylece gözetim gündelikleşir, genişler ve derinleşir.¹⁷³

Bu bağlamda da bilgisayar ve İnternet teknolojisi gözetimin daha yayılmasında ve daha da kişiselliğe dönüşmesinde önemli bir role sahip olmaktadır. Bu noktada bilgisayar ve İnternet teknolojisinin gözetim içindeki rolü önemli olduğu için tezin bundan sonraki bölümünde bu teknolojinin gözetim aracı olarak yeni enformasyon teknolojileri içindeki önemine değinilecektir

¹⁷³ Gary T.MARX, “Undorcover in Comparative Perspective:Some Implications for Knowledge and Social Research”, www.web.mit.edu/gtmarx/www/compspecsur.html.

4. GÖZETİMDE YENİ YÖNLER

Gözetleme sistemleri giderek daha az belirgin ve açıkta yapılırken daha sistematik ve zekice uygulanır hale gelmiştir. Gözetlemenin tarihine baktığımızda, gözetleme geçmişte konteynerler içinde gelmişken -ilk olarak duvarlarla çevrilmiş şehirde, sonra kapitalist işyerinde ve daha sonra ulus devlette- küreselleşmeyle artık sınırların ötesine geçmiştir. Gözetimin bu sınırları aşan şeklinde bireylerin günlük hayatları elektronik izlerinin kontrol altında tutulmasına olanak sağlayan kimlik kontrollerinden, gözetleme kameralarına, vücut kontrollerine, parmak izi ve veri tabanlarına, İnternet izleme programlarına ve cep telefonlarının dinlenebildiği bir dünyaya doğru evrilmektedir.

Bunların yanısıra kişileri birbirlerinden ayırabilen, ölçeklenebilir psikolojik ve davranışsal karakteristiklerinden kimlik tespitlerini çıkarmaya yarayan biometrik sistemler de gözetim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu sistemlerle öncelikle kişisel kayıtlar toplanır. Ardından bunlara bir kod verilerek sistemde depolanır; ve sistemden istenildiğinde depolanmış olan kayıtlar ile kişisel bilgiler karşılaştırılıp bir sonuca ulaşılır. Bu sistemler, parmak izi ile el geometrisinin incelenmesi, yüz özelliklerinin karşılaştırılması, ses ve konuşma analizi, iris ve retina tanımlaması gibi teknolojilerden oluşmaktadır.¹⁷⁴

Bu gözetim sistemleri özellikle küresel gözetim veri depolarının oluşması için kullanılmaktadır. Bu amaçla tezin bu bölümünde dünya çapında kullanılan gözetim sistemlerine yer verilecektir. Ayrıca biyometrik sistemlerde dahil olmak üzere yeni gözetim sistemlerinin oluşmasını, işlemlerini ve büyümesini sağlayan teknolojiye yani İnternet'in elektronik gözetimde yarattığı farklara ayrıntılı olarak değinilecektir. Tezin daha önceki bölümlerinde belirttiğimiz gibi bilgisayar ve İnternet teknolojisi

¹⁷⁴ Uğur Dolgun, **İşte Büyük Birader**, 105.

gözetimin yoğunluğunu ve gücünü artırmada önemli bir etkidir. Yeni gözetimin en önemli kaynağını oluşturan veritabanlarının bulunmasını, birikmesini ve dağıtılmasını sağlayan teknoloji ağlar üstünde kurulan iletişimle sağlanmaktadır. Bu ağlar artık en önemli enformasyon taşıyıcısıdır. İnternet teknolojisi sadece gözetimin gücünü artırmakla kalmamış, toplumların sosyo-ekonomik modellemelerinde ve bireyler üzerinde çok tartışılan değişimlere neden olmuştur.

İnternet teknolojisi insanların neredeyse evlerinden ya da bilgisayarlarının başından ayrılmadan gündelik hayatlarını geçirebilecekleri bir yaşam tarzı sunmaktadır. Bu yaşam tarzında her şey parmakların ucunda gerçekleşmektedir. Bu parmak ucu yaşam, küresel gözetimi de sağlamaktadır. Bu bağlamda bu teknoloji öncelikli olarak küresel gözetimin sağlayıcısı konumundadır. Yeni gözetim aracı olarak İnternet tek değildir. Gözetim teknolojisi retina tarama araçlarından kızıl ötesi ışıklarla arama yapılmasını sağlayan araçlara kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte bu tez kapsamında İnternet teknolojisine ayrıntılı yer verilmesinin sebebi; daha öncede belirttiğimiz gibi bu teknolojinin gözetleme teknolojileri içindeki ayrıcalıklı yeridir. Diğer bir nedende Türkiye gibi ülkelerde bu teknolojilerle gündelik hayat içinde yeni karşılaşan bireyler için en yaygın şekliyle kullanılan aracın İnternet olmasıdır.

4.1. Dünya Çapındaki Gözetleme Sistemleri

Temel olarak bilgisayar ağlarına dayalı günümüz gözetim teknolojileri sayesinde hedef niteliğindeki bireylere/ gruplara ve ülkelere hiçbir kaçış noktası kalmamış; ayrıca bu gözetim sistemlerine sahip ülkeler kullandıkları yöntemlerle gözetim faaliyetlerine yeni bir boyut getirmişlerdir.¹⁷⁵

Yeni gözetim sistemleri artık istihbarat faaliyetleri için kullanılmaktadır. Böylece eskinin istihbarat örgütlerini yerini istihbarat ağları almıştır. Bu gözetim sistemleri

¹⁷⁵ A.g.k., 81.

küresel polis enformasyon sistemleri olarak kullanılmaktadır. Bu sistemlerin en bilinenleri aşağıdaki şekildedir.

4.1.1. Echelon: Dünyayı saran örümcek ağı veya p-415 olarak da nitelenen bu sürüklenme ağı, uydular aracılığıyla gerçekleştirilen tele-haberleşmelerin küresel gözetleme projesidir. Kökeninin ikinci dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sına karşı ittifak yapan ABD ve İngiltere koalisyonuna kadar uzanan Echelon sisteminin, bu dönemde Enigma şifrelerin çözmek için kullanıldığı söylenmektedir.¹⁷⁶ Bu sistem genel kanıya göre, Amerika, İngiltere, Kanada, Avusturya ve Yeni Zelanda arasında kurulmuş bir sistemdir. Sistem, dünya çevresinde beş ana stratejik uydula kullanılmaktadır. Bu uyduların her birinin yeryüzü üzerinde bir ana üssü yani istasyonu bulunmaktadır. Bu uydular aracılığıyla sistemin dinleyemediği göremediği, izleyemediği pek bir şey bulunmamaktadır. Bu sistem sayesinde iletişim imkanlarının hemen hemen neredeyse tamamını taranıp kontrol altında tutabilmektedir. Bu program yalnız İnternet'i değil diğer kitle iletişim araçlarını da kontrol altında tutabilmektedir.¹⁷⁷

Ancak, küresel anlamda tüm iletişim sistemlerinin tek merkezde toplanması mümkün olmadığı için, Echelon sistemi dünyada beş bölgede veri toplaması yapmaktadır. Bu bölgeler: Avrupa, Asya, Amerika, Afrika ve Antarktika'dır. Sistemin bilgi edinme faaliyetleri sadece uydular ve radarlarla sınırlı değildir. Bunların yanında, okyanusların altından giden kıtalararası iletişim hatları da sürekli olarak bu sistem aracılığıyla dinlenmekte.¹⁷⁸

Elektronik ortamdaki en yoğun gözetim faaliyetlerin gerçekleştiren Echelon, anahtar nitelikteki veri kriterleri doğrultusunda işlev görür. İsimler, adresler, telefon

¹⁷⁶ A.g.k., 88.

¹⁷⁷ Mehmet ÖZCAN, "Siber Terörizm ve Ulusal Güvenlik", 324-325.

¹⁷⁸ Bkz. (174), 88-89.

numaraları, İnternet adresleri, kritik listeler, elektronik ortamdaki fişlerde katalog şekline dönüştürülür. Bu verilere dayalı olarak oluşturulan sözlükler, daha sonra istihbarat istasyonlarına dağıtılır. Sistem de, sürekli olarak güncellenen bu sözcüklerdeki veriler ile dinlenen iletişimleri arasında bağlantı kurar.¹⁷⁹

Aralarında Türkiye'nin de yer aldığı birçok ülkede yerleştirilen bu sistem sayesinde her türlü iletişimi her yönüyle takip edilebilmektedir. Bu sistem sayesinde birçok ülkenin en hassas gizli bilgilerinin özellikle ABD'nin eline geçtiğinden bahsedilir. Eğer bu sistem söylendiği gibi sadece askeri değil özel iletişimi de takip ediyorsa bu durumda özel yaşamın dokunulmazlığı veya şirketlerin telefonlarının dinlenmesi ile teknolojik casusluğa kadar gidebilecek amaçlar için kullanılmış demektir.¹⁸⁰

4.1.2. Truva Atı: ABD'nin en büyük Casusluk örgütü NSA (**National Security Agency-** Ulusal Güvenlik Dairesi), tarafından geliştirilmiştir. Truva atları bilgisayar üzerinden gerçekleştirilen bir gözetim sistemidir. Bu sistem temel olarak takip edilmek istenen bilgisayara bir programın yerleştirilmesiyle kurulur¹⁸¹.

Truva atları sayesinde bilgisayar korsanları istedikleri kişilerin e-postalarına ve bilgisayarlardaki kayıtlı bilgilere ulaşabilmektedir. Truva atları, kendilerini farklı uygulamaların arkasına gizleyip bu uygulamalar çalıştırıldığında arka planda çalışmaya başlayabilmektedir. Yani truva atları sayesinde karşı tarafın bilgisayarına istenilen zarar verebiliyor¹⁸².

Truva atlarının bilgisayarlara ne kadar kolay bulaşabildiğine yönelik olarak Genel Merkezi A.B.D 'de California da bulunan Symantec firmasının kişisel bilgilerin ele

¹⁷⁹ Bkz. (174), 91.

¹⁸⁰ Bkz. (177), ÖZCAN, 325.

¹⁸¹ Yılmaz YAZICIOĞLU, **Bilgisayar Suçları**, 155.

¹⁸² Mehmet GÜVEN, **İnternet'te Güvenlik ve Hacker Meselesi**, 168.

geçirilmesine yönelik tehditlerde bir artış olduğuna dair olarak 2004 yılında yayınladığı rapor sonuçları konunun boyutlarının önemini ortaya koymaktadır. Bu rapora göre; 1 Temmuz -31 Aralık 2004 tarihleri arasın da 6 aylık dönemde, tespit edilen en tehlikeli 50 zararlı kodun %54'ü gizli bilgilere yönelik tehditlerden oluşmaktadır. Bundan önceki raporda ise bu oran firma tarafından yüzde 36 olarak tespit edilmiştir.¹⁸³ Her geçen gün truva atlarının çeşidi ve uygulama şekilleri çoğalmaktadır.

4.1.3. Carnivore: Carnivore, diğer gözetim yazılımlarından biraz farklı olarak bir e-posta izleyici sistemidir. Carnivore, FBI'ın Amerika'da İnternet Servis Sağlayıcılarına yükleyerek çalıştırdığı, tüm e-posta trafiğini kontrol eden bir sistemdir. Carnivore yazılımının görevi, bir ağ üzerinde geçen tüm e-posta paketlerini toplamak ve ne dönüp bittiğini takip etmektir. Bu sistem, gelen ve giden mesajların başlık kısmını okuyarak kimden geldiğini tespit etmektedirler. Carnivore'nun yapamadıklarından biri 'işaretli' kelimeleri yakalayamamaktır. Örneğin, “**Osama Bin Laden**” ve “bomba” kelimeleri Carnivore yazılımı tarafından yakalanmamaktadır. Çünkü Carnivore bilinen bir şüphelinin kullanıcı hesabı veya adresine göre çalışmaktadır. Yani içeriğe göre çalışmamaktadır. Ancak burada tehlike sadece mahremiyet ihlalinden öte, bireysel zan altında olma ihtimali de vardır. Örneğin; bir bilgisayar korsanı, masum bir vatandaşın e-posta hesabından, A.B.D. Başkanına tehdit ve şantaj içeren bir mesaj atabilir. FBI ise mesajı atan kişiyi değil de masum bir kişiyi takip ederek, bu kişiyi mahkemeye kadar taşıyabilir. Bu durumda bu program kullanan kişinin niyetine göre sonuçlanabilecektir.¹⁸⁴

4.3.4. Promis: Promis, birbirleriyle ilişkili verilerin değerlendirilmesini sağlayan bir programdır. Temeli bilgisayar eşleştirme ve kayıt ilişkilendirme

¹⁸³ “Kişisel Bilgilere Yönelik Saldırıları Artıyor”, <http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=21.03.2005>

¹⁸⁴ <http://www.epic.org/privacy/carnivore>

teknigidir. Bu teknikle, muhalif olduklarından şüphelenilenlerin kimlikleri ve faaliyetleri konusunda veri toplanmaktadır. Farklı veri bankalarındaki datalar toplanarak karşılaştırılır ve amaca göre değerlendirilir. Bu programı çalıştırmak için kişilerin elektronik olarak bıraktığı izleri saati saatine izlemek için su, telefon ve elektrik kuruluşlarının, seyahat acentelerinin ve bankaların veri depolarına bağlanmak yeterlidir. Bu gözetim yöntemiyle kişiler evde veya işyerinde İnternet kullanmasa da kurumlarda kayıtlı verilerden her türlü tahmin yapma şansı bulunmaktadır. Örneğin; bir kişinin evinde elektrik ve su tüketimi artarsa büyük bir ihtimalle evde konuklar var demektir. Promis eve kimin geldiğini tespit etmek için, tüketimdeki dağınık verileri toplar ve listeler çıkarır.

Böylece, bu ikisi arasında bir korelasyon kurar, evde oturan kişileri ve yakınlarını otomatik olarak belirler; ardından da, bu kişilerle ilgili banka hesapları ve kredi kartı ödemeleri gibi çeşitli dokümanlar inceleme altına alınır. Bu tip insansı yargılar sonucunda, aranan kişilerin bu evlerde bulunup bulunmadığına dair veriler etraflı bir tarama sonucunda ortaya konmuş olur.¹⁸⁵

Bu programla bir çok masum insanın yanlışlıklara kurban gitmesi de söz konusu olabilmektedir. Örneğin, programın siyasi iktidarı rahatsız eden veya ülke güvenliği açısından yıkıcı eyleme karışan kişileri belirlemek amacıyla kullanıldığı varsayılınsın. Bu durumda, protesto eylemleri, yürüyüşler ve çeşitli örgütlere üyelik gibi nitelikler veri alınarak tarama yapılır ve bu niteliklere uyan tüm kişiler, doğru olsun veya olmasın “devlet düşmanı” kabul edilir. Bunlardan bazılarının sadece barış yanlısı olmaları ya da entelektüel açıdan eylemlere destek vermesi, devlet düşmanı kabul edimlerini engelleyemez. Sonuç olarak, hiçbir yıkıcı faaliyete katılmamış hatta böyle bir şeyi düşünmemiş kişiler dahi bir anda suçlu damgası yiyebilirler. Özetle, başlı başına bir istihbarat silahı olarak arama, tarama, bilgi toplama, gözetim altına alma

¹⁸⁵ Bkz (174), DOLGUN, 82.

ve bulma gibi birçok aşamayı birbirleriyle bağlantılı ve anlamlı şekilde yapan Promis'ten kaçış bulunmamaktadır.¹⁸⁶

4.2. Küreselleşen Gözetim: İnternet

Özellikle yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte bir “gözetim kültürü”nden söz edilmeye başlanmıştır. Bu kültür içindeki en önemli değişiklik, artık gözetimin sadece “Büyük Birader” olarak nitelendirilen iktidar ve iktidar organları tarafından yapılmamasıdır. Staples, artık bu yeni gözetimde sadece “Büyük Birader”in olmadığını altını çizer. Ona göre artık ““Büyük Birader” yoktur.“ Çünkü biz oyuzdur.” Disiplin gücü ona göre, basit şekliyle “tepeden aşağıya” uygulanmakta veya belirli bir gruptan ya da örgütten kaynaklanmamaktadır. Doğrudan veya dolaylı olarak artık “Küçük Biraderler” tarafından oluşturulmaktadır.¹⁸⁷

Staples'in bu görüşünü Mitchel da destekler.O da bir tane “Küçük Birader” yerine “Küçük Biraderler” sürüsü ile karşı karşıya kaldığımızdan bahseder. Mithcell “Küçük Birader ” ya da onun tanımıyla küçük diktatör durumuna konumuna durumunu şu şekilde özetler:

”İki taraflı elektronik iletişim cihazları çoğaldıkça ve çeşitlendikçe, hayatlarımız siber uzayda daha bütünlüklü ve ayrıntılı izler bırakmaya başladı. Geniş çaplı kullanıma ulaşan bu türdeki ilk cihaz telefon olmuştur. Çok kısa sürede, görüşmelerin ne zaman, nerede, kim tarafından yapıldığını gösteren fatura bilgilerine ulaşılmıştır. Sonra ATM, para çekme makineleri ve perakende satış mağazalarındaki satış noktalarında yapılan işlemlerin kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Kişisel bilgisayarlar ticari online ağlarına bağlanmaya başlayınca, onlar da elektronik izler bırakmaya başladılar. Artık anahtarlı video ağları alışveriş, banka işlemleri, film seçimi, sosyal iletişim, siyasi toplantılar gibi günlük amaçlar için kullanıldıkça, önceden elde

¹⁸⁶ Bkz. (174), DOLGUN,83

¹⁸⁷ Bkz. (7), STAPLES, 129.

edebildiklerinden çok daha ayrıntılı özel yaşam görüntülerimize sahip olmaya başlamıştır.”¹⁸⁸

Gözetimin gücünü bu kadar artıran şey, yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte artık uzakta bulunan kurumların gizli olanına saldırıda bulunabilmesidir. Martin’e göre burada iki temel faktör bulunmaktadır. Birincisi, son birkaç yüzyılda hem kuruluşların hem de devlet organlarının dahil olduğu geniş çaplı bürokratik organizasyonlardaki artış, ikincisi ise uzak mesafelerde iletişimi sağlayan ve çok büyük verileri toplamaya ve işlemeye yarayan teknolojinin gelişmesidir. Telekomünikasyon alanındaki ilerlemelerle birlikte asıl İnternet teknolojisindeki gelişmeler burada merkezi rol oynamaktadır.¹⁸⁹ İnternet teknolojisiyle birlikte toplanan verinin saklanması, eşlenmesi, pazarlanması ve dolaştırılması sağlanmıştır. Veriler, sırf numaraların ve isimlerin ötesinde DNA kodları veya fotoğraf görüntülerine uzansa da, gözetlemenin gerçekleşmesini sağlayan İnternet teknolojisinin gücüdür. Yeni enformasyon teknolojilerini gözetlemenin merkezine koyan şey, İnternet uygulama alanları ve teknik açıdan inanılmaz büyümedir. Pek çok sıradan işlemci ve etkileşimin verimliliği ve uygunluğu için ihtiyaç duyduğumuz bu tarz gözetleme, modern yaşamın kilit bir özelliğidir.¹⁹⁰

İnternet’le geliştirilmiş gözetleme, farklı organizasyonlardaki kağıt dokümanlarla yapılan gözetleme metodunun yapabileceğinden çok daha iyi şekilde birbirine geçmiş bir ağ yaratmıştır. Bu ağ, mevcut idari sistemler tarafından sosyal düzenin sağlanmasında kullanılan etkili bir yöntem olarak gözükmektedir. İnternet ağları sayesinde sınırlar aşılmıştır. Örneğin bir resmi kuruluş diğeri ile verileri paylaşma imkânına erişmiş, ticari kuruluşlar bireylerin ve hane halkının tüketim kayıtlarını daha kolay tutabilmişlerdir¹⁹¹

¹⁸⁸ William J. MITCHELL, *City of Bits*, 156-159.

¹⁸⁹ Bkz. (104), MARTİN,59.

¹⁹⁰ Bkz. (1), LYON, 13.

¹⁹¹ Bkz. (164), LYON ve HÖLLER, <http://www.heise.de/tp/r4/artikel/8/8026/1.html>.

Son derece uzmanlaşmış kurumlar,rutin olarak kişisel veri toplayan geliştirilmiş araçları daha çok kullanır hale gelmişlerdir. Lyon'un da belirttiği gibi modern toplum yaşamına katılmak ve bu yaşama ait enstrümanları kullanmak. Hastaneye gitmek, kütüphaneden kitap almak her yerde iz bırakmak ve İnternet'i kullanmak anlamına gelmektedir¹⁹².

Ayrıca bilgisayar teknolojisinin yeni gözetim araçları içinde önemli bir yere sahip olmasının diğer bir nedeni de, bu teknolojinin diğer gözetim teknolojileri ile birleşebilme özelliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, telefon hatlarının dinlenmesi, elektronik posta mesajlarının kontrol edilmesi, gizli kameraların ve dinleme ve kayıt cihazlarının bilgisayar yazılımları ve İnternet'in de dahil olduğu bilgisayar ağlarıyla birleştirilmesi olasılığı bulunmaktadır. Üstelik bu, Miller ve Weckert'in da belirttiği gibi gözetim araçlarının kapasitesini artırması açısından en büyük tehdittir.¹⁹³

Bu paylaşım aslında bilgisayarda veri tabanlarını kurcalama olanağını sağladığından, daha önce hayal edilmesi bile mümkün olmayan ölçüde mahremiyete saldırıyı olası kılmaktadır. Örneğin, artık pek çok telefon rehberinin bilgisayara uyarlanmış hali mevcuttur. Telefon numarasını girip isim ve adrese ulaşmak çocuk oyuncağıdır. Pazarlamacılar, yalnızca sokak adı girerek orada oturan kişilerin isim ve telefon numaraları listesine erişebilir. Devriye arabasında oturan bir polis, bilgisayara uyarlanmış polis dosyalarına uzaktan erişebilir. Tehlikeli şekilde sürülmekte olan, sahibi “şüpheli görünen” veya politik bir mitingin yakınına park edilen bir aracın plakası İnternet'te aranıp, araç sahibinin polisteki kaydıyla ilgili bilgi alınabilir veya bu dosyaya bilgi eklenebilir..¹⁹⁴

¹⁹² Bkz. (111), LYON, 154.

¹⁹³ Seumas MİLLER & John WECKERT “Privacy, the workplace and the Internet”, 255.

¹⁹⁴ Bkz. (104), MARTİN, 60.

Veri tabanları artık bu teknolojiler sayesinde güvenlikten çok uzaktır. “Gizli” bilgiye erişmek sık sık basit bir bağlantı veya para meselesidir. Özel müfettişler, ilgili ajanslardaki “arkadaşları”na telefon ederek ve uygun ödemeler yaparak kredi notu, polis kayıtları, vergi ödemeleri ve benzer konularda bilgi alırlar. Bu tür bir uygulama yasadışıdır ancak bir o kadar da olağandır. Güvenlik eksikliği İnternet teknolojisinin yarattığı sorunlardan yalnızca birisidir. Bir diğeri ise, yapılan hatalardır. Örneğin bir olayda, polis bir kişiyi defalarca işlemediği bir suçtan tevkif edebilir, çünkü asıl suçlu söz konusu kişinin kimliğini çalmış olabilir. Bunun gibi birçok olayla karşılaşmaktayız. Artık herkes bu veri dosyaları arasında şüpheli konumdadır. Sonuçta gözetim dürüst, saklayacak hiçbir şeyi olmayan insanlar için bile bir risk oluşturabilmektedir.¹⁹⁵

İnternet üzerinden gözetim kapasiteleri özellikle güvenlik gerekçesiyle son yıllarda daha da artmıştır. Bu süreç, ABD’ye yapılan 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra artmıştır.

Lyon, devletin yaptığı gözetimi artırmasında en önemli neden olarak hükümetlerin eski yollarla ülkelerini yönetemeyeceklerinin farkına (meşruluk verme krizi, küreselleşme gibi nedenlerle). varmalarını ifade eder. Özellikle Amerika, diğer hükümetleri ve potansiyel suçlularını kontrol edebilme hayaliyle “teknolojik jandarmalık” yapmayı kendisinden çevreye de ihraç etmiştir¹⁹⁶.

İnternet’te “hükümet” ve “devlet” gözetlemesi, kontrol hikayesinin sadece bir parçasıdır. Kontrol mekânizması aslında, kullanıcıların gözetlemeyi İnternet teknolojisinin bir özelliği olarak algılamalarına dayanır.¹⁹⁷ Kullanıcıların da zaten İnternet kullanırken baştan kabul ettikleri gibi bu teknoloji artık

¹⁹⁵ Bkz. (104), MARTİN, 61.

¹⁹⁶ Bkz. (164), LYON ve HÖLLER.

¹⁹⁷ David L. ALTHEİDE, “The Control Narrative of the Internet”, 225.

gözetlenebilmektedir. İlginç olan durum ise bazı İnternet kullanıcılarının gözetlendiklerini bile bile bazen farklı amaçlar için isteyerek, “gözetlenmek” ve hatta “incelenmek” istemeleridir. İnternet kullanıcıları, “seyredilmek” istenmedikleri halde daha fazla kişi tarafından, özellikle sosyal kontrolcüler tarafından izlenmekte olduklarının farkındalar. Gözetlenmenin hiçbir zaman bitmeyeceğini anladıkları zaman ise gözetleyenlerin istediği kriterlere uyan ancak kendi kişiliklerini yansıtmayan sanal kimlikler oluşturma yoluna giderler. Birçok İnternet kullanıcı “gizli” kalabilmek için sahte kimlikler kullanmaktadır. Birey, kendi gerçek kişiliğini koruyabilmek için artık her bir eylemi için farklı bir kimlik sahibi olacaktır. Örneğin alışveriş için bir kimlik, hükümet işleri için diğer bir kimlik, online sohbet odaları için belki birçok değişik kimlik kullanabilecektir.¹⁹⁸

Kamuya açık olarak gerçekleşen bire bir İnternet haberleşmesi, kontrol ve gözetlemeye davetiye çıkarmaktadır. İnternet güvenliğinde bulunan çelişki, bu güvenliğin hem gözetleme hem de ihlal içermesidir. Bir yandan tüketici anlaşmaları, İnternet’te yapılan alışverişlerde güvenliğin ve gizliliğin sağlandığının garantisini istiyorlar. Diğer tarafta ise kullanıcılar ticareti, ulusal güvenliği tehdit eden, kötüye kullanan hatta suç işleyen hackerlerden ve diğerlerinden korunmak istiyorlar. Sahte haberleşme, güveni ve yasaları ihlal eder ve sosyal kontrol ve gözetlemenin gelişmesine yol açar. Sosyal aktivitelerin gözetlenmesi ve kontrolü, İnternet’i de kapsamaya başladı. Gözetlemeyi yapan kişiler, kendi görevlerini kötüye kullanma eğilimine girdiklerinde, gözetlendiklerini sezen kullanıcılar ters tepki verebiliyorlar. Dışarıdan yapılan bu kontrol ve gözetleme, gözetleyenin bu riski göze alarak durumu açıklamaya çalıştığında tepkileri azaltabiliyor. Örneğin Pew İnternet ve Amerikan Hayat Projesi tarafından 2002 yılında yapılan bir araştırma sonucuna göre, İnternet kullanıcılarının 17%’si İnternet ihlallerinden dolayı işini kaybeden birisini tanımaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁸ A.g.k., 229.

¹⁹⁹ A.g.k., 231.

Altheide, İnternet kullanıcılarının röntgenci ve teşhirci olduklarını iddia eder ve bunu şu şekilde açıklar:

“Biz başkalarını seyrediyoruz, başkalarını seyrederken kendimizi de birilerinin seyrettiğini biliriz ve daha ötesi seyredilmeyi isteriz. Bizim şu anda içinde bulunduğumuz toplum, müşteri bilgilerini sürekli arayan, bulan ve paylaşan veri gözetlemesine dayanıyor Hatta bunları bilgisayarımda yazarken, ne yazdığımı merak eden gençlerin beni izlemeye başladıklarını biliyor ve bilgisayarımın bir ev kamerası gibi çalıştığını anlatan reklamların gelmeye başladığını biliyorum”²⁰⁰

Altheide'nin belirttiği gibi İnternet bir ev kamerası gibi çalışmaktadır. Bu ev kamerasıyla gözetim, normal kamerayla gözetimle karşılaştırıldığında birçok farklılıkları hayatımıza sokmuştur.

Öncelikle İnternet doğuşuyla birlikte bireye kendi “özel hafiyesi” olma şansı tanıyan araçları da beraberinde getirmiştir. Şu andaki gelişmeler ışığında bu araçları üç şekle ayırmak mümkündür. Bunlar; dizinler ve kişi bulucular, dedektif yazılımlar ve web kameralarıdır. İnternet, her geçen gün artan “kişi bulucu” uygulamaları yaratmıştır. Ağ teknolojisi standart çevrimdışı dizinleri iki genel yolla değiştirdi. İlk olarak, çevrimiçi dizinler bireylerin bulunmasına daha yaratıcı ve etkileşimli bir yolla imkan sağlamaktadırlar. Ters yönde arama özellikleri bireylerin pek çok parametreden sadece birini bilerek arama yapmasına olanak sağlar. Bu yüzden, standart dizinlerin isimden adrese ve telefon numarasına şeklindeki yapısı, herhangi bir belirleyicinin diğerlerine ulaşım sağladığı yapıya dönüştürülmüştür. İkinci bir akım ise belli insan gruplarını bulmaya yarayan “kişi bulucu” uygulamalar olmuştur. Örneğin gradfinder.com, kişinin lise ve yüksekokul mezunlarını aramasına olanak sağlayan bir veritabanı işletmektedir. Whowhere.com, soy arama olanağı sağlamaktadır. Tartışmalı olarak, diğer siteler evlatlıkların biyolojik ebeveynlerini bulmalarına ya da insanların ünlüleri aramalarına olanak sağlamaktadır. Bu konuda pekçok örnek

²⁰⁰ A.g.k., 241.

verilebilir. Ussearch.com'un kısa bir keşfi, normal bir kullanıcının şu anda elindeki arama aygıtlarının sınırını ortaya çıkaracaktır. Basit dizin taramalarına ek olarak, Ussearch sitesi kullanıcılarına aradıkları kişinin sicil geçmişi ve davaları hakkında bilgi vermeden, çalışanların video kamerayla gözlenmesi, hatta emlak bilgilerine ulaşma gibi şeyleri yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu ve benzeri dizin taramalarla, şimdiki ve on yıl öncesine kadarki adresler, telefon numaraları (listelenmiş), olası rumuzlar, akrabalar, ev arkadaşları, aile bireyleri, eş veya aynı adresi paylaşmış olabilen arkadaşlar, merhum aramaları, olası komşular, iflaslar, davalar, vergi kayıtları ve menkul kıymetlerin yaklaşık değerleri gibi birçok veriye ulaşılabilmektedir. Pek çok insan eşlerinin, sevgililerinin ve çocuklarının ne yaptığını incelemek, bulmak ve kayda geçirmek için özel hafiyeler tutmaktadır. Oysa artık bunu yapmak için sadece İnternet yetebilecektir. Böylece kişi kendi özel hafiyesi olabilecektir. Saklı gerçeği tüm detaylarıyla öğrenme ve aranılan şeylerin ev güvenliğinde araştırabilme şansı bulunmaktadır.²⁰¹

Bu uygulamalar yasallık ve kalitede açık farklar göstermektedirler. “Özel hafiyeye” olabilmek için bu programların hepsi varolan kamusal sektör veritabanlarına bağlanabilen yazılımlara bağlıdır. Diğer uygulamalar, PI'ın (**private investigator**-özel hafiyeye) araçlarını doğrudan birinin masaüstüne yerleştirmektedir. Örneğin ev ve işyeri için bilgisayar gözetim yazılımı satan düzinelerce şirket bulunmaktadır. “Spector” adındaki bir ürün buna örnek olarak verilebilir. Üretici firma, Spectrosoft, önceleri ev versiyonlarını çocuklarının çevrimiçi maceralarından endişelenen ebeveynler için tasarlamıştı. Ancak, altı ay sonra 1999'un başlarında, açıkça belliydi ki Spector başka amaçlar için de pazarlanıyordu. Spector, sürekli çekim yapan bir kamera gibi çalışarak ekrandaki görüntüyü birkaç saniyede bir kaydeder. Bu resimler daha sonra slayt şova benzer bir şekilde oynatılır. Spector ayrıca her tuşu, heceyi ve boşluğu, kişi arkasından hemen silse bile kaydedebilmektedir Böylece bu ürün, herhangi birinin e-postasını kurcalamak için kullanılabilirdiği gibi;

²⁰¹ Colin J. BENNETT, “Cookies, Web Bugs, Webcams and Cue Cats: Patterns of Surveillance on the World Wide Web”, 205.

- Çocukların İnternet’te ne yaptığını öğrenebilmek,
- Çocukların sohbet metinlerini kayıt edebilmek,
- Çocukların İnternet’te rahatsızlık verici kişilerden korunmalarına yardımcı olabilmek,
- Çalışanlarının PC ve İnternet kullanımını gözetleyebilmek,
- Eşlerin çevrimiçi ilişkilerini ortaya çıkarabilmek
- Kendilerinden başka bilgisayarı kimlerin kullandığını bilebilmek için de kullanılır.²⁰²

Yakın zamanda piyasaya, özel hafiyeliğin araçlarına daha fazla erişimle ilgilenen alıcılar için çeşit çeşit minyatür web kameraları sürülmüştür. Web kameraları öncelikle oldukça yararlı birkaç amaç adına pazarlanmaktadır: Çocukların görüntülediği sayfaları incelemek, çocuk ve yaşlı bakım evlerini denetlemek ve ev güvenliğini arttırmak. Web kamerası örneğinde olduğu gibi bu amaçla yapılmış gözetimde de temel amacın *korumak* olduğu öne sürülmektedir²⁰³

Korumak kişinin tedbir uygulamalarıyla özdeşleştirilmesini ifade eder. Bu uygulamalar dikkat edilecek, üzerinde çalışılacak olan bireylerin ayrılmasını şart koşar. Ahlaki bir özün üretimine uygun gelen bir hareket. Diğer bir deyişle, kendi gözetimi, ayrıca belli düşünce ve hareketlerin bireyin özne olarak tabiatına tehlikeli ya da zararlı olarak kabul gördüğü kültürel talebe dayanır. Burada önemli olan nokta, güç uygulayanların bu gözetimi hayata geçirirken varlığımızı tehdit eden kendi parçamızı korumaya yardım eder gibi göründüklerinden dolayı, yaptıkları işlerde meşruluk kazanmalarındır. Onlar aslında sadece bizim doğru yoldan uzaklaşmamızı önlemeyi tasarlamaktadırlar.²⁰⁴

²⁰² A.g.k., 206

²⁰³ A.g.k., 206.

²⁰⁴ Bkz. (158), VAZ -BRUNO, 274 .

İnternet ve bilgisayar teknolojisi, sadece iktidar ve iktidar organları için değil, artık bireyler için de yerlerinden kalkmadan bir gözetleme yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu değişim içinde bu teknolojinin gözetimde yarattığı farkları, Lyon'a dayanarak şu şekilde özetleyebiliriz:

- İnternet teknolojisini kullanan devlet, örgütler ve bireyler, artık insanların gündelik hayatlarına ilişkin verileri çok kolay bir şekilde elde edebileceklerdir. Bu veriler mali durumdan, ikamet, milliyet, etnik geçmiş ve suç oluşturan faaliyetlere kadar uzanan geniş bir veri yelpazesizi kapsamaktadır. Böylece gözetimin kapasitesi eskisine oranla artacaktır.
- Ayrıca İnternet aracılığıyla elde edilen bu veriler, yine bilgisayarlar aracılığıyla eşleştirme yapıp karşılaştırılabilecektir..
- İnternet ayrıca, ayrı yerlerde dağınık olan verilerin biraraya getirilmesini ve bunlardan yeni konfigürasyonlar çıkarılmasını mümkün kılmaktadır. Bu yöntem, özellikle istatistik bilgisiyle birleştirildiğinde, kişilerin ve toplulukların her türlü profilini oluşturmak mümkündür. Böylece veri özneleri hakkında verilen kararlarda bu profillerden elde edilen enformasyonlar etkili olacaktır. Yani veri imgelerinden sonuçlar veya yargılar çıkarılır. Örneğin “kişiye kredi verilip verilemeyeceği” veya “bu kişi kötü kiracıydı”, “bu evin sigorta riski fazladır” gibi sonuçlar çıkarılabilmektedir.²⁰⁵

Sonuç olarak, İnternet. teknolojisinin gözetimde yarattığı bir çok fark bulunmakla beraber, en önemlisi bu teknolojinin artık diğer teknolojilerle birleşerek güven altında olmanın da bir aracı haline dönüşmesidir. Bu teknolojiyi bu amaç için kullanan gözetimciler, ister hükümet görevlileri olsun, ister evinde çocuğunu korumak isteyen anne-baba olsun, aslında onlara göre çok ulvi bir görev için bu araçları kullanmaktadırlar. Yeryüzünde “Tanrını Gözü Olmak” ve tehlikelere karşı önceden önlem almak, ayrıca her şekilde suçu ve suçluları tespit etmek. Bu iddialar özellikle her şeyin risk olarak görülür olduğu 21. yüzyılın risk toplumunda, özellikle

²⁰⁵ Bkz. (111), LYON, 120-121.

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra, haklı dayanaklara oturuyor gibi gösterilmek istenmektedir. Bununla birlikte, kişiselliğin sınırlarının sınırsızlığa dönüşmesi önümüzde çözülmek için bekleyen en önemli sorunu teşkil etmektedir. Kişisel bilgilerin en fazla müdahale edildiği ve bu müdahalenin haklı sebeplerinin yasal ve etik olarak devamlı gösterildiği alan olarak işyerlerinde gözetim konusu da bu anlamda ayrıca incelenmeyi hak etmektedir. Bu konunun tez kapsamına alınmasının diğer bir nedeni de, tezin saha çalışması bölümünde görüşmecilere sorulan sorular içinde bu konuyla ilgili görüşlere de yer verilmiş olmasıdır. Ayrıca, özellikle Türkiye²⁰⁶ gibi, bu teknolojinin düzenli olarak kullanıldığı alan olarak işyerinin evden daha fazla olduğu düşünülürse, bu anlamda en önemli ihlallerin burada gerçekleştiği söylenebilir.

4.1.1. Çalışanların Elektronik Ekran Aracılığı ile Gözetimi

Gözetim, toplumun her kesiminde kullanılmakla beraber, özellikle işyerinde uygulanan gözetim, toplumun diğer alanlarından daha fazla ve belki de daha görünür kılınarak yapılmaktadır. Donnelly'ye göre, iş yerindeki gözetim, toplumun diğer sektörlerindeki gözetimden en az üç sebepten dolayı daha yaygındır: Birincisi, bugünün bilgi/enformasyon toplumunda, bilgi/enformasyon teknolojileri varolan ekonomik sistem tarafından zirveye çıkarılmıştır. Sonuç olarak, işyerleri, gözetim potansiyeli olan bilgi/enformasyon teknolojileri için hazır durumdadır ve dolayısıyla gözetim daha hızlı ve kolay oturtulmaktadır. İkincisi, gözetim prosedürleri diğer bağlamlarda uygun maliyetli olmamasına rağmen, işyerinde maliyet-etkindirler ve bu, çoğunlukla işverenin tasarrufundandır. Üçüncüsü, isteyerek çalışma düsturu: İş

²⁰⁶ Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2006 ayında gerçekleştirdiği araştırmaya göre şirketlerde bilgisayar kullanımı %87.76 ve İnternet erişimi oranı %80.43 olarak bulunmuştur. (Turgay SEÇEN, <http://turk.İnternet.com/haber/yaziyaz.php3?yaziid=15661>)

sahibi, ücretlerini kabul edenler için herhangi bir çalışma şartı oluşturulabilir ve herhangi bir işçiyi herhangi bir sebepten dolayı işten atabilirler.²⁰⁷

Bu sebepler ayrıca, iş sahiplerinin gözetim yapmaları için yasal serbestlik ve ideolojik mazeret/açıklama sağlamaktadırlar. Bu yasal serbestlik ve ideolojik açıklamadan dolayı artık neredeyse tüm işyerlerinde gözetim söz konusu olabilmektedir. Gözetim, artık patronun işçinin e-postasını okumasından, markette barkot okuyucuların sadece fiyatları değil, çalışanın barkottan okutturma hızını ölçmeye kadar olabilmektedir. İşyerindeki gözetimdeki yoğunluğun ve yapılış araçlarındaki artışın kısmi sebebi, hızla gelişen teknolojilerdir. Eski zamanlarda gözetim, sadece patronun kendisinin gözetim yapması ve kaydetmesi ve ilkel sayım aletleriyle sınırlıydı. Bilgisayar çağında ise gözetim; devamlı, ucuz, ani ve her şeyden önemlisi kolay olabilmektedir. Gerçekten de, bilgi işlem teknolojilerinin gittikçe daha çok işyerinin bir parçası olmasıyla, en tecrübesiz patronlar bile sadece bir fare **kliklemesiyle** değerlendirici bilgiyi elde edebilir hale geldiler.²⁰⁸

Bu teknolojilerin iş dünyasındaki kullanımında, öncelikle olarak tartışılan konu bu teknolojinin geçmişin denetçilerinin yerini alması, hatta sadece işle ilgili konuları değil kişisel gizlilik alanına giren konuların bile bu denetim sırasında işverenlerin eline geçme olasılığının olmasıdır. Çalışanlar açısından işverenlerin eline geçen bu bilgilerin nerede kullanılacağı önemli bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü bu bilgiler sadece işle ilgili olarak performans değerlendirmesi veya iş takibinde kullanılacak olan veriler değildir. Bir gün bir polis merkezindeki kayıtlarda bu bilgilere rastlama olasılığımız bulunmaktadır. İşverenler açısından baktığımızda ise, çalışanların elinde olan önemli şirket bilgilerini nasıl koruyabileceği endişesi bulunmaktadır. İşverenler ve çalışanlar arasındaki farklı yaklaşımlardan dolayı, bu konuyla ilgili olarak belirtilen görüşlerde de farklılık bulunmaktadır.

²⁰⁷ H. DONNELLY,(1986, Mart 21). Privacy in the workpLTYRNCRXSMI“qÖJm776YTRTfñfÖÅm%Ma“L7YE7NTM

Aslında iş yerinde bilişim teknolojileri kanalıyla bilgilerin toplanması, daha işe girmeden başlamaktadır. Bu süreç işe alınmadan önce yapılan uyuşturucu testleri, psikolojik tarama bataryaları, kredi büro dosyaları ve sabıka kaydı gibi araştırmalarla başlamaktadır.²⁰⁹ İşe başladıktan sonra gerçekleşen gözetim şekliyle ilgili olarak değerlendirmeler, özellikle bilgisayar ve İnternet teknolojisine dayanılarak yapılacaktır.

İşe başladıktan sonra gerçekleşen bu yeni gözetimle ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin Cozetto ve Pedelinski, çalışanların üzerinde tehdit edici bir durum ya da taciz durumu söz konusu olduğunda, gözetimin gerekli olduğunu savunurlar. İşverenler onlara göre, çalışanların diğer çalışanlar üzerinde ırkçı, cinsiyetçi, tacizci ya da küfre yönelik davranışlarını engellemek ya da bu davranışlara karşı koymak için gözetim uygular. Gözetim bu anlamda sadece işverenlerin değil, diğer çalışanların da koruyucu bir çadırı haline gelmiştir. Buradaki önemli ayrımlardan biri, onlara göre tacizin anlamı ve bilgisayarda neleri içerdiğidir. Tacizi başka birinin malı mülküne yetkisiz giriş ya da mal mülkün izinsiz kullanımı olarak tanımlamaktadırlar.²¹⁰ İnternet'teki tacizi ise Scott'tan yaptıkları alıntıyla şu şekilde sınırlandırırılar.sınırlandırırılar:

- Kişinin veri tabanına yetkisiz ulaşma,
- Enformasyona yetkisiz ulaşma,
- Çalışanın bilgisayarda yaptığı bağlantılar sayesinde hayat tarzıyla ilgili bilgilerin yetkisiz toplanması,
- Enformasyon içeren hard-diskin bilgisayardan yetkisiz kaldırılışı,
- Çalışanların bilgisayarlarına belirli türdeki enformasyonların kaydedilmesinin işveren tarafından engellenme girişimleridir.²¹¹

²⁰⁹ Bkz. (81), GANDY, 67.

²¹⁰ Don A. COZZETTO & WTheodore B. PEDELİSKİ, "Privacy and the Workplace: Technology and Public Employment", 518-519.

²¹¹ Michael D. SCOTT, Scott on Computer Law, Vol.2, 2nd.ed., (Englewood Cliffs,):Practice Hall, 1993,15-51. Aktaran: A.g.m., 519.

Rule ise bilgisayarların özellikle iş performanslarını gözlemek amacıyla kullanıldığından bahsederler. Bu uygulama, modası geçmiş yüz yüze gözetimden farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, aslında bilgisayarın kendisinden kaynaklanmaktadır. Bunu aşağıdaki örnekle açıklar:

“Garson, masadan siparişi aldıktan sonra beş iş terminalinden birine gidip siparişi numaralarla girmektedir (mönüdeki her şeyin envanter numarası var). Siparişin içeriğinin tek kaydı bu oluyor ve sadece müdür tarafından onaylanıp değiştirilebiliyor. Siparişin ne olduğunu söyleyen bilgisayar girişi olmaksızın hiçbir şey mutfaktan çıkamıyor”²¹².

Böyle bir sistemin uygulanma sebepleriyle ilgili olarak çalışanlarla yaptığı görüşmelerde bir restoran müdürü, mutfakta yapılıp da faturada gösterilmemesi yoluyla çalınan yemek vakalarını önlediğinden bahsetmiştir. Ayrıca müdüre göre bu yöntem, garsonların daha hızlı hizmet etmesine yaramaktadır. Rule, bu örnekle birlikte çalışanların bu yeni gözetim şeklinin, geleneksel gözetimden bazı farklılıkları olduğuna dikkat çeker. Bu farklılıklar ona göre şunlardır: Geleneksel izleme yönteminden daha sıkı takip yapılabilmesi, çalışanlara işlerini yaparken daha az müdahale edilmesi ve daha az maliyeti olmasıdır. Yine, bilgisayarlı gözetimin geleneksel olana göre insan değerlerine karşı daha katı veya daha yıkıcı olduğunu gösteren bir sebep olmadığını belirtir. Rule, Peter Brantley ile yaptıkları New York araştırması sonuçlarına dayanarak, bazı personellerin bilgisayarlı kontrolleri gönüllü karşıladığına değinir Bunun sebebi olarak da çalışanların onlardan bekleneni gerçekten yaptıklarını bilgisayarlar aracılığıyla kanıtlayabileceklerine inanmalarını gösterir. New York çalışmasından elde edilen bilgilere dayanarak, bilgisayarlaşmanın, çalışmanın izlenmesi için bazı yeni durumlar yarattığını düşünmektedir. Bu durum, bilgisayara karşı, yöneticilerin organizasyonlarına daha analitik bir açıdan bakmasını sağlar veya bunu teşvik eder. Bilgisayarlaşmayla birlikte, “iş takip sistemi”nin yapılabildiğine dikkat çeker. Bilgisayarlaşma, işlerin

²¹² James B. RULE, “High-Tech Workplace Surveillance: What’s Really New?”, 70-71.

işleyişini ve bunlarla ilgili diğer tüm konuları yönetimin erişimine olanaklı kılarak bu işlemlerde yer alan insanları gözetime daha da yaklaştırmaktadır.²¹³

Rule, özellikle iş yerinde söz konusu olan kayıt sisteminin, çalışanları gözetlemekten öte iş takibi ve iş akışını düzenlemek için yapıldığından bahseder. Yani asıl amaç, çalışanın kişisel bilgilerinin gözetlenmesi değil, işin sürekliliğinin ve verimliliğinin sağlanmasıdır.

Miller ve Weckert, çalışanların bilgisayarla gözetiminin çalışanların kendi yararına olacağıyla ilgili olarak gerek çalışanlar tarafından gerekse işverenler tarafından öne sürülen nedenlerin doğruluk payları olabileceği gibi bazı çelişkileri de beraberinde getirdiğinden bahsederler. Bir tanesi, eğer uygun kullanılırsa gözetimin iş uygulamalarını geliştirmeye yardım edebileceğidir. Bu doğru olabilir; ancak sadece çalışanın rızasıyla birlikte kısa vade gözetimini doğrular. İkinci ise çalışanın tamamen objektif kriterler, örneğin tuş darbeleri doğrultusunda tayin edileceği ile ilgili görüştür. Onlara göre nesnellik iyidir; ancak bir işçinin değerinin tayini sağlam bir öznel öğeye de sahiptir. Fazlaca sorumlu ve deneyimli ancak yavaş yazan biri de diğerlerinin verimliliğini artırabilir. Bu yüzden bu da mahremiyetin ihlali için zayıf bir gerekçedir. Son olarak, gözetimin işin kendilerine düşen payını yapmayan yararsız çalışanlardan kurtulmaya yardım edeceği tartışılmaktadır. Bu sadece işveren için değil, diğer çalışanlar için de iyi olacaktır. Çalışanlar işyerinde kendilerinden daha az çalışanlara tahammül etmek istemezler. Ancak işyerindeki gözetimin çalışanla çalışmayanı ayırma konusunda etkili olup olmayacağı belli değildir. Bu çelişkilerle birlikte onlara göre bazı çalışanların makul standartlara erişememesi inancından dolayı hedefli ve sınırlı bir gözetim yapılabilir.²¹⁴

²¹³ A.g.m., 71-73.

²¹⁴ Bkz. (193), MİLLER-WECKERT, 260.

Lee ve Kleiner da, Miller ve Weckert'in görüşlerini desteklemektedirler. Buna ek olarak, düzenli gözetim onlara göre endüstriyel casusluğu azaltacaktır. Çalışanlar gözetimin varlığını bildikleri için kendilerini yasadışı etkinliklerde bulunmaya daha az eğilimli hissedeceklerdir. Çoğu zaman gizli bilgileri geliştiren çalışanlar, şirket gereçlerini kasten ticari sırları rakiplere iletmede kullanabildiği için işverenler bu durumdan çok geç haberdar olabilmektedir. İşyerindeki bu gözetim, bu sayede işverenleri de koruma altına alacaktır.²¹⁵

Porter ve Griffaton'da çalışanların İnternet kanalıyla gözetlenmesinde iş dışı olarak gösterebilecekleri davranışların kontrol altına almak amacıyla uygulanabileceğini savunmaktadırlar. Özellikle bu gözetim, çalışanların yasadışı etkinliklerde bulunma olasılığına karşı şirketin karşılaşılabileceği cezalandırma ve başka kurumların talep edebileceği tazminat davalarına karşı işverenlerin korunmasında etkilidir. İşverenler kendilerine karşı açılacak olan davalarda, davayı açanların doğru söyleyip söylemediğini çalışanların izlerini bu yollarla takip ederek kanıtlayabilecektir. Bunun yanında bu gözetim şekli, çalışanların özel hayatını istila etme gerekçelerini de genişletecektir.²¹⁶

İşverenlerin çoğu çalışanların e-posta yazışmalarıyla ve sörf yaparken harcadıkları vakit ve gönderdikleri veya aldıkları postalarla ilgili olarak endişelenmektedir.. Bununla birlikte çalışanda,bir işverenin çalışanın e-postasını gözetim altında tutarak elde edeceği bilgilerin niteliği konusunda endişelenir. İşverenlerin ve çalışanların e-posta ile ilgili endişelerin kapsamı şunlardır:

- Elektronik postanın alıcısının kim olduğu,
- Elektronik postanın göndericisinin kim olduğu
- Elektronik postadaki kelime sayısı,

²¹⁵ Samantha, LEE- Brian KLEİNER, "Electronic Surveillance in the Workplace", 74.

²¹⁶ William G..PORTER II- Michael GRIFFATON, "Between the Devil and Deep Blue Sea: Monitoring the Electronic Workplace", 70.

- Çalışanın elektronik postayı okumak için harcadığı zaman,
- Çalışanın elektronik posta yazmak için harcadığı zaman,
- Elektronik posta eklerinin sayısı ve türü,
- Elektronik postanın işle bağlantılı olup olmadığı,
- Bazı anahtar kelimelere göre içeriğin tespiti.²¹⁷

Görüldüğü gibi bir e-postayla işveren birçok enformasyona sahip olabilmektedir. Bundan dolayı da kişisel postayı izinsiz açmak, özel konuşmaları dinlemeye benzemektedir. Bununla birlikte çalışanın işyerinde kullandığı e-posta sisteminin işverene ait olmasından dolayı işverenin böyle bir hakkı olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu tartışma çalışanın iş yerinde kullandığı e-postayla, iş dışında kullandığı e-posta arasında fark olup olmadığına odaklanmaktadır.

Miller ve Weckert, bunun bir farklılık yaratmayacağını belirtirler. Onlara göre işverenin çalışanlara ödediği ücret çalışanların emeği içindir. Müşterilere söyledikleri görevleri olabilir; ancak birbirlerine söyledikleri işe açık ve doğrudan zarar vermiyorsa değildir. Çalışanların sürekli olarak sohbet etmeleri sistemi aşırı yüklüyor ya da kendileri veya diğerlerinin çalışmalarına mani oluyor olabilir. Buna bağlı olarak kişisel konuşmaları yasaklamak ya da sınırlamak savunulabilir. Ancak bu konuşmaları gözetlemeyi *doğrulamaz*. Buradaki önemli sorunlardan birisi, gözetleme olmazsa elektronik postanın kişisel yazışmalar için kullanılıp kullanılmadığının nasıl bilineceğidir? Söylenmediği takdirde bilinmeyecektir. Ancak aşırı kullanımdan ya da benzer durumlardan dolayı bir sorun çıkmıyorsa o zaman endişelenmeye gerek yoktur. Kişisel elektronik posta tarafından, bilgisayar teçhizatına da verimliliğe de bir zarar verilmiyorsa, o zaman söylenenleri gözetlemenin merak tatmini dışında bir amacı olamaz. Bu bir hakkın ihlali için gerekçe olamaz. Sistemin aşırı yüklenmesi ya da yeterli düzeyde iş yapılmaması gibi sorunlar var ise, birkaç önlem almak

²¹⁷ Ali Osman ÖZDİLEK, “Hizmet Akitlerinde Gizlilik Maddesinin Bilişim Teknolojileri Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi”, <http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/hizmetakitlerivebilisim.html>.

gerekebilir; ancak bu durumda bile mesajları okumak nadiren gerekli olacaktır. Mesaj sayısına ya da uzunluğuna bir limit konabilir ya da sorgulanan çalışanın verimliliği araştırılabilir. İnsanları işe almak, onların elektronik posta ya da karşılıklı konuşmalarını denetleme hakkını sağlamaz.²¹⁸

Bunun yanında e-posta denetiminin taraftarları, bir çalışanın, şirketinin e-posta sistemini kullandığında, şirketin e-posta adresini kullanarak istemeden de olsa şirketin ününü zedeleyebileceğini iddia edilmektedirler.²¹⁹

Çalışanların çok rahat bir şekilde kullanabildikleri diğer İnternet uygulaması da www'lar*, yani bilinen adıyla sörf uygulamalarıdır. Bazı çalışanlar, işyerlerindeki bilgisayar donanımı üzerinden özellikle “world wide web” (www) yoluyla neredeyse sınırsız materyal erişimine sahiptir. İşverenlerin, çalışanlarının www üzerindeki aktivitelerini ve ziyaret ettikleri siteleri gözetlemeleri gerekçesiz bir mahremiyet ihlali midir? Burada, özellikle çalışanın www üzerindeki aktivitelerle ilgili sebep olduğu giderleri ve harcadığı zaman göz önüne alınmaktadır. Bu kıstaslar göz önüne alındığında, Miller ve Weckert, işle ilgili görevler dışında erişimi yasaklama durumu için bir işvereni kınamanın oldukça zor olacağından bahsederler. Onlara göre bu yasakla ilgili genel bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, çalışanlar tarafından erişilen sitelerin periyodik kontrolü mantıksız değildir. İnsanların, örneğin eğitim alanındaki pek çok insanın, işlerini düzgün yapabilmeleri için serbest erişime ihtiyaçları olduğu durumlarda daha da enteresan sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

²¹⁸ Bkz. (193), MİLLER-WECKERT, 261.

²¹⁹ Bkz. (215), LEE-KLEİNER, 74.

* Bugün İnternet'in en popüler uygulaması web taramasıdır. www Tim Berners Lee tarafından 1989 yılında CERN'de (Avrupa Parça Fizik Laboratuvarı) geliştirildiğinden bu yana inanılmaz bir şekilde gelişmiştir. İnternet şu anda ulaştığı noktayı web'e borçludur. Aktarımlı metinler (hypertext) ve yönlendiriciler (link) www'nin özüdür. Yönlendirici sistem öyle bir sistemdir ki; bu sistem ile birbirinden aykırı sistemlere, platformlara ve ağlara erişim olanağı sağlanır. Lee bu sistemi tasarlarlarken sisteme girildiğinde herhangi bir bilginin listelenmesini sağlayacak bir sistem olması gerektiğini düşünmüştü. Böylece kullanıcı ne aradığını bilmeden bile bilgiye/enformasyona ulaşacaktır. (Nada K. KAKABADSA, Alexander KAUZMİN, Andrew K. KAKABADSA, "Current Trends in İnternet Use: E-Communication, E-Information and E-Commerce". [http:// www. interscience. wiley. com. egi-bin,](http://www.interscience.wiley.com/egi-bin) 10 Aug,2000.)

Buna örnek olarak üniversiteler, personeline sınırsız erişim sağlamaktadır. O zaman üniversitelerin, çalışanlarının bu erişimi nasıl kullandığını bilmeye hakkı var mıdır? Mahremiyet açısından bakıldığında çeşitli yazılımların kullanımıyla erişimin belli sitelere sınırlandırılmasında sorun yoktur. Ziyaret edilen sitelerin gözetlenmesi ise erişimin engellenmesi kadar kabul edilir değildir.²²⁰

Aynı şekilde Coleman'a göre de çalışanların bilgisayarlarının ve İnternet bağlantılarının gözetimiyle, çalışanların zamanının boşa geçirmesinin önünü almak ya da kurumun İnternet üzerinde yaptığı bağlantılar için harcadığı parayı azaltmak veya İnternet hatlarının yükünü azaltma mümkün değildir. Bunun yerine bazı sitelere girmeyi engellemek, işçilere aylık indirme (**download**) limitleri tanımak gibi çözümler ona göre daha etkili olacaktır.²²¹

Çalışanların işyerinde e-posta iletişim ve sörf yaparken gözetim uygulamalarına maruz kalmaları hususunda tartışmanın kişisel hakların ihlali noktasına yöneldiği görülmektedir. Genelde işyerindeki performansı değerlendirme, iş akışını takip etme ve kurumun ve çalışanların güvenliğini sağlama gibi konular için gözetime daha sıcak bakılabilmektedir. Oysa ki bu gözetim sırasında kişisel verilerinde işverenin eline geçiyor olması, özellikle çalışanları strese sokmaktadır. Çalışanlar gözetlenmenin temel insanlık değerlerini ihlal ettiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte çalışanların hem gizlilik hakları bulunmaktadır hem de çalışma saatleri boyunca işverenler, şirketin refahını korumak ve önyargısız güvenli bir çalışma ortamı sağlamakla da görevlidir. Yine de, şirket haklarının çalışan haklarından ağır bastığı çalışanlar tarafından iddia edilmektedir.²²²

²²⁰ Bkz. (193), MİLLER-WECKERT, 262.

²²¹ Stephan COLEMAN, "Universal Human Rights And Employee Privacy: Questioning Employer Monitoring of Computer Usage", 291.

²²² Bkz. (215), LEE-KLEİNER, 74.

Çalışanlar ve işverenler arasındaki bu mahremiyet ihlalleriyle ilgili konularda bir anlaşmaya varılması zor gibi gözükmektedir. Onun için yukarda görüşlerinden faydalandığımız yazarların bu konuda özellikle işverenlere bazı önerileri bulunmaktadır.

Rule'a göre işverenlerin çalışanların işteki performansını doğrudan gösteren verilerin toplamasına izin verilmelidir. Ancak, örneğin çalışanın gelecekteki performansının tahmin edilmesi gibi çıkarım yapmak için kullanılacak bilginin toplanması çalışanın izniyle yapılmalıdır. Böylece, klavye vuruşlarının veya borç bürosunun verdiği borçların sayılması ya da bu borçların kârlılığının değerlendirilmesi, bilgisayarla veya başka bir yolla da yapılırsa kabul edilebilir. Ancak, yönetime düşmanlık besleyenlerin, çalışma şekilleri hırsızlıkla bağdaşanların veya hamile olacakların tek taraflı gözlenmesi kabul edilemez. Bütün bu özellikler, belli bir noktada çalışanın "üretkenliği" ile bağdaştırılabilir; ancak Rule'a göre kişisel verinin böyle çıkarımsal amaçlarla kullanılması, bilgisayarlı işyeri gözetiminin erişimini durdurması gerektiği noktadır.²²³

Lee ve Kleiner de benzeri görüşleri savunur. Buna ek olarak, çalışanların dokunulmazlık haklarının olduğu konusuna değinirler. İşverenlerin bu konuda net politikaları ortaya koymaları ve bu süreçte çalışanların görüşlerinin de dikkate alınması gerektiğini savunurlar. Bundan başka, işverenlerin ne dereceye kadar işyerinde gözetim yapmaya niyetli olduklarını açık ve net bir biçimde tanımlamaları gerekir.²²⁴

Çalışanlara verilecek net politikalar ve açıklamayla ilgili olarak da Cozzetto,ve Pedeliski şu önerilerde bulunmaktadır:

²²³ Bkz. (212), RULE, 76.

²²⁴ Bkz. (215), LEE-KLEİNER, 79.

- Bütün çalışanlara bilgisayarlara ulaşım ve bu ağın kullanımıyla ilgili anlaşılabilir bir işyeri poliçesi geliştirilmelidir. Bütün çalışanlara poliçe ihlaliyle ortaya çıkacak itaatsizlik durumundaki cezalandırmaları açıklayan kopyalar dağıtılmalıdır.
- Küfür, müstehcenlik, taciz ve işyeri haberleşmesinde karalayıcı dilin kullanımıyla ilgili kurallar konulmalıdır. Bu, poliçede belirtilen tolerans sınırlarını verir.
- Çalışanlar işyerinde haberleşmelerin değerlendirilmesi konusunda bilgilendirilmelidir. İşyeri kaynaklı bütün haberleşmeler işyerinin adres ve başlığı altından yapılmalıdır. Böylece, şirket dışı ağlara yollanan karalayıcı bir mesaj, işyerinin pozisyonunun yansıtıcı biçimde yürütülebilir.
- Kayıt sürekliliğiyle ilgili kurallar geliştirilmelidir. Elektronik postanın yasal olmayan ve yasaklanmamış doğası, her çeşit davada işyerine zararlı olabilecek sigorta silahlarının değersel tefeci dükkanına dönüşmesine olanak sağlayabilir.
- Çalışanlar ve ağ yöneticileri, periyodik olarak (her on ya da otuz günde bir), gereksiz dosyaları taramalı ve silmelidir. Çünkü mesajlar silinmiş olsa bile elektronik postalar karmaşık tekniklerle keşfedilebilir.
- Çalışanlara siber ağlar sayesinde, kopyalanabilecek yeterli bilgi sağlanmalıdır. Net kullanıcıları genellikle, kayda bağlı olan materyalden habersizdir. Ama orijinal materyal tamamen ve hemen kopyalanabilir. Kopyalanmamış materyalin kopyalanması, kopyalama kanunlarının ihlaline dahil olabilir.
- Gözetim sonucunda elde edilen her bilginin işle ilgili olduğundan emin olunmalıdır.
- Çalışanların makul bir gözetime izin verdiği garantilenmelidir
- Çalışanların doğrudan gözetimin farkında olmaları ya da çalışanların sorgulanması gizli gözetimden daha uygundur.
- Gözetimin alanına dair makul kurallar geliştirilmelidir
- Kazara rastlanan hiçbir kişisel bilgi üzerine personel eyleminin olmayacağı garanti edilmelidir.

- İşyerinin telefonlarının, elektronik verilerinin fax ya da diğer elektronik araçlarının kişisel amaçlar için kullanılmadığını garantilendiği bir poliçe olmalıdır.
- Elektronik gözetim ya da izlemenin sonuçları kısıtlanmalıdır.
- İşyerinin, çalışanların iş eylemlerinin aleyhinde olmadığı, yansız içsel bir prosedür olduğundan çalışanlar emin olmalıdır..
- Periyodik olarak iş yerinin teknolojik gözetiminin yönetim prosedürleri yenilenmelidir. Bu yenilikler yasalar doğrultusunda hazırlanmalıdır.²²⁵

Aslında bu öneriler daha önceki bölümlerde değindiğimiz kendi kendine gözetimi sağlamanın bir aracı gibi gözükmektedir. Çünkü çalışanlar açıklanan bu politikalar sayesinde gözetlendiklerini bileceklerdir. Ama gözetleyenin her zaman kim olduğunu tam olarak bilemeyeceklerdir. Ama gözetimin farkında olma, çalışanlarda bunun içselleştirilmesini sağlayacaktır. İşyerindeki gözetim ile ilgili olarak çalışanlara ve işverenlere verilen öneriler, hep işyerini yasal konulara karşı koruma noktasında toplanmaktadır. Çalışanların e-mail ve sörf yaparken harcadıkları vakit konusunda endişe duyulmasının haklılık payı olmakla birlikte, eski çalışma biçimleri içinde de bu zamanın işyerinde dedikoduya ayrılan zamanla örtüşebileceğinin dikkate alınması gerekmektedir. Çalışanların işyerindeki yazışmalarından elde edilecek bilgilerin iş yerinin kendisinde kalacağı veya çalışanıyla ters düştüğü bir durumda kendisine karşı kullanılıp kullanılmayacağı konusu ile ilgili belirsizlikler çalışanlar açısından en büyük sorun olarak görülmektedir. İşverenler kendilerini nasıl korumak istiyorlarsa çalışanlar da kişisel bilgilerinin toplanmaması ya da başkalarının eline geçmemesi konusunda beklenti içindedirler. Çalışanların başta elektronik posta ve İnternet (ayrıca telefonların dinlenmesi, kamerayla ve ya manyetik giriş kartlarıyla) kullanımıyla gözetlemek işverenin muhakkak yapabileceği bir şey olmasına rağmen, muhakkak yapması gereken bir şey değildir. Çünkü hâlâ bu gözetim şekilleri işverenler tarafından sadece verimliliği ve güvenliği oluşturmanın bir aracı olarak değil, çalışanların kişisel bilgileri toplama aracı olarak da kullanılmaktadır.

²²⁵ Bkz. (210), COZZETTO_PEDELİSKİ; 522-523.

5. GÖZETİM TOPLUMU OLMA SÜRECİNDE MAHREMİYET SORUNU

Günümüzde, enformasyon teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, bireylerin son derece önem verdikleri özel yaşam alanlarının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu teknolojiler, Sennet'in "Kamusal İnsanın Çöküşü" adlı çalışmasında öngördüğü gibi "kamusal yaşam fikrine son verilmesini sağlayan araçlardır".²²⁶ Elektronik veri toplama ve dijital karşılaştırma teknikleri sayesinde insanlar, artık neredeyse her zaman kamusal ve özel alanlarında gözetlenebilir duruma gelmişlerdir. Üstelik bu gözetleme durumu sadece seçkin insanların değil, sıradan insanların da hayatına girmiştir.

Mitchell'in da belirttiği gibi, özellikle bu sıradan insanların gözetim altında tutulmasına olanak sağlayan şey, kent yaşamının artan ağırlığıdır. Kent yaşamında bireyler her zaman başkalarını izleyebilecek ve izlenebilecek duruma gelmişlerdir. Kent yaşamının yararlarına karşılık, bu yararlardan faydalanabilmek için özel yaşamın bir kısmının feda edilmesine göz yummak durumunda kalınmaktadır. Çünkü elektronik veri toplama ve dijital karşılaştırma teknikleri, geçmişte kullanılan veri toplama tekniklerinden çok daha güçlüdür.²²⁷

Bu güçlü teknolojilerle birlikte artık hem devlet tarafından hem de kişi ve kuruluşlar tarafından kullanılabilen gözetim araçlarından kaçabilecek bir alan kalmamış gibi gözükmektedir. Geline bu nokta, her dönemde en çok tartışılan konulardan biri olan mahremiyet ile ilgili yeni paradigmaları da ortaya koymuştur.

²²⁶ Richard SENNETT, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, 352.

²²⁷ Bkz. (188), MITCHELL, 159.

Artık her yerde, telefon konuşmalarımız, elektronik posta yazışmalarımız hatta bütün bilgisayar kayıtlarımız, sağlık kayıtlarımız, ekonomik kayıtlarımız, posta kayıtlarımız gibi aklınıza gelebilecek her türlü kayıtlarımıza ve görüntülerimize devlet ve organlarının, ticari kuruluşların hatta bireylerin ulaşabilme imkânı bulunmaktadır. Bu ulaşım imkânı nedeniyle bireylerin her türlü dijital enformasyonu onların izinleri olmaksızın depolanabilmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarını takip eden dönemden itibaren yapılan mahremiyet ihlalleri, artık çok daha büyük boyutlara varmıştır. Bu dönemi takip eden süreçte büyüyen güvenlik kaygısı nedeniyle birey, sadece birer ekonomik veri olarak değil, potansiyel suçlu olup olmadığına göre de kategorileşmesini sağlayan gözetime maruz kalmaktadır. Bu panik, hem gözetimin ağırlığını artırmış hem de verilerin hangi koşullarda kullanılacağı, yani iyi ya da kötü niyetli olarak kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili kaygıyı beraberinde getirmiştir. Bu kaygılar hem güvenlik hem de bu enformasyona sahip olanların elinde çok önemli bir ticari datanın olmasına yöneliktir. Bu kadar geniş bir dataya sahip olanlar, verilerine sahip oldukları kişilerin davranışlarını etkilemek için çok önemli bir araca sahip olurlar. Pazarlama açısından bakarsak, potansiyel müşteriler hakkında çok şey bilmek onların ihtiyacına yönelik çok şeyi üretebilmektir. Benzer şekilde devlet de birçok kayıt tutmaktadır. Bunlar, vatandaşların vergi, sağlık, eğitim kayıtlarından günlük aktivitelerine kadar uzanmaktadır. Çünkü devlete göre her geçen gün artan düşmanla baş edebilmek için olabildiğince bilgiye/enformasyona sahip olunmalıdır. Tüm bu verilerin toplanmasının genel etkisi şudur: “Onlar bizim hakkımızda herkesten çok bilgiye sahip olurlar ve biz onların kim olduğunu ve bizim hakkımızda ne bildiklerini hiçbir zaman bilmeyiz”²²⁸.

Böylece bireyler, kendilerine ilişkin bilgiler/enformasyonlar üzerindeki hakimiyetlerini kaybetme ve bu bilgileri/enformasyonları elinde bulunduranların etkisi altına girme riskini taşırlar. Tabii ki buradaki en önemli sorun, enformasyon toplumunun gelişmesiyle birlikte mahremiyetimizin aşınması ve bunun yeniden geri

²²⁸ Bkz. (125), STALDER, 121-122.

dönmesinin çok zor olmasıdır. Enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte mahremiyet konusunun bu kadar tartışılmasının en önemli nedenlerinden birisi, bizim kendi isteğimizle başkalarının bizim bilgilerimize sahip olmasına izin vermemizdir. Ayrıca mahremiyetin tanımı hakkındaki belirsizlik de bu tartışmada etkilidir.²²⁹ Bu belirsizliğin önemli bir nedeni de, özellikle yeni teknolojilerle birlikte bireylerin mahremiyet alanına ait olarak uğradıkları kayıpların farkında olup olmadıkları, buna razı olup olmadıkları ve bu kaybın arzu edilir bir kayıp olup olmadığıyla ilgili soruların mahremiyet kavramının tanımlanmasında başvurulan sorular olmasıdır. Bu sorular, tarafsız bir mahremiyet kavramının oluşmasını güçleştirmektedir.²³⁰ Örneğin bir kişi aylık kazancının ne olduğunun bilinmesini istemeyebilir; diğer bir kişi ise bunu hiç önemsemeyebilir. Özel alana ait bu bilgilerin kişiden kişiye değişmesinin yanında, yükselen güvenlik kaygısı da bu farklılıklara eklenince, kişilerin özel alanları kamunun paylaşımına gönüllü olarak sunulabilmektedir. Bu konuda kaygı yaşanmasına rağmen pratik anlamda hissedilen kaygı, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kendisini göstermemektedir. Bu bölümdeki amacımız, öncelikli olarak mahremiyet kavramını yüceltmek değildir. Sadece mahremiyet alanımızın bizim dışımızdan istila edilmesi ve bu istilanın hem politik hem de ekonomik güç olarak kullanılmasına karşı bu kavramla ilgili olarak tarafsız bir mahremiyet kavramıyla ilgili görüşleri ortaya koymaktır.

Bu bilgiler ışığında, bu bölümde öncelikle mahremiyet sorununun temeline, yani mahremiyetin eskiden bağlı olduğu ve hâlâ bağlı olduğu kamusal ve özel alan arasındaki ayrıma kısaca değinilecektir. Daha sonra mahremiyet konusundaki farklı tanımlara ve mahremiyetin özelliklerine yer verilip, gözetim toplumu olma sürecindeki mahremiyet sorununun profili çizilecektir.

²²⁹ Bkz. (125), STALDER,122.

²³⁰ Ruth GAVISON, "Privacy and the Limits of Law", 334.

5.1. Kamusal ve Özel Alan Arasındaki Ayrım

Son yıllarda özellikle enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte, bireyin mahremiyetine dönük endişelerin arttığı görülmektedir. Bu endişeleri Beceni, bireysel özgürlüklerin yıllar geçtikçe artma eğilimine rağmen, devletlerin, bireylerin ve kurumların teknolojik ve sosyolojik gelişmelerle birlikte artan oranda özel hayata müdahale etme arzularının çatışmasına bağlamaktadır.²³¹ Bu güçlü teknolojilerle birlikte mahremiyet sorunun doğası da değişmiştir. Aslında mahremiyet sorununun temeli, Beceni'nin belirttiği çatışma durumundan da öte, mahremiyetin eskiden ve hâlâ bağlı olduğu değerlerle ilgilidir. Bu sorunsalın temeli, kamusal ve özel alan arasındaki ayrıma dayanmaktadır.

Gürbilek'e göre özel ve kamusal alan arasındaki ayrımın tarihi çok eskilere gitmektedir. Ona göre bu bölünme, esas olarak şehir yaşantısının bir sonucudur. Bu ayrımı şu şekilde açıklar;

“Eski Yunanlılar'da ev hayatıyla şehir hayatını birbirinden ayırmışlar, şehrin ve politikanın alanı olan polis ile evin ve ailenin alanı olan **oikos** arasına bir sınır koymuşlardı. Eski Roma'da da **res publica** ile **res privata** farklı varlık ve iktidar alanlarını tarif ediyordu. Ama bu ayrımların bugün bizlerin yaşadığı modern bölünmenin atası olduğunu düşünmek yanlış olur. Çünkü her ne kadar bölünmenin tarihi şehrin, yani medeniyetin tarihi kadar eskiyse de, bunun aldığı biçimler, yüklendiği anlamlar modern biçim ve anlamlarından farklıydı. Modern insan özel olanı daha doğal, daha özgür bir alan olarak görmeye, kamusal olanı ise zorunluluklar ve görevler alanı olarak tarif etmeye daha yatkın. Oysa Eski Yunanlılar için **oikos**, insanın kendini yeniden üretmesini sağlayan ev hayatının, çalışmanın, ekonominin alanıydı. Ev hayatı doğallık demektir, ama bu bir özgürlükten çok bir zorunluluk anlamına geliyordu. Özgürlüğün alanına geçmek içinse **oikos**'un dışına, polis'in alanına girmek gerekiyordu. Nitekim polis, özgür erkeklerin, **oikos** bu özgürlükten mahrum

²³¹ Yasin BECENİ, “Siber Uzayda Mahremiyet”, **Türkiye Bilişim Şurası Hukuk Çalışma Grubu**, http://www.bilisimsurasi.org.tr/hukuk/docs/siber_uzayda_mahremiyet.pdf

bırakılmış, zorunluluğun alanına kapatılmış köle, kadın ve çocukların bölgesiydi.”²³²

Benhabib, bu iki alan arasındaki ayrımın özellikle cinsiyetçi farklılığına dikkat çekmektedir. Ona göre Batı düşünce geleneğinde ve günümüzde, ev işi, yeniden üretim, çocukların, hastaların ve yaşlıların beslenmesi ve bakımı gibi tipik olarak kadınlara düşen faaliyet alanları özel alanı temsil etmektedir.²³³

Habermas ise kamusal ve özel yaşam ayrımının temelinde, Avrupa’da 13. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan kapitalizmin bulunduğunu düşünür. Habermas, bu dönemde gelişmeye başlayan finans ve ticaret kapitalizminin yeni bir toplumsal düzenin unsurlarını oluşturduğunu ve bu oluşum da uzun mesafeli ticaretin yarattığı mal ve haber dolaşımının önemli rol oynadığını belirtir. Ona göre, uzun mesafeli ticaretle birlikte loncaların sıkı denetimi altında bulunan şehirler, giderek birer harekât üssü ve pazar haline gelmişlerdir. Bu gelişmelerle birlikte kapalı ev ekonomisinden ekonomik bağımlılığın yatay bir şekilde yöreler arasında gerçekleştiği açık ekonomik yapıya geçilmiş; bu süreçte şehirler, mal dolaşımıyla birlikte giderek artan bilgi ve haber dolaşımının da merkezi haline gelmiştir. Ayrıca borsa, basın, posta ve haberleşme etkinlikleri de kurumsallaşmaya başlamıştır.²³⁴

17. yüzyılda ise “kamusal” kavramı, dar anlamıyla devlete ilişkin olan anlamını kazanarak meşru güç kullanımı tekeliyle donatılmış devlet aygıtının kurallarla düzenlenmiş yetkilerine karşılık gelmeye gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, devlet tarafından düzen ya da disiplin altına alınan özel şahıslar, kamu erkinin muhatabı olarak halkı oluşturmaya başlamışlardır. Kamu otoritesine muhatap olan insanların bu şekilde halk haline dönüşmesinde; mal dolaşımıyla birlikte haber

²³² Nurdan GÜRBİLEK; *Vitrinde Yaşamak*, 56.

²³³ Şeyla BENHABİB, *Modernizm, Evrensellik ve Birey: Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar*, Çev. Mehmet Küçük, 152.

²³⁴ Bkz. (5), HABERMAS, 74-80.

dolaşımının giderek artması, hükümetlerin emirlerini ve nizamnamelerin duyurma amacıyla basını kullanması gibi etkenler belirleyici olmuştur. Tüm bu gelişmelerle birlikte “özel alan” oluşmaya başlamış ve “kamusal alan” ayrıca ayırıt edilebilir bir oluşum olarak bu özel alanının karşısına dikilmiştir.²³⁵

Denebilir ki, ailenin, aile ekonomisinin, aile yapısı içindeki alışkanlıkların, örf ve adetlerin yerine girişimcilerin, bireysel ekonominin, kamusal düzenleme ve gözetim mekânizmalarıyla birlikte kamusal kuralların geçtiği süreçte, grup veya cemaat yapısı çözülmüş, birey ve bireysel girişim öne çıkmış, işbölümü, uzmanlaşma ve farklılaşmanın arttığı bir ortamda ve daha geniş bir coğrafi mekân üzerinde sosyal, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilere girişen insanların etkinliklerini ve davranışlarını düzenlemek üzere kamusal nitelik taşıyan gözetim ve denetim mekânizmaları devreye girmiştir. Böylece giderek daha çok kümenin biraraya gelerek ilişki ve etkileşime girdiği kamusal mekânlar ile birlikte, bireye ait “özel alan”, ayrı ve fark edilebilir bir alan olarak belirginleşmiştir. Fakat kamusal ve özel alan arasındaki ayırım, 19. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamıştır. Gürbilek’e göre bunun nedeni, bu yüzyılda sanayileşmeyle birlikte, artık sokakların “tehlikeli” olmasından kaynaklanmaktadır. Kamu hayatı çocuklara kapanmıştır. Yabancılarla kurulan ilişkiler ise artık daha riskli olup bu yetişkinlerin meselesidir. Kamu hayatındaki bu karışıklık sonucunda özel hayat daha içe kapanmaya başlamıştır. Özel alan, duygusal yaşamın merkezi haline gelir ve kişiliğin geliştiği yere dönüşür.²³⁶

Habermas, kamusal alanla özel alan arasındaki ilişkinin bozulmasının nedenini, şehir hayatının gittikçe karmaşıklaşmasına ve bu karmaşıklık içinde insanın kendisini kamusal olarak bir bütün halinde görmeyi idrak edememesine bağlamaktadır. Birey bu yaşam içinde kendi özel alanına çekilmektedir. Bu özel alan gittikçe daha fazla genişletilmektedir; fakat nihayetinde birey, şehir kamusunun yıkıldığını sezecektir. Özel alanın, büyük ölçüde işlevlerinden arındırılmış ve otoritesi zayıflatılmış bir

²³⁵ Bkz. (5), HABERMAS 80-85.

²³⁶ Bkz.(232), GÜRBİLEK, 59-60.

küçük ailenin iç çemberine kısılması -insanın kendi köşesindeki saadeti-, sadece görünüşte mahremiyetin mükemmelleşmesidir; çünkü özel şahıslar, mülk sahibi olarak üstlendikleri bağlayıcı rolden, bağlayıcı olmayan boş zaman alanındaki salt “özel” role çekildikleri ölçüde, kurumsal olarak güvencelemiş bir aile içi alanın şemsiyesi altında bulunmadıkları bu konumlarında, yarı kamusal mercilerin dolaysız etkisine girerler. Ayrıca Habermas’a göre, kamu, özel hayât hikayelerinin umuma bildirildiği alana dönüşmüştür. Artık sıradan insanlar ya da kamusal açıdan önemli kişiler, artık kişiselleştirilerek kamuya açılmaktadır.²³⁷

Habermas gibi Sennett de günümüzde, bir zamanların kamusunun çözüldüğüne ve kamusal insanın ortadan kalktığına değinir. Ona göre özel alan, kamusal alanı yok etmiştir. “Örneğin ister aktör ister politikacı olsun, aktif biçimde duygularını kamusal alanda sergileyen kişilerin özel ve üstün nitelikli kişiler olduğunu düşünmek mantıklı hale gelmiştir.” Aslında bu kişiler, karşısındaki kişilerle ilişki kurmamaktadırlar. Onları denetlemektedirler. Seyirci bir anlamda gücünü yetirmiştir. Keza, insanların duygularını başkalarına irade dışı açığa vurma tehdidi, kamusal alandaki kişiliği yıkmıştır. Sonuç, ötekilerle temastan daha çok kaçınma, suskunluğa sığınma ve hatta duygularını belli etme kaygısıyla hiçbir şey hissetmemektir: Böylece, ifade şartları bir maskenin takdiminden, kişinin dünyada tanıdığı maskesi altındaki kişiliğin, yani yüzünün ortaya çıkmasına doğru kaydıkça, kamu içinde ifade edici olmayı isteyen insanlar, kamusal alanı boşaltmıştır.²³⁸

Sennett, özel alanın aldığı bu şekilde birlikte mahremiyetin despotlaşan halinden bahsetmektedir. Bu despotluğun oluş şeklini ise şu şekilde açıklar:

“Mahrem despotluklarla ilintili olarak ilk akla gelen iki imge vardır. Çocuklar ve ev; banka borçları, eş ile münakaşalar, veteriner, diş hekimine gitmeler, her sabah aynı saatte kalkıp aynı trene yetişmeler, eve dönüşler, günde iki tek

²³⁷ Bkz. (5), HABERMANS, 295-296.

²³⁸ Bkz. (226), SENNETT, 326-327.

martini ile sekiz sigara sınırını aşmamakla ve faturalar için duyulan kaygılarla sınırlı bir yaşam bunların ilkidir. Ev içindeki rutinlerin listesi çok geçmeden mahrem despotluğun bir imgesini üretir; bu klostrofobidir*. Mahrem despotluk, kişinin tüm etkinliklerinin, arkadaşlarının ve düşüncelerinin hükümet denetiminden geçirildiği bir tür politik felaket anlamına da gelir. Bu mahrem baskı, hemen hapse girmesine yol açabilecek görüşlerine ihanet etmesine, çocuklarının okulda boşboğazlık edebileceklerine ve devletin devamlı listesini kabarttığı devlete karşı suçlardan birini farkında olmadan işleyebildiğine ilişkin korkuları kapsar.”²³⁹

Sennett, mahremiyetin despotluğunun, zorlama olmaksızın, karmaşık toplumsal gerçekliği ölçmede tek bir doğruluk standardına inanılması anlamına geldiğini belirterek sözlerini şöyle sürdürür:

“Mahremiyet, bir görüş alanı ve insan ilişkilerinde bir beklentidir. İnsani deneyimin yerelleştirilmesidir; öyle ki dolaysız şartlarına yakın olan en yüce olanıdır. Bu yerelleşme ne denli hüküm sürerse, insanlarda içtenliğin ve karşılıklı açıklığın karşısına çıkan görenek, tavır, jest engellerini yıkmak için o kadar çok çalışır, birbirine o denli baskı yaparlar. Beklentileri, ilişkilerin yakınlaştıkça sıcaklaşmasıdır; insanların mahrem bağlarının önüne çıkan engellerden kurtulma çabalarıyla bulmak istedikleri yoğun bir sosyalliktir. Ne var ki, bu beklenti eylem tarafından yenilgiye uğratılmaktadır. İnsanlar birbirlerine yakınlaştıkça sosyalliklerini yitiriyorlar, ilişkilerinde daha sancılı ve kardeş katline daha eğilimli oluyorlar.”²⁴⁰

Kamusal ve özel alan arasındaki ayırmda gelinen nokta, Bauman’ın da belirttiği gibi kamusal alanın özel alan tarafından sömürgeleştirilmesidir. Birey için artık kamusal alan dev bir ekrandan başka bir şey değildir. Kamusal alan artık özel sınırların ve kamusal itirafların yapıldığı alana dönüşmüştür. Dolayısıyla kamusal alan ve kamusal sorunların içi giderek boşalmaktadır. Artık kamusal mekân, kamusal sorunlar için bir toplanma ve diyalog mekânı olarak daha önce oynadığı rolü yerine getirmeyi başaramamaktadır.²⁴¹ Sennett ve Bauman gibi Arentd de kamusal alanın

* Klostrofobi: Kapalı yerde kalma korkusu

²³⁹ Bkz, (226), SENNETT, 418.

²⁴⁰ Bkz, (226), SENNETT, 419-420.

²⁴¹ Zygmunt BAUMAN, **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, 135-136.

artık neredeyse ortadan kalktığını belirtir. Böylece bireylerin birbirlerine duydukları ve görebildikleri aşamanın geride kalmasıyla, kendilerine güvenlik duygusu yaşatan “ortak dünya”nın da sonu gelmiştir²⁴²

Bu bağlamda tümüyle özel ve kişisel bir yaşam sürdürmek, gerçek bir insani yaşam için temel önemdeki şeylerden yoksun kalmak anlamına gelmektedir. Arendt’in belirttiği gibi, günümüzde başkalarıyla kurulan nesnel ilişkiler ve onların dolayımıyla sağlanan gerçeklikten yoksunluk, en uç ve en gayri insani düzeye ulaşarak kitlesel yalnızlık görüngüsüne dönüşmektedir.²⁴³ Artık enformasyon teknolojilerinin ağırlığıyla kuşanan dünyada her şeyin görünürlüğü sağlandığı için neyin kamusal, neyin özel alana ait olduğuyla ilgili ayrımlar geçerliliğini yitirmiş ve bu alanlarda bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle bu teknolojilerin gelişimiyle birlikte mahremiyet yoksunluğunun kavramsal çerçevesinin çizilmesi daha da zor hale gelmiştir. Bu çerçevenin oluşabilmesi için öncelikle mahremiyetin ayrıntılı olarak tanımlanması ve özellikleri ile ilgili görüşlerin açıklanması gerekmektedir.

5.2. Mahremiyetin Tanımı ve İşlevleri

Kişisel mahremiyet ya da özel yaşam olgusunun özellikle, günümüzde, insanların toplumsal yaşantısının önemli bir parçası olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte mahremiyet, tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi açısından daima oldukça güç bir kavramdır. Çünkü bu kavram, kişilere ve toplumlara göre değişebilmektedir. Bu da mahremiyet kavramına birçok farklı anlamlar katmıştır. Bu farklı anlamlar mahremiyetin tanımlanmasını ve sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle de enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin ve bu araçların kullanma oranının hızla artması, mahremiyet ya da özel yaşam olgusunun fonksiyonlarının gözardı edilmesini sağlamaktadır.

²⁴² Hannah ARENDT, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, 36.

²⁴³ A.g.k.,104.

Westin'in ünlü eseri **Privacy and Freedom**'da mahremiyeti, bireylerin, grupların veya kurumların, kendilerine dair bilgileri ne zaman, nasıl ve ne ölçüde diğerlerine aktarabileceğini kendilerinin belirleme hakkı olarak tanımlamıştır.²⁴⁴ Ayrıca mahremiyet, ona göre birçok kişisel ve manevi değerlerin toplamı ve gerektiğinde toplumsal baskılardan kurtulmayı çabalayan bir özgürlük biçimidir. Bu özgürlük bütün dünyaya karşı kişisel bir duvar örür ve kişiliği korur. Özgür kişi, bazı düşünce ve yargılarını kendisi için saklayan, her şeyi sevenleriyle ve güvendikleriyle bile paylaşmak zorunda olmadığını hisseden, özel hayatı olan bireydir.²⁴⁵

Westin bireylerin hayatlarında her zaman gizliliklerini korumak için sosyal hayatlarında çeşitli yöntemleri devreye soktuklarından bahseder. Kalabalık topluluklarda gruplar tanımadıkları insanlara mesafe koyarlar.²⁴⁶ Westin, Bates'ten aktararak bunu şu şekilde ifade eder: "Mimiklerimizle, yüz ifademizle, vücut dilimizle ya da konuyu değiştirme çabalarımızla özel hayatımıza çekilmek istediğimizi belli ederiz". Sokakta, metroda giderken insanları görmemeyi ve onların görmezlikten gelmelerini kabullenmeyi öğreniriz; hizmetçinin ya da çocukların odada "bulunmadıklarına" inanırız. Çeşitli mekânlarda üyesi olduğumuz gruba ait olmayan kişilere mesafe koyarız. Ayrıca gerektiğinde kolayca kendi dünyamıza dalarız ve kendi iç muhasebemizi yapar, hayallerimizi düşünürüz²⁴⁷.

Warren ve Brandies ise mahremiyeti, şahsın yalnız bırakılma, kendi düşünce ve duygularının gizliliğini koruyabilmesi şeklinde tanımlamışlardır.²⁴⁸ Coleman'a göre Warren ve Brandies, bunu insanın kendi projelerinin peşinde koşabilmesinin önemli bir parçası olarak görmüştür ve onlar mahremiyet tanımını, daha geniş bir kavram olan özgürlük hakkının tanımından elde etmişlerdir.²⁴⁹ Warren ve Brandies ile

²⁴⁴ Alan F. WESTIN, **Privacy and Freedom**, 7.

²⁴⁵ A.g.k., 34.

²⁴⁶ A.g.k., 39.

²⁴⁷ Aktaran A.g.k., 39.

²⁴⁸ S. WARREN, & L. BRANDEIS. The right to privacy, **Harvard Law Review**, 4(5), 1890, 193-220. Aktaran: Bkz. (221), COLEMAN, 281.

²⁴⁹ Bkz. (221), COLEMAN, 281.

Westin'in tanımlarındaki ortak nokta, kişilerin gizlilik haklarını koruyabilmesi ve fiziksel olarak erişilmek istemedikleri zaman bunun gerçekleştirebilmelidir.

Warren ve Brandies'in bu tanımına getirilen eleştirilerin başında, bu tanımın kesin bir anlamdan daha fazla manalarda kullanılabilme tehlikesine yöneliktir. Gavison'nun belirttiği gibi bu tanımlama, bir yanda birinin yapabileceği hemen hemen her makul şikayeti kapsarken bir yandan da bir ayrım görüntüsü vermektedir: "İnsanları kendi başlarına bırakmama" ile ilgili çok fazla örnek kolay kolay mahremiyete saldırı olarak tanımlanamamaktadır. İnsanların vergilerini ödemelerini ya da askere gitmelerini gerekli kılmak, ya da onları cinayetten dolayı suçlamak, bu örneklerden yalnızca birkaçıdır.²⁵⁰

Parent için ise mahremiyet, birisinin bir başkası hakkında dökümante edilmemiş kişisel bilgiye ulaşma hakkının olmamasıdır. Parent burada kişisel bilgiyi şu şekilde tanımlar: Bir kişi hakkında belirli bir toplumda, belirli bir zamanda bireylerin çoğunun bilmesinin istenmediği gerçeklerden oluşur.²⁵¹ Miller ve Veckert bu tanımla ilgili olarak şu sorunun altını çizmişlerdir: Kişisel bilgi ve dolayısıyla mahremiyet, tamamen belli bir toplumdaki insanların belli bir zamanda kendileri hakkında neleri açıklamayı tercih ettikleriyle ilişkilidir. Bu doğrultuda, eğer bir toplumda herkes kendisiyle ilgili bilgileri herkese açmayı seçerse, bu tanıma göre hâlâ mahremiyete sahiptirler.²⁵²

Mahremiyetin bir diğer tanımı da McCloskey tarafından öne sürülmüştür. Ona göre mahremiyet, bir şahsın kişisel bilgilerine ulaşma hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu, bir kişinin kendine ait bilgileri geniş kitlelere serbestçe ulaştırma hakkının olmasıdır. Bu durumda kişi mahremiyetini kaybediyor ama McCloskey'in tanımına göre bu kişiler bilgilerini tamamen gönüllü bir biçimde açıkladıkları için burada kişisel bilgilerin

²⁵⁰ Bkz. (230), GAVISON, 339.

²⁵¹ P. PARENT, "Privacy": 1992, in E.E. Cohen(ed), *Philosophical Issues in Journalism* (Oxford University Press, New York), pp.90-99. Aktaran: Bkz. (193) MİLLER-VECKERT, 256.

²⁵² Bkz. (193) MİLLER-VECKERT, 256.

kontrolünde bir kayıp söz konusu değildir.²⁵³ Hyman Gross da Mc Closkey ile aynı görüşü paylaşmaktadır. O da mahremiyeti, “bireyin kendi kişisel tanışıklığı üzerindeki kontrolü” olarak tanımlar. Bu tanımdan çıkarılabilecek bir anlama göre, iradeyle ve bilerek yapılan bir açıklama, mahremiyet kaybını içermez, çünkü bu kontrol kaybı değil, bir kontrol uygulamasıdır.²⁵⁴

Bu ve buna benzer mahremiyet tanımları aslında şu anda özellikle elektronik gözetim araçlarıyla toplanan verilerle bu verilerin toplanması ile mahremiyetin kaybı arasındaki ilişki de tartışma yaratan konuların başında gelmektedir. Kişilerin kendileri hakkındaki bilgileri gönüllü ama kontrollerinin kendi dışında olduğunu bilerek vermeleri, bu tanımlar ışığında mahremiyetin ihlali sayılmamaktadır. Çünkü bu tanımlardan çıkarılabilecek bir anlama göre, iradeyle ve bilerek yapılan bir açıklama, mahremiyet kaybını içermez, çünkü bu kontrol kaybı değil, bir kontrol uygulamasıdır. Bununla birlikte, bu iradeli açıklama bir kontrol kaybıdır, çünkü bunu açıklayan kişi, başkalarının bilgiyi daha fazla yaymasını önleme gücünü kaybetmektedir. Yani bir kişi kendisiyle ilgili bilgiyi açıklayıp açıklamama konusunda kontrole sahip olabilirken, başkaları ona ait bilgiyi başka yollardan alabilir ve o kişiyi erişilebilir hale getirebilir.

Mahremiyeti ifade etmenin diğer bir yolu ise kamusal ve özel alanları referans almaktır. Kişisel alan insanın aile ve yakın ilişkilerini, kamusal alan ise insanın toplum içindeki aktivitelerini kapsıyor. Mesela, iş dünyasında bu tanımlar özel ve kamu sektörü kuruluşlarını tartışırken kullanılıyor. Bu tanım çerçevesinde, kişisel gizlilik hakkı, bireyin hayatına devletin yasal olmayan bir şekilde karışmamasıdır. Mahremiyetin bu şekilde tanımlanması, önemli noktalara dokunmakla beraber

²⁵³ H. McCLOSKEY (1980), **Privacy and the Right to Privacy Philosophy**, 55, 17-38. Aktaran: Bkz. (221), COLEMAN, 281.

²⁵⁴ Hyman GROSS, **Privacy and Autonomy**, 1971. Aktaran: Bkz. (230), GAVİSON, 334-335.

kavramın genel tanımı olmasında uzaktır; çünkü mahremiyet sadece devlet ve devlet kurumları tarafından istila edilmemektedir²⁵⁵

Mahremiyetin ne olduğuyula ilgili olarak yapılan bu tanımlamalarda mahremiyetin farklı yanlarının altı çizilmektedir. Mahremiyet tanımlarında ya insanın kendi hedef ve projelerinin takip edilmesi için kişisel gizliliğin önemli olduğu, ya da mahremiyeti, şahsın özel bilgilerinin korunması ve bu bilgilerin yayılmasının kontrolü olarak görenler, bu bilgilerin açıklanması durumunda o şahsa gelebilecek zararlardan korunabilmesi için önemli olduğu olduğunu savunmuştur. Mesela, bir insanın cinsel tercihleri, yaşadığı toplum içinde kabul edilmez durumdaysa, şahsın cinsel tercihlerinin açıklanması, o şahsın zarar görmesine neden olabilir. Kişisel gizliliği insan hayatının toplumsal ve kişisel yaşamın ayrımı olarak görenler, insanın özel hayatına devletin müdahale etmemesi gerektiğini, aksi takdirde o insanın toplumsal vazifelerini yerine getirebilmesinde etkileneceğini savunuyor. Buna örnek olarak seçimlerin gizli yapılması verilebilir. Eğer seçimlerde şahsın oy tercihleri devlet tarafından bilinirse, bu o insanın seçici olarak toplumsal vazifesini icra etmesini engelleyebilir. Coleman'a göre bu tanımlar ışığında kişisel gizliliği tanımlamak kolay olmasa da, kişisel gizlilik haklarının genel hatlarını bu tanımlarla çizmek mümkündür.²⁵⁶

Özetle mahremiyet, Tapscott'un da belirttiği gibi yalnız bırakılma hakkını, fiziksel olarak erişilmeme hakkını, kişisel hayatımızı ve kişisel bilgilerimizi kapsamaktadır. Gizlilik ise daha dar bir kavramdır. Kişisel bilgilerimizin ihlali mahremiyeti zedeler. Ancak mahremiyete, gizlilik olmadan da ulaşılabilir. Öncelikle kişisel bilgileri başkalarıyla paylaşmamayı seçebilirsiniz; yani başkalarının bu bilgileri gizli

²⁵⁵ Bkz. (221), COLEMAN, 281.

²⁵⁶ Bkz. (221), COLEMAN, 282.

tutacağına güvenme hakkına sahiptir. Güvenlik, gizliliğin ve dolayısıyla mahremiyetin korunmasının içerir.²⁵⁷

Acaba kişisel gizlilik hakları insan hayatının hangi durum ve taraflarını korumalıdır? Tapsott'un da belirttiği gibi kişisel gizlilik en azından yalnız başına bırakılma ve diğerlerini hariç tutma hakkını ve haksız bir şekilde diğerleri tarafından denetlenmemeyi içermelidir. Kişisel gizlilik hakkı aynı zamanda, şahsın kendi özel bilgilerini belli bir ölçüde özel tutabilmesini de içermelidir. Kişisel gizlilik hakları insanın özel hayatına devletin haksız müdahale etmesinden korunma haklarını da içermelidir.²⁵⁸

Kişisel gizlilik haklarının neyin kapsadığıyla ilgili olarak, Veckert ve Miller yedi maddelik bir sıralama yapmışlardır. Bu maddeler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Öncelikle mahremiyet hakkının doğası ya da sınırlarının, günün iktidar kaynakları tarafından, finansal ya da bürokratik biçimde de olsa belirlenmesi reddedilmelidir.
- Mahremiyet, kişinin diğer kişilerle ilişkilerine ve diğer kişilerin onun hakkında sahip oldukları bilgilere ya da onun hakkında mevcut gözlemlerine/algılarına göre arzu edilen bir durum, güç ya da ahlaki haktır. Sorgulanan “engelleme”, algısal ya da idraki engellemedir.
- Üçüncü olarak, kişisel olarak değerlendirilen olayların sınırı, insanın iç dünyası olarak adlandırılabilir alanın çoğunu kapsar. Bir insanın başka bir kişinin bütün düşüncelerini, inançlarını, duygularını, fiziksel duyularını ve durumunu bilmesi kabul edilemez. Bununla birlikte doğal olarak bir insanın bir başkasının iç dünyasıyla ilgili bilgi sahibi olmasının uygun olduğu durumlar bulunmaktadır. Bir doktor, başarılı bir tedavi yürütmeye yetecek

²⁵⁷ Don TAPSCOTT, **Dijital Ekonomi: Ağ Üzerindeki Akıl Çağında Umud ve Tehlike**, Çev. Ece Koç, Ed. Ahmet Buğdaycı, 254.

²⁵⁸ Bkz. (221), COLEMAN, 282.

kadar ya da hastanın iyileştirilmek istediği kadarını bilmeye ihtiyacı vardır. Ancak bu bilgiler doktora ya da diğer görevli kişiye açık olmakla birlikte, diğer kişilere hâlâ kapalıdır ve görevlinin bu bilgileri, tedavide yardımcı gereken bir başkası dışında biriyle paylaşması bir gizlilik ihlali oluşturacaktır.

- Dördüncü olarak, kişinin yakın kişisel ilişkileri özel olarak değerlendirilir. Bu yüzden bir kişi sevgilisinin ona karşı duygularını bilme hakkına sahipken diğerleri böyle bir hakka sahip değildir. Gerçekten de tipik olarak böyle bir bilginin dışarıya karşı açılmaması için beklentiler olacaktır.
- Beşinci olarak, sahibi olunan eşyalar, kazanılan paraya ait bazı hususlar, en azından çoğu Batı toplumunda sadece onlara sahip olunmasından dolayı özel olarak değerlendirilir. Görünüşe bakılırsa mülkiyet sahibi olma, sahip olunan şeyle ilgili bilgileri açığa vurmama hakkını vermektedir.
- Altıncı olarak, kişinin umumi görevleri ve eylemlerine ait hususlar, oy kararları da dahil olmak üzere özel kabul edilir. Başkaları kişilerin kime oy verdiğini bilirse belli bir adayı özgürce destekleme hakları engellenebilir. Eğer işyerinde çalışanların işe ait bilgilerine başkaları izinsiz erişirse bu kişiler çalışan karşısında haksız bir avantaja sahip olacaklardır. Eğer bir işveren çalışan kişinin cinsel tercihlerini bilirse çalışana karşı ayrımcılık yapabilir.
- Yedinci ve daha genel olarak, kişinin kendi projelerinin, bu projeler ne olursa olsun, peşinde gidebilmesi için belli ölçüde mahremiyet gereklidir. Öncelikle, planlama için düşünmek gerekir ve düşünme mahremiyet gerektirir. Bunun dışında bir başkasının planları hakkındaki bilgiler o planların engellenmesini sağlayabilir. Otonomi belli ölçüde mahremiyet gerektirir.²⁵⁹

Kişisel gizlilik haklarının bu tür ihlalleri engelleme derecesi, ayrı bir tartışma konusudur. Mesela, şahsın kişisel bilgilerinin gizliliğinin korunması uzun süre tartışılmıştır. Bazıları insanın nerdeyse tüm bilgilerinin kamuya ait olduğunu ve böylece serbest bir şekilde yayınlanabileceğini savunmaktadır. Diğerleri, kişi

²⁵⁹ Bkz. (193), MİLLER-WECKERT, 256-257.

hakkında halka açık şekilde toplanmış bilgiler de dahil her türlü bilginin belli bir gizlilik derecesine sahip olduğunu savunmuştur. Bu, “toplum içinde kişisel gizlilik” tartışmasına yol açmıştır. Toplum içindeki kişisel gizlilikle ilgili olarak Nissenbaum’un görüşleri önemlidir. O, geleneksel kişisel gizlilik teorilerinin toplum içinde kişisel gizlilik konusunu kapsamadığını ve bu konunun bilgisayar teknolojilerinin geliştiği zamana kadar gerçekçi bir şekilde var olmadığını savunmaktadır. Bu sorun sadece çok büyük miktarda bilginin/enformasyonun biriktirilip, hızlı ve efektif bir şekilde paylaşıldığı ve incelenildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Nissenbaum’a göre insanların toplum içinde kişisel gizlilik konusunda hassas olmalarının nedeni bilginin/enformasyonun “bağlamsal bütünlüğüdür.”²⁶⁰ Bağlamsal bütünlüğün bozulma durumu ise ona göre şu şekilde gerçekleşir:

“İnsanların katılmış olduğu sayısız işlemler, durumlar ve ilişkilerde, tam veya dolaylı, belli normlar var; kendileri için ne miktarda ve hangi tür bilgilerin uygun olduğunu kontrol etmek. Bu normlara saygı duyulduğu tüm durumlarda bağlamsal bütünlük korunmaktadır; çığnendiği durumlarda ise bağlamsal bütünlük de çığnenmiştir.”²⁶¹

Bizim diğer insanlarla ilişkilerimizi yöneten normlar, bizim onlarla olan ilişkimizin türüne ve bulunduğumuz duruma göre değişiyor. İnsan kendi muhasebecisine rahat bir şekilde finansal anlaşmalarının detaylarını anlatabilir, ama aynı şeyi kendi cinsel tercihleri için yapamaz. Aynı kişi doktora gittiği zaman kendi cinsel sorunlarını anlatabilir ama mesela politik görüşleri hakkında konuşmaz. Bu kişi kendi yerel politikacı adayına kendi politik görüşlerini sunabilir ama mesela dini inanç ve görüşlerini paylaşmaz. Bazen normlar genel duruma göre de değişebilir; aynı kişi normalde kendi çalışanlarıyla dini inançlarını konuşmaz; ama bir dini bayramı

²⁶⁰ H. NISSENBAUM (1997), “Toward an approach to privacy in public: The Challenges of Information Technology”, **Ethics and Behavior**, 7, 207-219, H. NISSENBAUM, (1998), “Protecting Privacy in an Information Age: The Problem of Privacy in Public”, **Law and Philosophy**, 17, 559-596. Aktaran: Bkz. (221), COLEMAN, 282-283.

²⁶¹ H. NISSENBAUM (1998), “Protecting Privacy in an Information Age: The Problem of Privacy in Public”, **Law and Philosophy**, 17, 581. Aktaran: Bkz. (221), COLEMAN, 283.

kutlayıp kutlamayacağı sorulduğunda yanıt verebilir. Verilen bu örneklerde kişiler gönüllü bir şekilde kendi finansal anlaşmaları, cinsel davranışları, politik görüşleri ve dini inançları hakkında büyük miktarda bilgiyi değişik insanlarla paylaşıyor ama hiç de bu yüzden kişisel gizlilik kaybına uğramıyor. Nissenbaum'a göre bu durumda bağlamsal bütünlük korunmuştur. Ama bu kişilerden herhangi birisi, elde ettikleri bilgiyi üçüncü şahısla paylaşırsa, o kişi kişisel gizlilik kaybına uğrar. Nissenbaum'a göre bu durumda bağlamsal bütünlük çiğnenmiştir. Toplum içinde kişisel gizlilik sorunlarının çoğu bağlamsal bütünlüğün bozulması sonucunda, yani belli bir durumda, gönüllü bir şekilde verilmiş kişisel bilgiler, başka bir durumda ve başka bir bağlamda, başka amaçlarla kullanıldığı durumlarda ortaya çıkıyor. Bu sorun, çok da hassas olmayan konular hakkında bilgilerin açıklandığı durumlarda da meydana geliyor. Nissenbaum, bağlamsal bütünlüğün çiğnenmesini şu şekilde örneklendirir: Sokakta tanımadığın bir insan tarafından isminin sorulması, bir mağazada alışveriş yaptıktan sonra kasiyerin isim ve adres bilgilerini sorması, herhangi bir online servis için kayıt yaparken insanın günlük alışkanlıkları hakkında sorular sorulması.²⁶² Coleman'a göre eğer Nissenbaum, kişisel gizliliğin kamu içinde gerektiğini söylemekte haklıysa, o zaman insanın kişisel bilgilerinin açıklanmasını önlemek veya sınırlandırmasının parçası olarak bağlamsal bütünlük de korunmalıdır. Kişisel gizlilik hakkı aynı zamanda insanın yalnız başına kalma hakkını ve devletin özel hayata haksız şekilde karışmasına karşı savunma haklarını da korumalıdır.²⁶³

Judith Wagner DeCew mahremiyetin önemini, hem özel hem de kamu hayatının ortaya konabileceği alanın korunmasında temellendirir. Ona göre, "mahremiyet bizleri pek çok yönde koruyan bir kalkan gibidir, ve mahremiyetin önemi onun bizlere sağladığı özgürlük ve bağımsızlıkta yatar." Mahremiyetin bu tanımının üç yönü vardır. Bunlar bilgi gizliliği, erişilebilirlik ve ifade özgürlüğüdür. Bilgi gizliliği, bireylere onlar hakkındaki bilginin nasıl erişilebilir hale geldiği konusunda bilgi

²⁶² H. NISSENBAUM(1997), "Toward an Approach to Privacy in Public: The Challenges of Information Technology", **Ethics and Behavior**, 7,207-219, H. NISSENBAUM (1998), "Protecting Privacy in an Information Age: The Problem of Privacy in Public", **Law and Philosophy**, 17, 559-596. Aktaran: Bkz. (221), COLEMAN, 283.

²⁶³ Bkz. (221), COLEMAN, 284.

sağlar. Erişebilirlik, gizliliği bireylerin hayatlarını tecavüze karşı korur. Bu, fiziksel müdahaleyi kasteder. İfade gizliliği de, bireyin kendini ifade etme alanını korur. Erişebilirlik ve ifade gizliliği bireyi, kendi hakkındaki bilginin verilmesinin çok da gerekli olmadığı yerlerde korur. Mahremiyet, kişilerin yaşamlarını gereksiz müdahalelerden koruyarak, kişisel konuşmaları ve faaliyetleri gözlemlerden kaçırarak korur.²⁶⁴

Mahremiyet ve gizlilikle ilgili olarak belirtilen bu görüşler, aslında mahremiyetin niçin bu kadar önemli olduğunu da belirtmektedir. Öncelikle Gavison'un da belirttiği gibi, mahremiyetin tümünden kaybı, bir bireye tam ve doğrudan erişim, bireyle ilgili tam ve doğrudan bilgi ve bireyi sürekli gözetlemektir. Böyle bir durumda, hiçbir özel düşünce, hiçbir özel alan, hiçbir özel bölüm kalmayacaktır. Bireyin yaptığı ve düşündüğü her şey doğrudan doğruya başkaları tarafından bilinir hale gelecektir.²⁶⁵

Yine de mahremiyetin tümünden kaybı konusunda bunun rahatlatıcı ve iyi bir şey olduğu şeklinde düşünceler de bulunmaktadır. Bir insan, düşmanlarını teşhis edebilir, başka insanlardan kaynaklanan tehlikeleri önceden sezebilir ve dolandırılmadığından ya da aldatılmadığından emin olabilir. Suç işleme son bulacaktır. Çünkü bunun tespiti mutlak, engellenmesi muhtemel ve cezalandırılması şüphesiz olacaktır. Dünya daha güvenli bir yer haline gelecek ve bunun bir sonucu olarak da bugün insani tehlike ve tahrifatlardan korunmaya çalışmak için harcanan zaman ve kaynaklar başka şeylere yönlendirilebilecektir. Bununla birlikte, bu rahatlık esasen yanıltıcıdır. Bazı insan faaliyetleri yalnızca biraz mahremiyet olduğunda anlamlı olmaktadır. Komplo ve entrikalar ortadan kalkabilir, ancak özel günlüklerimiz, içten itiraflarımız ve sürprizlerimiz onlarla var olur. Biz muhtemelen hayallerimizi ve fantezilerimizi, başkaları onlara erişebildiği andan itibaren bastırmak için çok uğraşırız. Yayınlanmasını istemeyeceğimiz her şeyi aklımızdan silmeye çalışırız ve bizi

²⁶⁴ Judith Wagner DECEW, **In Pursuit of Privacy: Law, Ethics, and the Rise of Technology**, Cornell University Pres, Ithaca, NY, 1997, 74. Aktaran: Jason W. PATTON, "Protecting privacy in public? Surveillance Technologies and the Value of Public Places", 182.

²⁶⁵ Bkz. (230), GAVISON, 341.

korkutması, alay konusu yapması ve bize zarar vermesi muhtemel olan hiçbir şeyi yapmamaya çalışırdık. Bütün bu denemelerde başarılı olmuş insanda korkunç derecede bir durgunluk vardır. Tümünden mahremiyet kaybı, yalnızca buna ulaşamayacağımız için değil, bedeli çok ağır olacak gibi görüldüğü için de tercih edilmeyecektir. Ayrıca genel olarak baktığımızda, insanların gelişebilecekleri, ruhsal sağlık ve özerkliklerini koruyabilecekleri, ilişkiler kurup onları koruyabilecekleri ve anlamlı hayatlar sürebilecekleri bir toplum hayal ederiz. Kişinin bunları yapabilmesi için bir şekilde mahremiyete ihtiyacı vardır ve bu nedenle de mahremiyet daha çoğulcu ve hoşgörülü toplumların varlığının bir işaretidir ya da buna katkıda bulunur. Mahremiyet aynı zamanda demokratik yönetimlerin de bir esasıdır. Çünkü bu yönetimler, demokrasinin temel gereksinimi olan, vatandaşın ahlaksal özerkliğini teşvik eder ve artırır. Bireylerin fikir oluşturarak ve tercihlerini ifade ederek politik kararlara dahil olması gerektiği çoğunluk egemenliğinin meşrutiyetinin ve oy kullanma hakkının bir parçasıdır. Bu nedenle mahremiyet, özerklik için olduğu kadar demokrasi için de önemlidir²⁶⁶.

Bu tanımlar ışığında mahremiyet ihlalleri; bilgi toplama, depolama ve bilgiyi bilgisayara aktarma; bireyler hakkındaki bilginin yayılması; bireyleri dikizleme, takip etme, izleme ve onları fotoğraflarını çekme; “hususî” yerlere girmek ya da zorla girmek; başkalarının konuşmalarını gizlice dinleme, telefon konuşmalarını gizlice dinleme, mektuplarını okuma; bireylerin izin vermedikleri testlerden geçirilmesi ve bilginin zorla ifşa edilmesi gibi “tipik” saldırıları kapsamaktadır. Bu ihlaller yeni gözetim mekânizmaları sayesinde hem kamusal hem de özel alan içinde sık sık yapılmaktadır. Bu ihlaller, artık o kadar sıradanlaşmıştır ki bu bağlamda mahremiyet sorununun karakterinde de değişiklikler meydana gelmiştir.

²⁶⁶ Bkz. (230), GAVİSON, 347-348.

5.3. Gözetim Teknolojileri ve Mahremiyet Sorunu

1960’larda bilgisayar teknolojilerinin ilk kez geniş alanlarda kullanılmaya başlanması ve ilerleyen yıllarda bazı bireylerin kişisel bilgilerinin, kamusal ya da özel kurumlar tarafından son teknolojiler kullanılarak elde edilmesi, işlenmesi ve yaygınlaştırılmasıyla birlikte bilgisayarların kullanılması hakkında kaygıları epeyce değişmiştir. Bugün bu kaygının sınırı, kamera ve cep telefonundan, genetik teknolojileriyle yapılabilen eşleştirme tekniklerine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Artık bu teknolojilerle birlikte büyük miktarda kişisel bilginin zaptı ve işletilmesi, bugüne kadarkinden daha geniş kapsamlı bir “gözetim” kavramının benimsenmesine neden olmuştur.

1960-70’li yıllardaki ilerleyen endüstriyel koşullardan kaynaklanan “mahremiyet sorununun” profilini Bennett aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

- Öncelikle sorun, büyük olasılıkla devletin gözetim araçlarını kullanmasından kaynaklanmaktaydı. 1960’larda ve 1970’lerde devletler, her şeyi bilen “Büyük Birader” korkusu uyandıran, büyük ölçekli bilgi entegrasyon projeleri geliştirmeyi amaçlıyorlardı..
- İkinci olarak gözetim, genelde devlet sınırları içinde yapılır ve bu esnada birtakım kişisel bilgilerin akışı gözlenebilirdi.
- Üçüncü olarak, bireyin kendi hakkında ne zaman, kim tarafından ve hangi amaçla bilgi toplandığından haberi olduğu için, gözetim eylemleri özne için daha gözle görülür şekildedeydi.
- Son olarak, gözetim sistemleri göze batıyordu ve kısıtlıydı; “veri bankası” kavramı kişisel bilgi sistemlerinin kesin sınırları olduğunu gösteren teknolojik ve siyasi gerçeği ifade ediyordu.²⁶⁷

²⁶⁷ Bkz. (201), BENNETT, 198.

Bu yüzden, 1970'lerde gözetim, "Büyük Birader" ve "Orwell" tarzı bir gözetim potansiyeli taşıyordu. Bu dönemdeki kaygılar, genelde nüfus sayımı işlemleri gibi geleneksel gözetim yöntemleri üzerineydi. O zaman da bugün de, sayım formlarını doldurduklarında, vatandaşlar bir hükümet yetkilisiyle doğrudan ve gözle görülür bir ilişki içine girmektedirler. 20 yıl sonra, mahremiyet meselesinin belli şekillerde değiştiği aşikârdır. 1990'lar civarında, bu sorunun profili değişik özellikler edinmiştir. Öncelikle gözetim, devlet kanalıyla olabileceği gibi özel sektör kaynaklı da olabilmektedir. İkinci olarak gözetim, sadece ulusal değil uluslararası bir özellik edinmiştir. Üçüncü olarak gözetim, gittikçe daha görünmez bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. "Büyük Birader" benzetmesi artık bireylerin günlük masum aktivitelerine girmiştir.²⁶⁸ Artık gözetim, "ağabeycilik"ten farklı olarak kayıtlarının tutulmaya başlandığı faaliyetlerimizden kaynaklanmaktadır. Örneğin, kredi kartı işlemleri ve cep telefonlarında kimin ne zaman ve nerede arandığının ayrıntılı bilgisinin verilmesi gibi. Böyle durumlar, her geçen gün yaşamımızın giderek daha fazla başkalarının bakışları altında olduğunu göstermektedir. Günlük faaliyetler zamana ve mekâna daha çok dağılırken, dijital kayıt tutma olanağı, bu çeşitli kayıtların toplanıp incelenmesini kolaylaştırmaktadır²⁶⁹

Böylece 1990'lara gelindiğinde, gözetim, kişinin modern toplumun kamusal ve özel kuruluşlarıyla arasındaki rutin bir ilişkisi haline gelmiştir²⁷⁰. Reiman, özellikle bu rutin ilişki içersindeki "dış özgürlük kaybından" bahseder. Bu özgürlük kaybı özel yaşam eksikliğini oluşturur ve "kişileri savunmasız hale getirerek davranışlarını diğerleri tarafından izlenebilecek hale getirir".²⁷¹ Bu izlenme durumuyla birlikte, artık bir yerdeki olay sayısız şekilde başka bir yere ve zamana ulaşabilir hale gelmektedir. Gözetim bir yerde belirsizliği getirir; çünkü orada yaşayan insanlar davranışlarının kimlere erişebilir hale geldiği ve davranışlarının hangi koşullarda değerlendirilebileceği konusunda bir fikre sahip olamamaktadırlar. Mevcut olanlarla

²⁶⁸ Bkz. (201) BENNETT, 198.

²⁶⁹ Bkz. (264), PATTON, 182.

²⁷⁰ Bkz. (201), BENNETT, 198.

²⁷¹ Jeffrey H. Reiman, "Driving to the Panopticon: A Philosophical Exploration of the Risks to Privacy Posed by the Highway Technology of the Future", **Computer and High Technology Law Journal**, 11:1995, 35,42 Aktaran: Bkz. (264), PATTON, 182.

etkileşimleri yanında insanlar bilinmeyen başka insanlar için de oynar. Kişinin mevcut koşulları anlayıp – kimin nasıl olduğunu ve ne yaptığını - kendi hareketlerini bu koşullara katılabilecek şekilde yönlendirmesi, giderek azalan bir durumdur.²⁷²

Böylece Reiman'ın vurguladığı dış özgürlük kaybı meydana gelecektir. Ona göre gizlilik; sadece kilitli kapılar ve kapalı perdelerden değil, ancak bizim alenen görülebilen davranışlarımızın zamana ve mekâna dağılımından da ileri gelir. Gözetim, mekânları uzaktan gözetleyerek ve mümkün merteye olayların kayıtlarını tutarak, bu yer ve zaman dağılımını azaltır. Bu gözetim; Reiman'ın “özgürlüğün sessiz kaybı”²⁷³ olarak adlandırdığı şeye neden olmaktadır. Birinin olağan davranışları, bir kayıt oluşturacak olmaları bakımından daha karmaşık olaylar haline gelir. Örneğin, gözetim altında bulunan kamusal bir alanda biriyle buluşmak, ek olarak bu buluşmanın kaydını yaratmak anlamına geliyor. Bu durumda Reiman'ın “özgürlüğün sessiz kaybı”, Patton'a göre kayıt bırakmadan bir yere gidememektir. Gözetimin yaygınlaşması yüzünden giderek artan sayıda günlük faaliyet, başkaları tarafından istenen zamanda değerlendirilebilecek kayıtların tutulduğu olaylar haline gelmektedir. Gözetim, sosyal bağlamın yer ve zaman sınırlarını genişletirken, bir yerde bulunmanın deneyimini de değiştirmektedir. Gözetim teknolojileri tarafından mümkün kılınan ve karşılıklı olmayan erişim, kişinin tecrübe etmediği birilerine erişilebilir kılmak adına mekân ve zaman sınırlarını genişleterek sosyal bağlamı belirsizleştirmektedir.²⁷⁴

Modern kişinin kamusal ve özel kuruluşlarla arasındaki rutin ilişkisinde özellikle bireyin tüketici olarak oynadığı rol çok büyüktür. Davies'in de belirttiği gibi mahremiyet kavramı özellikle 1990'lardan sonra sivil ve siyasi haklar kuşağı aralığında değişime uğramış, siyasi haklardan, tüketici haklarına yönelmiş ve bilgi

²⁷² Bkz. (264), PATTON, 184.

²⁷³ Jeffrey H. Reiman. “Driving to the Panopticon: A Philosophical Exploration of the Risks to Privacy Posed by the Highway Technology of the Future”, **Computer and High Technology Law Journal**, 11:1995, 39 Aktaran: Bkz. (264), PATTON, 184.

²⁷⁴ Bkz. (264), PATTON, 184.

korunması ilkeleri ve ticaret hukuku tarafından desteklenmiştir Davies'e göre mahremiyet, popüler kuruntularda, kapitalist girişimlerin çıkarlarına hizmet edecek değer düşürücü eşya olarak etkili bir şekilde yeniden kavramlaştırılmıştır. Davies, bunun kısmen de olsa, kamu alanlarındaki gizliliğin korunmasından kişisel bilgilerin korunmasına doğru değişimle birlikte elde edildiğini iddia eder. Bu değişim, "gönüllülük kuruntusu" ile birlikte gitmiştir ki bu kuruntu, pazarlamacılar tarafından ortak gözetim zorunluluğunu gizlemek için dikkatlice şekillendirilmiştir.²⁷⁵

Felix'in de üstünde durduğu gibi, teknolojinin nimetlerinden faydalanmak adına bireylerin gönüllü olarak verdiği bu bilgiler, öncelikle tüketim alanında tüketicilerin davranışlarını etkilemek için önemli bir araç olarak kullanılabilirler.²⁷⁶ Davies'in kaydettiği gibi, "birçok gözetim şemaları artık, kamu kaygılarını etkisiz hale getiren 'gönüllülük' bileşenini içermektedirler." Bu değişim, etkili bir şekilde mahremiyeti bir meta haline getirmiştir. "Geleneksel haklar, ticari kaygılar için ayak altına alınmış, böylece mahremiyet konusu bir tüketici meselesi haline getirilmiştir."²⁷⁷ Gönüllü olarak bilgilerin verilmesi ile ilgili olarak Westin'in ilginç bir tespiti bulunmaktadır. Ona göre aslında kullanıcılar gönüllü olarak, bilgilerini toplanmasına, bunun ekonomik çıkar olarak geri dönme şartıyla, izin vereceklerdir.²⁷⁸

Bu bir ticari anlaşmadır aslında; çünkü kişiler bilgilerin karşılıklı olarak değiş tokuş etmeye, yani mahremiyetten vazgeçmeye karşılık her yeni üründen ve ya promosyondan haberdar olmayı istemektedirler ya da istemeleri sağlanmaktadır. Bu anlaşmada kullanıcılar, kişisel bilgilerinin kullanılmasına gönüllü olarak izin verseler

²⁷⁵ S. DAVIES, "Re-Engineering The Right To Privacy", P. Agre & M. Rotenberg (Eds), **Technology And Privacy: The New Ladscape** (Pp.143-165). Cambridge, MA:MIT Press, 143. Aktaran: Bkz. (157), CAMPELL ve CARLSON,

²⁷⁶ Bkz. (125), STALDER, 121.

²⁷⁷ DAVIES, "Re-Engineering The Right To Privacy" P. Agre & M. Rotenberg (Eds), **Technology And Privacy: The New Ladscape** (pp.143-165). Cambridge, MA:MIT Press, 143-144 Aktaran: Bkz.(150), CAMPELL ve CARLSON,

²⁷⁸ Alan Westin, "Intrusions: Privacy Trade-offs in a Free Society", **Public Perspective**, 11(6), 8-11. Aktaran: Bkz. (150), CAMPELL ve CARLSON,

de bu bilgilerin kimler tarafından kullanılacağı ve nasıl kategorize edilecekleriyle ilgili olarak bir bilgiye sahip olamazlar.

Bu bağlamda, Pekman'ın belirttiği gibi, gelecekte mahremiyet, sadece etik bir mesele değil, aynı zamanda teknolojik bir mesele olacaktır. Elektronik network'lerin teknik olarak hayata geçirilmesinin, bireyin mahremiyetine büyük etkisi olmuştur. Pekman'ın belirttiği gibi eğer mahremiyetimiz olsun istiyorsak onu savunmalıyız. Biraraya gelmeli ve anonim hareketlerin gerçekleşmesine izin veren sistemler yaratmalıyız.²⁷⁹

Çünkü Lyon'nun belirttiği gibi günümüzün gözetleme teknolojileri, “hızlı bir şekilde çoğalmakta, üremekte ve klonlanmaktadır. Güvenlik kameraları, barkodlar, kişisel kimlik numaraları (PIN'ler) ve şifreler, günlük yaşamın dokusunun meziyetsiz parçaları olarak yer almaktadır”²⁸⁰. Ayrıca bu teknolojilerin çoğu, hiç olmadığı kadar kurnaz, ketum, rutin ve kesindirler. Lyon'un da belirttiği gibi bu araçlar sayesinde mahremiyetin koruyucu duvarları dijital olarak yıkılmış durumdadır.²⁸¹

Artık bu dijitalleşme sayesinde bireylerin geçmişe ve geleceğe ait hareketleri ve düşünceleri, bir elektronik hafızada depolanmaktadır. Bu hafızanın oluşmasına sağlayan gözetleme, maalesef Lyon'nun da belirttiği gibi, çoğu zaman tehlikesiz olarak görülmekte, hatta kayıtsızlıkla kabul edilmektedir. Genelde bu gözetimin tehdit algısı oluşturabilmesi için mahremiyetin korunma gereksiniminin baş göstermesi gerekmektedir²⁸². Ancak bunun haricinde bu gözetim teknolojilerine direniş eksikliğinin nedenleri, daha farklı konuları da içermektedir. Gözetimin geleceğini düşünürken ve gözetime karşı oluşturulacak gözetim kırıncılığı hareketlerinin planlanmasında, bu direniş eksikliğinin nedenlerinin göz önüne alınması gerekmektedir. Bundan dolayı bundan sonraki bölümde bu konuya yer verilecektir.

²⁷⁹ Pekka HIMANEN, **Hacker Etiği**, Çev. Şebnem Kaptan, 106-107.

²⁸⁰ Bkz. (1), LYON, 257.

²⁸¹ Bkz. (111), LYON, 251.

²⁸² Bkz. (1), LYON, 260.

6. GÖZETİMİN TOPLUMSAL MEŞRUIYETİ

Enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, bundan önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi, yeni dünya düzeni, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru evrilmektedir. Gözetim, verilerin toplanıp işlendiği siyaset ve güvenlik, tüketim ve eğlenceye kadar geniş bir yelpazede kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. Bu veriler, onlarca kuruluş ve devlet tarafından küresel enformasyon merkezlerinde depolanmaktadır. Önümüzdeki tabloda en kötümser yaklaşımla bireyler, ağlar üzerinde birer kod numarası olan dijital yurttaşlar haline gelecektir. Gözetimin geldiği noktada İngiltere, Almanya ve ABD gibi ülkeler, “gözetim toplumları” olarak bilinir hale gelmiştir. Türkiye ölçeğinde de baktığımızda, Türkiye’nin enformasyon teknolojilerine sahip olma ve kullanma oranındaki artışla paralel olarak oluşan güvenlik paranoyasıyla beraber Türkiye’nin de bu teknolojileri çok hızlı bir şekilde hayatına soktuğu söylenebilir.

Gelinen noktada hem kamu kuruluşlarının hem de özel kuruluşların insanlar hakkında bilgi toplayabilmek adına kapasitelerini geliştiriyor olmaları aslında çok az insanın hoşuna gitmektedir. Kamuoyu anketleri, insanların çoğunun kendi gizlilik hakkına çok önem verdiğini ama başkalarının gizlilik hakkına aynı ölçüde önem vermediğini sık sık ortaya koymuştur. Ancak, gizliliğe saldırı konusundaki bu bilinç, insanları gözetime karşı toplu bir eyleme götürmemiştir.²⁸³ Bireyler, her gün elektronik posta kutularını dolduran spamlara*, cep telefonlarına gelen yüzlerce reklam mesajına ve istemedikleri telefon aramalarına karşı tepkilerini dile

²⁸³ Bkz. (104), MARTİN, 57.

* **Spam:** Genellikle ticari nitelikteki istenmeyen mesajlara verilen addır. Bu mesajların karakteristik özellikleri bireylerin istekleri dışında gönderilmesi, mesajın içeriğinden gönderen kişinin belli olmaması veya gönderen kişinin gerçek kimliği dışında başka bir kimlikle mesajı göndermesi, mesajın içeriğinin yanıltıcı ve hukuka aykırı bilgiler veya görüntüler içermesi ve büyük bir çoğunluğunun dolandırıcılık amacıyla gönderilmesi olarak sayılabilir. (Bakınız: Yasin BECENİ, “Siber Uzayda Mahremiyet”, 14. [http:// www.bilisimsurasi.org.tr/hukuk/docs/siber_uzayda_mahremiyet.pdf](http://www.bilisimsurasi.org.tr/hukuk/docs/siber_uzayda_mahremiyet.pdf).)

getirmelerine rağmen, örneğin elektronik postalarını dolduran bu spam adreslerinden isimlerinin silinmesini istemeye veya ima etmeye bile yönelmemektedirler.

Kişisel bilgilerin her gün binlerce kuruluş ve devlet tarafından toplanarak mahremiyetin ya da özel alanın yok edilme durumuyla karşı karşıya bulunulmasına rağmen, gözetim araçları, toplu ya da bireysel bir tepkiyle karşılaşmadan çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu noktada gözetime direniş eksikliğinin nedenleri önem kazanmaktadır. Bu nedenler bir anlamda gözetime karşı meydan okuyamamanın gösterişli paketidir.

Bu direniş eksikliğinde Lyon'nun belirttiği gibi bu teknolojilerin getirdiği yeniliklerin, modern toplumlar için, hayatın kalitesine olumlu katkılar olarak görülmesi önemlidir. Yani gözetim, tek taraflı olarak iyi veya kötü değildir ve bu nedenle de kişisel bilgilerin saklanması, işlenmesini ve veri tabanlarının kullanılmasını çevreleyen ikilemler vardır.²⁸⁴

Bireyler, bu ikilem içerisinde bilgi ve güç arasındaki ilişkiye geri dönüp baktıklarında, bütün teknolojik gelişmelerin daima “daha iyisi için” olduğuna inandıkları noktada, gözetim kültürünün anlamı daha da genişlemektedir. Bu bağlamda da bazen uyuşturucu kontrolleri yapılmasının, parmak iziyle giriş-çıkışların yapılmasının veya okul önlerine gözetim kameraları yerleştirme kararlarının alınmasının çok zorlayıcı sebepleri var gibi görünmektedir.²⁸⁵

Bu zorlayıcı sebepler, gözetlemenin her zaman iki yüzü olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar bu ikilikten dolayı, onlara sunulan hız, güvenlik ve emniyet gibi olanaklardan yararlanmak için gözetim araçlarını basitçe ödenmesi gereken bedeller olarak görmektedirler. Lyon'a göre bu izin içinde iki öğe vardır: Bir

²⁸⁴ Bkz. (111), LYON, 155.

²⁸⁵ Bkz. (7), STAPLES, 130.

tarafıta, hayatın çoğu alanında gözetlemenin bir derece gerekli olduğuna dair bir fikir birliği söz konusuyken, diğer tarafıta ise, mahremiyetle ilgili olan haklar, gerekli olduğu zaman gözetimi sorgulamak için doğru dili kapsadığına dair geniş görüş birliği söz konusudur. Ona göre biraz gözetlemenin gerekli olduğuna dair fikir birliği, pek çok alanda görölmektedir. Vatandaşlar, doğru vergi dosyasına ya da işsizlik yardım kayıtlarına sahip olmanın getireceği faydaları talep etmek istemektedirler. Özellikle kent yaşamı içinde insanlar geceleri, kameraların ve alarm sistemlerinin kurulu olduğunu bilerek kendilerini daha da güvende hissedeceklerdir. Hatta hastahanedeki yeni doğum yapmış anneler, bebeklerinin kaçırlmasını engelleyecek olan her türlü elektronik gözetimden memnun kalacaklardır. Lyon'a göre bu durum gözetleme gücünün pozitif ve üretici yanısıdır. Çünkü yeni teknolojiler, zarardan ve sömürüden koruyucu ve önleyici olarak gösterildikleri sürece bunlar tarafından üretilmesi beklenen sosyal düzen zaten hazır olarak oluşacaktır.²⁸⁶

Bu zorlayıcı sebeplerle ilgili olarak elektronik gözetim ve gözetim toplumlarıyla bağlantılı çalışmalarıyla bilinen Marx da Lyon gibi bu teknolojilerin derinden hissedilen ihtiyaçları karşıladığına değinmektedir. Ona göre bizler, giderek daha fazla yabancılar arasında yaşamaya başlıyoruz. Eski homojen çevremizde, herkesi tanıdığımız toplumlar yok olmaktadır Bu noktada eğer daha güçlü teknolojileri hayatımızda istiyorsak, kişisel gizlilikle ilgili beklentilerimiz daha sınırlı olmak zorundadır.²⁸⁷ Kişisel gizlilikle ilgili beklentilerimizin değişmesi, mahremiyet bölümünde açıkladığımız gibi mahremiyetin değerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu sorgulama içinde kişisel bilgilere özellikle de devletin ve kurumların müdahale edilebilme hakkı, aslında Sewell ve Parker'ın da belirttiği gibi, gelişen liberal proje içinde bizlere birer etik değer olarak kabul ettirilmektedir.²⁸⁸

²⁸⁶ Bkz. (1), LYON, 277-278.

²⁸⁷ Bkz. (77), MARX, <http://web.mit.edu/gtmarx/www/privantt.html>.

²⁸⁸ Graham SEWELL & James R. BARKER, "Neither Good, nor Bad, but Dangerous: Surveillance as an Ethical Paradox", 187.

Gözetlemeye karşı direniş eksikliğinde diğer önemli bir neden de bu teknolojilerin pozitif ve üretici gücünün yanında gözetimin güvenliğin teminatı olarak görülmesidir. Gözetleme Marx'ın değindiği “gizli polis” işinden daha çok, suçluları daha suç işlemeden önce tespit edip onları açığa çıkarmayı konu eden, “**Azınlık Raporu**”^{**} filmine benzemeye başlamıştır. Devlet bu yabancılar toplumunda, ancak gözetim araçlarını kullanarak suçluyu bulup masumu koruyabilmektedir. Bu sayede de bireyler, kişisel bilgilerini gönüllü olarak paylaşma noktasına getirilmektedir.²⁸⁹

Gözetim teknolojileriyle sağlandığı düşünölen bu güvenlik nedir? Altheide'ye göre bu güvenlik, öncelikle bu teknolojilerin suça müdahale etme amacından çok, bu teknolojilerin caydırıcı olma etkisinden kaynaklanmaktadır. “Korkuya” yol açan “tehditleri” önlemenin aracı olan ve bir zamanlar arada sırada yapılan gözetlemeler artık sık sık olmaya başlamıştır. Özellikle suç ve son zamanlarda sık sık görölen terör olaylarına karşı insanların duyduğu korku ve bu korkudan kurtulma isteği, gözetlemeyi getirmektedir. Korku, insanlarda güvenlik arayışına sebep olur ve tabii ki güvenlik gözetleme üzerine kurulur. Bu yüzden kendimizi ne kadar çok güvende hissetmek istesek, o kadar çok korkarız, daha çok gözetleme isteriz, dolayısıyla bu mekânizmayı daha çok kabullenmiş oluruz.²⁹⁰

Staples de dünya üzerinde yaratılmaya çalışılan korku kültürünün gözetimin meşru bir zemin bulmasında önemli olduğuna değinir. Bu korku kültürü bizlere gösterilenlerden oluşturulur. Çünkü, Marx'ın da altını çizdiği gibi her gün, yabancılar toplumunda yaşadığımızın ve bu yabancılar toplumunda zarar görmeden kalmamızın yolu olarak birbirimizi güvenmememiz gerektiği bize öğretilmektedir. Bu da

^{**} Azınlık Raporuru (**Minority Report**-2001): Ünlü bilimkurgu yazarı Philip K. Dick'in bir kısa öyküsünden yönetmen Steven Spielberg tarafından uyarlanan film, 2054'te Washington DC'de geçmektedir. Filmde suç işlemeyi düşönen insanlar, bu suçları işlemeden önce tespit edilmektedir. Bu tespit işlemini poliste yer alan suç öncesi birimde çalışan üç tane insanı varlık ve bazı teknolojik aygıtlar sayesinde olmaktadır. Filmdeki önemli noktalardan biri polis suçu işleyeceği öngörölen kişiyi suçlu işlemeden önce yakaladığı halde tutuklamaktadır. Film, Dedektif John Anderton (suç öncesi biriminin başı)'un cinayet suçlamasıyla karşı karşıya kalması etrafında gelişir.

²⁸⁹ Bkz. (77), MARX, <http://web.mit.edu/gtmarx/www/privantt.html>.

²⁹⁰ Bkz. (197), ALTHEIDE, 229.

Staples'e göre insanlarda kültürel bir travmaya yol açmaktadır. Bu kültürel travma, bizim korkularımızı gidereceği iddia edilen "bilimi" ve görünüşte "masum teknolojiyi" satanlar için iyi bir ortam hazırlamaktadır. Bu koşullarda, daha yaygın, gerçek ve öngörülebilir gözetim ve sosyal kontrol yöntemlerine başvurulmaktadır. Bireyler, karşılaştıkları sorunlar karşısında, kendilerini "titiz kurallara" maruz bırakmanın talihsiz ama bir o kadar da gerekli bir koşul olduğuna inandırılmaktadır.²⁹¹ Nock'un belirttiği gibi, bu yabancılar toplumunda asıl yabancı içimizdedir. Nock'un tabiriyle, bizim asıl korktuğumuz bizim hepimizin içinde yaşadığı varsayılan yabancıdır. Histeri kültüründe herkes olası bir şüphelidir; aksi takdirde "iyi" ünlenmiş kişiler neden uzun gözetimlere maruz kalsın ki? Mesaj çok açıktır: "*Disiplin kurallarına onay vermekten kaçınıyorsan, gizleyecek şeylerin var demektir*".²⁹²

Görünüşe göre hiç kimseye güvenmiyoruz. Bu güvensizliğin yayılmasında medyanın rolü çok büyüktür. Medya ve sinema, günlük yaşamı, kararsızlık, belirsizlik ve trajedi dolu yaşamları anlatan teatral bir dramaya dönüştürmüştür. Medya, gösteri araçlarıyla bireyleri şu şeklide uyarmaktadır: "*Dikkat et! Bir sonraki sen olabilirsin!*" Bunun için biz de, karşılaştığımız sorunlar zincirine karşı durmanın tek yolunun herkesi "gözetlemek" olduğuna inanır hale geldik. Böylece biz de, kendi maruz kalışımızın da, ne kadar acı olursa olsun, gerekli olduğu yönünde inandırıldık.²⁹³

Bu inandırılma öyle bir noktaya gelmiştir ki, "*dikkat et bir dahaki sen olabilirsin*" mesajıyla şartlanmış olarak bireyler, gözetimin güvenlik için gerekli olduğunu inanır hale getirilmişlerdir. Ayrıca, sıradaki kurban olmamak için bunu gönüllü olarak

²⁹¹ Bkz. (7), STAPLES,133.

²⁹² Steven L. NOCK, **The Costs of Privacy: Surveillance and Reputation in America**, New York: De Gruyter, 1989:3, Aktaran: Bkz. (7), STAPLES, 132.

²⁹³ Bkz. (7), STAPLES, 132.

kabul etmişlerdir. Bu çaresizlik bizlere “*öğrenilmiş çaresizlik teorisi*”ni (*learned helplessness*) hatırlatmaktadır

Öğrenilmiş çaresizlik teorisine göre kontrol edilemeyen durumlarla karşılaşmak, kişinin repertuarındaki tepkilerin gelecek sonuçları etkilemeyeceği beklentisinin ortaya çıkmasına neden olur. Bu kontrol edememe beklentisi motivasyonel sorunlara (tepki vermede yavaşlama ve direniş göstermede yavaşlama), bilişsel sorunlara (sonuçları kontrol etmek için var olan imkânları algılamada yetersizlik) ve duygusal sorunlara (üzüntü ve azalan öz saygı) yol açmaktadır. Bu sorunlar, topluca öğrenilmiş çaresizlik sorunları olarak bilinir.²⁹⁴ “Öğrenilmiş çaresizlik modeli, kontrol edilemeyen olaylara maruz kalma sonucunda, tepkilerin sonuç üzerinde bir etki sağlamayacağını öğrenileceğini ve bu öğrenmenin kontrolü mümkün koşullara genelleneceğini öngörür. Bu model aynı zamanda, kontrolsüzlük deneyimi neticesinde gelişen kontrol yetersizliği algısının, hayatın diğer alanlarına genellenerek depresyona yol açtığını iddia eder.”²⁹⁵

Bu teori daha somut olarak Cüceloğlu'nun verdiği örneklerle açıklanabilir: “Kedi köpek, fare ya da tavşan gibi herhangi bir hayvanı öyle bir duruma sokun ki , hayvan ne yaparsa yapsın belirli zamanlarda acı veren bir elektrik şoku ile karşılaşsın. Bu durumu bir saat kadar devam ettirdikten sonra, ortama yeni bir özellik getirin. Bir başka deyişle, şimdi şok verilmeden önce hayvan belirli bir mekânizmaya dokunarak şoktan kurtulabilsin. Şoktan kurtulma olanağı veren yeni durumu hayvanın öğrenemediğini sanki ne yapayım, elimden hiçbir şey gelmez, kaderimin yazısı olan elektrik şokundan kurtulmam olanaksız anlayışı içinde hareket ettiğini görürsünüz. Öte yandan, daha önce elektrik şoku verilmemiş başka bir grup hayvan, elektrik şokundan kurtulmayı hemen öğrenir.”²⁹⁶

²⁹⁴ Susan Nolen-HOEKSEMA, Joan S.GİRGUS, Martin E. P. SELİGMAN, “Learned Helplessness in Children: A Longitudinal Study of Depression, Achievement, and Explanatory Style”, 435.

²⁹⁵ Sevde BULDUK, “Öğrenilmiş Çaresizliğin Genelleme Sorunu: Görev Etkisi”, 78.

²⁹⁶ Doğan CÜCELOĞLU, **İnsan ve Davranış**, 317.

Öğrenilmiş çaresizlik teorisi ve gözetime karşı direniş eksikliği arasında bağ kurulabilmesi için tabii ki bu sonuçların insanlar üzerinde de etkili olması gerekir. Bununla ilgili olarak, yani insanlara çaresizlik duygusunun öğretilip öğretilmediğiyle ilgili olarak Hiroto, bir grup deneği, “*ne yaparlarsa yapsınlar önleyemeyecekleri*”, rahatsızlık verecek derecede şiddette gürültüye bir süre maruz bırakmıştır. Daha sonra, deney durumuna, gürültüyü önleyebilecekleri bir mekânizma eklenmiştir. Denekler gürültüyü durdurabilecek sonradan eklenen olanağı kullanmamışlar, hayvanların yaptıkları gibi, bir anlamda “*kaderlerine rıza göstermişlerdir*” Savaş esirlerinin, kendilerine yapılan işkence ve haksız muameleye bir süre sonra rıza gösterip, bu konuda hiçbir girişimde bulanmamaları öğrenilmiş çaresizlikle açıklanabilir²⁹⁷

Öğrenilmiş çaresizlik altında kalanlar çok yoğun olarak şu duyguyu yaşayacaklardır: “*Ne yapsak boş*”. Böylesi bir koşullandırılma içinde yaşayan bireyler, bir sonraki kurban olmamak için onlara gösterilen güvenlik önlemlerini kabul edip, önlem alma ilkesini yükseltmişlerdir. Üstelik Furedi’nin deyimiyle toplum, artık “kendi çaresizliğiyle barışıktır ve kendi gücünü belirleme kudretine olan inancını yitirmiştir.”²⁹⁸

Güvensizlik sonunda önlem alma ilkesini doğurmuştur. Burada önemli bir nokta, güvensizlik hisseden toplumların güvenliği artırmak için teknolojiye başvurmalarıdır. Bu önlem alma, toplumsal hayatın her alanına nüfuz etmektedir. Önlem alma ilkesi bizim sadece riskler yüzünden kaygı içinde kalmayıp, kendi durumumuza bir çözüm bulma konusunda şüpheli olduğumuzu gösterir. Önlem alma ilkesine göre, sonucu önceden bilinmediği sürece yeni bir riske girmemek en doğrusudur. Güvenliğin yüceltilmesi, aynı zamanda, insanın potansiyeliyle ilgili son derece karamsar bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Önlem alma ilkesinde ısrar edenler, bunu insanlığın kendi

²⁹⁷ D. S HİROTO, “Locus of Control and Learned Helplessness”, **Journal of Experimental Psychology**, 102,187-193,1974. Aktaran: A.g.k., 317.

²⁹⁸ Frank FUREDİ, **Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri**, Çev. Barış Yıldırım, 225.

yeniliklerinin sonuçlarını önceden görememe iddiasıyla temellendirmektedirler. Risk toplumu teorisyenlerinden çoğu, insanlığın bilgisinin çözüm sağlamaktan çok sorun yarattığını savunmaktadır.²⁹⁹ Beck'e göre "tehlikenin kaynağı artık cehalet değil bilgidir". Beck bu görüşün nedenini de şu şekilde açıklar:

"Bilginin tehlikeyle eşitlenmesi insanoğlunun kendi davranışının sonuçlarını kontrol etme yeteneğinin olmadığı anlamına gelmekte, Frankenstein modeli bilgi ve bilim iddialarının ardında yatan dehşeti ortaya koymaktadır. Bu bakış açısından bakıldığında, insan sorun çözücü değil, bizzat sorunun kendisi haline gelir."³⁰⁰

Bu sorunlu insan, artık risk saplantısı içindedir ve kendisine öğretilen şekilde gündelik yaşamın getirdiği sorunlarla baş edememeyi doğal bir durum olarak görmektedir. Bu bir anlamda bizleri öğrenilmiş çaresizlik teorisine ulaştırmaktadır. Bu durum insan için artık Furedi'inin tanımıyla ders alınacak bir durum değildir. İnsanın yaşamla bahsedemeyeceği şeklindeki bu varsayım, risk yelpazesini daha da genişletmiştir. Önlem ilkesinin barındırdığı, kötümser insan anlayışı, bireyi çaresiz ya da hasta olarak resmetmektedir. Bu resim içinde herkes risk altındadır ve dolayısıyla "*kurbandır*". Riskli bir yaşam sürmemek, yani güvenli bir yaşam için harcanan çabalar ise artık son derece meşru görülmektedir.³⁰¹ Bu noktada gözetleme araçları, bu meşruiyet içinde yerlerini almaktadırlar. Çünkü güvenliği artırmak için onu daha fazla istemek yetmemektedir. Bunun gereklerini de yerine getirmek gerekmektedir.³⁰²

Burada yerine getirilmesi gereken ise güvenlik artırıcı her türlü gözetim mekânizmalarını toplumun yararı olduğu için kabul etmektir. Gözetleme araçları, riski minimuma indirmenin ve önlemenin bir yolu olarak görülmektedir. Çünkü önceden bilmek rahatlatır ve tehlikelere karşı önlem almayı sağlar. Fakat, diğer

²⁹⁹ A.g.k., 36.

³⁰⁰ U.BECK, **Risk Society: Towards a New Modernity** (Londra:Sage). Aktaran: A.g.k., 36.

³⁰¹ A.g.k., 38.

³⁰² A.g.k., 44.

tarafından, gözetleme birçok kişi tarafından riskin nedeni, hükümetin özel hayata müdahalesinin ya da ticari kontrolün, kişisel tüketimi savunulamaz ve gereksiz işgalinin potansiyeli olarak görülmektedir. Bu, gözetlemenin iki yüzünün bir başka yönüdür.³⁰³

Özetle şunu söyleyebiliriz ki; oluşan bu risk saplantısı, enformasyon toplumlarında pek çok ticari kurum tarafından da cesaretlendirilmektedir. Tıpkı mahremiyetle ya da özel yaşamla ilgili yapılan tanımlamalardaki belirsizlikler gibi, risk kavramı da değişikliğe uğramıştır.

Eskiden risk kavramının hem iyi hem de kötü bir anlamı vardı. Risk bu anlam ikiliği içinde cesaret ve erdem göstergesi sayılırken, bugün ise riskin olumsuz yanı, yıkıcılığı daha çok vurgulanmaktadır. Lyon'a göre risk artık, "pek çok yoldan yaratılan ve sigorta şirketleri tarafından cesaretlendirilen güvensizlik hissini artırması, tehditleri kapsamak ve sosyal dokuya gelecek olan tehlikeleri engellemek için gösterilen çabalarla karşılık bulmuştur". Polis dışındaki pek çok kurum da bu risk faktörlerinden toplanan bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Bunu yapmak için, askeri devriye arabaları gibi sokaklarda görülen yüksek teknoloji hareketli ofislerle bağlantılı olarak, özellikle toplum içi polislikle, bilgi iletişim ağları yenilenir ve genişletilir.³⁰⁴

Böylece toplumun bütününün hemen hemen her alanı adeta riskle donatılmıştır. Salgın bir virüs gibi olan risk, insan yaşamının derinlerine nüfuz etmeye başlamıştır. Bauman'ın belirttiği gibi, kime ve neye güvenileceği açık değildir; çünkü hiç kimsenin işlerin nasıl gideceğini denetlemediği görülmektedir. Hiç kimse işlerin gerçekten de beklenen yönde gideceğine dair garanti veremez. Güvenliksiz koşullarda yaşamak riskli bir hayattır ve üstlenilen risklerin maliyetini ödemek

³⁰³ Bkz. (1), LYON, 95.

³⁰⁴ Bkz. (1), LYON, 246.

zorunda olan bireydir.³⁰⁵ Ödenecek olan bedel ise Furedi'nin de belirttiği gibi, riskin yarattığı cesaretsizlikle artık öznenin kaybolmasıdır.³⁰⁶

Gözetlenmeye karşı gösterilecek olan tepkilerin biçimlenmesinde, gözetleme altındaki kişilerin gözetlendiklerinin farkında olup olmamalarının etkisi bulunmaktadır. Gumbert ve Drucker'ın da belirttikleri gibi, bireylerin gözetlendiklerinin farkında olmaları, öncelikle onların psikolojik davranışlarını etkilemektedir. Çünkü onlara göre kişiler, özellikle sokaklarda gördükleri kameralar karşısında davranış değişikliğine gidebilmektedir. Onlara göre gözetlemeye karşı oluşan tepkiler, aşağıdaki senaryolarla açıklanabilir:

- **Gözetleme teknolojilerinin farkında olmama:** Böyle bir teknolojinin var olduğunu ya da geliştirilebilir olduğunu bilmeyen bireylerde bu teknolojiler, davranış değişikliğine yol açmaz ve bu bireylerde görülen değişiklikler sadece empoze edilen kurallar ve kültürel beklentiler çerçevesinde değerlendirilebilir.
- **Gözetleme teknolojilerinin farkında olmakla birlikte kullanım amacını bilmeme:** Bireyler gözetleme teknolojilerinin var olduğunu bilirler ve gözetim altında olduklarını bir ihtimal olarak görebilirler. Bu durumda insanların davranış biçimleri, Bentham'ın bahsettiği ve hapisanedeki bireylerin birileri onları izliyor olması ihtimaline karşı sergiledikleri davranışlarla benzerlik göstermektedir. Bütün sosyal performans bireylerin bu bilgilerine dayanır.
- **Gözetleme yapıldığının tam farkında olma:** Bireyler buldukları ortamda gözetleme yapıldığını bilirler ve aslında bu gözetleme onların davranış biçimlerini belirler. Birey, gözetlemenin parametrelerinin ne olduğunu

³⁰⁵ Bkz. (241), BAUMAN, 61.

³⁰⁶ Bkz. (298), FUREDİ, 226.

öğrenmeye çalışır. Farkında olma derecemize göre topluma açık bir yere girdiğimiz zaman değişik davranış biçimleri sergileriz. Kişi gözetlemenin hiç farkında olmazsa ortama yavaş yavaş alışır. Bu işlem, yavaş yavaş insanların beklediği gizlilikten sıyrılmalarını sağlar. Bireyler gözetlemenin farkında oldukları zaman aşağıdaki davranış biçimlerinin sergileyebilirler:

- **Tepkisel Davranış:** Gözetleme teknolojisini kuran ya da yöneten insanlarda görülen davranış biçimi.
- **Farkında olmayı ihmal etme:** Sanki gözetleme yokmuş gibi davranma biçimi.
- **Gözetlemeye tepki vermeme:** Gözetlemenin bir kültürel ya da teknolojik norm olduğu varsayımı üzerine kurulu davranış biçimi.³⁰⁷

Bu kabul şekilleri kişilerin gözetlemeye karşı gösterecekleri tepkilerin şeklinde etkili olabilmektedir. Çalışanların gözetimiyle ilgili bölümde değindiğimiz gibi, çalışanların özellikle İnternet üzerinden gözetlenmelerinde, çalışanların iş yerinde bu sistemlerin kurulduğundan haberleri olmasının, gözetimi kabul etme derecelerini etkilediğine yönelik görüşlere yer verilmiştir.

Bireyler buldukları mekânda izlendiklerinden haberdar edilmeseler bile, bir otoritenin varlığının bilinmesi, insanların kendi güvenliklerinden emin olmasına neden olmaktadır. Bir bireyin gözetimin farkında olması, onun kendisine zarar verme potansiyeli taşıyanları gözetlemesi gibi bir işleve sahiptir. Böylece birey seviyesinde işleyen gözetim, her iki kapasitede de işlevini sürdürür. Olası sapkınlar önlenirken, bulunulan yere uygun davranışlar sergileyenler gözetimlerinin farkında olarak desteklenmektedir. Bu farkındalık içerisinde gözetim bir disiplin tekniği işlevini

³⁰⁷ Gary GUMBERT & Susan J. DRUCKER, “Public Boundaries: Privacy and Surveillance in a Technological World”, 117-118.

görür. Gözleniyor olabileceklerini bilen insanlar, kendilerini başkalarının gözünden bakarmışçasına değerlendirerek kendi hareketlerini kendileri düzenlerler.³⁰⁸

Gözetlemeyi bilme derecesi bir anlamda, bireylerin gözetimle birlikte kendi hareketlerinin kontrolünü ve gözetimin içselleştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca bireyler Patton'nun da belirttiği gibi, somut olarak görmedikleri bir otoritenin varlığından haberdar olarak, hem güvenliklerinin sağlandığından emin olurlar hem de gözetimin bir anlamda mahremiyete yönelik istilasını sorgulamaz duruma gelirler.

Gözetime direniş eksikliğinin nedeni, sadece güvenlik veya gözetimin üretici ve ya pozitif gücü değildir. Ya da devlet ve diğer kurumların güçlerini artırmaya yönelik çabaları da değildir. Bu, siyaset, güvenli veya iktisadi çıkarların ötesinde bireylerin, Nelkin'in belirttiği gibi, izlemekten aldığı hazla*** ilgilidir.³⁰⁹ Zizek, gözetlemeyle birlikte bu hazzın nasıl olduğuyla ilgili olarak Benhtham'ın Panoptikon'undan yola çıkar ve Şu Şekilde açıklar: "Bentham'a göre Panoptikon'un korkunç etkili oluğu, öznelerin (mahkumların, hastaların, öğrencilerin, fabrika işçilerinin) her Şeyin görüldüğu merkezi kontrol kulesinden gerçekten gözetlenip gözetlenmediklerinden hiçbir zaman emin olamamalarından kaynaklanır. Bu belirsizlik, tehdit hissini, ötekinin bakışından kaçmanın imkânsız olduğu hissine yoğunlaştırır. Bu noktayı, Alfred Hitchcock'un ünlü "Arka Pencere" filmindeki seyretme ve haz arasındaki ilintiyle açıklar. Arka Pencere filminde fotoğrafçı L. B Jeffries (James Stewart), bir araba yarışını görüntülerken kaza geçirir ve bacağını kırar. New York'taki apartman

³⁰⁸ Bkz. (264), PATTON, 185-186.

*** **Haz:** Lacan'ın ilk çalışmalarında haz, öncelikle cinsel haz anlamında kullanılmıştır. Ancak sonradan Freud'un haz ilkesinin ötesinde bir tatmini anlatan güdülerini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tatmin memnuniyette olduğu kadar bedensel tarzda veya psişik acıda ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de bilinçdışı mazoşistik bir karakter taşır. (Elizabeth WRIGHT, **Lacan ve Postfeminizm**, Çev. Ebru Kılıç, 83.)

³⁰⁹ Dorothy NELKİN, **Information Technology Could Threaten Privacy, Freedom, and Democracy**, Ed. Ermann, M. David-Williams Mary B.-Shauf Michele S.; Computers, Ethics, and Society, Oxford University Press, Inc. 1997 S.20-26. Aktaran: Gözde DEDEOĞLU, "Gözetleme, Mahremiyet ve İnsan Onuru", http://dergi.tbd.org.tr/yazarlar/19042004/kozde_dedeoglu.htm

dairesinden zorunlu tatili sırasında komşularını seyrederek zaman geçirirken bir komşusunun karısını öldürdüğü şüphesine kapılır. Zizek'e göre burada gözetleyen Jeff'in bakışı, ötekinin bakışıyla karşılaştığı noktada gözetimci konumunu kaybedip öncelikle gözlemediği şeyin parçasına dönüşmüştür. Aslında bu kişi, gözetimi devam ettirmekle kendi arzusuyla yüzleşmektedir. Zizek'in deyimiyile "Jeff'in (ve bizlerin) öbür apartmanda olanlara kafayı takmış olması (olmamız), Jeff'in ve bizlerin pencerenin bu tarafında, tam da onun karşıya baktığı yerde olup biteni kaçırmamızı sağlayan bir işlev görmektedir". Arka Pencere bir anlamda, bakış yoluyla, gizli gizli gözetleme yoluyla iktidara dönüşerek kaçan bir öznenin hikayesidir. Arka Pencere'de, bahçenin karşı tarafındaki apartman sakinleri Jeff'in dikkatli gözleri tarafından fiilen sürekli gözetlenirler, ama bundan dehşete kapılmak şöyle dursun, bilmezden gelip günlük işlerini sürdürürler. Tam tersine, dehşete kapılan, önemli bir ayrıntıyı gözden kaçırdım endişesiyle sürekli pencereden dışarı bakan Jeff'in kendisidir. Panoptikon'un merkezi, her yere yetişen gözüdür. Arka pencere ona göre esasen bir fantezi penceresidir.³¹⁰

Gözetime karşı direnişin sınırlı kalmasında bireylerin bir anlamda başkalarını izlemekten aldıkları bu haz etkilidir. Burada öznenin haz alma halini doğuran şeylerden birisi, Adorna'nun da belirttiği gibi kültür endüstrisidir. Ona göre artık kültür endüstrisi içindeki birey için en önemli şey hazdır. Haz duymak için tüketen, dolaşan ve en uçta şiddete bile başvuran birçok özne etrafta dolaşmaktadır. Bu haz insanı, insanın lanetli kısmına denk gelmektedir. İnsanın özne olarak çöküşü ve bu çöküş içinde insanın doğa üzerindeki egemenliği artsa bile, kendilerine dağıtılan metaların niceliğiyle birlikte kitlenin acizliği ve güdülme olasılığıyla birlikte adil olmayan bir şekilde artmaktadır. Kültür endüstrisindeki enformasyon seli her yerdedir. Bu enformasyon kendilerini sürekli olarak eğlenmek zorunda hisseden özneleri aptallaştırırken, kültür endüstrisi için uygun insanlar üretmektedir. Kültür sanayisiyle birlikte aklın egemen olduğu öznenin içi boşalmış ve öznellik durumunu yitirmiştir. Öznellikler yerini birbirine benzeyenlere bırakmıştır ve farklılıklar

³¹⁰ Slovoj ZİZEK, **Yamuk Bakmak**, Çev. Tuncay Birkan, 128.

ortadan kalkarken özne de hiçleşmeye başlamıştır. Artık özne, kültür endüstrisinin nesnesi haline gelir.³¹¹ Bu birbirine benzeyen öznelere için gözetim altında kaybettikleri mahremiyetlerinden daha önemlisi, gözetim araçlarının eğlence aracı olarak kullanıcılarına haz vermesi ve mikro gözetim oyununa bu hazza ulaşmak için gönüllü olarak katılmaktır. Bu yüzden de bu haz araçlarından vazgeçmek istemeyeceklerdir ve haz oburu olarak dolaşmaya devam etmek isteyeceklerdir.

Gözetime karşı direniş eksikliği ve dolayısıyla gözetimle barışık olma durumu, yukarıda belirtilen nedenlerin haricinde insanoğlunun dini inançlarında saklı olabilir.

Bütün dinlerin kullarına özellikle verdiği bir mesaj vardır: “*Kullar Allah’ın gözetimi ve denetimi altındadır.*” Ayrıca “*Allah her şeyi görür ve bilir*”. Öyle ki Tanrı insana kendinden daha yakındır. Görmek ve bilmek denetimin asal bileşenleridir. Gözetleyici Allah’ın kulları üstünde psikolojik üstünlüğü bulunmaktadır. Çünkü gözetlendiğini bilen ve görmediği bir şeyin üstünlüğünü kabul eden kullar, öbür dünyada cezalandırılma korkusuyla itaat ederler. Dinsel inanışla gözetlenme, kullar üstündeki psikolojik baskısı oluştururken diğer yandan da toplumsal düzeni sağlayıcı ruhani bir unsur olarak yer alır. Böylece insanların içinde zarar verici dürtülerin kontrol altında almayı sağladığına inanılan bir inançla insanların kendi kendine gözetimleri sağlanır. Bu aslında bize, Patton’nun belirttiği gözetim araçlarının farkında olan bireylerin tepkisini hatırlatmaktadır. Ona göre gözetimin farkında olan bireyler için gözetim, bir disiplin tekniği işlevini görür. Bu noktada bu kişilerin kendi kendilerine sağlayacakları kontrol ve dürtülerin denetlenmesinde bu farkındalık ve somut olarak görmeseler de bir otoritenin varlığını kabul etmek önemlidir.

Bu görüşten yola çıkarak insan yaşamında önemli bir yere sahip olan, dini inançlar alanı içinde Allah’ın Sıfatları’yla ilgili örneklerinin de konuya farklı bir boyut

³¹¹ Theodor W. ADORNO, *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, Çev. Orhan Koçak-Ahmet Doğukan.

getirebileceğine inançla, kitabı olan üç dinde “Allah’ın Kullar üstünde gözetiminin her şekilde olduğuna dair” özelliklerin kutsal kitaplarda yer alma şekli incelenmiştir.

Allah’ın sıfatları içinde yer alan her şeyi bilme, görme ve duymayla ilgili özellikler, kitabı olan üç dinde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık) oldukça benzer şekillerde ifade edilmektedir. Allah’ın sıfatları içinde yer alan bu özellikler kullara hiçbir zaman yalnız olmadıklarını hatırlatmaktadır.

Müslümanlıkta Allah’ın sıfatları zorunlu ve vacip olan sıfatları olarak iki gruba ayrılır: Bunlar zati ve subûti sîfâtlardır.

Zâti Sıfatlar: Sadece Allah’ın Teâlâ’nın zâtına mahsus olan, yarattıklarından herhangi birine verilmesi câiz ve mümkün olmayan sıfatlardır.

1. **Vücûd:** “Var olma” demektir. Allah vardır, varlığı başkasından değil, zâtının gereğidir, varlığı zorunludur. Vücûdun zıddı olan yokluk Allah hakkında düşünülemez.
2. **Kıdem:** “Ezeli olmak, başlangıcı olmamak demektir. Ne kadar geriye gidersek gidelim O’nun var olmadığı bir zaman düşünülemez, bulunamaz.
3. **Beka:** “Varlığının sonu olmamak, ebedî olmak” demektir.
4. **Muhâlefetün li’l-havâdis:** “Sonradan olan şeylere benzememek” demektir.
5. **Vahdâniyet:** “Allah Teâlâ’nın zâtında, sıfatlarında ve fiilerinde bir ve tek olması, eşi ve benzeri ve ortağının bulunmaması demektir”.
6. **Kıyâm bi-nefsihî:** “Varlığı kendiliğinden olmak, var olmak için bir başka varlığa ihtiyaç duymamak” demektir.³¹²

“*Subûti Sıfatlar*” ise özellikle Allah’ın üstünlükleri ile ilgilidir. Kulların devamlı bir görünmeyen tarafından izlendiklerini düşünmelerine neden olan Allah’ın üstünlüklerini anlatan bu sıfatlardır.

1. **Hayat:** “Diri ve canlı olmak” demektir. Yüce Allah diridir ve canlıdır. Her şeye, kuru ve ölü toprağa can veren O’dur. Ezeli ve ebedî hayata sahiptir.

³¹² İLMİHAL, Cilt I, Diyanet İşleri Vakfı, 88-89.

2. İlim: “Bilmek “ demektir. Allah her şeyi bilendir. Olmuşu, olanı, olacağı, gelmiş, geçmiş, gizliyi, açığı bilir. Allah’ın bilgisi yarattıklarının bilgisine benzemez, artmaz, eskimez. O, her şeyi ezeli ilmiyle bilir. Allah, her şeyi olacağı için bilir. Yoksa her şey Allah bildiği için olmaz. Ālemde görülen bu güzel düzen, tertip ve şaşamaz âhenk, onun yaratıcısının engin e sonsuz ilminin en büyük göstergesidir. İlim sıfatı ile ilgili ayetlerden bazılarında şöyle buyrulur: “O karada ve denizde ne varsa bilir. O’nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez...”(el-En’âm6/59), “Göklerde ve yerde olanları Allah’ın bildiğini görmüyor musunuz?.....” (el-mücâdele 58/7), “Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizli tuttuklarını da bilir, açığa vurduklarını da...” (bakara-77), “Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz, Allah onu bilir, karşılığını verir...”(Bakara)

3. Semi: “İşitmek “ demektir. Allah işiticidir. Gizli, açık, fısıltı halinde, yavaş sesle veya yüksek sesle ne söylenirse Allah işitir, duyar. Bir şeyi duyması, o anda ikinci bir şeyi işitmesine engel değildir. İşitme sıfatı ile ilgili ayetlerden bazılarında şöyle buyrulur: “Allah şöyle dedi: "Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm...””(Taha-46)

4. Basar: “Görmek “ demektir. Yüce Allah her şeyi görücüdür. Hiçbir şey Allah’ın görmesinden gizli kalmaz. Saklı, açık, aydınlık, karalık ne varsa Allah görür. Allah’ın işitici ve görücü olduğuna dair pek çok ayet vardır. Bunlardan birinde şöyle buyrulur: “(Allah) gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir. Allah adeletle hükmeder. O’nu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.”(el Mümin 40/19-20), “Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür”...(Bakara)

5. İrade: “Dinlemek” demektir. Allah dileyicidir. Allah’ın dileği olur, dilemediği olmaz.

6. **Kudret:** “Gücü yetmek” demektir. Allah sonsuz bir güç ve kudret sahibidir.
7. **Kelâm:** “Söylem ve konuşmak demektir. Allah konuşan varlıktır.
8. **Tekvîn:** “Yaratmak, yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak “ demektir.³¹³

Ayrıca Allah’ın sıfatları içinde yer alan her şeyi bilme, görme ve duymaya yönelik üstünlükler, kullara Kuran-ı Kerim’deki ayetlerin genelinde hissedilmektedir. Çünkü Kuran-ı Kerim’de neredeyse her ayetin sonunda “*Allah yapmakta olduklarınızı bilir*” cümlesi yer almaktadır.

Yahudilik İnancında da Müslümanlık inancına benzer bir şekilde Allah’ın bu sıfatları yer almaktadır.Bu sıfatların Tevrat’ta yer aldığı şekiller:

Tanrı yüce, aşkın bir varlıktır: Onu kimse göremez (Çıkış, 33,20). Ama o aynı zamanda Yahova, kendisini çağırana yakandır (Mezmur, 145,18). Yahova Bir’dir, O’ndan başka tanrı yoktur (Tensiye, 4,35). Ezeli ve Ebedidir (İşâya, 41,4;48, 12; Tekvin, 21,23). Kadir bir Tanrıdır (Tekvin, 17,1-2). Merhametlidir.(Mezmur,136). Yaratıcıdır: “Başlangıçta Tanrı, gökleri ve yeri yarattı” (Tekvin,1,1). Melik’tir, hükümdardır, yüce bir taht üzerindedir (İşâya, 6, 1). *Kâinatı idare eder. “Rabb, gökten bakar, bütün âdem oğullarını görür; oturduğu yerden bütün yeryüzünde oturanlara bakar, her birinin kalbini yaratan, bütün işlerini temyiz eden O’dur.*(Mez’mur, 33,13-15) (Son ayette özellikle Allah’ın zaman üstünlüğü, ve ezeliyete vurgu yapılmıştır.)

³¹³ A.g.k., ,89-91.

Gökte ve yerde olup biteni, insanların hareketlerini, hatta düşüncelerini bilir: (Mezmun, 139, 1-12) Yani Allah , cismani ve maddi değildir. Fakat sıfatları ile her yere nüfuz eder.

“Tanrının iki gözü vardır ve her şeyi görür. (1.Reg., 15,19) Kulakları vardır, işiti.r(Sayılar,11,1). Koklama duyusu vardır. (Tekvin, 8,21) Buradaki koklama duyusundan maksat “ samimiyet kokusunu alması demektir ki, mecazi bir deyimdir. Zaten Arapça tercümede “rıza kokusunu (hoşnutluk, samimiyet kokusunu aldı diye ifade edilmiştir.

Dokunma duyusu vardır: (Eyub, 19,21). Ağzı bize söyler (İşâye, 1,20). Düşmanlarını dudaklarının bir üfleyişle öldürür. (İşâye, 11,4). Dudakları kızgınlıkla doludur ve dili, yiyip bitiren bir ateştir (İşâye,30,27). Kendisini terk eden kötülere sırtını döner (Yeremya, 18, 27). Kurtarmak istediklerine Yüzünü gösterir (Mezmun, 16,14). Eli ,sağ eli, Bazusu vardır; her şeye gücü yeter (Mezmun, 16,14)(sağ el, bereket ve güçten kinaye olduğu gibi, “Bazu” da büyük güç ve kuvvetten mecazdır. Çünkü Tevrat’ın diğer ayetlerinde Allah’ın aşkınlığını bildiren binlerce cümle vardır.³¹⁴

İncil’de de Tevrat ve Kuran-ı Kerim’de ki gibi, *“Allah’ın her şeyi bildiği ve gördüğü”* inancıyla ilgili olarak verilen örnekler bulunmaktadır:

Luka 8: Her şey Açığa çıkacak (Mar.4:21-25). “ Hiç kimse kandil yakıp bunu bir kapla örtmez, ya da yatağın altına koymaz. Tersine, içeri girenler ışığı görsünler diye onu kandillğe koyar. *Çünkü açığa çıkarılmayacak gizli hiçbir şey yok; bilinmeyecek, aydınlığa çıkmayacak saklı hiçbir şey yoktur. Bunun için nasıl dinlendiğinize dikkat edin.* Kimde varsa, ona daha çok verilecek. Ama kimde yoksa, kendisinde de var sandığı bile elinden alınacak.³¹⁵

³¹⁴ Bahaddin SAĞLAM, **Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrat**, 154-156.

³¹⁵ Yeni Yaşam Yayınları, **İncil (Müjde)**,145.

Luka 12: Uyarılar ve Teşvikler (Mat.10:26-31). “O sırada halktan binlerce kişi birbirlerini ezercesine toplanmıştı. İsa önce kendi öğrencilerine şunları söylemeye başladı: Ferisilerin mayasından- yani ikiyüzlülükten –kaçının. *Örtülü olup da açığa çıkarılmayacak , gizli olup da bilinmeyecek hiçbir şey yoktur. Bunun için karanlıkta söylediğiniz her söz gün ışığında duyulacak, kapalı kapılar ardında fısıldadıklarınız damlardan duyurulacaktır.*³¹⁶

Tevrat ve İncil’de aynı Kuran-ı Kerim’deki gibi ayetlerin sonunda yer alan “*Allah yapmakta olduklarınızı bilir*” cümlesine benzer bir şekilde “*ben Rab'im*” yer almaktadır. Burada “Rab”³¹⁷; yaratan, nimet veren ve terbiye eden anlamına gelmektedir. Terbiye etme, kulların devamlı olarak izlendikleri inancının yerleştirilmesine ve yanlış yaptıklarında cezalandırılacaklarının kutsal kitaplar aracılığı ile öğretilmesine dayanmaktadır.

Kutsal kitaplardan verilen bu örneklerden çıkan sonuca göre, kullara her şeyin bilindiği ve hatta karanlıkta bile kimsenin sizi duyamayacağı ve göremeyeceği bir yerde bile görünüp, dinlenebilecekleriyle ilgili olarak bir inanç şekli verilmektedir. Dinin bu anlamda yani gözetime karşı tepki göstermemede ve gözetimle barışık hale gelinmesindeki etkisi, her türlü inanç anlayışında farklılık göstermekle beraber, daha kapsamlı olarak başka bir çalışma içerisinde incelenmeye değer bir konudur. Bu çalışmanın alan araştırması bölümünde, görüşme yapılan görüşmecilerin bu konudaki görüşlerine ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Gözetime karşı direniş eksikliği ile birlikte günümüzde bir gözetim kültürü oluşmaktadır. Her geçen gün “kamu” alanı daha fazla gözetiliyorken ve titiz kurallar günlük yaşamlarımıza dahil oluyorken, artık “saklanacak yer kalmamaktadır”. Kişilerin bu gözetimden kaçma olasılıkları azalmaktadır. Alışveriş merkezine,

³¹⁶ A.g.k., 158-159.

³¹⁷ <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/default.asp>.

bankaya, alt geçide ve hatta bazen banyoya gitmek bilinmeyen seyirci kitlesi önünde bir şeyler yapmak anlamına gelmektedir. Gözetim, kent yaşamına katılma ve kişilerin kendi fikirlerini açık ve net bir biçimde söyleme isteğini azaltabilmektedir. Kişiler kamu alanından sürülmüş şekilde “özel yaşantılarına” döndüklerinde, bunun da aslında hiç özel olmadığını fark ederler. Burada, kamu fikri bize ne alacağımızı, nasıl oy kullanacağımızı neyin sosyal sorun olduğu ve olmadığı konusunda “bilgilendiren” medya yıldızlarının “anlattığı hikayelerle” yer değiştirmiş olur. Her geçen gün artan bir hızla evlerimiz, kurumlara alışkanlıklarımız, tercih ve mali durumumuza erişimini sağlayan yeni telekomünikasyon bağlarıyla bir yerlere bağlanıyor. Aynı zamanda, aynı teknolojilerin bazıları bazı insanların evlerini “sanal” hapishanelere dönüştürmektedir. Çünkü bunlar, otoritelerce uzaktan gözlenmektedir veya bu cihazlarla çocuklarının telefon konuşmaları şüpheli ebeveynler tarafından dinlenmekte, çocuk bakıcısının davranışları kameraya çekilmekte veya birbirlerinin e-postalarına girilmektedir. Bunun sonucunda da günümüzde, “kamu” ve “özel” ile “gerçek,” “özgürlük” ve onun “simülasyonu” arasındaki sınırlar belirsizleşmektedir.³¹⁸

Gözetimle ilgili olarak bu tabloyla birlikte, toplumlarda gözetim araçlarının sorgulanması da baş göstermiştir. Çünkü bu araçlardan kaçacak yer kalmamış gibi görünmesine rağmen “gözetim kırıcıları” olarak bireylerin ve grupların neler yapabileceklerine yönelik çalışmalar da literatürde yer almaya başlamıştır. Bundan sonraki bölümde literatürde bu konuda yapılan çalışmalara yer verilecektir.

³¹⁸ Bkz. (7), STAPLES,133-134.

7. GÖZETİM KARŞITLIĞI: GÖZETİM KIRICILIĞI HAREKETLERİ

Daha öncede belirtildiği gibi yüksek teknolojiye dayalı gözetimin pozitif ve üretici yanları, gözetimin yıkıcı ve sınırlayıcı özelliklerinin görülmesini engellemektedir. Ayrıca yeni gözetimin gücü, sahip olduğu teknolojinin gücünden ve gözetime direniş eksikliği bölümünde değinilen nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerin gücü, bireylerin, kurumların ve genel olarak toplumun bütününde gözetimle barışık olma halini artırmaktadır.

Gözetimin bu özelliklerinden dolayı Martin, meslek ve ahlak ilkeleri gibi basit reform çözümleriyle gözetimden korunma yollarının kişileri veya kurumları yanılsamalar içine sokacağından bahsetmektedir.³¹⁹ Bununla birlikte, elektronik gözetimle birlikte sağlanan bu gözetleme durumunu nasıl tamamen ortadan kalkabileceğine yönelik tespitlerden öte, gözetim karşısında kurumların, özellikle de bireylerin “*gözetim kırıcısı*” olarak hangi yöntemleri kullanarak gözetimin etkisini ve bireyleri denetim altına almasını engelleyecekleri yöntemlerin neler olduğu önemlidir.

Bu yöntemlerin oluşturulmasında çıkış noktası, Ergur’un da belirttiği gibi gözetim teknolojilerinden kaçmak için bireysel özerkliğin kurulmasıdır. Ergur, bu özerkliğin kurulma şeklini şu şekilde açıklar:

“Teknoloji ürünleriyle ilişkide özerk kullanım alanları yaratmanın başlıca koşulu, kullanıcıya sunulan ilişki tarzlarını alt üst edecek kullanım tarzlarını geliştirmektir. Burada önemli olan, teknolojinin dayatılan hayatı kolaylaştırıcı özelliklerine, özerklik ve demokrasi getirme iddialarına karşı alternatif kullanma biçimlerini geliştirebilmektir. Böylece sistemin dayattıklarına karşı bir direnme noktası geliştirebilmektir. Özellikle denetim

³¹⁹ Bkz. (104). MARTIN, 58.

anlamında teknolojiye karşı kötümser olmaktan çok, direnme noktaları oluşturabilmek önemlidir. Bu da ancak bir gerilla taktiği ile olur. Ancak bu şekilde teknolojinin özgürleştirici olma iddiasına karşı gelinebilir..”³²⁰

Bu gerilla taktikleri çoğu kişiye “gerçek dışı” olarak görülebilir. Ancak tasarlanmakta olan alternatifler, uzun vadeli değişime katkı sağlayacak olan bugünün gözetim kırıncılığı hareketine yön verme avantajını sağlar. Asıl gerçek dışı olan, gözetim sorununun basit yöntemlerle çözüleceğini hayal etmektir.

Eğer gözetim teknolojilerinden kaçmanın bir hayal olmadığına inanılıyorsa, çeşitli yaklaşımlar gözetim kırıncıları tarafından benimsenecektir. Bu yöntemlerle ilgili olarak Staples de Ergur gibi bu teknolojilerden korunma yolunun teknoloji düşmanlığıyla sağlanamayacağını düşünmektedir. Ona göre bu “karşı-kültür grupları” kendilerini, tüketici toplumunun girdabı dışında yaşayanlar olarak nitelendirmektedirler. Bu tür topluluklar, bazı konularda hassas olsalar da, devlete karşı besledikleri gizli “ağabey” paranoyası, onları yoldan saptırmakta ve onlarla birlikte hareket etmeyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, gözetim kırıncılığı hareketinde bir sonuca ulaşmayacaktır. Bu bağlamda, buradaki “fobik” yaklaşımın ötesinde alternatif bir perspektif geliştirilmelidir. Bu yaklaşım, ona göre, bireyin aktif olarak mikro düzeyde yer alacağı karşı çıkışıdır. Bu tür bir karşı çıkışın çoğunlukla günlük yaşamda var olan yerel “mikro-uygulamalar” şeklinde gerçekleştiği yönündeki varsayım kabul edilirse, karşı çıkma alanları bütünüyle ortaya çıkacaktır. Bu alanlar, evleri, çalışma alanlarını, okulları ve toplumun bütününe kapsayabilir. Staples, bunu gündelik hayat içinde çok sık karşılaşılan bir örnekle açıklar; kişi bir bankayı aradığında elektronik kayıt sistemi “güvenlik için” konuşmaların dinlendiğini söylediğinde, eğer kişi süpervizör ile görüşmek istediğini söyleyip ona bu uygulamaya karşı olduğunu söyleyip bu kayıt sistemini reddederse, bu bir mikro gözetim kırıncılığı hareketidir.³²¹

³²⁰ Ali ERGUR, “Elektronik Denetim Sınırlarında Demokrasi”, 59.

³²¹ Bkz. (7), STAPLES, 134-135.

Bu mikro gözetim kısıcılığı ile ilgili olarak Martin, öncelikle teknolojinin kendisinden faydalanılması gerektiğinin altını çizer. O, bu çözümleri temel olarak ikiye ayırır. Bunlardan ilki “*çökertme programları*”dır. Bu program, gözetim işleyişine teknolojik olarak zarar vermeyi amaçlar. Örneğin veri tabanlarına zarar verme veya gönderilen mesajlarda göndericinin ve alıcının şifre kullanması gibi Bu işlemler tamamen bilgisayar yazılımına uygun, herhangi bir bilgisayar ile yapılabilmektedir. Diğer bir yöntem de “*gözetimi engelleme*”dir. Martin, gözetimi engellemede gözetim kısıcılarının neler yapabileceğini aşağıdaki şekilde açıklar:

- Kısıcılar form doldururken isim, adres ve telefon gibi bilgileri küçük hatalarla bildirebilirler. Bu veri tabanlarında birçok girişe neden olacağı için veri tabanlarının işleştirilmesini zorlayacaktır.
- Kısıcılar, formları hayali bilgilerle ya da ünlü insanların bilgileriyle doldurabilirler.
- Formlardaki bilgileri giren kişiler, hatalı giriş yapabilirler. Örneğin rastgele “0”ı “1” ile ya da “a” harfini “e” ile değiştirmek gibi.
- Bilgisayar programcıları dosyaları bozabilirler veya silebilirler. Örneğin dosyayı ve yedeklerini tamamıyla silebilirler. Truva atları ve bilgisayar virüsleri gibi birçok yok edici yöntem bulunmaktadır.³²²

Marx da gözetim kısıcısı olarak ne tür yöntemlere başvurulabileceğiyle ilgili olarak, on bir yöntemden bahsetmektedir. Marx, bu yöntemlerin hepsini, gözetim konusuyla ilgili olarak yaptığı teorik ve alan çalışmalarından kaynaklanan gözlemlerine dayandırmaktadır. Önerilen bu yöntemlerde göze çarpan nokta, bir yanda kendi özel yaşamını korumaya çalışan bir vatandaş ile tutuklanmaktan kaçmaya çalışan suçlunun karşı koyma davranışlarının paralellik göstermesidir. O, belirgin ahlak farklılığına rağmen, bu iki davranış türünü, bilgilerini koruma ve başkalarının öğrenme/tespit etme eğilimlerini yok etme çabası olmaları bakımından aynı görmektedir. Onun önerdiği yöntemler aşağıdaki şekildedir:

³²² Bkz. (104), MARTİN, 69-71.

Tespit Etme Tedbiri: Gözetimin aktif olarak yapılıp yapılmadığı ve yapılıyorsa nerede yapıldığını bulmaya yönelik bir yöntemdir Kişinin davranışları gözetimin aktif olup olmadığının bilinmesine göre değişkenlik gösterir. Ayrıca kişi gözetimin nerede ve nasıl yapıldığını biliyorsa davranışlarını ona göre düzenleyecektir. Örneğin, sürücüler, araçlarını, anti-radar cihazlarının ve polis radarlarının açık olduğunu bilirlerse daha yavaş sürmektedirler. Bu yöntemin en uç noktası, daha fobik bir yaklaşımla, olağan eşyaları göründüklerinden daha farklı olup olmadıklarını görmek için inceleme olabilir. Örneğin, kitap veya oyuncak ayı içinde video lensi olabilir mi? Kapı kolları, dokümanlar ve çekmeceler, florsan tozla kaplanıp kaplanmadıklarını görmek için ultraviyole ışınlar altında incelenebilir.

Sakınma Tedbirleri: Bu tedbirler, gözetimin varlığının tespit edilmesinden ya da varlığından şüphelenilmesinden sonra gerçekleşir. Sakınma tedbirleri aktiften çok pasiftir ve geri çekilmeyi de içerir. Gözetime doğrudan müdahale etmeyi amaçlamaz. Örneğin sürekli müşteri kartları veren süper marketlerden kaçınma, telefon görüşmelerini ödemeli telefonda yapma veya kameraların kör noktalarını yakalayarak gözetimden kaçınma şeklinde olabilir.

Kodlama ve Sistem Güvenliğini Bozma Tedbirleri: Bu yöntem gözetimi önlemeye yönelik olarak değil, var olan gözetim yöntemini yanlış bir şekilde kullanarak gözetimden kaçmayı hedefler. Örneğin, giriş kartı gerektiren sistemlerin işleyişinde bazen, meşru olarak girişe sahip kişinin içeriye girmesi için kapıların açık kalmasıyla bir başkasının da içeri girmesi sağlanabilir. Bu durum, sınırlaraşırı değişim içeren kontrol sistemlerinin komik savunmasızlığını çok iyi göstermektedir. Marx'ın da belirttiği gibi bu yöntem, meşru kişilerin giriş-çıkışını mümkün kıldığı kadar gayri meşru kişilerin girişini de mümkün kılar.

Değiştirme Tedbirleri: Test etme, sertifika ve onaylama gibi ortamlarda, gerçek sonuç, aslında hiç de uygun olmayan bir kişiye veya şeye aktarılır. Örneğin başkalarına ait bilet, giriş kartı, sürücü ehliyeti, yetki veya kimlik kartlarının kullanılması.

Bozma Tedbirleri: Bu tedbirler, gözetim sürecine müdahale eder. Teknik anlamda geçerli sonuçlar sunarken bir yandan da davranış ya da olay test edilirken veya incelenirken olmayacak çıkarımlara sebep olur. Örneğin çalışan kişilerin klavyeye vuruş sayıları dikkate alınarak yapılan değerlendirme tekniklerinde, bazı çalışanlar basit şekliyle bir tuşu birkaç dakika basılı tutarlar. Böylece, çalışan gerçekte olduğundan daha fazla iş yapılmış izlenimi verebilir. Ya da, idrar örneği verirken ele ağartıcı dökmekle, ilaç almakla veya bazı şeyler yemekle, alınan örnek, zarar görebilir ve farklılık gösterebilir.

Bloke Etme Tedbirleri: Bu yöntemle gözetimciler, gözetlenenlerce verilen sinyalleri çözümlmeyi isterler. Bloke etme yöntemi ile, gözetlenenler iletişime (veya iletişimde bulunan kişinin kimliği, görünüşü veya yerleşimi gibi belirli yönlerine) erişimi bloke etme veya onu kullanılamaz hale getirmenin yollarını ararlar. Örneğin geleneksel telefonlar aracılığıyla yapılan konuşmaların gizlice dinlenmesini önlemenin bir yolu, numarayı çevirip bir kalem yardımıyla sıkıştırmaktır, yani telefon dahilindeki mikrofonu bloke etmektir. Yüksek ses müzik açıp kısık sesle konuşmak da işe yarayabilir. Bilgisayar maillerini gönderici adresi göstermeden anonim mailler vasıtasıyla göndermekde kimlik gizlemeyi sağlayacaktır.

Maskeleye Tedbirleri: Maskeleye de bloke etmeyi içerir; çünkü orijinal bilgi örtünmüş olur, ancak gözetimin odağı olan kişinin veya maddenin kimliği, statüsü ve/veya yeri gizlendiği için bloke etmeden daha ciddidir ve aldatmayı da içerir. Maskeleye örnek olarak, sahte sosyal güvenlik numarası veya ismin verilmesi gösterilebilir. Örneğin, bir web sitesine üye olurken başka isimler vermek veya bir mağaza kartına gerçek isim vermemek bu yöntemde girmektedir. Bilgi alma veya göndermede, başka birinin kimliğini veya şifrelerini kullanarak uzaktan bilgisayara veri girmek maskeleyenin işaretidir.

Kırma Tedbirleri: Bu tedbirin amacı, gözetim cihazını kullanılamaz hale getirmektir. Ancak, tıpkı bloke etme tedbirlerinde olduğu gibi, bunlar da gözetimciler tarafından fark edilebilir. Bu tedbirler gözetimi etkisiz hale getirmenin en kaba

yoludur. Örneğin, elektrik ve telefon hatlarını iptal etmek, video ekranını spreyle boyamak, lazerle video ekranındaki görüntüyü engellemek, söz konusu tedbirler arasındadır.

Reddetme Tedbirleri: Sunulan yöntemlerin hepsi, gözetleyenlerin isteklerine katılmamak için yapılan bir çeşit reddediştir. Daha uç bir reddetme yöntemi de “yalnızca hayır demek” ve “gözetimi göz ardı etmektir”. Bu şaşılacak kadar basit cevap, Marx’a göre beklendiği kadar yaygın değildir. O, bu yöntemin yaygın olmamasını, otoritelere itaati ve hizmeti veya reddetme korkusuna bağlamaktadır. Ayrıca nezaket ve tartışmadan kaçınma isteği de geçerli birer faktör olabilir.

Aslında bu çok basit yöntemle istenmeyen telefon görüşmeleri için uygun bir yanıt, “benim için uygun bir zaman değil, ancak ev telefonunuzun numarasını verirseniz bu gece geç saatte sizi ararım” şeklinde olabilir. Ya da örgütsel talepler dışında, sigorta veya başka kayıtları üzerinde yer almasını istemeyen bireyler de bazı tıbbi testlere, DNA analizlerine girmeyi reddedebilirler.

İşbirlikçi Tedbirler: Gözetimi gerçekleştiren kurum içindeki görevlilerden birisinden yardım alma yoluyla gerçekleştirilen bir yöntemdir. Bu tedbirler, özellikle kişilerin çok az motive edildiği veya umursamaz olduğu kontrol sistemlerinin bir karakteristiğidir.

Karşı-Gözetim Tedbirleri: Bu tedbirler, yukarıda sözü edilenlerden farklı bir yöntemi içerir. Bunlar, durumu tersine çevirip gözetimi yapanları gözetlemeyi içerir. Karşı-gözetim tedbirleri, sorgulanacak uygulamaların varlığını ortaya çıkarabilir. Bunun sonucuda da gözetim uygulamalarının değiştirilmesi, hatta durdurulması sağlanabilir. Bu yöntem sayesinde, gözetim yapanları yakalamayı amaçlayan aldatici eylemlere yönlendirilebilirler ve onur kırıcı gözetim belgelenebilir.

Örnek olarak gözetimi yapan kişileri kamerayla, ya da telefon konuşmasını dinleyerek karşı belgeler elde etme verilebilir.

Karşı gözetim sonuçları, yeterince suçlayıcı ise, ilk gözetimi yapanlarla anlaşma yapmak için kullanılabilir. Gözetim sistemlerini kontrol edenler kısırtılabilir, tehdit edilebilir veya aksine izledikleri kişilerin sessiz kalması karşılığında işbirliğine zorlanabilir.³²³

Lyon da gözetimin gündelik hayat içerisinde bireyler ya da kurumlar tarafından sorgulanmadan kabul edilmemesi için bazı tepkilerin geliştirilmesini ve bunu gerçekleştirirken de gözetimle ilgili olarak bazı soruların bireyler tarafından sorulması gerektiğine değinir. O, bu sorular karşısında verilecek olan tepkileri genel olarak iki kategoride birleştirir. Bu tepkiler aşağıdaki şekildedir:

Düzenleyici Tepkiler: Bu tepkiler, genel olarak kişisel verinin toplanma ve biriktirilme şekline yöneliktir. Kişiler haklarında niçin veri toplandığının nedenini bilmelidir. Ayrıca toplanan veriler, kişinin izni alınarak toplanmalıdır. Bu veriler, diğer kişilere veya kurumlara açıklanmamalı ve gerekenden daha uzun süre saklanmamalıdır. Fakat elde bulundurulmaları gerektiğinde, doğru, tam ve zamanında saklanmalı ve korunmaları sağlanmalıdır. Veri öznelerinin kendi kişisel verilerini düzeltmeye hakları ve izinleri olmalıdır. Bu tip genel prensipler, ona göre kanunsal yollar, uluslararası anlaşma ve standartlar, uzmanlar, baskı grupları, avukatlar, işadamları ve akademisyenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Oysa ki bu gözetime karşı geliştirilecek olan tepkilerin artması isteniyorsa, bu prensiplerin daha da yayılmasını sağlamak gerekmektedir.³²⁴

Hareketlendirici Tepkiler: Gözetlemenin yayılmasına karşı olan tepkilere bakmanın bir diğer yolu da, kişisel veri işlemleri içinde suistimal ve fazlalık olarak gördükleri şeylere karşı meydan okuyan hükümet dışı popüler gruplar ve hareketlerdir. Bu tip tepkiler, çeşitli strateji ve taktikler uygular, değişik organizasyonel biçimler sergilerler.³²⁵

³²³ Gary T. MARX, "Attack in the Shoe: Neutralizing and Resisting the New Surveillance", 369-390.

³²⁴ Bkz. (1), LYON, 262-263.

³²⁵ Bkz. (1), LYON, 268.

Bu hareketlere örnek olarak, 1990'larda, İnternet'in politik aktiviteler için bir araç olarak kullanımı verilebilir. Buradaki ilginç nokta, daha önceki mahremiyet gruplarının, özel olarak gözetim odaklı olanlardan, özgür alan olarak bir aracı korumayı -İnternet- içerecek kadar genişlemesidir. Bunun iki etkisi olmuştur: İnternet tabanlı karşı hareketlerin elini güçlendirmek ve aynı zamanda elektronik medyanın gözetleme kapasiteleri hakkındaki farklı ilgileri hafifletmek. 1996'da Montreal'de kurulan Küresel İnternet Özgürlük Kampanyası, bu tür bir harekettir. Bu grup, çeşitli kesimlerin koalisyonundan doğmuştu ve İnternet'te hükümet kısıtlamasına karşı güvenlik, özgürlük ve giriş izninde ilerleme amaçlıyordu.

Lyon'a göre son otuz yıl içinde, kendilerini gözetlemeye meydan okumaya adanmış olan sosyal hareketler çoğalmıştır. Fakat amaçları, hedefleri, metotları ve üyelikleri açısından önemli derecede bir değişimden geçmişlerdir. Günümüzde bu sosyal hareketlerin bu şekilde kalıp kalmayacağı, mahremiyetin ve veri korumasının kısmi seyrelmesinin uluslararası grupların varlığıyla dengelenip dengelenmeyeceği ise belirsizdir.³²⁶

Yukarıda değinilen yöntemler, gündelik yaşam içinde sıklıkla karşılaşılan ve doğrudan doğruya özel alanı korumaya yönelik tedbirlerdir. Bu tedbirler uygulanırken gözetim kırımları için çok önemli bir sorun bulunmaktadır. Bu sorun, bu mikro kırımlık yöntemlerinin yasal ve yasal olmayan yöntemlerden nasıl ayırt edilebileceğine ve aralarında nasıl bir bağlantı kurulabileceğine yöneliktir.

Marx'a göre bu sorunun yanıtı, ahlaki farklılık temeline dayanır. Bu temel, haksız gizlilik müdahalelerine yasal karşı koyma yöntemlerini, kişisel bilgiyi korudukları halde ahlaki açıdan savunulması imkânsız olan (örneğin ciddi bir suçun tespit edilmesi, maskelenmesi veya bloke edilmesi) hareketlerle karıştırılmamasıdır.³²⁷

Ona göre bu ahlaki temel, veri toplama araçlarını, verinin toplandığı bağlam ve koşullarını, kullanım alan ve hedeflerini ayırarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

³²⁶ Bkz. (1), LYON, 270.

³²⁷ Bkz. (323), MARX, 369-390.

Marx, bu sorularda haysiyet, birey, güven ve toplumun otonomisine saygıyı da içeren değerler kümesini şekillendiren yirmi dokuz soru önermektedir. Bu sorulara, temelde yer alan bu değerleri teyit eden cevaplar verildikçe gözetim daha fazla haklı çıkarılmış olur. Aksi durumda ise, yani cevaplar söz konusu değerlere negatif etki ettikçe, gözetimi etkisizleştirme çabaları haklı çıkarılmış olur.³²⁸ Marx'ın sorduğu yirmi dokuz soru Tablo-1 de verilmiştir.

³²⁸ Gary T. MARX., "An Ethics For the New Surveillance: The Information Society,
<http://www.mit.edu/gtmarx/nicolin5.html>.

Tablo 1: Gözetim Etiğini Belirleme Soruları

Sorular	
A.Yöntemler	Zarar: Uygulanan teknik nedensiz bir şekilde fiziksel veya fizyolojik olarak zarar veriyor mu?
	Sınır: Uygulanan teknik, kişisel sınırı izinsiz olarak geçiyor mu?
	Güven: Teknik ve kişisel veri nasıl kullanılıyor? İzinsiz olarak kullanılma gibi bir kural ihlali var mı?
	Kişisel ilişkiler: Uygulanan taktik kişisel veya kişisel olmayan koşullarda mı değil mi?
	Geçersizlik: Uygulanan taktik geçerli sonuçlar veriyor mu?
B. Veri Toplama Koşul ve Çevresi	Farkında Olmak: Bireyler kişisel verinin neden toplandığının, kimin bu bilgileri topladığını ve neden toplandığının farkındalar mı?
	İzin (yetki): Bireyler verilerin toplanmasına izin veriyorlar mı?
	Altın Kural: Gözetimden sorumlu kişiler (hem gözetimi uygulama kararı veren hem de uygulanmasından sorumlu olan kişiler) aynı şartlar altında kendileri bu tür gözetime onay verirler mi?
	Minimizasyon: Minimizasyon ilkesi yürütülüyor mu?
	Halka Açık Karar-Verme: Gözetim yönteminin uygulanmasına dair karar, halka açık karar verme mekanizmalarından geçmiş midir?
	İnsan Denetimi: Makinelerin hesapladığı sonuçlar, insan denetiminden geçiyor mu?
	Denetleme Hakkı: Kişilerin verilerin nasıl elde edildiğinden haberleri oluyor mu?
	Sorgulama hakkı: Sonuçları sorgulama veya varolan sonuçlara yorum katmaya imkân verecek prosedürler mevcut mu?
	Tazminat ve Yaptırımlar: Eğer birey haksızlığa maruz kalmış veya kurallar ihlal edilmiş ise, bireylerin tazminat isteme olanakları var mı? Daha sorumlu gözetim davranışlarını teşvik edecek, ihlal ve ceza Belirleme araçları var mı?
	Uygun Veri İdaresi ve Korunması: Veri güvenliği uygun bir şekilde korunabilmekte midir?
	Ulaşılabilirliğe ve Uygulamaya Göre Eşitlik ve Eşitsizlik: a) Yöntemler herkesçe ulaşılabilir veya çok zengin, güçlü veya teknolojik bakımdan sofistike olanlarla sınırlı mı? b) Taktik genişçe herkese uygulanabilir mi? yoksa sadece güçsüzlere veya dirençsizlere mi uygulanıyor? c) Eğer kişisel verileri elde etmeye karşı direnme yolları varsa, bu yollar herkese eşit mesafede mi, veya sadece imtiyazlılara mı açık ?
	Yöntemin Sembolik Anlamı: Yöntem kullanımı genel olarak neyi açıklamaktadır?
	İstenmeyen Örneklerin Oluşması: İstenmeyen amaçlarda kullanmaya yol açacak gereksiz örneklerin oluşma olasılığı var mı?

	Gözetimcilerin Üçüncü Şahıslar Üzerinde Olumsuz Etkileri: Gözetimin gözetlenenlerin dışındakilere olumsuz etkileri var mı?
C.Faydalar	Kâr Edenler: Gözetimlerin amacı geniş çaplı toplumsal amaçlar için mi? Söz konusu olan gözetlenenlerin amaçları mı, yoksa veri toplayıcısının kişisel çıkarları mı?
	Orantılılık: Amacın önemi ve yöntemi ile tutarı arasında uygun bir denge söz konusu mu?
	Alternatif Yöntemler: Gözetim için başka yöntemler mevcut mu?
	Eylemsizliğin Sonuçları: Yöntemin masraflı olduğu yerde, gözetimsizliğin sonuçları ne olacak?
	Korunmalar: Masraf ve riski azaltacak adım atılmış mı?
	Uyguna Karşı Uygun Olmayan Hedefler: Veri toplama hedefleri meşru mu?
	Yöntem ve Hedef Uyumun İyiliği: Toplanmış veri ve öngörülen hedef arasında açık bir ilişki görülmekte midir?
	Toplanan Veriler Vaat Edilen Amaçların Dışında Kullanılıyor mu?: Kişisel veriler vaat edilen amaçlar için kullanılıyor mu? Veya veriler gerçek toplayıcıda mı duruyor yoksa başka noktalara transfer mi ediliyor?
	Veri Toplamadan Elde Edilecek İkincil Kazanımların Paylaşımında Oluşan Bozukluklar: Toplanan veriler kişilerin izni olmadan kâr amaçlı veya onlara kâr sağlamak amaçlı kullanılıyor mu?
	Haksız Zararlar: Bu tür yollarda kullanılan veriler nedensiz zararlara yol açmakta veya söz konusu kişileri dezavantajlı durumlara sokmakta mıdır?

Kaynak: Gary T. MARX., “An Ethics For the New Surveillance; The Information Society, <http://www.mit.edu/gtmarx/nicolin5.html>.

Marx, önerdiği bu sorularla bu alanda uzman kişilerin haricinde herkesin, uygulanan gözetimlerin yanlış olduğunu veya en azından sorgulanabilir olduğunu hissedebilmesini amaçlamaktadır. Bu soruların içeriği, Lyon’unda belirttiği, *Düzenleyici Tepkiler*’le paralellik göstermektedir.

Öncelikle gözetimin sorgulanmasına yönelik soruların ve gözetim kısıcılığı yöntemlerinin uygulanmasının çok basit olmadığı ortadır. Bunun nedenlerine baktığımızda, gözetimin meşrulaştırma bölümünde bahsettiğimiz nedenlerin etkisi

bulunmaktadır. Belirtilen nedenler, toplumlar arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Ayrıca unutulmaması gereken bir nokta da gözetim kısırlılığı ile ilgili olarak geliştirilen yöntemler nasıl çoğalıyorsa gözetimin desteklenmesini sağlayacak yöntemlerinde geliştirildiğidir.

Marx'ın da belirttiği gibi gözetimi destekleyen birçok yasa, poliş ve prosedürler geliştirilmiştir. Birçok gözetim uygulamaları yasalar tarafından desteklenmektedir. Ayrıca veri toplamaya direniş, gözetim ticaretinde yeniliklere yol açabilmektedir. Diğer bir deyişle, bilgi toplama konusunda gelişen yeni yöntemler nasıl karşı koyma konusunda yenilikler getiriyorsa, gözetim işiyle meşgul olanlarda etkisiz hale getirme çabalarına kendi yenilikleriyle cevap vermektedirler. Çok uç bir örnek olarak uyuşturucu testlerinde “detox” kullanımına karşı ve testten önce idrarın sıcaklığı, rengi, ve ağırlığı uygun standartlarda olmasına emin olmak için ters-nötrleştirme teknikleri verilebilir.³²⁹ Lyon da bu konuya değinir. O, özellikle güçlü kurumların, gözetime karşı direnişe karşı gelmek için, büyük ölçüdeki gözetleme sistemlerinin oluşumu için teşvikte bulunmalarına ve bunun için harcadıkları paralara değinmiştir. Bu gibi yaklaşımlarda konunun önemini anlamak için çeşitli engelleri oluşturmuştur. Dolayısıyla, Lyon'a göre, gözetlemenin negatif özelliklerini önlemeye çalışmanın yavaş yavaş ve derme çatma olması şaşırtıcı bir şey değildir. Fakat Lyon'un da belirttiği gibi bu konuda çok karamsar bir yaklaşım içine girmek gerekmektedir. Çünkü adil bilgi prensipleri gittikçe daha geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmaktadır ve hem yasal hem de gönüllü pratik kodlar içinde somutlaşmaktadırlar. Ayrıca yeni teknolojileri, gözetleme boyutlarıyla değerlendiren demokratik tartışmalar için yer açmak isteyen herkes tarafından bunun vasıflı kullanımı desteklenmelidir.³³⁰

Ergur'un da belirttiği gibi bu yeni teknolojilerin alternatif kullanma biçimleri geliştirilmelidir. Gözetime karşı geliştirilecek olan kısırlılık hareketleri de teknolojik

³²⁹ Bkz. (141), MARX, 383-384.

³³⁰ Bkz. (1), LYON, 284.

sistemleri tamamen negatif ya da tamamen pozitif olarak algılamının ötesinde teknolojik sistemleri sorgulamak gerekmektedir.³³¹

Gözetim konusuyla ilgili olarak öne sürülen yaklaşımlarda gözetimin hem negatif yönleri hem de pozitif yönleri beraber işlenmiştir. Bu ikili yaklaşım, devam edecek gibi görünmektedir. Gözetim bir yandan kişisel verileri görünür kılıp, bireyleri birer veri nesnesi haline getirerek mahremiyet kavramını değiştirmekte midir? Ya da mahremiyet kavramını yok mu etmektedir? Ya da gözetim yeni enformasyon teknolojilerinin gelişimine paralel olarak bu teknolojilerden yararlanma bedeli olarak kabul edilecek mi? Ayrıca yeni dünya düzeninde yükselen güvenlik kaygısına karşı bir savunma aracı olarak desteklenen bir sistem mi olacaktır? Bu soruların yanıtları bir tek şekilde cevap bulmayacaktır. Gözetimin ikili yapısı, gözetim konusunda sistemli bir gözetim kırılcılığı hareketini engellemektedir. Gözetim hem ekonomik bir güç olarak hem de bir güç aracı olarak bireylerin en derin hislerine nüfus ederek büyümektedir. Bu nedenle de gözetim konusu, önümüzdeki dönemde de yapılan çalışmalarda daha geniş yer bularak araştırılacaktır.

Bu bölüme kadar, ilgili literatür göz önünde bulundurularak, gözetim kavramıyla ilgili yaklaşımlar incelenmeye çalışıldı. Bir sonraki bölümde ise, söz konusu tespitlerin toplumumuzda ne ölçüde geçerli olduğunu görmek ve teorik çalışmayı desteklemek amacıyla yapılan alan çalışmasının sonuçları yer alacaktır.

³³¹ Bkz. (321), ERGUR, 54-59.

8. METODOLOJİ

Günümüz gözetlemesine direniş eksikliğinin toplumsal meşruyetinin alt yapısını oluşturan temel nedenlerin geçerliliği bir alan araştırmasıyla test edilmiştir. Bu amaçla, gözetimin toplumsal meşruyetini oluşturan nedenler çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Aşağıda yer alan başlıklar belirlenirken ilgili literatür temel alınarak belirlenmiştir. Araştırmanın çerçevesini oluşturan ana başlıklar şunlardır;

- Yeni enformasyon teknolojilerinin gücü: Gündelik hayatı kolaylaştırma,
- Gözetimin toplumsal meşruyetindeki temel duygu: Güvenlik ve önlem alma ilkesi,
- Özel alanın kamusal alana açılması,
- Gözetimin toplumsal meşruyetine ruhani gözetimin etkisi,
- Sanal teşhir: Gözetlemenin hazzı,
- Gözetimin geleceğine yönelik senaryolar.

8.1. Yöntem

Araştırmada, niceliksel ve genelleştirici değil, niteliksel ve keşfedici bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu araştırma niteliksel bilgiye ulaşmayı hedefleyen ve gözetimin toplumsal meşruyetinin dinamiklerini ortaya çıkarmaya yöneliktir. Araştırmanın amacı gereği günümüz gözetiminin toplumsal meşruyetini sağlayan nedenleri ortaya çıkarma nispeten daha kolay olduğu için derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Belirlenen görüşmeler üzerinden, anılan konuda, bir görüş çerçevesi oluşturulmasına çalışılmıştır. Bu nedenle olabildiğince gözetimin toplumsal meşruyetini oluşturan nedenler ile ilgili gündelik yaşam pratiklerine sahip olan ve

bunu ifade edebilecek görüşmeci profili oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu profil çerçevesinde seçilen kişiler tezin ana sorunsalına ve araştırmanın amacına uygun olarak seçilmiştir.

8.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini İstanbul’da özellikle sosyal ve iş yaşamları içinde yeni enformasyon teknolojilerini ağırlıklı olarak kullanan kişiler içinden seçilmiş bir grup oluşturmuştur. Bu nedenle görüşmeciler “amaca uygun örnekleme” tekniğiyle seçilmiştir. Söz konusu olan grup farklı meslek gruplarından oluşmaktadır. Mümkün olduğunca her meslek grubundaki kişi sayısı eşit olarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Görüşme yapılan grubun tamamı eğitim olarak en az üniversite mezunudur. Toplam 50 görüşmenin, araştırmaya dahil edilen gruplar bazında dağılımı ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır;

Tablo 2 – Görüşmecilerin Meslek Dağılımı

Meslek	Görüşme Sayısı
Akademisyen	9
Avukat	8
Halkla İlişkiler Uzmanı	10
Mühendis-Sahada Çalışan	8
Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan	6
Sigorta-Finans Uzmanı	9
Toplam	50

Araştırmaya katılan kişilerin, cinsiyet dağılımlarının da olanak çerçevesinde dengeli olmasına özen gösterilmiştir;

Tablo 3 – Görüşmecilerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet Dağılımı	Kadın	Erkek
Akademisyen	4	5
Avukat	4	4
Halkla İlişkiler Uzmanı	8	2
Mühendis - Sahada Çalışan	2	6
Mühendis - Hizmet Sektöründe Çalışan	3	3
Sigorta – Finans Uzmanı	4	5
Toplam	25	25

Görüşmelerin hepsi çalışan kişilerle yapıldığı için , katılımcıların yaş dağılımları doğal olarak 21 yaştan itibaren başlamaktadır.

Tablo 4 - Görüşmecilerin Yaş Dağılımı

Yaş Dağılımı	Görüşme sayısı
21-29	19
30-39	18
40 +	13
Toplam	50

8.3. Saha Çalışması

Alan araştırmasına dahil edilen görüşmeler gönüllük esasına bağlı olarak yapılmıştır. Görüşmeler 40 dakikadan 1,5 saate kadar uzanmıştır. Toplam 53 görüşme yapılmıştır. Görüşmelerden üçünün görüşülen kişilerin konuşmaya istekli olmayışı, yahut anlatının birbirini tekrarlayan cümlelerden oluşması nedeniyle değerlendirme dışına itilmiştir. Dolayısıyla, analizler de 50 görüşmeye dayalı olmuştur. Görüşmeler genellikle kişilerin iş yerlerinde yapılmıştır. Birkaç istisnada, kafe gibi yerler kullanılmıştır. Görüşmeler sırasında görüşülen kişilerin anlatılarını somut örneklerle açmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü, anlatıların kendi içindeki bütünlüğünü ve çelişkisini görülmesi açısından bu önemliydi. Görüşmelerde hem dijital ses kayıt cihazı hem de analog kayıt tutma yöntemi uygulanmıştır.

Kayıtlar daha sonra çözümlenmiştir. Kayıt cihazını istemeyen görüşmeci sayısı çok azdır. Görüşme sırasında kayıt cihazının ortaya çıkarabileceği olumsuz etkiler olabildiğince azaltılmaya çalışılmıştır. Bunun için görüşmecilere kimliklerinin gizli kalacağı ile ilgili güvence verilmiştir.

Görüşme anlatılarına geniş yer verilmesinin nedeni, özellikle görüşmecilerin bazen aynı şeyleri ifade etmelerine rağmen nasıl ifade ettiklerinin de önemli olmasıdır. Yapılan analizlerde kişilerin söyledikleri kadar söylemediklerini yorumlamak ve görüşülen kişilerin kendi kurgularında yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

8.4. Veri Analizinde Kullanılan Teknikler

Derinlemesine görüşmeler sırasında kullanılan görüşme kılavuzu açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Açık ve kapalı uçlu sorular şeklinde kurulan ve görüşme çerçevesi kullanılmak üzere yapılandırılan derinlemesine görüşme rehberi, ilgili tüm alanları kapsayacak şekilde tasarlanmış olup, araştırma kapsamındaki ilgili bilgiye ulaşılmasına elverişli 28 soruyu içermektedir. Niteliksel tekniğin ağırlıklı olduğu bu araştırmanın bulguları değerlendirilirken yalnız derinlemesine görüşme yöntemi değil ilgili konularda daha önce yapılmış istatistiklerden, kanunlardan ve daha önce yaşanmış olaylardan yararlanılmış olup, görüşmelerden elde edilen sonuçlar bu verilerle birleştirilerek yorumlanmıştır. Derinlemesine analizin yanı sıra görüşmecilerden kantitatif veri toplama tekniğine uygun olarak geliştirilen anket formunda ağırlıklı olarak nominal ölçekleme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme formunun kapalı uçlu sorular, demografik özellikleri, bilgisayar, İnternet, cep telefonu, kredi kartı kullanım şekli ve amaçları, iş yerindeki kameraların ve manyetik giriş kartlarının olup olmadığına yöneliktir. Kapalı uçlu soruların sorulmasındaki amaç görüşmecilerin iş ve sosyal yaşamlarında kullandıkları yeni enformasyon teknolojilerinin kullanım şeklini ve amacını ölçümlemektir. Görüşme formunun ikinci bölümünü ise derinlemesine görüşmeler sırasında kullanılacak sorular oluşturmaktadır. Bu sorular ilgili literatür göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Anlatılar altı temel izlek üzerinde kurulmuştur. Bu izlekler, öncelikle görüşme formu tasarlanırken tasarlanmış olup, son hali bütün görüşmeler tamamlandıktan sonra oluşturulmuştur. Bu altı temel izlekin çerçevesini oluşturan ana başlıklar şunlardır;

- Yeni enformasyon teknolojilerinin gücü: Gündelik hayatı kolaylaştırma,
- Gözetimin toplumsal meşruiyetindeki temel duygu: Güvenlik ve önlem alma ilkesi,
- Özel alanın kamusal alana açılması,
- Gözetimin toplumsal meşruiyetine ruhani gözetimin etkisi,
- Sanal teşhir: Gözetlemenin hazzı,

- Gözetimin geleceğine yönelik senaryolar.

9. BULGULAR

Buraya kadar ilgili konu kurumsal ve yönetsel açıdan ele alınmıştır. Bu bölümde saha araştırmasının bulguları değerlendirildi; görüşmecilerin anlatıları yazılmıştır. Amacımız gözetimin toplumsal meşruiyetinin en önemli dayanakları olarak belirtilen bulgularla anlatıları birleştirmektir. Bulgular sunulurken ana başlıklar altında önce ilgili genel bilgiler kısaca taranmış; daha sonra izleyen alt başlıklarda sunulmuştur. Daha öncede belirtildiği gibi, veriler esas olarak iki bölümde değerlendirilmiştir. Bunlardan biri görüşmeciler tarafından doldurulan anket formu, ikincisi ise deşifre edilen ses kayıtlarıdır. Sayısal olarak verilen veriler daha önce yapılmış araştırma sonuçları ve yaşanmış olaylarla birleştirilerek görüşmecilerin anlatılarıyla birleştirilmiştir. Beyanların bazılarında görüşmeciler tarafından tekrar edilen ve benzer yorumlar birlikte değerlendirilmiş ve sınıflanmıştır. Alıntılar içinde **bold** olarak verilmiş olan ifadeler, tezin ana sorunsalı çerçevesinde ileri sürülen varsayımların görüşmecilerin tarafından desteklenen görüşlerine ilişkindir.

Bulgular açıklanırken önce genel sonuçlara yer verilecek, ardından görüşmecilerin beyanları daha detaylı olarak verilecektir.

9.1. Yeni Enformasyon Teknolojilerinin Gücü: Gündelik Hayatı

Kolaylaştırma

Yeni enformasyon teknolojileri olarak nitelendirilen araçlar -cep telefonundan genetik bilimlere kadar- tezin ikinci bölümünde de belirttiğimiz gibi, bireyler ve kurumlar için, “*gündelik hayatın kolaylaştırıcıları*” olarak yer almaktadır. Bu teknolojiler,

gündelik hayata o kadar derinlemesine nüfuz etmiştir ki artık bunların yapılandırmadığı çıplak bir gündelik hayat yoktur. Bilgisayar, İnternet, cep telefonu ve kredi kartı gibi çeşitli teknolojik aletleri hayattan çekip aldığımızda geriye üzerine konuşulabilecek pek fazla bir şey kalmamış gibi gözükmektedir.³³² Özetle, büyük veri yığınlarının işlenmesi ve veri bankalarıyla sınıflama sistemlerinin oluşması, ağlar aracılığıyla her türlü bilgiye ulaşma ve iletişimin sağlanması, robotların seri üretime girişi, büroların “otomatikleşmesi”, hatta iletişim ağları sayesinde işin eve veya yolculuk edilen bir aracın içine taşınmasıyla birlikte zaman ve mekânın ortadan kalkması, süper bilgisayarların bütün bu ağır yükün altından kalkabilecek hız ve performansa erişmeleri ve görüntü işlemede ve çoğaltmada yeni olanaklar sağlanması, bu teknolojinin kısa vadeli vaatleri arasında ilk akla gelenlerdir.

Bu araçlar sayesinde insanların büyük bir kısmı, “*başka bir seçeneğimiz yok*” düşüncesiyle bu teknolojileri sorgulamadan kabul etmektedir. Bu kabul ediş, bir yandan gözetimin kapasitesini artırırken, diğer yandan da gözetimin toplumsal meşruiyetine zemin hazırlamaktadır. Bu görüş tez çalışmasının ana sorunsalının cevaplarından biridir. Buradan yola çıkarak, bu teknolojilerin görüşmecilerin iş ve özel hayatlarındaki yerine yönelik olarak görüşleri alınmıştır. Yapılan görüşmelerde, gündelik yaşam içinde en sık kullanılan kredi kartı, cep telefonu, bilgisayar ve İnternet teknolojilerinin, kullanıcıların hayatlarındaki vazgeçilmezliğini tespit etmeye yönelik olarak sorular sorulmuştur. Öncelikle bu teknolojilerin görüşmecilerin iş ve özel yaşamlarındaki kullanım amaçları ve kullanım yoğunluklarını ölçmeye yönelik sorular sorulmuştur. Görüşmecilerin verdikleri yanıtlar, her araç için açıklamalı bir şekilde verilecektir. Bu soruya verilen cevaplar iki bölümde değerlendirilmiştir. Birinci bölümde niceliksel sonuçlara yer verilecektir. Bu bağlamda bu teknolojilerin Dünya’da ve Türkiye’de kullanım oranlarına ilişkin genel istatistikler ve görüşülen kişilerin bu teknolojilere sahip olma ve kullanma alışkanlıklarına ait istatistikler yer alacaktır. İkinci bölümde ise niteliksel sonuçlara yer verilecektir. Bu kapsamda

³³² Bkz. (88), AHISKA, 4.

görüşmecilerin bu teknolojilerle ilgili düşünceleri, bu araçların gündelik hayat içerisindeki yerini nitelendirmeye yönelik olarak verilecektir.

9.1.1. Dünyada ve Türkiye’de Bilgisayar, İnternet, Cep Telefonu ve Kredi Kartı Kullanım Oranı ve Amaçlarına Yönelik Ölçümler

Yeni enformasyon teknolojileri içinde yer alan bilgisayar ve İnternet, cep telefonu ve kredi kartı hem dünyada hem de Türkiye’de her geçen gün artan kullanıcı sayısına ulaşmaktadır. Bu artış bir anlamda her gün daha fazla gözetime maruz kalmaya sebep olmaktadır. Aşağıdaki bölümde bu araçlarla ilgili olarak genel bilgilere ve istatistiklere yer verilecektir.

9.1.1.1. Bilgisayar ve İnternet Kullanım Verileri: Bilgisayarlar, ileri teknoloji ürünü makineler olmakla birlikte onları kişilerin günlük yaşamı içinde işlevsel hale getiren ve kullanıcılar için vazgeçilmez kılan dijital ağların gücüdür. Bu güç, İnternet’le olanaklı hale gelmiştir.

Maggio ve diğerleri tarafından “ağların ağı” olarak tanımlanan İnternet’in³³³ atası olarak bilinen ARPANET, 1969 yılında Amerikan Savunma Bakanlığı’nın bir araştırma projesi olarak desteklenen bir araştırma ağı olarak doğmuştur.³³⁴ Başlangıçta Amerikan ordusunun merkezi kontrol araçlarından biri olarak planlanan İnternet, artık çıkış noktasındaki amacını aşarak birçok alanda kullanılmaktadır. İnternet’in kullanıcılar için birçok kullanım alanı bulunmaktadır. İnternet, kimileri için bir elektronik postayı, kimileri için çok büyük bir kütüphaneyi, yeni çalışma

³³³ Paul Di MAGGIO; Eszter HARGİTTAI; W. Russell NEUMAN; John P. ROBINSON. “Social Implications of the İnternet”, 307.

³³⁴ Jayna GACKENBACH and Evelyn ELLERMAN, “Introduction Psychological Aspects of İnternet Use”, 5.

alanlarını, bankayı ya da yeni arkadaşları temsil etmektedir. İnternet, kullanıcıları için farklı anlamlar taşısa da küresel sistemin en önemli parçasıdır. Eli “mouse” tutan herkesin kullanabileceği bir kolaylığa kavuşturulmuş olan İnternet’in baş döndürücü bir hızla yaygınlaştığı ve her geçen gün ağ trafiğinin daha da yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu yoğunluk, İnternetin kullanıcı sayısındaki artışla daha da net bir şekilde ifade edilebilir. 2004 yılında İnternet kullanıcı sayısı 934 milyon kişiye bu rakam 2005 yılında 1.07 milyar, 2006 yılında ise 1.21 milyara ulaşmıştır. 2007’de ise bu rakamın 1.35 milyar kişiye çıkması beklenmektedir.³³⁵

AC Nielsen araştırma şirketine göre, en çok İnternet kullanıcılarına sahip ülke sıralamasında 203 milyon kişiyle ABD birinci sırada, 103 milyon İnternet kullanıcısıyla Çin ikinci sırada, 78 milyon kullanıcıyla Japonya ise üçüncü sırada yer almaktadır. Genel olarak dünya nüfusuna bakıldığında ise 6.420.102.722 insanın 938.710.929’u İnternet kullanmaktadır. Yani dünya nüfusunun %14.6’sı İnternet kullanmaktadır.³³⁶

Açıklanan bu kullanıcı rakamları, sadece düzenli İnternet kullanıcılarını değil, o sene içerisinde düzensiz olarak İnternet’ten faydalanan nüfusu da kapsamaktadır. Rakamlar detaylı bir araştırmadan ziyade endüstri rakamlarından faydalanarak elde edilmiş tahmini rakamlardır. Sayıları bir milyarı aşan İnternet kullanıcılarını tam olarak ölçen bir takip mekanizması bulunmamaktadır. Bu nedenle de bu rakamlar, istatistiksel bir tahmin niteliği taşımaktadır.

³³⁵ <http://www.nielsen-netratings.com/news.jsp?section=dat>

³³⁶ Turgay SEÇEN, “Türkiye İnternet kullanımında 24. Sırada”. <http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yazlid=13435>. (12.08.2005)

Türkiye’deki İnternet kullanıcısı sayısı da dünyadakine benzer oranda artmaktadır. 1986³³⁷ yılından itibaren Türkiye’de kullanılmaya başlayan İnternet’in kullanıcı sayısı, 2005 yılı sonu itibariyle 15 milyona ulaşmıştır. Ayrıca İnternet’e bağlı bilgisayar sayısı da 750 bini bulmuştur. Bu artış oranıyla bağlantılı olan en önemli sonuçlardan biri, Türkiye’nin İnternet kullanım oranında dünya ortalamasının üstünde olmasıdır. Bu artış oranı, dünyada % 15-17 arasındayken Türkiye’de bu, dünya ortalamasının üstündedir.³³⁸

Her geçen gün kullanıcı sayısı artan bu teknolojiyle birlikte kullanıcılar, yerlerinden kıkmadan bir tuşla bankacılık işlemleri, fatura yatırma, alışveriş yapma, gazete okuma, kütüphanelerde gezinti yapma ya da yeni insanlarla tanışabilme olanağına sahip olmaktadır. Genel olarak dünyada ve Türkiye’deki İnternet kullanıcı sayısına ilişkin verdiğimiz bilgilere ek olarak, görüşmecilerin bilgisayar ve İnternet kullanım alışkanlıklarına ilişkin veriler de aşağıdaki şekildedir:

9.1.1.2. Görüşmecilerin Bilgisayar ve İnternet Kullanım Amacına İlişkin Bulgular: Görüşmecilerin büyük bir kısmı, bilgisayarı (40 kişi -%80) ve İnterneti (38 kişi -%76) işyerinde daha fazla kullandıklarını ifade etmişlerdir. (Tablo-5 ve Tablo-6)

Tablo 5 -Görüşmecilerin Bilgisayar Kullanım Alanları

Bilgisayar Kullanım Alanları	N	%
Evde daha fazla kullanıyorum.	0	0.00
İş yerinde daha fazla kullanıyorum.	40	80.00
Ev ve iş yerinde aynı miktarda kullanıyorum.	10	20.00
Toplam	50	100.00

³³⁷ Türkiye’de İnternetin tarihi ile ilgili olarak bakınız: Mustafa AKGÜL, “Türkiye’de İnternet’in ve İnternet Kurulunun Kısa Tarihi,” http://dergi.tbd.org.tr/yazarlar/20082001/mustafa_akgul.htm

Funda Başaran & Önder Özdemir, “Türkiye’de İnternet’in Dünü Bugünü ve Geleceği”, 2002. <http://dergi.tbd.org.tr/yazarlar>.

³³⁸ http://www.internethaber.com/news_print.php?id=11976 (24.07.2006)

Tablo 6 - Görüşmecilerin İnternet Kullanım Alanları

İnternet Kullanım Alanları	N	%
Evde daha fazla kullanıyorum	4	8.00
İş yerinde daha fazla kullanıyorum	38	76.00
Ev ve iş yerinde aynı miktarda kullanıyorum	8	16.00
Toplam	50	100.00

Bu sonuç, aslında Türkiye'deki bilgisayar ve İnternet kullanımıyla ilgili olarak Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından ilk defa 2004 yılının Haziran ayında yapılan, "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması" sonuçlarıyla paraleldir. Bu araştırma sonuçlarına göre; görüşülenlerin %44'ü işyerinde, %37'si evde ve %33'ü İnternet kafelerde bilgisayar kullanırken, %41'i işyeri, %41'i İnternet kafe ve %32'si ise evde İnternet'e erişmektedir.³³⁹

Genel olarak baktığımızda bu veriler hem Devlet İstatistik Kurumu'nun yaptığı araştırma sonuçlarıyla hem de görüşmecilerden elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Özellikle İnternet, eğitilmiş ve işlerinin büyük bir kısmı için bu teknolojiyi kullanan kişiler tarafından işyerinde daha fazla kullanılmaktadır. Bu daha önce tezin dördüncü bölümünde belirttiğimiz, çalışanların İnternet üzerinden gözetimi konusunun önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Çünkü kişiler, İnternet üzerinden yaptıkları birçok işlemi işyerinden gerçekleştirmektedirler. Bu noktada, daha önce de değindiğimiz gibi, işyerindeki İnternet'in çalışanın özel alanı olarak görülüp görülmemesine yönelik olarak hem işveren hem de çalışanlar için hak ihlali olarak sayılabilecek konular, ileriki yıllarda özellikle hukuki olarak en çok tartışılan konular arasında yer alacaktır. Görüşmecilerin bu konudaki düşüncelerine ise ayrıca yer verilecektir.

³³⁹ http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls.

Görüşmecilerin İnternet kullanım amaçları içinde haberleşme/iletişim aracı olarak kullanma (%20.5) ilk sırada yer alırken, enformasyon ve bilgi arama amacıyla kullanım ise ikinci sırada (%19) yer almaktadır (Tablo-7).

Tablo 7 - Görüşmecilerin İnternet Kullanım Amacı

İnternet Kullanım Amacı	N	%
Enformasyon/bilgi kaynağı	40	19.00
Haberleşme/iletişim aracı	43	20.50
Eğlence aracı	11	5.20
Haber edinme (medya) aracı	36	17.10
Araştırma	39	18.60
Yeni insanlarla tanışma	0	0.00
On-line alış veriş aracı	11	5.20
Bankacılık işlemleri (fatura ödeme, EFT vb.)	30	14.30
Toplam	210	100.00

Tabloda toplam sayının görüşme yapılan kişi sayısından fazla olmasının nedeni aynı kişinin birden fazla kullanım amacını belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu sonuç, bilgisayar ve İnternet kullanımıyla ilgili olarak Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 2005 yılının gerçekleştirilen “*Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması*” sonuçlarıyla paraleldir. Araştırma sonuçlarına göre, İnternet’i iletişim alanında (mesaj, İnternet üzerinden telefonla görüşme ve **chat**) kullanma oranı %78,23 iken bilgi arama ve çevrimiçi hizmetler (mal ve hizmetler hakkında bilgi almak, gazete ve dergi okumak, yazılım indirmek gibi) ise %90,16’yı bulunmuştur.³⁴⁰

³⁴⁰ <http://www.tuik.gov.tr/veribilgi.doc>

İnternet kullanım amaçları içinde dikkat çekici sonuçlardan birisi, on-line alışverişin en az kullanım alanı olarak gözükmesidir. Görüşme yapılan 50 kişiden 11 kişi, on-line alışveriş yapacağını bildirmiştir. Bu grubun tamamı, İnternet üzerinden alışveriş yapmayı tercih etmekle beraber genel olarak “*güvendikleri ve bildikleri sitelerden*” alışveriş yapacaklarını ifade etmişlerdir. Alışveriş yapmamayı tercih eden 34 görüşmeci, bunu “*güvenlik gerekçesi*” başta olmak üzere, “*görerek alışveriş yapma isteklerine*”, “*böyle bir alışkanlıkları olmamasına*” ve “*böyle bir ihtiyaç hissetmemelerine*” bağlamaktadırlar. Bu sonuçlar, daha öncekiler gibi, 2005 yılında yapılan “Hane Halkı Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı” araştırma sonucuyla kıyaslanırsa, birinci sırada **güvenlik kaygısı** görüşme yapılan grup içinde daha ağır basmakla beraber, diğer sebepler benzerlik göstermektedir. Bu araştırma sonuçlarına göre İnternet üzerinden alışveriş yapmama nedeni olarak bireylerin %86’sı ihtiyaç duymadığını, %64’ü ürünü görerek almayı tercih ettiğini, %52’si alışkanlıklarını değiştirmek istemediğini, %41’i ise kredi kartı detaylarını vermek istemediğini belirtmiştir.³⁴¹ İnternet’in bu kadar çok kullanım alanının olması ve her geçen gün de bu alanların fazlalaşması onu enformasyon teknolojileri içinde merkezi bir konuma getirmektedir.

9.1.1.3. Cep Telefonu Kullanım Verileri: İlk defa 1973 Nisan’ında kullanıma giren cep telefonu, bugün Avrupa Bilgi Teknolojileri Gözlemevi’nin (EITO) verilerine göre 2 milyar insan tarafından kullanılmaktadır.³⁴² Türk Telekomünikasyon Kurumu’nun verilerine göre Türkiye’deki kullanıcı sayısı ise, cep telefonunun ilk kullanılmaya başlandığı 1994 yılında sadece 80 bin abone iken, 2006 yılı Eylül ayı itibarıyla cep telefonu abone sayısı 51.219.673 olmuştur.³⁴³

³⁴¹ http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls.

³⁴² <http://www.sabah.com.tr/2006/09/04/eko94.html>.

³⁴³ http://www.tk.gov.tr/Yayin/istatistikler/istatistik/2006_Eylul_gsm.htm.

Cep telefonları, ulaştıkları teknoloji ve telefon rehberi, mesaj, saat, tarih, ajanda, alarm, hatırlatmalar, hesap makinesi, kronometre, oyunlar, radyo dinleme, fotoğraf çekme, kamera ile görüntü alma, İnternet'e bağlanma ve e-posta mesajları okuma gibi fonksiyonlarıyla gündelik hayatın vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Hatta cep telefonları sabit telefonların kullanım sayısını bile düşürmeye başlamıştır. Örneğin Türk Telekomünikasyon Kurumu'nun verilerine göre 2004 yılında 19.125.163 sabit olan telefon sayısı, 2005 yılında 18. 978.223 ile %0,76 düşme yaşamıştır.³⁴⁴

Bu kadar çok kullanım fonksiyonun bulunması, bizleri cep telefonuna daha fazla bağlamaktadır. Genel olarak Türkiye'de cep telefonu kullanıcı sayısı, bilgisayar ve İnternet kullanıcı oranından çok daha yoğundur.

9.1.1.4. Görüşmecilerin Cep Telefonu Kullanım Amacına İlişkin

Bulgular: Görüşmecilerin cep telefonlarını iş ve sosyal hayatlarında kullanım oranlarına baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşmaktayız: Görüşmecilerden 23 kişi (%46) kişisel ilişkileri için kullandığını ifade ederken, 13 kişi (% 26) iş ilişkileri için, 14 kişi (%28) ise her ikisi için aynı miktarda kullandığını ifade etmiştir.

Görüşmecilerin cep telefonunun hangi fonksiyonlarını ağırlıklı olarak kullandıklarına baktığımızda ise birinci sırada (%50,6) mesaj çekme, ikinci sırada (%22,1) ise fotoğraf çekme yer almaktadır (Tablo-8).

³⁴⁴ [http:// www. tk. gov. tr/Yayin/ Raporlar /pdf/ faaliyet_2005.pdf](http://www.tk.gov.tr/Yayin/Raporlar/pdf/faaliyet_2005.pdf).

Tablo 8 - Görüşmecilerin Cep Telefonunu Kullanma Amacı

Cep Telefonunu Kullanma Amacı	N	%
Mesaj özelliğini daha çok kullanıyorum	39	50,60
Fotoğraf çekme	17	22,10
Kamera için kullanma	5	6,50
Oyunları için	2	2,60
Web özelliğinden yararlanıyorum	2	2,60
Alarm özelliğinden yararlanıyorum	10	13,00
Sadece konuşmak için kullanıyorum	2	2,60
Toplam	77	100.00

Tabloda toplam sayının görüşme yapılan kişi sayısından fazla olmasının nedeni aynı kişinin birden fazla kullanım amacını belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

Cep telefonunun kullanım amaçlarından ortaya çıkan sonuç, bu aracın sadece haberleşme amacıyla değil, sahip olduğu diğer özellikleriyle beraber kullanılarak, kullanıcıların hayatında daha fazla yer almaya başlamış olmasıdır.

9.1.1.5 Kredi Kartı Kullanım Verileri: Cep telefonu kadar yoğun bir şekilde kullanılan diğer enformasyon teknolojisi de kredi kartıdır. Kredi kartı ticari gözetlemenin bir yüzüdür. Birçok kullanıcı bu kartlarla yapılan alışverişler sayesinde hangi tür verilerinin toplandığına yönelik çeşitli tahminlerde bulunabilmektedir. Örneğin bir markete gidildiğinde, alınan her ürünün barkodla birlikte kullanılan kredi kartıyla verilen bilgilerin depolanması en basit şekliyle aşağıdaki şekilde olacaktır:

- 1- Hangi tür mal kullanıldığı,
- 2- Markası,
- 3- Hacmi ya da miktarı,
- 4- Alımın zamanı,
- 5- Bir malı alırken yanında neler alındığı,

- 6- Ödenen toplam hesap,
- 7- Bir reklamcının müşteriye hangi tür dergiyle ulaşabileceği,
- 8- Hangi raftan malın eksildiği.

Müşteri kredi kartıyla verilen bu verilerin haricinde daha çok enformasyon aktarmış olacaktır. Müşteri,

- 1- Adını,
- 2- Adresini, posta kodunu, telefonunu ve e-posta adresini,
- 3- Türlü kredi enformasyonunu,
- 4- Gelirinin öğrenilebileceği bir kaynağı ve büyük olasılıkla pek çok başka enformasyonu vermektedir.

Bunların hepsi birleştirilince, kişinin yaşam biçimi, alışkanlıkları, yaptığı seyahatler, okuma tercihleri, ne kadar sıklıkla dışarıda yemek yediği gibi birçok şey ortaya çıkabilecektir. Böylece, gözetim pratikleri vasıtasıyla enformasyonun metalaşarak para haline dönüştüğü piyasalarda tüketiciler, aldıkları ürünlerin ücretini iki kere ödemiş olurlar: Birincisi ürünleri alırken ödedikleri gerçek para, ikincisi ise maddi değeri olan kişisel enformasyonu sağlayarak ayrıca yaptıkları ödeme.³⁴⁵

Bu ticari gözetimin etki alanı, bilgisayar, İnternet ve cep telefonuyla kıyaslandığında çok daha yüksek boyutlardadır. Örneğin Türkiye'deki kredi kartı sayısı, 2006 Haziran ayında 31.289.405 adettir. Bankalararası Kart Merkezi'nin verilerine göre her kart, ayda ortalama olarak dört kez kullanılmaktadır.³⁴⁶ Yani Türkiye'de yaşayan bir kişi ayda ortalama olarak dört kez bir veri sınıflamasına girmektedir.

9.1.1.6 Görüşmecilerin Kredi Kartı Kullanım Amacına İlişkin

Bulgular: Görüşme yapılan görüşmecilerden 45 kişi (%90) kredi kartına sahipken, 5

³⁴⁵ Bkz. (174), DOLGUN, 157-158.

³⁴⁶ Rahim AK, Sabah Gazetesi, 8 Ekim 2006, sayfa 10.

kişi (%10) kredi kartı sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden 39 kişi (%86,7'si) birle-üç arasında değişen sayıda kredi kartına sahiptir. Görüşmecilerin geri kalanı, yani 6 kişinin (%13,3'ü) ise dört ile sekiz arasında kredi kartı bulunmaktadır. Kredi kartı kullanıcı sayısındaki bu artışla birlikte, kredi kartı hayatın birçok alanında kullanılmaktadır. Görüşmecilerin cevapları da bu doğrultudadır. Görüşmecilerin harcamaları içinde giyim, %24,3 oranıyla birinci sırada yer alırken, gıda (%20,4) ve alışveriş (%20,4), ikinci sırada yer almaktadır (Tablo: 9).

Tablo 9 - Görüşmecilerin Kredi Kartı Kullanım Amacı

Kredi Kartı Kullanım Amacı	N	%
Gıda	37	20.40
Giyim	44	24.30
Sağlık	25	13.80
Eğitim	17	9.40
Alışveriş	37	20.40
Eğlence	20	11.00
Diğer	1	0.60
Toplam	181	100.00

Tabloda toplam sayının görüşme yapılan kişi sayısından fazla olmasının nedeni aynı kişinin birden fazla kullanım amacını belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

Kredi kartı kullanıcı sayısındaki artışa paralel olarak eğitimden sağlığa birçok farklı alanda kullanılmaya başlanmıştır. Bu aynı zamanda, kullanıcılar tarafından gönüllü olarak verilen birçok verinin de depolanmasına olanak sağlamıştır.

9.1.2. Görüşmecilerin Yeni Enformasyon Teknolojilerinin Gündelik Hayattaki Rolüne İlişkin Görüşleri

Yukarıda açıklanan istatistiklerle günümüzde dünyada ve Türkiye’de en çok kullanılan ve bireylerin günlük hayatlarının bir parçası haline gelen yeni enformasyon teknolojilerinden bilgisayar, İnternet, cep telefonu ve kredi kartı kullanımlarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Başlangıçta da söylediğimiz gibi, bu araçların görüşme yaptığımız kişiler için günlük hayatlarında ne kadar vazgeçilmez olduğuna yönelik sorular sorulmuştur. Bu soruya verilecek yanıtların önemi, bu araçların gündelik yaşam içindeki ağırlıklarının kişilerin olası gözetim uygulamaları karşısında bile bu araçlardan vazgeçmemelerinin nedenlerine yönelik yol gösterici olmasıdır. Bu görüşten yola çıkarak, görüşmecilere, herhangi bir şekilde kişisel bilgilerinin açığa çıkmasıyla ilgili bir tehdit hissetmeleri durumunda bu araçları iş ve özel yaşamlarında kullanmaktan vazgeçip vazgeçmeyecekleri sorulmuştur.

50 görüşmeci içerisinde sadece bir kişi net olarak bu teknolojileri hayatından çıkarabileceğini ifade etmiştir. Bu görüşmeci bu tercihiyle ilgili nedenini şöyle ifade etmiştir:

“Bu araçları hayatımıza sokarken zorlandım. O yüzden çok kolay çıkarabilirim. Hayatımı kolaylaştırdığını düşünmüyorum. Kolaylığından yararlanmak için bu araçları kendi denetiminiz altında tutabilmelisiniz. Bunu yapamazsanız hayatınız kolaylaşmaz.” (Erkek, 47 yaş, Avukat)

Görüşmecilerden kırk dört (%88) kişi, herhangi bir tehdit algısına karşılık bile bu teknolojileri iş ve özel hayatlarından çıkaramayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu teknolojilerden vazgeçmeme nedeni olarak en fazla üstünde durulan görüş ise, bunların “hayatı kolaylaştırıcı” etkisidir. Bunlar bir anlamda Lyon’un belirttiği görüşü desteklemektedir. Lyon, bu teknolojilerin getirdiği yeniliklerin modern

toplumlar için hayatın kalitesine olumlu katkılar olarak görüldüğünü belirtir.³⁴⁷ Bu olumlu katkılar görüşmeciler tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

*“Bu teknolojileri hayatımdan çıkarmak istemem çünkü **hayatımı kolaylaştırıyor**. Örneğin yerinizden kalkmadan çok kolay bir şekilde bir otobüs ya da uçak bileti alabiliyorsunuz. Ya da bankalarda sıraya girmeden ödemelerinizi yapabiliyorsunuz. Özellikle kent yaşamında zaman kazandırıyor. Bu teknolojilerin kolaylığı, riskinden daha fazla.” (Kadın, 47 yaş, Avukat)*

*“Bu teknolojiler **hayatımı ve iletişimi kolaylaştırıyor**. Teknolojinin sonu yok. İnsanlık artık teknolojinin mantığına göre yaşıyor. Teknoloji bizi yönlendiriyor.” (Erkek, 32 yaş, Mühendis- Sahada Çalışan)*

*“Zaman açısından bu araçlara muhtacım. Faturalarımı İnternet üzerinden yatırıyorum. Ayrıca bu sistem bana yatırdığım her şeyin takibini ve emin olmamı sağlıyor. **Hayatımı kolaylaştırıyor**.” (Kadın, 44 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)*

“Cep telefonu çok gerekli çünkü bazı durumlarda cankurtaran görevi görüyor. Örneğin yolda kaldığınızda. Kredi kartı kullanmaktan vazgeçemem. Bu araçlar yaşamı kolaylaştıran ve zevk veren araçlardır.” (Kadın, 44 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

*“Eğer kentte yaşamasam bunlarla “manuel” olarak uğraşmayı göze alırım. Ama bu araçlar kentte hayatımı kolaylaştırıyor. Çünkü zaman kaybını önüyor. Artık onlarsız işler bana ürkütücü geliyor. İnternette yaptığım işlerin bu kadar kolay bitmesi bana çok hoş geliyor. **Elektronik işlemler sizi bu araçları kullanmaya mecbur da kıldı**. Örneğin bir yerde peşin almak yerine kartla ödeme ve bonus kazanmak ve arkasından onu tekrar İnternet*

³⁴⁷ Bkz. (1), LYON, 277-278.

üzerinden yatırmak. Böylece yaptığınız elektronik işlem sayısı fazlalaşiyor.”
(Kadın, 38 yaş, Akademisyen)

“Bu araçları hayatımdan çıkaramam çünkü **çok alıştım**. Zaman zaman kendimi zorluyorum ama çok alıştım. Bu araçlar bağımlılık yaratıyor Sadece iletişimi kurmak için değil, güvenlik olarak da kullanıyor. Başıma bir şey geldiğinde haber veririm diye düşünüyorsun. İnternet de özellikle iş için çok gerekli.”
(Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“Bu araçlar aslında güzel bir özgürlük. Bırakmayı isterdim. Ama **vakit tasarrufu** için bu araçlar gerekli. Özellikle İnternet’in hayatımda olmasını isterdim. Hayattaki çok basit soruların cevabını İnternet üzerinden bulabiliyorsunuz. Bu anlamda hayatımda olmasını isterim. Televizyon izlemekten daha zevkli çünkü canının istediğine giriyorsun canının istemediğine son veriyorsun. Televizyon bunu sana vermiyor. **Hayatımı kolaylaştırdığı** için bilgi alma kısmını hayatımdan çıkarmak istemezdim. Cep telefonum da özgürlük alanı.” (Erkek, 32 yaş, Akademisyen)

“İnternet hayatımda devamlı kalır. Çünkü ben elektromanyetik dalgalarda dolaşıyorum. Olmak istediğim yerde oluyorum. Ve işini biliyorsan İnternet üzerinden takip edilmen çok kolay değil. Farklı IP numaralarından giriyor olabilirsin. Ya da takip edilmek için ciddi takıntılı bir arkadaşının olması gerekir. (Erkek, 26 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

İnternet’in özellikle iletişime ait özelliğiyle ilgili olarak en çok karşılaştırıldığı araç, akademisyen görüşmecinin de belirttiği gibi televizyon olmuştur. Bu konudaki Gackenbach ve Ellerman³⁴⁸, öncelikle İnternet’in interaktif yapısına dikkat çekerler ve bu yapıyı televizyonla kıyaslarlar. Onlara göre İnternet, televizyon karşısındaki pasif izleyiciyi yerinden edecek gibi gözükmektedir. Ayrıca televizyon ya da

³⁴⁸ Bkz. (334) ,GACKENBACH- ELLERMAN, 6

radyodaki gibi içeriğin ne olacağını seçmek, içeriğe katılmak kadar ilgi çekici değildir. İnternet kullanıcıları İnternet'in hem kullanıcıları, hem mimarları, hem de vatandaşlarıdır. Yani İnternet'le sağlanan iletişim çift yönlüdür. Başka bir görüşmeci de bu özelliği şu şekilde ifade etmiştir:

“İnternet'siz hayat sıkıcı ve zor olur. Gecenin ikisinde aklıma gelen bir şey için e-mail atamam. İnternet yazılı bir iletişim yazdıkların uçmuyor. Eğlenmek için televizyona göre daha iyi, birçok şeyi orada bulabiliyorsun.”
(Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

Özetle bu araçların görüşmecilerin hayatlarına kattığı olumlu katkılara baktığımızda özellikle İnternetin, “*enformasyona kolay ulaşımı sağlama özelliği*”, “*kullanıcılarına özgür bir konuşma alanı verme iddiası*”, “*iletişime yönelik özellikleri*”, “*zevk veren bir araç olması*” ve “*zamansal ve mekânsal* sınırlamaları*” ortadan kaldırması

* İnternet, modern insanın zaman kavrayışına belli noktalardan hitap etmemektedir. Modern zaman algısı, bireyin ve toplumların organizasyonu, farklı zaman dilimleri arasında karşılaştırma ve değerlendirme olanağı sağlamaktadır. Bu haliyle aslında bir soyutlama olan zaman, tarihsel ve yaşamsal neden sonuç ilişkileri geliştirilmesinde son derece somut bir işlevi yerine getirir. Zaman kavramıyla anlam kazanan geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımı da tarihselliğin belirleyici unsurlarıdır. Zaman kavramının yaşama ilişkin bir önemli etkisi de sınırlılık duygusunu meşrulaştırmasıdır .Yani her eylem ve etkinlik, kültürel bir gereklilik olarak kendine ayrılmış olan bir ideal zaman içinde gerçekleştirilebilir. Zaman, insandaki ritim algısıyla da ilişkilidir. Örneğin günün belli bir saatinde yemek ve uyku eyleminin yapılması gibi, ya da evlenme, çocuk, askerlik gibi olaylar için toplumsal ideal zamandan bahsedilmektedir. İnternet kullanıcısı için ise ideal zamandan bahsedilemez. İnternet'teki her verinin zamandan bağımsız olarak kullanıcıya iletilmesi söz konusudur. İnternet kullanımı sırasında İnternet kullanıcısı tarihsel zaman kavramından sıyrılır. Artık geçmiş ve gelecek kavramı yaşamdaki zamana ilişkin sınırlılıklarından bağımsızlaşmıştır. Bunu nedeni, İnternet'in zaman ve mekân farklılıklarını önemsizleştiren bir elektronik bilgi ağı olarak, istenen her yerden ve her zaman erişime olanak tanınması ve veri akışının sürekliliğidir. Yani İnternet, belli bir zaman dilimine ve akışına bağlı değildir. (Özer ELTUGAY, “İnternet ve Yabancılaşma”, [http:// inet. tr. org. tr/ inetconf6/ tammetin/ yabancilasma.html](http://inet.tr.org.tr/inetconf6/tammetin/yabancilasma.html).)

gözükmektedir. Görüşmeciler tarafından kent yaşamı içindeki olumlu katkıları özellikle vurgulanmıştır. Cep telefonun ise “*iletişimi kolaylaştırma*” özelliğine vurgu yapılmıştır. Kredi kartının da “*hayatı kolaylaştırıcı*” özeliği görüşmeciler tarafından özellikle belirtilmiştir.

Ancak çok zor bir durumla kalırlarsa bu araçları hayatlarından çıkaracaklarını söyleyen beş görüşmeci (%10) bulunmaktadır. Görüşmeciler bu zor durumu “*çok ciddi bir tehlike*”, “*çıkarcı amaçlı olarak kullanılma*” şeklinde ifade etmişlerdir. Örneğin bir görüşmeci bunu, “*toplum kendi çıkarları için bu bilgileri kullanmaya başlarsa bu araçlardan vazgeçebilirim. Her halükarda mutlaka bu araçlar kullanılıyor ama buradaki çıkar toplumsal yaşamı derinden etkileyecek şeylerse bu araçları kullanmaktan vazgeçebilirim*” şeklinde ifade etmiştir. (*Kadın, 30 yaş, Akademisyen*)

Görüşmelerde hakim olan görüş, bu teknolojilerin “**hayatı kolaylaştırdığına**” yöneliktir. Özellikle de kent yaşamı içinde bu teknolojilerin hayatı kolaylaştırıcı etkisi, en çok kabul edilen görüş olmuştur. Bu araçlar aynı zamanda iş ve sosyal yaşamın devamını sağlayan araçlar olarak görülmektedir.

9.2. Gözetimin Toplumsal Meşruiyetindeki Temel Duygu: Güvenlik ve Önlem Alma İlkesi

Gözetimin suçun önlenmesi, suçluların tespiti ve suça maruz kalma korkusunun azaltılması amacıyla kullanılması, gözetimin toplumsal meşruiyetinin en önemli dayanağıdır. Gözetim araçları özellikle güvenliğe yönelik tehditleri –siyasi, ekonomik, toplumsal- ortadan kaldırmaya yönelik olarak hem devlet ve devlet kurumları tarafından hem de ticari kuruluşlar tarafından kullanılmaktadır. Bu bağlamda tezin daha önceki bölümlerinde gözetimin bir önlem alma ilkesi olarak,

Gary T. Marx'ın³⁴⁹ da üstünde durduğu gibi, suçluları önceden tespit etmeye yönelik olarak kullanıldığından bahsedilmişti. Özellikle 11 Eylül 2001'deki saldırıların ardından güvenlik kaygısı daha da yükselmiştir. Bu yükselen güvenlik kaygısı, hem devletin güvenliğine yönelik olarak hem de bireylerin özellikle şehir yaşantısı içinde bir sonraki “*kurban*” olmamalarına yöneliktir. Ayrıca iş yerleri ve daha uç boyutta bireylerin evlerini ve belki de çocuklarını bilmedikleri ama varolduğundan emin oldukları tehlikelere karşı korumak için bu teknolojilere başvurdukları gözükmektedir. Bu noktadaki en popüler söylem, “*riski ortadan kaldırmak*” için gözetimin gerekli olduğu şeklindedir. Gözetim riskleri ortadan kaldırmak için kullanılan bir araçtır. Burada özellikle tekrar hatırlatmak gerekir ki risk kavramı, olumlu bir bakış açısını içermemektedir. Burada kast edilen risk, Giddens'in tanımlarında yer aldığı şekildedir. Giddens'a göre risk, gelecekteki olasılıklar düşünülerek etkin biçimde değerlendirilen tehlikeleri anlatmaktadır. Risk, geleceğini dine, geleneğe ya da doğanın azizliklerine bırakmak yerine kendisi belirlemek isteyen, değişime eğilimli bir toplumun harekete geçirici dinamiğidir. Risk, geleceği düzenlemenin, onu normalleştirmenin ve egemenliği altına almanın bir yolu olarak görülmüştür.³⁵⁰

Bu görüşten yola çıkarak; görüşmecilere günlük yaşam içinde en fazla kullandıkları kredi kartı, iş yerlerindeki telefon, cep telefonu ve İnternet teknolojisiyle birlikte, en fazla gözetime maruz kaldıkları kameralar aracılığıyla kişisel bilgilerinin kayıt altına alınma olasılıkları karşısında ne hissettikleri sorulmuştur. Bu sorunun sorulmasındaki amaç, gözetim ve güvenlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Görüşmecilerin verdikleri yanıtlar, her bir araç için ayrı ayrı verilecektir. Bu araçların kullanım amaçlarının algılanma durumları farklılık göstermekle birlikte algı seviyesindeki bu farklılıklar, bireylerin rahatsızlık düzeylerinde de farklılık yaratacaktır.

³⁴⁹ Bkz. (77). MARX, <http://web.mit.edu/gtmarx/www/privantt.html>.

³⁵⁰ Anthony GIDDENS, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, 38-40.

9.2.1. Elektronik Bekçi: Güvenlik Kameraları

Günlük yaşam içinde bireyler sokaklarda, alışveriş merkezlerinde, iş yerlerinde okullarda, kamu kurumlarında, metroda, eğlence yerlerinde, hatta evlerinin girişlerine konan optik gözler tarafından izlenmektedir. Lyon'un da belirttiği gibi, "gözetlemenin en belirgin işaretlerinden biri, kapalı devre televizyon kamerasının tepede duran 'elektronik gözü'dür. Ona göre bu, - her ne kadar minyatürleşme ve gizleme yaygınlaşmaya başlasa da- gözetlemenin günümüzdeki en gözle görülür yüzüdür".³⁵¹ Kameralarla yapılan gözetim, özellikle güvenlik gerekçesiyle son yıllarda daha da artmıştır. Bu süreç, ABD'ye yapılan 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra artmıştır. Bunun haricinde şehirlerde yaşayanların dikkatleri uzun bir süredir ciddi suçlara -hırsızlık, tecavüz- ya da şiddete yönelmiştir. Kontrol altına alınamayan ve düzeni bozmaya yönelik davranışlar, vatandaşlar için şehirlerin emniyetli olmadığını gösteren belirtiler olarak görünmektedir. Korku içersindeki vatandaşlar caddelerde dolaşmamakta, komşuluk ilişkilerinden kaçınmakta ve normal hayatlarını sürdürememektedir. Şehir yaşamının dokusunun ve toplumsal etkileşimin bozulması sonucunda bireyler devamlı kendilerini önlem almak zorunda hissetmektedirler. İnsanlar suça maruz kalmaktan korkmaktadırlar. Bu korkular hem şehrin içindeki artan şiddetten hem de bir terörist saldırıya uğrama endişesinden kaynaklanmaktadır.

Güvenlik ihtiyacı dünyanın hızlı bir şekilde kameralarla donatılmasına neden olmaktadır. Kameraların çok yoğun olarak kullanıldığı ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelerin başında, dünyada en fazla kamera sayısına sahip olan İngiltere gelmektedir. İngiltere'deki kamera sayısı 4.2 milyondur. Yani her on dört kişiden birine bir kamera düşmektedir. Sadece Londra'da bulunan kamera sayısı 500 bin civarındadır. Her geçen gün bu sayı artmaktadır.³⁵² Kameralar özellikle artan güvenlik gerekçesiyle ülkemizde de çeşitli projeler kapsamında kullanılmaktadır. Bu projeler içinde 17 Kasım 2005 tarihinde açılan ve İstanbul'u 570 kamerayla 24 saat izleyen,

³⁵¹ Bkz. (1), LYON, 123.

³⁵² [http://www.tubiderbd.com/printnews.php?news_id=5677&cat_id=1\(4.10.2006\)](http://www.tubiderbd.com/printnews.php?news_id=5677&cat_id=1(4.10.2006))

"Modern Kent Bilgi ve Güvenlik Sistemi" (MOBESE) en son kurulan sistemdir. Bu sistemin merkezini oluşturan Komuta Kontrol Merkezi'nde İstanbul'un çeşitli yerlerinden toplanan görüntüler toplanıp işlenmektedir. Bu sistem, ilk önce İstanbul'da kurulmuş olmakla beraber Diyarbakır ve Ankara'da da sistem uygulamaya konmuştur. Bu sistemle uydu ve GSM şebekesi üzerinden araç takip sistemi harekete geçirilmektedir. Emniyet Müdürlüğü'ne göre bu sistem sayesinde dijital haritalar üzerinde konumları takip edilen araçlar, kamera görüntüleri sayesinde hata payı olmaksızın yönlendirilmektedir. Sistemde meydana gelebilecek herhangi bir arızaya karşı yedeğinin devreye girmesi, sistemin kesintisiz çalışmasını sağlamaktadır. Aslında bu sistemle sadece şehrin kameralarla izlenmesi değil, bunun yanında muhtarlıktaki otomasyon sistemlerinden, gezici güvenlik ekiplerinin olay yerinde yaptıkları inceleme ve raporlarını kayda almasına kadar uzanan takip sistemi bulunmaktadır.³⁵³ Kameralar şehrin güvensiz ortamını yaşayanlar için şehri güvenli hale getirmekle görevli "*elektronik bekçiler*" olarak görev almaktadır.

9.2.1.1. Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak Güvenlik Kameraları ile İlgili Görüşleri: Kameralar sadece şehir gözetiminde kullanılmamaktadır. Kameralar bireylerin iş yaşamlarından evlerinin önüne, hatta evlerinin içine kadar girebilmektedir. Gözetleme kameraları artık sadece sokaklarda veya alışveriş merkezlerinde bulunmamaktadır. Örneğin artık çalışanlarda kameraların gözetimi altındadır. Bu bağlamda görüşmecilere ilk önce iş yerlerinde kamera olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmecilerden *24 kişinin (%48)* çalıştığı yerde kamera olmakla birlikte, *26 kişinin (%52)* çalıştığı yerde kamera bulunmamaktadır. İş yerlerinde kamera bulunan görüşmecilerin tamamı, bu kameraların güvenlik amacıyla kurulduğunu ve bu anlamda da yararı olduğunu düşünmektedirler. Örneğin bir görüşmeci, "*kamera sayesinde iş yerindeki hırsızlık olaylarının azaldığını*" ifade etmiştir. (*Erkek, 35 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı*)

³⁵³ <http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yazlid=12996>.

Bankada çalışan bir görüşmeci de bu kameraların, iş yerinde olan bir hırsızlığa karşı çalışanların kendini koruma aracı olabileceğine değinmiştir: *“Özellikle iş yerindeki kameralar gerekli. Diğer yerlerdeki kameralar gereksiz. Bankacı olduğum için dışardan gelen ve kötü davranışlara karşı koruyor. Ayrıca bankada çalışan kişiler de birtakım suçlamalarla karşı karşıya kalırsa kamera görüntülerinden faydalanıyoruz. Bu anlamda bir yararı var.”* **(Kadın, 44 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)**

Görüşmecilerin genel olarak kameraya karşı hissettiklerine baktığımızda ise sadece 12 kişi (%24), rahatsız olduğunu ifade ederken 38 kişi (%76) ise rahatsız olmayacağını ifade etmiştir. Kameralar konusunda öne çıkan görüş, görüşmecilerin kamusal alan olarak nitelendirdikleri sokaklar, alışveriş merkezleri, iş yerlerinin girişi gibi yerlerde kameraların güvenlik gerekçesiyle rahatsızlık yaratmayacağına yöneliktir. Bunun yanında kişisel bilgilerin açığa çıkması konusunda rahatsızlık yaşayabileceklerini ifade etmişlerdir. Bir görüşmeci bunu, şu şekilde ifade etmiştir: *“Kameralar çok rahatsız etmez. Sadece kişisel bilgilerim için hoş karşılamam.”* **(Kadın, 37 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan)**

Başka bir görüşmeci de, *“gerekli ama, iş hayatında ve sokaklarda gerekli. Özel hayata müdahale etmediği sürece caydırıcı olma özelliği var. Güvenlik için şart. Caydırıcılığın yanında suçluyu bulmada araçtır. Bence sokakta özel hayat olmaz zaten”* şeklinde ifade etmiştir. **(Erkek, 24 yaş, Mühendis-Sahada çalışan)**

Araştırma görevlisi olan bir görüşmeci de özellikle kameraların zaten kişileri sürekli takip etme özelliğinin imkânsızlığına dikkat çekmiş ve bunu, *“görünür yerde olursa rahatsız değilim. Özel alanımda olursa rahatsız olurum. Mesela bir alışveriş merkezindeki kamera beni etkilemiyor. Ama benim okuduğum ve izlediğim şeyleri gözlem altına alıyorsa rahatsız oluyorum. Ayrıca kameranın sürekli olarak kişiyi takip etmesinin zor olduğunu biliyorum”* şeklinde ifade etmiştir. **(Erkek, 23 yaş Akademisyen)**

Öncelikle kameralardan rahatsız olanların rahatsızlık duyma sebeplerine baktığımızda, iki görüş öne çıkmaktadır. Görüşmeciler bu kanaatlerini, “özel hiçbir şeyin kalmaması” ve bu uygulamaların “kişi hak ve özgürlüklerine aykırı olması” şeklinde ifade etmektedirler. Bir görüşmeci bunu, “*gözetlendiğimi hissediyorum. İznim olmadan görüntümün alınması hoş değil. Ayrıca bu, **kişi hak ve özgürlüklerine aykırıdır**” (Erkek, 45 yaş, Avukat) şeklinde ifade ederken, diğer bir görüşmecinin belirttikleri de özellikle yeni gözetim sistemlerine getirilen, “*herkesin potansiyel suçlu yerine konulması*” eleştirisiyle örtüşmektedir: “*Çok kötü hissediyorum. Bir taraftan gözetim altına alınmak **suçlu toplumu ve her suçun işselleştirilmesi** var. Bir taraftan bir süre sonra hiç rahatsız olmamaya başlıyorum. Bu histen dolayı rahatsız oluyorum.*” (Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)*

Görüşmeciler kameralardan rahatsızlık duymama nedenlerini ise, “*güvenlik için gerekli*”, “*saklayacak bir şey yapmıyorum*”, “*kameraların suçu önlemede caydırıcı özelliği var*” şeklinde ifade etmişlerdir.

“*Kameralar beni hiçbir zaman rahatsız etmiyor. Çünkü **rahatsız olacak şeyler yapmıyorum**. Genelde nerede olduklarını bile fark etmem. Sokaktaki kameraların caydırıcı özelliği olabilir. Hele alışveriş merkezindeki beni hiç ilgilendirmiyor ve ilgimi çekmiyor.*” (Kadın, 44 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

“*Çok fazla illegal bir şey yapmıyorsan kayıt altına alınma olasılığın zayıftır ve çok kötü bir şey değildir. **Ben zaten kötü bir şey yapmıyorum.***” (Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“*Şu anda gördüğüm kadarıyla işe yaradığını düşünüyorum. Aslında **güvenlik kameraları bu çağın silahları**. Bu araçlar yirmi birinci yüzyılın askerleri.*” (Kadın, 38 yaş, Akademisyen)

“*Kameralarla kendimi daha rahat hissediyorum. Örneğin sitemde uyurken artık daha rahatım çünkü biliyorum ki kameralar var; ayrıca bu kameraları gözetleyen*

*birisi var. İş yerinde de aynı şekilde hissediyorum. Çünkü kameralar **hırsızlığı önledi.***” (Kadın, 44 yaş, **Halkla İlişkiler Uzmanı**)

*Aslında gözetlenmek çok güzel değil ama birisinin başına bir şey geldiği zaman, örneğin hırsızlık gibi, o kişinin yakalanması için **yararlı** olabiliyor. Ama sizin görüntüleriniz çekildiği zaman aslında çok hoş olmayabiliyor.”* (Kadın, 23 yaş, **Akademisyen**)

*“Çok rahatsız olmuyorum. **Çekineceğim bir şey olmayacağı için çok rahatsız olmuyorum.** İşyerimde olsa rahatsız olmam ama biraz tedirgin olurum. Bu tedirginliğin nedeni biraz rezil olma düşüncesi”* (Erkek, 23 yaş, **Akademisyen**)

*“Birilerinin hareketlerimi izliyor olması olasılığı kendimi baskı altında hissetmeme neden olur. Özgürlüğümün kısıtlandığını düşünüyorum. Bunun yanında olası tehlikeli durumlar için **caydırıcılık** yaratacağı ihtimalini de göz ardı edemem”.*(Erkek, 38 yaş, **Akademisyen**)

*“Genel kontroldür ve olması gerekiyor. Toplu yaşamının bu kadar genişlediği ve insanların artık küçük yerlerde yaşamaktan vazgeçtiği bu zaman için bu kontrol mekanizmasının daha çok ve sağlıklı yapılmasını istiyorum. Kameraların daha fazlalaşmasını istiyorum. Çünkü kapkaçtan insanını hayatına kasteden saldırılara kadar her şey kontrolden çıkıyor. Bu kontrol mekanizmaları suçu önler mi önlemez mi bunu değerlendiremem. Çünkü kamerayla kendimi ve alemi güvende hissederim. **En azından suça maruz kaldıklarında ben görmesem de başkalarının görüyor olması beni rahatlatacaktır.**”*(Erkek, 41 yaş, **Mühendis-Sahada Çalışan**)

*“**Sıradan konumdaki insanlar için çok zararlı bulmuyorum.** Şöyle ki ben bir mitinge gittiğimde bile kamera beni çekiyordu. Benim hayatımı değiştirmede o günden beri. Hatta bir hırsızlık olayında bu kameralar işe yarayabilir. **Güvenlik amacıyla yararlı olduğunu düşünüyorum.**”* (Kadın, 28 yaş, **Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan**)

Kamerayla yapılan elektronik gözetimden rahatsız olmayacaklarını belirtseler de, “elde edilen görüntülerin ve enformasyonların” kimin eline geçtiğiyle ilgili bir kaygının görüşmeciler tarafından paylaşıldığı görülmektedir. Örneğin bir görüşmeci bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Kameralarından rahatsızlık duymuyorum. Sadece kötüye kullanma açısından rahatsız oluyorum ve özgürlüklere müdahale olduğu zaman rahatsız oluyorum. Bu tür araçlar çok iyi kullanılmayabiliyor. Bunu kullanan devlet olsa bile kötüye kullanma kaygısını taşıyorum. Bunlar olmasa kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Ama özellikle bizim ülkemizde şantaj ve benzeri şeyler için kullanılmaları riski var.” (Erkek, 47 yaş, Avukat)

Kameraların gözetim aracı olarak şehir güvenliği için kullanılmasına yönelik özellikle bir hukuk sitesindeki avukatların kendi içlerinde yaptıkları anket sonuçları da ilgi çekicidir. Türk Hukuk sitesinde toplam 231 kişinin cevapladığı anket sonuçlarına göre de kameralar ağırlıklı olarak (%45.45) güvenlik sağlayan araçlar olarak görülmektedir.³⁵⁴ (Tablo: 10)

Tablo 10

MOBESE Kameraları bizi mi gözetlemektedir?	N	%
Evet bizi gözetlemektedir. Ancak sakıncası yok güvenlik için gerekli bir şey.	105	45.45
Hayır, sadece suç işleyenleri veya işleyecekleri gözetlemektedir.	12	5.19
Evet bizi de gözetlemektedir. Kendimi BBG evinde gibi hissediyorum.	13	5.63
Gözetlese de, benim için sakıncası yok. Çünkü kaygı duyacak davranışlarda bulunmuyorum.	47	20.35
Evet bizi gözetlemektedir. Birileri arşiv amaçlı ve kötü niyetle kullanabilir.Karşıyım	29	12.55
Evet. Ayrıca bu kişi hak ve özgürlüklerine bir saldırı sayılmalıdır. Hukuka aykırıdır.	70	30.30

Kaynak: <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5544&page=3>

Tabloda toplam sayının görüşme yapılan kişi sayısından fazla olmasının nedeni aynı kişinin birden fazla cevap işaretlemesinden kaynaklanmaktadır.

³⁵⁴ <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5544&page=3>

Kameraların güvenliği sağlamada ne kadar etkili olduğuna yönelik net sonuçlar bulunmamakla birlikte, özellikle İstanbul'da MOBESE sistemi kurulduktan sonraki suç sayısındaki artış, bu konuda bir fikir verebilir. İstanbul'da 2005 yılının ilk altı ayında şahsa karşı 13 bin 495 suç işlenirken, bu oran 2006 yılının ilk altı ayında yüzde yüze varan bir artış göstererek 24 bin 971'e ulaştı. Aynı dönemde İstanbul'da mala karşı işlenen suçlar da yüzde 80 arttı (85 bin 536).³⁵⁵ İstanbul'da MOBESE sisteminin işlerliğine yönelik örneklerden birisi, son dönemde basında çok sık yer alan korsan CD satışlarına ilişkindir. Örneğin korsan CD satıcılarının kameraları aldatmak için anketör rolü yaptığı basında yer almıştır. Korsan CD satıcıları, ayrıca bilgisayar bilgileri ve fiyat tablolarının yazılı olduğu broşürleri dağıtma numarası ile günün her saatinde kameraların önünde CD satışını sürdürüyor. Korsan satıcılar her ihtimale karşı temkinli davranarak yanlarında CD bulundurmuyor. Önlerinden gelip geçenlere "CD lazım mı?" sorusunu yönelten satıcılar, buldukları müşteriyi bir iş hanının civarında kiraladıkları dükkanlara götürüyor. Dükkanların içerisinde gizli bölmelerde sakladıkları CD'leri buradan çıkararak müşteriye satıyor.³⁵⁶ Dolayısıyla öncelikle kent güvenlik sistemi olarak ilan edilen bu sistemin bu konuda etkili olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde, dünyada en fazla kameranın kullanıldığı İngiltere'de, 24 bölgede İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan araştırma sonucuna göre, sadece bir bölgede suçun azalması sağlanmıştır. 13 bölgede ise suç artmıştır. Londra'daki suç artış sayısı ise şu şekildedir: Eylül 2001'de kapkaç, gasp ve tecavüz dahil 81 bin 450 suç kaydı bulunmasına karşılık, Eylül 2006 yılında bu oran 84 bin 728 olarak tespit edilmiştir.³⁵⁷ Dolayısıyla Türkiye'den çok daha fazla kamera sayısına sahip İngiltere'de de sonuçlar benzerlik göstermektedir.

Kameralarla ilgili olarak aslında iki tür düşüncenin öne çıktığı görülmektedir. Bu gözetimin ikili yüzünün bir tasviridir. Bir yanda güvenlik için bu araçları kabullenmek, bir yandan da özel alana ait kaygı taşımak. Ama görünen o ki, güvenlik

³⁵⁵ <http://www.iem.gov.tr>.

³⁵⁶ Zaman Gazetesi, 10 Temmuz, 2005, "Korsan Satıcılar Mobesa ile Dalga geçiyor."

³⁵⁷ [http://www.vatanim.com.tr /root.vatan?](http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?)

kaygısı, özel alanın kamusal alana açılma durumuyla bağlantılı olarak yaşanan kaygıdan daha ağır basmıştır. Bu ikiliği bir görüşmeci şu şekilde dile getirmiştir:

*“İnsanın özel bilgilerinin depolanması genel olarak insana rahatsızlık verir. Ancak kameralara karşı iki tür düşüncem var. Birincisi kameraların insanın özel hayatına tecavüz ettiğini düşünüyorum. Ama diğer yanda güvenlik ihtiyacının çok yüksek olmasından dolayı **toplumun güvenliğini ve düzeninin sağlanması için gerekli olduğunu düşünüyorum.**” (Erkek, 41 yaş, Akademisyen)*

9.2.2. Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak İnternet ile İlgili

Görüşleri: İnternet’le birlikte gözetimin gücü ve kapasitesi artmıştır. İnternet’in sağladığı veri eşleştirme olanağı sayesinde artık potansiyel suçluların tespitinden, kişilerin bütün kimlik verilerinden iş ve sosyal ilişkilerine kadar bir veri anında birleştirilebilmektedir. Bunun yanında İnternet, çalışanların performanslarını değerlendirme aracı olarak da bir denetim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bir anlamda işyerinde eski denetçilerin yerini, bu ağlarla sağlanan gözetim almış gibi gözükmektedir. Bu gözetim şekliyle veriler devamlı, ucuz, ani ve her şeyden önemlisi kolay şekilde toplanabilmektedir. Görüşmecilerin genel olarak İnternet üzerindeki elektronik haberleşme ve yaptıkları uygulamalarda gözetlenme olasılığına karşı ne hissettiklerine baktığımızda ise sadece 7 kişi rahatsız olduğunu ifade ederken, 43 kişi ise rahatsız olmayacağını ifade etmiştir. İnternet konusunda görüşmecilerin bu kararını öncelikle etkileyen bir görüşün öne çıktığı görülmektedir. Bu görüş İnternet’in özel alan ya da kamusal alan olmasına yöneliktir. Örneğin bir görüşmeci bunu, *“İnternet kamusal alandır ve o yüzden de rahatsız olmam” (Kadın, 37 yaş, Mühendis - Sahada Çalışan)* diye nitelendirirken, başka bir görüşmeci ise tam tersine burayı *“özel alan olarak gördüğü için rahatsız olacağını”* ifade etmiştir. *(Erkek, 28 yaş, Mühendis - Sahada Çalışan)* Bu yaklaşım, özellikle iş yerindeki İnternet kullanımının gözetim altına alınması konusunda kendini göstermektedir. Örneğin bir görüşmeci, *“işyerindeki bütün yazışmaların iş yerini tasarrufunda” (Erkek, 38 yaş, Akademisyen)* olduğunu ifade ederken başka bir görüşmeci de bunu, *“özellikle iş yerinde depolanan bilgiler işveren için gerekli olabilir. Şirketin verdiği*

e-postalara gelen e-maillerin depolanması beni rahatsız etmez” (Kadın, 47 yaş Sigorta- Finans Uzmanı) şeklinde ifade etmiştir. Başka bir görüşmeci bu konuda daha net bir tavır çizerek bu tür şeylerin özellikle iş yerinde gerekli olduğuna değinmiştir. “Çünkü işverenin kendini koruması ve keza çalışanın korunması için bu sistem gerekli.” (Erkek, 25 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı) Bu konuda ilgi çeken sonuçlardan birisi de görüşmecilerin nerdeyse tamamının (46 Kişi) çalıştıkları kurumların verdiği e-posta adresinin dışında özel yazışmaları için başka bir e-postayı tercih etmeleridir. Görüşmecilerin bu konuda öne sürdükleri nedenlerin başında “özel” ve “işe” ait mesajları ayırma istekleri yatmaktadır. Böyle bir ihtiyaç hissetmeyen dört kişi de zaten kendi ofislerinde (Bu kişilerin 2’si Avukat ve 2’si de Mühendis-Sahada Çalışan) çalıştıkları için buna ihtiyaç hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

İnternet üzerinden yapılan işlemlerde gözetim altında olmaktan rahatsızlık hissetmeyenler bunu, “sıradan biri olmak,” “çok yoğun olarak bu aracı kullandığı için risk olarak algılamamak” “çok umursamıyorum”, “sakıncalı sitelere girmiyorum ” ve en önemlisi “İnternet kullanıcısının baştan bu sistemin izlendiğini zaten kabul ettiği” şeklinde ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin bu tespitleriyle ilgili alıntı örnekleri şöyledir:

“Çok fazla takibi yapılabilecek şeyler yapmıyorum. Aslında bilgilerin depolandığını düşünmemek için bir sebep yok. Her gün tele kulak ve benzeri şeyleri gazetelerden okuyoruz.” (Kadın, 24 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“Bu işten biraz anlayan biri bunu yapabilir. Benim başıma geldi. e-posta adresimi kırmışlardı. Kimin yaptığını bulamadım. O yüzden artık daha dikkatliyim. Özellikle banka işlemleri yaparken evden girmemeye dikkat ediyorum. Çünkü iş yerinde güvenlik sağlıyorlar. Enteresan mesajlar gelebiliyor. Özel hayatınla ilgili. Artık birinin hayatına müdahale etmek çok kolaylaştı”. (Erkek, 27 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

*“Kişisel bilgilerin ortada dolaşması hoşuma gitmiyor ama İnternet kullanırken **bu riski göze almışız demektir. Bu bilgilerin toplanması çok sorun olmuyor. Onun kaygısını bilerek kullanıyoruz. Çünkü istendiğinde her türlü bilgiye ulaşılabilir.**”* (Erkek, 27 yaş, Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan)

*“İş yerinde bilgisayarın arkasında kamera olsa rahatsız olurum. Çünkü gözetlenmek ve yanlış anlaşılmaktan korkuyorum. Oyun hiç oynamam ama yine de bunun bilinmesini istemezdim. İşyerinde çok özel bir şey yapmıyorum ama bizim işyerinde kullandığımız İnternet’te her zaman bir görev portalı açıktır. Bakan bir gözden rahatsız olurum. Örneğin İnternet’te kürtajla ilgili bir şeyi araştırdım. İşyerindekilerin bunun bilmesini istemezdim. Normalde bilgisayar ortamında saklayabileceğiniz bir şey yoktur. **Bunları açıp okuyabilecek birçok kişi var. E-postalarınızdaki kelimelere göre kontrol edileceksinizdir. Örneğin e-postalarınızda El-Kaide’den bahsederseniz takibe alınırsınız. Bu sistemden kaçmanız zor. Bu konuda yapacak bir şeyiniz yok. Eğer bunu kullanıyorsanız bu riskleri göze almalısınız. Teknolojiyi kabullenirken doğayı kirletmeyi ve özünden vermeyi kabul ediyorsunuz.**”* (Kadın, 28 yaş, Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan)

*“Bilişim ortamı güvende değil. Ama **benim gizli saklım olmadığı için** devletin bazı şeyleri bilmesi beni çok rahatsız etmez. Banka hesabıma girip paramı alabilirler. Bu güvenli hale getirildiği zaman daha rahat kullanılır. (Erkek, 41 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan)*

Görüşmecilerin bu anlatıları aynı zamanda öğrenilmiş çaresizliklerinin de bir göstergesidir. Akademisyen bir görüşmeci bunu net olarak ortaya koymaktadır: *“Bilgilere aslında çok kolay ulaşabilecekleri yerler var. **O yüzden çok da üstünde durmuyorum.**”* (Kadın, 38 yaş, Akademisyen)

İnternet kullanımında genel olarak rahat olmakla beraber bazı durumlarda endişelenen görüşmeciler de bulunmaktadır. Özellikle de bir görüşmecinin bunun

için öne sürdüğü neden çok ilgi çekiciydi: “*Mesela bazen diyanetin sitesine giriyorum. Bu bazen beni endişelendiriyor. O yüzden bu sitelere okuldan girmemeye gayret gösteriyorum. Çünkü ilerde bunun önüme konmasından çekiniyorum.*” (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

“*Bir yere şifre vermem gerektiğinde özel şifre vermiyorum. Bunun okunabilirliği var. Devlet açısından beni ilgilendirmiyor ama bu benim bulunduğum mevkiyle alakalı. Eğer daha yüksek konumda olursam daha dikkatli olur ve önlemimi almaya çalışırım.*” (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

İnternet üzerinden yapılan işlemlerde, kaygı duyma nedeni olarak bulunulan mevki ya da ilerde kullanılacak birtakım yazışmaların mevcudiyeti haricinde öne çıkan başka bir gerekçe de, İnternet üzerinden mali kaybın söz konusu olması ihtimalidir. Örneğin bir görüşmeci bunu, “*banka şifrelerinin çözülmesi mümkün olabiliyor. Bu yüzden İnternet’ten işlem yapmıyorum*” (Kadın, 28 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı) diye ifade ederken başka bir görüşmeci de bunu, “*kredi kartı bilgileri isteyen yerlerden çıkıyorum. Daha doğrusu benim çekindiğim bilgiler kredi kartı ile ilgili bilgileri bilmeleri. Bunun dışında örneğin bana spam gelmesi beni rahatsız etmez. Zarar görmesini istemediğim adresi kendime bırakırım*” (Kadın, 26 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan) şeklinde ifade etmiştir. Başka bir görüşmeci de bununla ilgili olarak yaşadığı kaygıdan dolayı bazı önlemlere başvurduğunu belirtmiştir: “*Özellikle bankacılık işlemlerini gerçekleştirirken rahatsız oluyorum. Çok daha fazla şifreleme teknikleri kullanıyorum. Bu yüzden de İnternet üzerinden üçüncü şahıslara havale yapmamaya özen gösteriyorum.*” (Kadın, 47 yaş, Avukat)

9.2.3. Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak Cep Telefonu ve İşyerindeki Telefon ile İlgili Görüşleri: Yeni enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte telefonların güvenliği neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Telefondaki konuşmaların kayıtlarına, görüşme anındaki konuşmalara ve cep telefonlarında bunlara ek olarak gelen ve giden mesajlara, kamera ve fotoğraf

kayıtlarına kadar rahatlıkla ulaşılabilir hale gelmiştir. Bireyin en temel hakları arasında yer alan “haberleşme özgürlüğü”nü ortadan kaldıran bu tip gelişmeler, her gün yenilenen teknolojilerle birlikte çoğalmaktadır. Bu teknolojiler, sadece devlet ve kurumları tarafından değil, ticari kuruluşlar ve bireyler tarafından da satın alınıp kullanılabilir. Dolayısıyla telefon üzerinden gözetim altına alınmanın yolları ve gözetimciler çoğalmıştır.

Bu noktadan yola çıkarak, görüşmecilerin genel olarak telefon üzerindeki haberleşmelerinin gözetlenme olasılığına karşı ne hissettiklerine baktığımızda, 30 kişi rahatsız olduğunu ifade ederken, 20 kişi ise rahatsız olmayacağını ifade etmiştir.

Rahatsız olanların kullandıkları telefonlar arasında hangi telefonun dinlenme olasılığının onları daha fazla rahatsız ettiğiyle ilgili olarak bir ayrıma gidilmiştir. Çünkü kişilerin iş yerindeki telefonlarıyla ve cep telefonlarıyla yaptıkları iletişimin niteliği farklı olduğu için bu konudaki kaygı seviyelerinin de buna uygun olarak değişebileceği düşünülmüştür. Özellikle cep telefonundaki konuşmaların dinlenme olasılığından rahatsız olurum diyen 4 görüşmeci bulunmaktadır. İşyerindeki telefonların dinlenme olasılığından rahatsız olurum diyen 6 görüşmeci bulunmaktadır.

Görüşmeciler bir yandan iş yerinde telefonda dinleneceklerini tahmin ediyor diğer yandan da bunu kabullenip daha dikkatli olma konusunda yöntemler geliştirdiklerini ifade ediyorlar. Bir avukat görüşmeci bunu şu şekilde dile getirmiştir:

“En dar anlamında aslında telefon üzerinden takip iş yerinden başlıyor. Bu konuda tele kulak meselelerini biliyoruz. Yasa dışı dinleme olaylarını biliyoruz. Dolayısıyla yasaya uygun davranması gerekenler bunu yapmıyor. Bu alan çok özel, o yüzden daha çok kaygılanıyorum. İnternet’e ve diğerlerine göre telefon daha özel çünkü iki kişi arasında iletişim gerçekleşiyor.” (Erkek, 47 yaş, Avukat)

“Cep telefonumun dinlenebileceğini çok az düşünüyorum. Ama bu işyeri telefonunda daha çok aklıma geliyor. Özellikle santral aracılığıyla bağlandığımda bunu daha çok düşünüyorum. Çünkü santral aracılığıyla telefonların dinlendiğini biliyorum.”
(Kadın, 35 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

İşyerindeki telefonların dinlendiğini düşünüyorum. Mesela telefonda ufak dedikodular yapıyorsam birden aklıma geldiğinde çekiniyorum ve yapmamaya çalışıyorum.” (Kadın, 44 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“İşyerindeki telefonlar santrale bağlı olduğu için dinlenme riskini yaşıyorum ve özel konuşma yapmıyorum Bunu evden yapıyorum. Bunun yanında konuşsam ne olur gibi bir duygu da yaşıyorum. Özellikle şehirde yaptığım her şeyin takip edildiği duygusu var.” (Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“İşyerindeki telefonların dinlendiğini biliyorum. Rahatsız ediyor ama e-posta gibi yaptırımı yok. Özellikle iş yerinde dinlendiğini bildiğim için rahatsız oluyorum.”
(Kadın, 27 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

Özellikle cep telefonu ile ilgili rahatsızlık boyutunu artıran şey, görüşmecilere göre cep telefonunun diğer araçlara nazaran “daha özel” olarak görülmesi ve bir anlamda cep telefonunun dinlenmesinin doğrudan doğruya özel alana müdahale olarak görülmesidir. Bir görüşmeci bunu şu şekilde ifade etmiştir: *“Benim için en özel şey cep telefonumdur. Beni en çok onun dinlenmesi rahatsız ediyor.”* (Kadın, 21 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“Cep telefonunda daha rahatsızsınız. Çünkü sizi arayan kişi tanıktır ve daha rahatsızsınızdır. Çünkü zaten dinleneceğinizi biliyorsunuzdur. Bunlar ana sistemde mevcut zaten. Biz de bu işi yaptığımız için olabileceğini düşünüyorum.” (Erkek, 32 yaş, Mühendis- Sahada Çalışan)

”İşyerindeki telefonlar is için kullanılır ve gizliliği işle sınırlıdır ama cep telefonu benim özelimdir ve dinlenme olasılığından daha fazla rahatsız olurum.” (Kadın, 48 yaş, Mühendis- Hizmet Sektöründe Çalışan)

Genel olarak telefonların dinlenmesi konusundaki rahatsızlığın nedeni, bunun özel alana bir müdahale olarak görülmesi ve telefonun diğer enformasyon teknolojisi araçlarına oranla daha kişisel bir araç olarak değerlendirilmesidir. Ayrıca bir araştırma görevlisinin de belirttiği gibi, *“telefondaki konuşmalar kişilerin görüşlerini yansıtabilir ve bunları süzgeçten geçirmezsin.” (Kadın, 30 yaş, Akademisyen)* dolayısıyla kontrolsüz konuşmalarında kapsamaktadır.

Telefonlar üzerinden yapılan gözetimde, görüşmecilerin kişisel alanlarına ait bilgilerin başkalarının eline geçme olasılığına karşı rahatsız olmama nedenleri arasındaysa ağırlıklı olarak, *“sıradan biri olma” “kabul ediş” “güvenlik için geçerli”* gibi nedenler öne sürülmektedir. Örneğin bir görüşmeci, *“telefon dinleme olaylarının birtakım önlemler için alındığını ve güvenlik için olması gerektiğini ifade etmiştir.” (Erkek, 45 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)*

Yine başka bir görüşmeci, *“suç işlemediği ve sıradan biri olduğu için izlenmediğini”* düşündüğünü belirtmiştir. *(Erkek, 41, Mühendis-Sahada Çalışan)* Bir başka görüşmeci de öğrenilmiş çaresizlik içindeki kabul edişe değinmiştir: *“Bu bir kabul ediş, yapacak bir şey yok. Siyasal geçmişimden dolayı telefonların dinlendiğini düşünüyorum. İlk başlarda telefonda tereddütlü konuşuyordum. Ama sonra şöyle düşündüm. Onlar bunu yapacaklar ve benim onlara karşı müdahale etme şansım yok.” (Erkek, 27 yaş, Mühendis- Hizmet Sektöründe Çalışan)*

9.2.4. Görüşmecilerin Gözetim Aracı Olarak Kredi Kartı ile İlgili

Görüşleri: Kredi kartı kullanan 45 görüşmeciden genel olarak kredi kartı kullanırken 15 kişi rahatsız olduğunu ifade ederken, 30 kişi ise rahatsız olmayacağını ifade

etmiştir. Kişisel bilgilerin depolanma olasılığına karşı en az rahatsızlık uyandıran araç kredi kartıdır. Bunun önemli bir sebebi, kredi kartı kullanıcı sayısındaki artışla birlikte günlük hayat içerisindeki yerinin çok fazla olmasıdır.

Aslında rahatsızlık hissedenlerin endişeleri daha çok, kartların çalınma veya kopyalanma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Bu endişeyi de daha çok çevrede duydukları olaylara bağlamaktadırlar. Örneğin bir görüşmeci, “*Gima’da yaşanan kartların kopyalanması olayından sonra daha dikkatli olduğunu belirtmiştir*”. (**Kadın, 44 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı**) Ayrıca rahatsız olmakla birlikte bir kabulleniş de bulunmaktadır. Örneğin bir görüşmeci bunu, “*kaçınılmaz bir şey*” diye ifade etmiştir. (**Erkek, 45 yaş, Avukat**)

Kredi kartı kullanımı yoluyla toplanan verilerle, yaptıkları harcama miktarından, ne aldıklarına veya hangi saatte nerede bulduklarına yönelik bir bilgi depolanması yapılması karşısında rahatsızlık duymayanlar bunu, “*hizmetlerden yararlanmak*” istediklerini, “*zaten bilgiler toplandığı için yapılacak bir şey olmamasına*” bağlamışlardır. Örneğin bir görüşmeci, “*kredi kartını kullanmaktan çekinmiyorum. Sadece İnternet ortamında vermem ama güvenlik amacıyla. Diğer türlü kişisel bilgilerimin toplandığıyla ilgili bir şey düşünmüyorum*”. (**Kadın, 23 yaş, Akademisyen**) Başka bir görüşmeci de “*hizmetlerden yararlanmanın önemli olduğuna değinmiştir*”. (**Kadın, 24 yaş, Avukat**) Başka bir görüşmeci de “*hayatımıza girdi mecburen kullanıyoruz; teknolojinin önüne geçmek mümkün değil*” (**Erkek, 35 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı**) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Görüşmecilerin İnternet, telefon, kameralar ve kredi kartı üzerinden kişisel verilerinin, dolayısıyla özel alanlarına ait bilgilerin toplanma, depolanma ve dağıtılma olasılığına karşı genel tavırları kaygı duymaktan öte **güvenlik hissetmeye** yöneliktir. Görüşmecilerin her araç için verdikleri yanıtlarda, bu araçları özel hayata müdahale edici olmaktan **ziyade riske karşı önlem almayı sağlayan** araçlar olarak

gördükleri açığa çıkmaktadır. Bu noktada görüşmecilerin görüşlerini netleştirmek ve derinleştirmek amacıyla bu araçların genel olarak güvenliği nasıl sağlayabileceğine ve özellikle nerelerde gerekli olduğuna yönelik olarak görüşleri sorulmuştur.

9.2.6. Görüşmecilerin İnternet, telefon, kredi kartı ve güvenlik kameraları aracılığıyla toplanan verilerle güvenliğin sağlanmasına yönelik çalışmalarla ilgili değerlendirmeleri: Görüşmecilerin bu soruya verdikleri yanıtlarda genel olarak gözetime yönelik kaygıları netlik kazanmıştır. Çünkü, bir yandan bu araçların “suçu önleyici”, “suç işlemekten caydırıcı” olması ve bunlardan “suçlunun tespitinde” yararlanılması, gözetimin olumlu yanı olarak görülürken, diğer yandan da, gözetleyen kim olduğu ve gözetlemenin hangi amaçla yapıldığıyla ilgili belirsizlikler de gözetim araçları konusundaki tedirginliği oluşturmaktadır.

Gözetimin güvenlik amacıyla kullanılması yönündeki olumlu düşüncelere baktığımızda, örneğin bir görüşmeci, *“bu araçlar suçu önlemez ama suçun takibini kolaylaştırır. Ama okula konmasına karşıyım. Çocukların izlenmesi onları kısıtlar. Onun için bu araçlar MOBESE sistemi gibi kullanılmalı. Sokaktaki görüntülerinizin izlenme hakkı vardır. Toplum içindeki hareketlerden sorumlusunuz. Eğer abes bir şey yapsanız ve bu hareketleriniz sizin izniniz olmadan yayınlansa bile bu konuda haksız olan siz olursunuz; çünkü bu hareketlerden sorumlusunuz.”* şeklinde konuşurken (**Erkek, 38 yaş, Akademisyen**), başka bir görüşmeci de bu araçların takip mekanizmasına getirdiği kolaylığa atıfta bulunmuştur: *“Bu araçlar güvenliğin sağlanması için kullanılabilir. Örneğin manyetik giriş kartları, plazalar gibi terör saldırısı olma ihtimali yüksek yerlerde, benim kimliğimle bir başkasının girme durumunda yararlı olabilir. Diyelim ki ben kartımla 09.40’da giriyorum. Terör olayı, 09.30’da oldu. Böylece ben zanlı olmaktan kurtulabilirim. Bu sistemler “suç önleyici” olarak kullanılabilir. Ayrıca “suç frekansını” azaltabilirsiniz. Retina ve parmak izi taramalarıyla “suçu azaltabilirsiniz. İnsan haklarıyla bağdaşır bağdaşmayacağı ise bunun nasıl yansıttığınıza bakar. Nihai nokta , tündengelimci bakmak gerekir. (Erkek, 26 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı) Başka bir görüşmecide*

özellikle bu araçların **psikolojik etkisini belirtmiştir**. “Korku ve kaygıdan dolayı kişiler bu gözetim araçların gördüklerinde suç işlemekten vazgeçebilirler.” (**Erkek, 45 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı**)

Gözetim araçlarıyla toplanan verilerin ne yönde kullanılacağı, gözetleyen kim olduğu ve gözetlemenin hangi amaçla yapıldığı ile ilgili belirsizliklerin bu araçların kullanılması konusundaki tutumları etkilediğine değinmiştik. Bununla ilgili olarak görüşmeciler, “gözetleyenlerin kim olduğunu bilmek isterim. Ben de kimin benim bilgime erişmek istediğini bilmeliyim” (**Kadın, 48 yaş, Mühendis Hizmet-Sektöründe Çalışan**) şeklinde özetlenebilecek bir tutum içerisindedirler. Bir başka görüşmeci de bunun nedenini daha açık olarak vermiştir. “Neden depolandığı önemli. Örneğin google’da, ülkelerin çeşitli yerlerindeki değişik yaştaki insanların kullanım alışkanlıkları, eğilimleri tespit edilebiliyor. Ama bu ne kadar tehlikeli. Sizin duyarlı olduğunuz noktaları bilip davranmaları tehlike yaratabilir.” (**Kadın, 33 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı**)

Bir avukat görüşmeci konuya hukuki açıdan yaklaşarak endişelerini dile getirmiştir: “Bu araçları kullananlar kişisel haklar gibi kaygılar taşımıyorlar. Bizim ülkemizde kontrol yok. Bu kayıtlar kimin elinde belli değil. Kolluk kuvvetleri sokaklardaki kameralar veya işyerlerindeki kamera aracılığıyla elde edilen görüntülerini delil olarak sunabiliyor. Oysa ki o anda oradan rastlantı olarak geçiyor olabilirsiniz. Bunu kanıtlama şansınız olmayabilir. Üstelik vatandaş bunu gördüğünde sana suçlu diyor. Oysa ki izinsiz bu yapılamaz ve kanıt olarak da kullanılamaz. İnsanların bireysel özgürlükleri hakkında kaygıları yok.” (**Erkek, 45 yaş, Avukat**) Bir başka görüşmeci de yine kullanım amacına dikkat çekmiş ve güvenlik amacıyla aslında çok da istenen sonuca ulaşamadığına dikkat çekmiştir: “Güvenlik için kullanılabilir. Bazen filmlerde gördüğümüz gibi. Ancak bunların hepsi kötü amaçlı olarak kullanıldığı zaman sonuçları farklı olabilir. Bunlar kötü amaçlarla kullanılabilir. Çıkar amacıyla veya devletin yaptığı gibi kötü amaçla kullanılabilir. Bazı yerlerde güvenliği sağlar, giriş-çıkışların kontrolü için olabilir; ama burada giren çıkanın

kimliğini belirlemek için kullanılmamalı. Sokakta gereksiz; çünkü kamera hırsızlığı engellemez. Kameralı yerde de hırsızlık engellenemiyor. Bu tür araçlar profesyonel hırsızlar için caydırıcı olmaz. Ayrıca bence hırsızların çoğu kameraya dikkat etmiyor. Örneğin televizyonda plazma tv çalma rekoru diye gösteriyorlar. Adam orada kameraya dikkat etmiyor ki. Buna dikkat etseler yapmazlar.” (Erkek, 24 yaş, Mühendis -Hizmet Sektöründe Çalışan)

Görüşmeciler genel olarak, bu teknolojilerin güvenlik amacıyla kullanılma yeri olarak, kamusal alan olarak gördüklere yerlere gönderme yapmışlardır. Örneğin bir görüşmeci bunu, “belli bir yere kadar kullanılabilir. Örneğin Taksim’de kamera olması beni rahatlatır. Çünkü orada gerçekleşen bir sürü olaylardan bir tanesini bile engelliyorsa bu iyidir. Ya da benim çalıştığım yerdeki laboratuvarların girişindeki gibi manyetik giriş kartı olması gereklidir. Belki terörist bağlantılar yakalamak için de gereklidir. Ama kişisel profil çıkarmak için kullanılıyorsa bu doğru değil” şeklinde ifade etmiştir. (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

Ayrıca bazı görüşmeciler, açık olarak gözetim araçlarının hangi suçlar için kullanılması gerektiğini de belirtmişlerdir: “**Adi suçlarda** gerekli. Süper markette kamera olmalı, **kapkaççının** cep telefonunun dinlenmesi olabilir. Ama **insanın fikirleri** için gözetim olmamalı. Buradaki sınırı gözetleyen çizmeli. Yani öyle bir mekanizma oluşmalı ki (bu ideali) gözetleme nedenini gözetleyen koymalı.” (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

“Ortada gerçekten korunması gereken bir şey varsa, bu araçlar yöntem olarak kullanılabilir. Bazı güvenlik sistemleri insanları korumak içindir. Aslında bu, hayatını kısıtladığında seni rahatsız etmeye başlar. 11 Eylül 2001 olaylarında olduğu gibi gerçekten güvenlik gerekiyorsa yapılması gerekir. Ama bunun abartılmaması gerekir.” (Erkek, 25 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

Bu noktada, ortada korunması gereken şeyin ne olduğu sorusu önemlidir. Özellikle bir görüşmecinin bunu ifade ediş şekli ilginçtir: “*Düşünüyorum da kızım okula gittiği zaman okul önlerine kamera konabilir ve hatta kamera konulsun. Kapitalizmle beraber suçlar da arttı. Senden uzakta olan bir varlığı korumak için gerekli. Örneğin kameraların caydırıcı etkisi var. Devlet zaten gözetliyor. Biz yolda yürürken kamera olmalı, rahatsız etmiyor. Ama okullarda koydukları kamera çocukların kişisel alalarına girmemeli . Burada teknolojinin suçu yok. Her şeyin şeffaf olması beni kaygılandırmıyor. Ben şeffaf yaşayabilirim. Ama bundan çıkar sağlanmamalı.*”
(Kadın, 28 yaş, Mühendis- Hizmet Sektöründe Çalışan)

Senden uzakta olanı koruma düşüncesi, özellikle kent yaşamında kişileri gözetim araçlarıyla daha barışık olmaya zorlamış gibi gözükmektedir. Çünkü kent yaşamında, özellikle anne-babalar bu duyguyu her gün daha fazla yaşamaktadır. Bu görüşü ifade eden görüşmecinin de bir anne olması önemlidir.

Görüşmelerde ağırlıklı olarak, yeni enformasyon teknolojileriyle oluşan gözetimin riskleri ortadan kaldırarak güvenlik sağlamaya yönelik özelliğine olumlu bir bakış açısı sergilenirken, bazı görüşmeciler de yukarıda verilen görüşlerden farklı olarak güvenlik sorununun sosyo-ekonomik dengelerle alakalı olduğunu belirtmişlerdir:

“Yoksulluk varsa insanlar hırsızlık yaparlar. Temelde bunlar sürdürülebilir yoksulluğun ürünleridir. İtilmişliklerini kriminal ekonomiyle ilişkilendiriyorlar ve bunu gözetimle insanlar üzerinde içselleştiriyorlar. İnsanlar güvenliği bu sayede içselleştiriyorlar ve bunu yöntem olara kabul ediyorlar. Bu yoksullaştırma politikaları devam ettiği sürece her gün daha fazla izleneceğiz.” **(Kadın 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

“Sermayedarlar için veya burjuva için bir güvenliktir. Onun yaşam tarzı korunacaktır. Benim yaşama tarzım korunmayacaktır. Özellikle parası fazla olanların bir şeyleri korunur. Sıradan vatandaşları ise şöyle koruyor, toplumda

oluşan bir başkaldırıyı koruyor. Ama öyle değildir. Bu aslında iktidarın kendini fark etme anlayışı. Çünkü sizin için yapıldığını düşünüyorsunuz. Ama bu üst düzeyde bir güvenlik anlayışı. Bu tıpkı ABD'nin yaptığı şeyler gibi. Kendini korumak ekonomik olarak korunmak için. Ayrıca suç bireysel değil. Bence bunun temeli ekonomik. Yani suçun kaynağı ekonomik.” (Erkek, 27yaş, Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan)

Başka bir görüşmeci de gözetimin meşruiyetindeki temel duyguyu şu şekilde özetlemiştir: “Özellikle güvenlik amacıyla yapılan harcamaların rant elde etmek için yapıldığını düşünüyorum.” (Erkek, 32 yaş, Akademisyen)

Bu görüşler gözetimin güvenlik gerekçesiyle kullanılması karşısındaki görüşlerde kişilerin siyasal kimliklerinin nasıl biçimlendiğiyle ilgili ilginç anlatı örnekleridir. Yine bu noktada, siyasal kimliğin bu konuyla ilgili algılarda nasıl farklılaşma yarattığına yönelik net bir görüş bir avukat görüşmeciden gelmiştir: *“Avukatlardan bazıları cezaevlerine müvekkillerine cep telefonu getirdi diye şimdi girişte daha fazla arama var. Artık girişte avukatların parmak izleri alınıyor ve uyum sağlanırsa ve onaylanırsa içeri girebiliyorsun. Bu niye çıktı? Gerekçe olarak avukatların müvekkillerine verdikleri araçları gösterdiler. Onlar özgürlükleri kısıtlamak için bahane arıyorlardı. Bu da onlar için bahane oldu. Bunların artık bir sınırı yok. Şu anda her attığımız adım biliniyor olacak ve bu Orwell'in hikâyesine dönecek. Ya bunun için teşhircilikten hoşlanmamız lazım ya da buna karşı çıkmamız lazım. Güvenlik sadece insan unsuruyla önlenemez. Bu araçlardan güvenlik için yararlanmak basiretsizliktir.” (Erkek, 45 yaş, Avukat)*

Özetle, görüşmecilerin görüşlerine dayanarak yeni enformasyon teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen gözetimin meşruiyetindeki en temel duygunun, bu araçların suç konusundaki “caydırıcı”, “önleme” ve “suçluyu tespit etme” gibi özelliklerle ifade edilen önlem alma ilkesinin etkili olduğu görülmektedir. Bu noktada, kişilerin güvenlik amacıyla bu araçların kullanılması karşısında belki de gönüllü olarak kişisel haklarını kullanmaktan alıkoyan ve hatta “gönüllü işbirliğine” iten nedenlerin başında, kişisel güvenliği sağlamaktan da öte “devletin bekasını

koruma” duygusu yer almaktadır. Bu görüşten hareketle görüşmecilere, gözetim ve güvenlik arasındaki ilişki hakkındaki sorunun ikinci kısmında, bu araçların güvenlik amacıyla kullanılması konusunda hangi kurum/kurumların yetkili olduğuna yönelik görüşleri sorulmuştur.

9.2.5.1. Devletin Bekasının Korunma Bedeli: Gözetim

Gözetimin önlem alma ve riski minimize etme aracı olarak kullanılmasıyla ilgili diğer bir boyut da güvenlik amacıyla bu yöntemlerin hangi kurum ya da kurumların kontrolünde olacağına yöneliktir. Öncelikle belirtmek gerekir ki devlet, insanın toplumsal çevresini oluşturan en geniş otorite ve yaptırım çerçevelerinden biridir.³⁵⁸ Devlet aygıtının güçlü tutulması ve devletin toplumda sürekli bir biçimde yer almasını sağlamak adına gözetim araçlarının devlet ve devlet organları tarafından kullanılmasına rıza göstermek, hatta arzu etmek bireyler tarafından benimsenen bir davranış modeli olmuştur. Bununla ilgili olarak, görüşmecilerin verdikleri yanıtlar da bu doğrultudadır. Görüşmecilerden 22 kişi (%44), öncelikle devlet ve devlete bağlı kurumlar tarafından bu araçların kullanılmasına onay vermişlerdir. (Tablo:11.)

Tablo 11 - Gözetim Sistemleri Hangi Kurum ya da Kurumların Kontrolünde Olmalıdır?

Kurumlar	N	%
Devlet ve devlete bağlı kurumlar (polis teşkilatı gibi)	22	44,00
Özel istihbarat kuruluşları	2	4,00
Kurumsallaşmış yapıya sahip olan şirketler	4	8,00
Kimse bu yöntemleri kullanmamalı	14	28,00
Yasaya uygun olarak kim kullanırsa	4	8,00
Benim o hakkı verdiklerim	2	4,00
Askeri Kurumlar	2	4,00
Toplam	50	100,0

³⁵⁸ Suavi AYDIN, “Amacımız Devletin Bekası” : Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaş, 10.

Görüşmeciler tarafından bu konuda öne çıkarılan görüşler, “devlet topladığı bilgilerin gizliliğini sağlayabileceği”, “devletin bekası için gerekli”, “devletin güvenliği için”, “devletin koruması gereken daha fazla şey var”, “devlet elde ettiği bilgileri sana karşı kullanmaz”, “devlete daha çok güveniyorum” şeklindedir.

Bu konuda bir görüşmeci de kişilerin zamanı geldiğinde devletin kurumlarından yardım istediğine atıfta bulunmuştur: “Devlet zaten böyle bir sistemi kurmuş. Doğru olan devletin bilgilere sahip olması. Çünkü başın sıkıştığında devletin kayıtlarına başvuruyorsun. Bu durumda devletin de gözetleme hakkını makul görmek gerekir. Eğer bizler devletten kayıtlar konusunda yardım istiyorsak. Bu doğru bir sistemdir.” **(Kadın ,33 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

Yine bu konuda ilginç ifadelerden birisi, “devlet devletliğini yapıp vatandaşını kamusal alanda korumalı” şeklindedir. **(Erkek, 45 yaş, Avukat)**

“Devlet bu sayede maddi gücü olanların bu sistemi kurmasını engelleyebilir. **Devletin koruması gereken daha fazla şey var.**” **(Kadın, 35 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

Dolayısıyla görüşmecilerin büyük bir çoğunluğuna göre devlet, korunması gereken bir şeydir ve o soyut şeyi korumak kişisel hakların daha önündedir. Çünkü devletin bireye göre daha fazla korunacak şeyi vardır.

Bu görüşlerin yanında devlet ve devlete bağlı kurumların güvenlik sağlamak amacıyla bu araçlardan faydalanmaması gerektiğine ilişkin olarak da bir görüşmeci, “devlet kesinlikle bu araçları güvenlik sağlamak için kullanmamalıdır. Çünkü devlet bir sistemdir. Devlet suni bir kurumdur. Ve bu araçları kendi hegemonyasını devam ettirmek için kullanacaktır.” şeklinde konuşmuştur. **(Erkek, 26 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)** Bu görüş, aslında gözetim araçlarının devletler tarafından kullanılma

amacına da gönderme yapmaktadır. Bir başka görüşmeci de bu görüşe yakın bir görüş bildirerek “*devletin bu araçları kullanarak güvenliği sağlayacağını düşünmesini acizlik olarak nitelendirmiştir*”. (*Kadın ,45 yaş, Akademisyen*)

Gözetim araçlarının özellikle güvenlik amacıyla devlet ve devlet kurumları tarafından kullanılmasına ilişkin bireylerin istekli davranışları, daha önce de değindiğimiz gibi 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra daha da artmıştır. Oluşan korku kültürü sadece bireylerin kendileri için değil, devlete karşı yapılabilecek terörist eylemler için de oluşturulmuştur. Bu bağlamda da görüşmelerde hakim olan görüş, devletin daha fazla koruyacak şeyi olduğu şeklindedir. Bu düşünce, gözetimi baskı ve şiddetle kabul edilen bir şeyden çok gönüllü olarak gerçekleştirilen bir eyleme dönüştürmektedir.

9.3. Özel Alanın Kamusal Alana Açılması

Günümüz gözetleme teknolojileri, “hızlı bir şekilde çoğalmakta, üremekte ve klonlanmaktadır. Güvenlik kameraları, barkodlar, kişisel kimlik numaraları (PIN’ler) ve şifreler günlük yaşamın içerisinde insan bedeninin yeni dijital uzuvları olarak yer almaktadır.”³⁵⁹ Bu dijitalleşme sayesinde bireylerin geçmişe ve geleceğe ait hareket ve düşünceleri, bir elektronik hafızada depolanmaktadır. Bu hafızanın oluşmasını sağlayan gözetleme, Lyon’un da belirttiği gibi, maalesef çoğu zaman tehlikesiz olarak görülmekte, hatta kayıtsız olarak kabul edilmektedir. Genelde bu gözetimin bir tehdit algısı oluşturabilmesi için mahremiyetin korunma gereksiniminin baş göstermesi gerekmektedir.³⁶⁰

³⁵⁹ Bkz. (111), LYON, 257.

³⁶⁰ Bkz. (111), LYON, 260.

Bununla birlikte, son yıllarda enformasyon teknolojilerinde yaşanan değişimlerle birlikte “özel alan”ın “kamusal alan”a açılma sürecinin sonunda, “özel alanın” “kamusal alan”ı işgali gibi bir olgudan söz etmek yanlış olmayacaktır.* Gözetime karşı direniş eksikliğinin toplumsal meşruiyet nedenlerinden biri de bu açılımla birlikte bireyler için, Lyon’un bahsettiği tehdit algısının kolay kolay oluşmamasıdır. Bu görüşten yola çıkarak görüşmecilerin özel alanlarına ait dünyalarının çerçeveleri çizilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak, yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte dijital ortama taşınan mahremiyet ihlallerine karşı görüşmecilerin gündelik yaşam pratikleri içindeki kaygı durumlarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Görüşmecilerin kaygı durumları ve nedenleri, bir anlamda Lyon’un bahsettiği tehdit algısının sınırını oluşturacaktır.

Görüşmecilerin özel alanlarına ait kişisel bilgilerin neyi kapsadığına yönelik olarak verdikleri yanıtlar, içinde aile ve arkadaş ilişkileri *16 kişi (%32)* ile kimlik bilgileri, ev adresi ve telefon bilgileri, e-mail ve banka şifreleri *16 kişi (%32)* ilk sıralarda yer almaktadır. (Tablo:12)

Tablo 12 - Görüşmecilerin Kişisel Bilgileri Neyi Kapsar?

Kişisel Bilgi Sınıflaması	N	%
Aile ve arkadaş ilişkileri	16	32.00
Kimlik bilgileri, ev adresi ve telefon bilgileri, e-mail ve banka şifreleri	16	32.00
Sadece mali bilgileri kapsar	3	6.00
İş dışındaki her şeyi kapsar	3	6.00
Duygusal hayata ait olan şeyler	5	10.00
Başkalarının bilmesini istemediği ve paylaşamayacağı şeyler	2	4.00
İdeolojik Düşünce	2	4.00
Bireysel tercihlere ait bilgiler	1	2.00
Kişisel alanla ilgili net bir ayırım yapmayanlar	2	4.00
Toplam	50	100,0

* Bu olgunun oluşmasıyla ilgili olarak tezin 5. bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Görüşmecilerin verdikleri yanıtlar, temel olarak iki kategoriye ayrılabilir: Birinci kategoride sahibi olunan eşyalar, kazanılan paraya ait bazı hususlar, ikinci kategoride ise iş dışındaki ilişkileri ve insanın iç dünyası olarak adlandırılabilir duygusal ilişkileri kapsamaktadır. Bu ayrımlar tezin daha önceki bölümlerinde görüşlerine yer verdiğimiz Miller ve Veckert'in³⁶¹ kişisel gizlilik haklarının neyi kapsadığıyla ilgili olarak yaptıkları tespitler içindeki maddelerle örtüşmektedir.

Görüşmecilerin yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte dijital ortama taşınan mahremiyet ihlallerine karşı kaygı durumları ise temelde üç kategoride toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, görüşmecilerin yarısı tarafından paylaşılan 25 kişi (%50) net bir kaygı durumunun oluşmaması durumudur. Görüşmecilerin bu konudaki kararsızlığının nedeni ise kişisel alanlarına ait bilgilerin kim tarafından ve hangi amaca göre kullanılacağına göre değişmesidir. Görüşmeciler tarafından belirtilen ikinci görüş, *“kişisel bilgilerinin bu araçlarla başkalarının eline geçmesinden kaygılanırım”* (12 Kişi -%24), üçüncüsü ise *“bu araçlarla başkalarının eline geçmesinden kaygılanmam”* (13 kişi -%26) şeklindeydi.

Kişisel bilgilere karşı olası ihlaller karşısında kararsızlık yaşayanlar için kaygılanma, en çok bir *“ekonomik kayıpla”* (11 kişi) kendini göstermektedir. Örneğin bir görüşmeci, *“ekonomik kayıp olma ihtimalinde kaygılanıyorum. Ayrıca özel yaşamımla ilgili bir kullanım olacağını düşünmüyorum. Beni özel yaşamımda çok rahatsız edecek şeyim yok”* (**Kadın, 44 yaş, Halkla İlişkiler**) şeklinde bunu ifade ederken diğer bir görüşmeci de bunu, *“ekonomik bilgilerim konusunda kaygı taşıyorum. Sonuçta bunu kaybettiğimde kaybımı geriye getirecek bir imkânım yok”* (**Erkek, 41 yaş, Mühendis- Sahada Çalışan**) şeklinde belirtmiştir. Ayrıca, bir akademisyen görüşmeci de mahremiyet konusunda ekonomik kaygı haricinde bir kaygı taşımadığını ifade etmiştir: *“Ekonomik kaygının ötesinde mahremiyet ile ilgili bir kaygı yaşamıyorum. Zaman zaman gözetim altında düşünüyorum. Ama bunu*

³⁶¹ Bkz. (193), MİLLER-WECKERT,256-257.

düşünerek stres olmaya gerek yok. Mahremiyet konusunda o kadar rahatsız değilim.” (Erkek, 32 yaş, Akademisyen)

Görüşmeciler, kaygılanma durumlarının, ekonomik kayıp yaşama olasılığının haricinde, bu teknolojileri kullanan kişilerin niyetlerine göre değiştiğini ifade etmişlerdir. Örneğin bir görüşmeci, *“teknolojiyi kullanan kişinin niyetine bağlı olarak kaygılanırım” (Erkek, 38 yaş, Akademisyen)* “diye görüş bildirirken, bir avukat görüşmeci de özellikle kriminal açıdan kaygılandığını ifade etmiştir: *“Bazen ceza dosyalarında çok alakasız cümleler sizi suçlu konuma koyabilir.” (Erkek, 29 yaş, Avukat)* Yine başka bir görüşmeci de, *“elde edilen verilerin yanlış bir yerlerde kullanılma olasılığının kendisini kaygılandırabileceğini”* ifade etmiştir. *(Kadın, 48 yaş, Mühendis -Hizmet Sektöründe Çalışan)*

Araştırma görevlisi bir görüşmeci de kişisel bilgilerinin depolanma olasılığıyla ilgili olarak, *“kurumsallaştığımız ölçüde daha tedirgin olmaya başlıyorsunuz”* tespitini yapmıştır. Bununla ilgili olarak da bu tedirginliğin günlük yaşamı içinde kendisini nasıl etkilediğiyle ilgili olarak da şunları belirtmiştir: *“Mesela camiye gitsem mi gitmesem mi diye düşünüyorum. Ya da oruç tutma meselesinde bile sormadıkları sürece açıklamama durumum baş gösterebiliyor. Bilgilerimin farklı grupların eline geçme olasılığı beni endişelendiriyor. Bu daha önce babamın bir tanıdığına başına geldi. Bir milletvekiliydi ve gazetede uygunsuz fotoğrafları çıktı. Üstelik bunlar geçmişe ait işlerdi. Bir siyasi olayla ilgili olarak ortaya çıkarılmıştı. Ben de ileride özellikle dini görüşlerime ilişkin şeylerin bu şekilde önüme sürülmesinden endişeleniyorum.” (Erkek, 23 Yaş, Akademisyen)*

Görüşmecilerin kişisel bilgilerinin yeni gözetim araçlarıyla birlikte başkalarının eline geçmesinden kaygılanma nedenleri arasında özellikle kurumlar tarafından dinlenilme olasılığını göstermektedirler. Örneğin bir görüşmeci, *“kaygı taşıyorum çünkü bu ülkede hukuk ve denetim mekanizmaları oturmamış durumda. Kaygı nedeni aslında kurumlar tarafından dinlenmesinden kaynaklanıyor. O yüzden özel muhabbetlerimi yüz yüze yapmayı tercih ediyorum”* diye görüşlerini ifade etmiştir. *(Erkek, 45 yaş,*

Avukat) Yine bu görüşü destekler başka bir görüşmecinin ifadesi de dikkate değerdir: “Özellikle 11 Eylül 2001’ den sonra tabii ki kaygılanıyorum. Bu kaygı kişinin kendini kısıtlaması şeklinde gösteriyor. Örneğin İnternet’te bir web sayfası karşınıza çıktığında sizden istenen bir bilgi karşısında tereddütte kalıyorsunuz. Acaba bu bilgiyi girsem mi girmesem mi diye. Çünkü mağdur olduğunuzda **sizi yasal olarak koruyacak bir müessese yok.**” (**Kadın, 32 yaş, Avukat**) Başka bir görüşmeci de özellikle sahip olduğuna konuma dikkat çekerek endişesini açıklamıştır: “**Politikayla uğraşıyorum.** Türkiye bu anlamda, hatta hiçbir ülke bu anlamda insanlara alan açmıyor. En küçük bir şeyden insanlar hapse girebiliyor. Onun dışında bu herkesin hayatına doğrudan müdahale. İnsanları suçlu olarak kabul edip bu gözetim sistemiyle onları suçlu veya suçsuz olarak kategorize ederler. Hayata dair bütün iyimserliğiniz yok oluyor”. (**Kadın, 27, Halkla İlişkiler Uzmanı**)

Ayrıca, başka bir görüşmeci de, özellikle mahremiyete gönderme yaparak bunun korunması gerektiğiyle ilgili bir görüş bildirmiştir: “Her insanın kimseyle paylaşmak istemediği şeyler vardır. Bunların izlenme olasılığı rahatsız ediyor. Ayrıca yaptığınız şeylerin karşı tarafa gitmemesi gerekiyor. Bu tehlikeli olabilir”. (**Erkek, 47 yaş, Avukat**)

Kişisel alanlarına ait bilgilerin başkalarının eline geçmesi ve kullanılması gibi olasılıklar karşısında kaygı taşımayan görüşmeciler, bu görüşlerini, “ bu konuda yapacak bir şeyiniz yok”, “saklayacak bir şeyim yok ki neden kaygı taşıyım”, “beni etkileyecek şekilde kullanılmayacağından eminim” gibi ifadelerle belirtmişlerdir.

Örneğin bir görüşmeci, bu konuda öğrenilmiş çaresizliğimizi tekrarlamıştır. “**Fazla yapacak bir şey yok çünkü.** Bu büyük gözaltı. Devletin nesnelere olduğunuzu hissediyorsunuz. Alternatifini oluşturamadığınız ölçüde başka bir çareniz yok. Fikir olarak kendimi kaptırılmış gibiyim.” (**Kadın, 45 yaş, Akademiye**) Bu kabul edişle ilgili olarak benzer bir görüş de, “**zaten büyük ihtimalle başkaları tarafından izleniyorum diye düşünüyorum.** Buna alışıyorsun. İzlenmese sürpriz olur. Bu

modernliğin getirdiği bir şey; eskiden kölelik vardı. Şimdi de elektronik kölelik var. Her yerde iz bırakabiliyorsun” şeklindedir. (Erkek, 35 Hakla İlişkiler Uzmanı)

Yeni gözetim teknolojileriyle ilgili olarak en çok tartışılan konulardan birisi, bu teknolojilerin kişilerin özel alanlarının içinde hayat bulan mahremiyetlerini kaybetme tehlikesinin baş göstermesidir. Yeni gözetim teknolojileriyle ilgili olarak bireylerin rahatsızlıkları, mahremiyet ihlalleriyle baş göstermekte ve kamuoyunda da en çok bu konuyla ilgili olarak yer almaktadırlar. Bununla birlikte bu konudaki yasal düzenlemelerin yeterli olup olmadığı ya da böyle bir ihlalle karşılaşan bireylerin yasal haklarını kullanıp kullanmadıkları da ayrı bir konudur. Bu nedenle görüşmecilere, elektronik gözetim araçlarıyla ihlal edilen kişisel hakları korumaya yönelik istençleri ve bilgileri sorulmuştur.

9.3.1. Elektronik Gözetim Araçlarıyla Kişisel Hakların İhlaline Karşı Yasal Haklar

Burada önce mevcut yasal durum kısaca anlatıldıktan sonra; 9.3.2 ‘de ilgili saha bulguları anlatılmıştır. Ayrıca 9.3.3’te örnek bir olay betimlenmiştir.

Kişileri ve kurumları izinsiz veri toplama, çoğaltma ve dağıtılmasına karşı koruyacak en önemli dayanağın yasalar olması gerekmektedir. Dünyada ve Türkiye’de mahremiyet ya da kişisel haklarla ilgili olarak kişileri koruyan yasalar bulunmaktadır. Öncelikle şunun altını çizmek gerekir ki mahremiyet uluslararası kurumlar tarafından temel insan hakkı olarak tanınmış olup uluslararası sözleşmelerle korunması gereken temel bir hak olarak gösterilmiştir.

Uluslararası Haklar Tasarısı, Birleşmiş Milletler Genel Asamblesi tarafından oluşturulmuştur. Uluslararası Haklar Tasarısı üç dosyadan oluşmaktadır: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (UDHR), Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (CESCR) ve Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (CCPR). Uluslararası Haklar Tasarısı, 1993 Haziran ayında Viyana’da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda Birleşmiş Milletler’e üye 184 ülkenin 171’i tarafından kabul edilmiştir. Hem UDHR hem de CCPR, insanların kişisel gizlilik hakkına sahip olduklarını vurgulamaktadır. UDHR’in 12. maddesine göre;

“Hiç kimsenin kişisel gizliliğine, ailesine, evine ve şahsına keyfi bir şekilde dokunulmamalı ve kişinin onur ve şerefine saldırılmamalıdır. Her insan bu tür saldırı ve girişimlere karşı korunmak için bu kanunlara sığınma hakkına sahiptir. (*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde 12*). CCPR’in 17. maddesi de neredeyse yukarıda söylenenlerin aynısıdır:

1. Hiç kimsenin kişisel gizliliğine, ailesine, evine ve şahsına keyfi ve kanunsuz bir şekilde dokunulamaz ve kişinin onur ve şerefine kanunsuz bir şekilde saldırılamaz.
2. Herkesin bu tür saldırı ve girişimlere karşı korunmak için bu kanunlara sığınma hakkı vardır.

Bu iki belge arasındaki en büyük fark, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (UDHR) sadece isteksel bir belgeyken, Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (CCPR) uluslararası bir anlaşmadır ve bu anlaşmayı kabul eden tüm üyelerin uyması gereken yasal bağlayıcı gücü vardır.³⁶²

Kişisel verilerin ve mahremiyetin korunmasına yönelik yapılan çok sayıda çalışma arasında bir diğer uluslararası yasal düzenleme Avrupa Birliği tarafından

³⁶² Bkz. (221), COLEMAN, 284-285.

gerçekleştirilendir. Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 1995 tarihli ve 95/46/EC sayılı yönergesi, kişisel verilerin işlenmesi ve bu verilerin serbestçe dolaşımına ilişkin bireylerin korunmasına yöneliktir. Bu yönergeye göre veriler, yasal çerçevede toplanabilir, verinin öznesi bilgilendirilir. Veriler, verinin öznesine açıktır, itiraz ve düzeltme hakkı vardır. Verinin gizliliği ve güvenliğini koruma ilkesi güdülür. 2001 tarihli (CE) 45/2001 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin Topluluk kurum ve organlarına yönelik verilerin korunmasına ilişkin düzenlemesine göre de kişisel veriler:

- Kişisel veriler yasal yollardan ve doğru olarak toplanacak ve işlenecektir.
- Veriler ancak belirli ve kanuni amaçlarla muhafaza edilebilir.
- Veriler amaca aykırı şekilde ve kişinin izni olmadan açığa vurulamaz.
- Veriler güncel olarak tutulmalı ve amacına yeterli sürede saklanmalıdır.
- Kişinin hakkındaki verileri öğrenme, yanlışları düzeltme ve sildirme hakkı vardır.
- Kişilerin ırkları, siyasi düşünceleri, dini ve diğer inançlarına ilişkin hassas verilerle ilgili düzenlemeler yapılmalıdır.³⁶³

Ayrıca ülkemizde, özel hayatın gizliliği, haberleşme hürriyeti ve haberleşmenin gizliliği Anayasa'yla korunmuştur. (T.C. Anayasası Madde 17, Madde 20, Madde 22).

Madde 17: Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulmaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz.

Madde 20: Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

³⁶³ Bkz. (309), DEDEOĞLU, http://dergi.tbd.org.tr/yazarlar/19042004/gozde_dedeoglu.html.

(Değişik:3/10/2001-4709/4 md) Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulmaz. Yetkili mercii kararı yirmi dört saat içinde görevli hakimin onayına sunulur. Hakim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

Madde 22: Herkes haberleşme hürriyetine sahiptir, haberleşmenin gizliği esastır.

Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış mercii yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğe dokunulamaz. Yetkili mercii kararı yirmi dört saat içinde görevli hakimin onayına sunulur. Hakim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar. İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.³⁶⁴

9.3.2. Görüşmecilerin Elektronik Gözetim Araçlarıyla Kişisel Hakların İhlaline Karşı Yasal Haklar ile İlgili Görüşleri

Bir önceki bölümde (9.3.1) kişisel verilerin izinsiz şekilde toplanmasına, dağıtılmasına karşı kişilerin sahip olduğu yasal haklar genel olarak uluslararası kanunlar ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan kanunlar çerçevesinde açıklanmıştır. Bu yasal haklar, kişilerin elektronik gözetime karşı kendilerini

³⁶⁴ A. Lütfü BAŞÖZ -Ramazan Çakmakçı, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 13,16,17.

korumalarında önemli bir araç olmasına rağmen, görüşülen kadın ve erkekler bu haklarla ilgili olarak bilgi sahibi olma oranları düşük çıkmıştır. Genel olarak görüşmecilerden 29 kişi (%58) yasal haklarını bilmediğini ifade ederken, 21 kişi (%42) yasal haklarını bildiklerini ifade etmişlerdir. Yasal haklarını bilen görüşmeciler içinde avukat görüşmecilerin sayısı sekiz olduğu için bu oran aslında göreceli olarak daha düşük değerleri ifade edecektir. Yasal hakların bilinmesi kadar kişilerin bu konuda fiili bir durumla karşılaşma durumlarında bu haklarını korumak için mahkemeye başvurup başvurmayacakları önemlidir. Görüşmeciler bu konudaki geçmiş deneyimlerin ve özellikle çevrelerinde gördükleri olayların karar verme süreçlerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Genel olarak görüşmecilerden 35 kişi (%70) yasal haklarını kullanacağını ifade ederken, 12 kişi (%24) yasal haklarını kullanmayacaklarını ve 3 kişi (%6) de karşılaşılan duruma göre karar vereceklerini ifade etmişlerdir. Görüşmeleri derinleştirmek amacıyla özellikle mahkemeye başvuramalarının, adli sürecin sonuca ulaşip ulaşmayacağı ile ilgili olarak düşüncelerinin ne kadar etkili olduğu sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlarda, *“adalet sistemi yeterli değil”* *“yaşadıklarına ve gördüklerime göre bir sonuca ulaşmaz”* görüşleri ağırlık kazanmaktaydı. Bu beyanlar, öğrenilmiş çaresizlik teorisini hatırlatmaktadır. Genel olarak görüşmecilerden 27 kişi (%54), yasal haklarını aramak için yasalarla bir sonuca ulaşılacağını ifade ederken, 12 kişi (%24) bir sonuca ulaşmayacağını ve 11 kişi (%22) ise böyle bir tecrübe yaşamadıkları için bu konuda çok emin olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Yasalar, kişilerin izinleri olmadan toplanan kişisel verileri korumak için en önemli savunma aracı olması gerekirken, görüşmecilerin çok büyük oranının bu konuda bir karamsarlık içinde oldukları görülmektedir. Bu karamsarlığı taşımayan görüşmecilerden iki kişi, kişilerin bu karamsarlık içinde yasalara başvurmadıklarına özellikle değinmişlerdir. Avukat olan bir görüşmeci, bunu şu şekilde ifade etmiştir: *“İnsanlar, zaten hukukçular da dahil olmak üzere hukuki haklarını kullanmıyorlar. Zaten sorun da burada. Normal vatandaşların haklarını bilmemeleri, hukukçuların da bu haklarını kullanmamaları.”* (Erkek, 45 yaş, Avukat)

Yasaların ve mahkeme sürecinin bir sonuca ulaşmayacağını ifade eden görüşmecilerin görüşleri içinde yaşanmış geçmiş tecrübelerin etkisi olmuştur. Bu tecrübeler, ya görüşmecilerin bizzat kendilerinin yaşadıkları olaylara ya da çevrelerinde gördükleri, duydukları ya da okudukları olaylara dayanmaktadır: “Ben daha önce böyle bir şey için başvurduğum. Ama bu konuda **sonuç alamıyorsunuz**. Yani çok fazla bir sonuca ulaşamıyorsunuz. Çünkü sizin bunu nasıl anladığınızla ilgili görüşlerinizi kabul etmiyorlar. **Bu tür şeyleri ispat edemiyorsunuz.**” (Kadın, 32 yaş, Avukat)

Başka bir görüşmeci de geçmiş tecrübelerine dayanarak mahremiyet ihlaline karşı yasal hakları aramanın bir sonuca ulaşmayacağını beyan etmiştir: “Yasal haklarımı kullandım ama bir işe yaramadı. Eğer gerçekten yaptırım olursa daha fazla sonuç verecektir. Uygulamalar **pratik olarak sonuç vermemektedir**. Sonuç olarak **hukukçular bile bir şeyler yapamıyorsa vatandaşlar ne yapabilir?** Suç işlerseniz saklarsınız mantığı burada işliyor. O yüzden örneğin cep telefonunuzun dinlenmesi ile ilgili şikayetleriniz kurumlar tarafından ciddiye alınmıyor. Suç işleyen korksun yaklaşımı var.” (Kadın, 45 yaş, Avukat)

“Hiçbir hakkın yok bence. Bilgilerin hepsini toplayabiliyorlar. Çünkü bunlar ticari kuruluştur. Ayrıca kuruluşlar topladığı bilgilerin yerini söylemiyor. Çünkü bu konuda bir yaptırım yok. Hiçbir hakkın yok bence. Bilgilerin hepsini toparlayabilir. Çünkü bunlar ticari kuruluştur. Aldığı bilgilerin yerini söylemez ayrıca. Bu konuda **bir yaptırım yok; çünkü kanun her zaman parayla ilgili**. Yasal hakkımı ispatlayabiliyorsam kullanırım. Ama bana bunu ispatlamak için izin vereceklerini zannetmiyorum.” (Erkek, 35 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

Yine, başka bir görüşmeci de yasalar konusunda güç dengesine dikkat çekmiştir. “Yasal olarak başvurduğunda bir sonuca ulaşmak için uzun zaman gerekir. Ayrıca güçlü biri olsan sonuca kolay ulaşırsın. Örneğin Ali Kırca olsan yasal olarak bazı şeyleri engellersin. Ama sıradan vatandaş için daha uzun zaman alır.” (Erkek, 23 yaş, Araştırma Görevlisi)

Başka bir görüşmeci de özellikle bu güce dikkat çekmiştir: **“Haklı olduğun zaman bile bir sonuca ulaşmıyor. Bir sonuca ulaşması için maddi ve manevi güç lazım”.** (Kadın, 30 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

Bu konuda en kesin ve sert tutum bir avukattan gelmiştir: **“Böyle bir durumla karşılaştığım zaman mahkemelere güvenmiyorum. Böyle bir olayla karşılaştığım zaman bunun için fiili hukuk uygulayarak çözerim.”** (Erkek, 29 yaş, Avukat)

Yasaları kişisel hakları için kullanıp kullanmama konusunda karar veremeyenlerin kararsızlıklarının temelinde, bu konuyla ilgili bir tecrübenin yaşanmamış olmaması yer almaktadır. Örneğin bir görüşmeci, **“böyle bir şeyi düşünmek için mağdur olmak gerekiyor. Benim başıma böyle bir şey gelmediği için düşünmedim. Mağdur olduğum durumda da, bu yola başvurmanın bana maliyeti nedir, ona bakarım. Ona göre karar veririm.”** (Erkek, 32 yaş, Akademisyen) şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Diğer bir görüşmeci de, **“bu konu şu anda çok fazla yasal boşluğu olan bir alan. O yüzden bu başvuruların nasıl sonuçlanacağı ile ilgili olarak çok bilgiye sahip değilim”** (Kadın, 62 yaş, Avukat) şeklinde görüş bildirerek, bu konudaki belirsizliğin altını çizmişlerdir.

Başka bir görüşmeci de yine devletin güvenlik gerekçesiyle bu araçları kullanmasını mahremiyet ihlali olarak görmemektedir. Bu görüşmecinin beyanı, **“yasal haklarımı bazılarında kullanırım. Kurumların ve kişilerin bilgilerimi kayıt etmesi, izlemesi durumunda yasal haklarımı kullanırım. Devlet için kullanmam çünkü onlar güvenlik için kullanabilirler”** şeklindedir. (Erkek, 41 yaş, Akademisyen)

Görüşmecilerin kişisel haklarını korumak adına yasal haklarını koruma istençleri bu konuda kararsız olanlarla paralel gitmektedir. Görüşmecilerin bu konudaki genel görüşü, bu alanla ilgili olarak yasal düzenlemelerin çok yeni olması ve bu yüzden de bu konuda karamsar olunmamasına yöneliktir. Örneğin bir görüşmeci bu husustaki

düşüncelerini, “bu konu şu anda çok fazla yasal boşluğu olan bir alan. O yüzden bu başvuruların nasıl sonuçlanacağıyla ilgili olarak çok fazla bilgiye sahip değilim” **(Kadın, 62 yaş, Avukat)** şeklinde beyan ederken, başka bir görüşmeci de “şu andaki mevcut yasalar bu konuda yeterli, o yüzden kullanılırsa faydalı olabilir. Ama insanlar yasaları bilmediği için kullanmıyor” **(Erkek, 47 yaş, Avukat)** şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. *Sigorta- Finans uzmanı olan bir görüşmecide bu karamsarlık konusunu tekrar etmiştir. “Benim hayatımı etkilemeyecek olsa da yasal haklarımı kullanırım. Başkalarının hayatını etkiliyor. Bu işler bu kadar kolay olmamalı. Daha önce mahkemelere hiç gitmedim o yüzden bu konuda karamsar olmak istemem.”* **(Erkek, 27 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)**

Diğer bir görüşmeci de Türkiye’deki yasaların durumuna dikkat çekmiştir. *“Türkiye’de yasaların çok oynatılabilir kısmı var. Bundan yararlanılabilir.”* **(Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler)**

Görüşmeciler bir yandan yasal haklarını korumak istemekte ama diğer yandan bu konuda yasaların yeterli olmadığı ya da yasaların sıradan yani güçsüz insanlar için bir sonuç vermeyeceğini düşünmektedirler. Üstelik çok az vatandaş ve tüketici, veri toplama yöntemleriyle ilgili haklarını bilmektedirler ve genel olarak başlarına bir şey gelmediği sürece bunları merak da etmemektedirler. Bunun yanında, elektronik gözetim sistemleriyle verilerin toplanma ve dağıtılma yöntemleri, kişilerin yasalar konusundaki karamsarlığının bir parçasıdır. Bir görüşmeci bunu şu şekilde beyan etmiştir: *“Kişisel bilgilerinin izinsiz toplanmasına karşı yasalar aracılığıyla bir şey yapamazsın çünkü toplanan bilgilerin kimin elinde olduğunu ve bunun nasıl kullandığını ispatlayamayabilirsiniz. Örneğin Kadıköy’e gittiğiniz takdirde cd’lerde binlerce e-mail adresini satın alabilirsiniz. Sonuçta senin bilgilerinizi toplayanlar satar veya kullanır, sen bunun bilemezsin. Üstelik bu bilgilerin nereden alındığının takibini çok zor. O yüzden yasal hakkını kullanırken haklı olsan da zorlanma ihtimalin çok yüksek.”* **(Erkek, 25 yaş, Sigorta Finans Uzmanı)**

Genel olarak görüşmecilerin anlatıları Virilio'nun görüşünü desteklemektedir. Ona göre, “bireysel özgürlükleri koruma iddiasında olan günümüz yasalarına göre bizler bedenlerimizin sahipleriyiz ve aynı zamanda bu bedenin imgelerine sahibiz. Ancak içinde bulunduğumuz kalabalık görsel-işitsel ortam bizi öyle bir hale getirdi ki uzun zamandır bedenimizin bu çeşit görüntüleriyle ilgilenmiyoruz.”³⁶⁵

9.3.3. Türkiye’den Örnek Bir Olay: Genel olarak görüşmeciler tarafından belirtilen olumsuz ve öğretilmiş çaresizliğe yönelik ifadeler bulunmakla birlikte, elektronik takip sistemi konusunda kişisel haklarını korumak adına mahkemeye başvuran ve sonuç alan kuruluşlar da bulunmaktadır. Örneğin İstanbul Valililiği’ne bağlı İnsan Hakları İl Kurulu Başkanlığı tarafından da 31.10.2005 tarihinde kararı onaylanan iki örnek olay, bu konu için olumlu bir gelişme sayılabilecektir. Dr. Siyamı Ersek Göğüs Kalp Damar Cerrahisi Hastanesi ve Bahçelievler Belediye Başkanlığı’nın “Elektronik Takip Sistemi” uygulanmasına yönelik olarak Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, Tüm Belediye ve Yerel Yönetim Hizmetleri Emekçileri Sendikası ve Mazlumder’in açtığı dava sonucunda bu takip sistemi uygulamadan kaldırılmıştır. Kaldırılma gerekçesi olarak anayasamızın 17, 19 ve 20. maddeleriyle birlikte Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin yukarıda belirttiğimiz 17. maddesine ve Avrupa Birliği’nin Kişisel Verilerin Korunmasına ilişkin olarak belirttiğimiz 95/46/EC no.lu yönergesine dayanılarak uygulamadan kaldırılmıştır.³⁶⁶

Bu olay aslında kişisel verilerin ve mahremiyetin korunmasına yönelik olarak öncelikli olarak yasal hakların bu gözetim araçlarından bir korunma aracı olduğuna yönelik bir örneği teşkil eder. Bu ve bunun benzeri olaylar gelecek dönem için de karşılaşılabilecek olaylara emsal dava niteliği taşıyacaktır. Ama bu tip davaların çoğalabilmesi için bireylerin kişisel verilerinin izinsiz toplanması, biriktirilmesi ve dağıtılması konusunda rahatsız olmaları gerekmektedir. Şu anki tabloda

³⁶⁵ Paul Virilio, **Enformasyon Bombası**, Çev.Kaya Şahin, 32.

³⁶⁶ İstanbul Valiliği İnsan Hakları İl Kurul Başkanlığı Toplantı Tutanaqları (31.10.2005).

rahatsızlıktan öte öne çıkan şey bu araçların gözetimin toplumsal meşruiyet dayanaklarına bağlı olarak gönüllü gözetlenenlerin ortaya çıkmasıdır.

9.4. Sanal Teşhir: Gözetlemenin Hazzı

Gözetime toplumsal meşruiyetinin nedenleri arasında teknolojinin gücü, güvenlik ve önlem alma ilkesi ve tüketicinin gözetimi gibi iktidar ve egemenlik arasındaki ilişki yer almaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda özellikle bireylerin başkalarının cep telefonundan İnternet'teki yazışmalara kadar birçok veriyi bilmek istemelerinin temelinde, izlemek ve haz almak arasındaki ilişki de etkili olmaktadır. Yani bireylerin yeni enformasyon teknolojileriyle toplanan verilerin bir anlamda gönüllü üreticisi olmasında kendilerinin de başkalarının gizli olanına karşı duydukları merak etkili olmaktadır. Bu görüşten yola çıkarak görüşmelere başlamadan önce bireylere, “başkalarının özel hayatlarına ait verileri merak eder misiniz ya da öğrenmek ister ve imkânınız olursa onların izni olmadan bunları görmek, duymak ya da okumak ister misiniz” gibi bir soruyu görüşmecilere doğrudan soramayacağımızı düşündük. Bu nedenle bu sorunun, görüşmecilere, başkalarının özeline onların izni olmadan bakanlar hakkında ne düşünürsünüz diye sorulması daha uygun bulunmuştur. Bu soruya görüşmecilerin verdikleri yanıtlara baktığımızda, “etik değil”, “yanlış bir şey” gibi bir dizi klişe cevapla karşılaşmıştır. (Tablo:13)

Tablo 13 - Başkalarının Kişisel Verilerine Onların İzni Olmadan Bakanlar Hakkında Düşünülenler

Düşünceler	N	%
Böyle bir hareket etik değil.	15	30,00
Bu kişilerin röntgenci olduğunu düşünüyorum.	2	4,00
Bu kişilerin rahatsız kişiler olduklarını düşünüyorum.	3	6,00
Bu kişilerin güvensiz kişiler olduklarını düşünüyorum.	1	2,00

Başkalarının özel bilgilerine ben nasıl bakmıyorsam onların da bakmasını istemem. Çünkü bunun yanlış bir şey olduğunu düşünüyorum	12	24,00
Başkalarının özel hayatına müdahale ettiklerini düşünüyorum.	11	22,00
Bu kişilerin suç işlediklerini düşünürüm.	2	4,00
Bu kişileri kişisel olgunluğa erişememiş olarak görürüm.	1	2,00
Bu kişileri komplekslerini yenememiş kişiler olarak görürüm.	1	2,00
Bu kişileri zavallı ve çaresiz olarak görürüm.	1	2,00
Bu kişiler başkalarının yaşantılarını kopya etmek isteyen kişilerdir.	1	2,00
Toplam	50	100

Bu nedenle, görüşmecilerin bu konudaki görüşlerini sansürlemeden vermelerine olanak sağlamak için öncelikle, insanların doğasında başkalarının özelini merak etmenin olup olmadığı sorulmuştur. Daha sonra da bu soruya paralel olarak görüşmecilere evde çocuklarını bakıcıya bırakmak zorunda kaldıklarında bakıcıyı takip etmek için bir takip sistemi kurup kurmayacakları sorulmuştur.

Görüşmecilerin insanın doğasında başkalarının özelini merak etmenin doğal olup olmadığına yönelik soruya verdikleri yanıtlarda, bu duygunun insanın doğasında olduğunu 34 (%68) kişi kabul ederken, bunun insanın doğasında olmadığını ve bu duygunun kontrol altına alınabileceğini ifade eden 16 (%32) kişi olmuştur. Görüşmeciler verdikleri cevaplarda, bir yandan başkalarının özeline onların izinleri olmadan bakanlara karşı olumsuz duygularını dile getirmişler diğer yandan da insanın doğasında başkalarının özeline merak duymanın doğal olduğunu dile getirmişlerdir. Örneğin bir görüşmeci, *“bu aslında insanın doğasında olan bir şey. Başkalarının özeline bakanların terbiyesiz olduğunu düşünüyorum. Ama bu insanın doğasında vardır. Ama insan bunu kontrol etmeyi öğrenmeli. Ben de başkalarının özel hayatını merak ediyorum ama dizginliyorum” demiştir. (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)*

Başka bir görüşmeci de özellikle sıradan olmayanların hayatına merakın daha fazla olduğunu belirtmiştir: *“Bu kötü bir şey ama insanların içinde olan bir şey. Özellikle*

baktığın kişi sıradan birisi değilse merak edersin. Bir de insanlar birbirlerine güven duymazlar. İnsanlar birbirlerini alt etmeye çalıştıkları için, birinin eksikliğini bulmak için onun gizli olan şeylerine bakarlar. İnsanlar başkalarının e-postalarından e-posta gönderebiliyorlar”. (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

Yine bir görüşmeci de insanın psikik yapısına değinmiştir: ***“Bazı şeyleri engelleyemeyiz. İnsanların kendi gözetleme ihtiyaçlarının ortadan kalkması için komplekslerinin ortadan kalkması lazım.”*** (Erkek, 38 yaş, Akademisyen)

Başka bir görüşmeci de izleme ve röntgencilik arasında bağlantı kurmuştur. ***“Başkalarının özelini merak edenler insanda röntgenci hissi oluşturuyor. Hem ahlaki hem de değer açısından doğru değil. İnsanın doğasında bu özellik var. Ama bu herkeste aynı olacak diye bir şey olamaz”.*** (Kadın, 62 yaş, Avukat)

Başka bir görüşmeci ise özellikle başkalarının özeline merak duymanın insanlara empoze edildiğine değirmiştir: ***“Başkalarının özeline bakanlara kızarım. Ben izin vermediğim sürece pek hoşuma gitmez. Bakanların da temelinde merak duygusu ve yönlendirilmiş duygular olduğunu düşünüyorum. İnsanın doğasında böyle bir merak vardır. Bu toplumsal etkileşim ayrıca. Bu ayrıca yönlendirilmiş ideolojik bakış. Genelde çok merak uyandıracak alanlara taciz vardır. İnsanların gözüne sokulan şeyler merak uyandırıyor”.*** (Erkek, 27 yaş, Mühendis - Hizmet Sektöründe Çalışan)

Başka bir görüşmeci de başkalarının özeline, onların izini olmadan bakmayı kişilerin özgürlük alanına müdahale olarak görmektedir: ***“Bu en ağır saldırı; şurası bir gerçeki insan başkalarının hayatının gizemini öğrenme isteğini duyar. Ama bu kontrol altına alınmalıdır. Bana yapılmasın istemediğim şeyleri başkasına yapmam. Bu insanın canını çok yakar.”*** (Erkek, 47 yaş, Avukat)

Bazı görüşmeciler de bu görüntülere bakabileceklerini direkt olarak kabul etmişlerdir: ***“Yalan söylemeyeyim, bakarım. Çünkü insanın kanında bir merak vardır. Çünkü insan özeli merak eder.”*** (Erkek, 25 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

“Biz genel olarak komşumuzun odasında olanı merak ederiz. Hep merak etmişizdir. Bu hafifletir mi? Türk toplumunun genelinde var. Kimin ne için baktığına bağlı. Örneğin eşiniz başka şeyler için bakar. Kendim bakmam. Hiçbir şekilde. Zaman zaman hepimiz izliyoruz.” (Erkek, 45 yaş, Avukat)

Gözetlemek ve haz arasındaki ilişkide önemli bir nokta da bunun çekiciliğini sağlayan şeyin, yeni enformasyon teknolojilerinin gözetleyenin kimliğini saklamasına izin vermesidir. Nalçaoğlu'nun da belirttiği gibi görünmeden görmek çok temel bir insan fantezisi³⁶⁷. Bir görüşmeci bunu şu şekilde ifade etmiştir: *“Aslında çok çekici bir şey .Başkasının özel hayatını çok rahat görüyorsun. Bu film seyretmek gibi bir şey. Senin kimliğinin gizli olması, bu izlemeyi zevke dönüştürüyor. Bu aslında tamamıyla özel hayata müdahale ama bu karşı tarafın hakkıymış gibi gözükmeye başlıyor.” (Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı).*

Özetle, görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu başkalarının özeline bakmayı çoğunlukla *“etik bulmamakla”* birlikte, insanın doğasında *“başkalarının özel alanını merak etme”* duygusunun olduğunu kabul etmektedirler. Görüşmecilerin ilk başta başkalarının özel alanını onlardan izinsiz olarak gözetlemenin etik görmeme yanıtlarına ilişkin olarak, bu cevapların her şekilde aynı kalıp kalmadığına yönelik olarak evlerinde çocuklarını bir bakıcıya bırakacakları zaman bakıcının izni olmadan eve bir gözetim aracı koyup koyamayacakları sorulmuştur. Bu sorunun cevapları göz önüne alındığında genel olarak gözetime direniş eksikliğinin toplumsal meşruiyetinin nedenleri arasında olan **riske karşı önlem alma ilkesinin** burada net bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu soruya verilen yanıtlar incelenirken özellikle cinsiyete göre bir farklılığın ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Fakat kadın ve erkek görüşmecilerden gelen ifadelerden böyle bir farkın oluşmadığı tespit edilmiştir. Görüşmecilerden 28 (13 Kadın, 15 Erkek) kişi evlerine kamera koyacağını ifade ederken, 15 (7 Kadın, 8 Erkek) kişi evine kamera koymayacağını ifade etmiştir.

³⁶⁷ Halil NALÇAOĞLU, “İnternet’te Röntgencilik: Çağdaş Ahlakın Öznesi Üzerine”, 54.

Ayrıca 7 (5 Kadın, 2 Erkek) kişi bu konuda şu anda nasıl bir karar vereceklerinden çok emin olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşmecilerin başkalarının özel hayatına ait verilere izinsiz bakanlar hakkında “etik dışı”, “özel hayata saldırı” gibi kabul edilemeyen bir bakış açısına ait ifadeler ön plana çıkarken, konu kişilerin kendi çocukları olduğunda daha önce bir görüşmecinin de ifade ettiği gibi, “**uzakta olanı koruma**” duygusu ağırlık kazanmaktadır. Bunun haricinde yazılı ve görsel basında sürekli olarak “**insanların korkularını besleyen olayların yer alması**” görüşmecileri böyle bir önlem alma davranışına yönlendirmiştir. Özellikle televizyondan ve haberlerden öğrendikleri bilgilerle hareket etmeleri “öğrenilmiş çaresizlik” teorisini desteklemektedir. Çünkü, “bir sonraki kurban sen olabilirsin” uyarısına karşı güvenlik sağlayıcı araçlar olarak kabul edilen bu gözetim araçlarını kullanmak tercih edilmektedir. Bir görüşmeci bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kamera koymam gerektiğini düşünüyorum. Çünkü çok kötü örnekler var. Tanıdığım insanlardan ve televizyonlardan öğrendiğim kadarıyla gerek var. Özellikle de ilk kez bakıcı aldığınızda tedirgin oluyorsunuz. Ne yaptığını görmek istersin.” (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

Çocuklarını bakıcıya bırakan kişiler, evlerine yerleştirdikleri kamera ile bakıcının özel alanına müdahale etmediklerini düşünmemektedirler. Bununla ilgili gerekçelerini, “*bunu özel hayata müdahale olarak görmüyorum*”, “*evde çalışan kişi işini yaptığı için bu özel alana müdahale değildir*”, ya da “*ben de en özelimi bakan kişiye teslim ediyorum*” şeklinde ifade etmektedirler:

“Etrafımda gördüklerimden sonra koyarım. Benim çocuğumun özeli de benim hakkım”. (Kadın, 23 yaş, Akademisyen)

“Çocuğumu bakıcıya bıraksam kamera koymak isterim. Bakıcı mesleki bir şey yaptığı için kamera kontrol mekanizması olara kullanabilecek bir şeydir. Teknoloji geliştigiğine göre teknoloji araçlarını kullanmak gerekir. Basında çıkan olaylar var.

Şiddet olayları ve istismar olabiliyor. İnsan evine bu amaçla kamera koyarken bakıcının kişisel hakların düşünmez.” (Erkek, 42 yaş, Akademisyen)

“Çocuğuma evde bakıcı bakıyorsa mutlaka kamera koyarım. Bakıcının bu durumda özeli olduğun düşünmüyorum ve güvenmiyorum. Güven diye bir kavram yok. Güven farklı bir şey. Annenin çocuğuna güvenmesi gibi.” (Erkek, 41 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan)

“Çocuğumu bakıcıya bıraksam kesinlikle kamera koyarım; hatta yuvada bile olsun isterim. Çocuğu çok fazla tanımadığın kişiye bırakıyorsun. Akrabalar haricinde herkes kontrol edilmeli. Bu durumu yaratan televizyondaki haberler ve gelen e-postalar. Bunlar artık gözümüzü açtı. Bu yüzden kameranın gerekli olduğunu düşünüyorum. Özellikle çocukların korunması için gerekli her türlü gözetim aracına onay veririm. Bakıcın haberdar olması önemli. Bakıcının özel hayatına müdahale olması beni alakadar etmiyor. Çünkü öncelikli olan benim çocuğum.” (Kadın, 44 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

Çocuklarını evde bakıcıya emanet ettiklerinde kamere koymayacağını ifade eden görüşmeciler ise bunun nedenini, ***“zaten güvenmeyecekleri kişiye çocuk baktırmayacakları”*** şeklinde ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin bu konuda verdikleri yanıtlarda dikkat çeken nokta, bir tehdit algısı hissettikleri ama ilk başta bu tehdit algısını geçirdikten sonra çocuklarını bakıcıya teslim etme yönünde bir yönelimlerinin olmasıdır.

Bu konuda karasız olanlar ise, 32 yaşında ve Avukat olan bir kadın görüşmecinin belirttiği gibi, kamera koyup koymamaya çocuğun davranışlarına göre karar vereceklerini ifade etmişlerdir. Dikkat çekici bir görüş, bir görüşmecinin bu konuda çok net olmamasını, bu hususun aslında gözetimin iki yüzünün bir göstergesi olduğunu ifade etmesidir. **(Kadın, 32 yaş, Avukat)**

9.5. Gözetimin Toplumsal Meşruiyetine Ruhani Gözetimin Etkisi

Gözetime karşı direniş eksikliği ve dolayısıyla gözetimle barışık olma durumunu sağlayan nedenlerle ilgili olarak genelde somut ve bireylere dışarıdan empoze edilen olgulardan söz edilmiştir. Oysa ki bunlardan bağımsız olarak, bir anlamda gözetimin içselleştirilmesine olanak sağlayan nedenlerden birinin, insanlığın dini inançlarında saklı olabileceğine yönelik argümana tezin yedinci bölümünde yer verilmişti. Gözetleyici Allah'ın kulları üstünde psikolojik üstünlüğü bulunmaktadır. Çünkü gözetlendiğini bilen ve görmediği bir şeyin üstünlüğünü kabul eden kullar, öbür dünyada cezalandırılma korkusuyla itaat ederler. Dinsel inanışla gözetlenme, bir yandan kullar üzerinde psikolojik baskı oluştururken diğer yandan da toplumsal düzeni sağlayıcı ruhani bir unsur olarak yer alır. Böylece içindeki zarar verici dürtüleri kontrol altında almayı sağladığına dair bir inançla insanların kendi kendine gözetimleri sağlanır. Bu görüşten yola çıkarak görüşmecilere de dini öğretilerin gözetimi içselleştirmelerinde ve dolayısıyla gözetime karşı tepki göstermemelerinde bir etkisi olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmecilerden 28 kişi (%56) gözetime alışıktırlmalarında bu dinsel öğretinin etkisinin olduğunu belirtmiş, 22 kişi (%44) ise etkisi olmadığını ifade etmiştir.

Bazı görüşmeciler bu soruyla ilgili anlatılarına başlamadan önce, “*ben böyle yetiştirilmedim ama toplumun genelinde böyle olduğunu düşünüyorum*” şeklinde bir ön açıklama yapma gereksinimi duymuşlardır. Ayrıca görüşmeciler, özellikle çocukluk döneminde kendilerine öğretilen dinsel öğretilerin bugüne sarkan etkisinden örnekler vermişlerdir. Görüşmecilerin bu konuyla ilgili beyanlarından bazıları şöyledir:

“İzleyen güçlere inanırım. Çocuklukta daha yoğun olmak üzere bunu yaşadık. Bunu, ifade ediliş biçimi değişmiş olsa bile hâlâ hissediyorum. Çünkü doğru insan, odada kimse yokken de hapşırırken ağzını kapayan kişidir. Doğru olanı yapma yönünde Allah'ın her şeyi bildiği ve gördüğü inancının etkisi var. Bu çok matematiksel bir döngü: Yapılan ve yapılmayan her davranışın bir sonucu olacaktır.

Allah'ın gözetimini içimde yaşıyorum; özellikle dini ilahi bir sığınak olarak gördüğüm için.” (Kadın, 38 yaş, Akademisyen)

*”İnsanların sizi ayıplayacağı şeyi yapmaktan çekinirsiniz. Toplumsalın gözetiminde bunun faydası var. Benim dini hassasiyetlerim var; o yüzden bunun hissediyorum. Evde yalnız bile kaldığınızda bunu uygularsınız. Gayri ahlaki şeyler yapmazsınız. Bırakın yapmayı düşünmemeniz bile gerekir. **Sizin Allah'ın bunu bildiği düşünceniz kontrolünüzü sağlar.** Yani bir yerde kamera olmuş yada olmamış beni rahatsız etmiyor. İnsan kendi kafasında **'Allah görüyor kamera çekmiş ne olacak' diyebilir.**” (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)*

*“Bir şekilde **Allah'ın her şeyi gördüğünü empoze ediyorlar.** Toplumun devamlığı için bu var. Örneğin çocukluğumda bana din dersinde verilen bir ödevi hatırlıyorum. Öğretmen bana bir ödev yazın ve bu yazdığınız ödevi Allah görmesin demişti. Çocukken bunu her yerde yazmıştım. Gardırobun içinde bile. Bunu öğretmene getirdiğimde, öğretmen bana, 'böyle bir kompozisyon yazamazsınız çünkü Allah sizi her yerde görür' demişti. Yani bu çocukluktan itibaren empoze ediliyor.” (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)*

Yine başka bir görüşmeci de çocukluk dönemindeki bu düşüncenin yaşamımızın tamamına etkisini şu şekilde özetlemiştir: *“**Allah'ın gözetiminin olduğunun bilindiği en etkili dönem, çocukluk dönemi. İzleniyor olma düşüncesi yetişkinliğimize sarkan bir terbiyeyi sağlıyor.**” (Erkek, 32 yaş, Akademisyen)*

*“Gözetime karşı bakışımızda, 'Allah seni gözetliyor' mantığı hepimize yapıldı. **Küçükken 'Allah bana bakıyor' şeklinde düşünürdüm.** Bu bir inanç sistemidir. Yüksek varlıkla ilişki geliştiriyoruz. Tek tanrılı dinlerde de çok tanrılı dinlerde de bu vardır. Örneğin Sümerlerde de izleniyor olma inancı vardı. Bu tür şeyler genetik olarak işlenmiş durumda. Yani genetik şartlanmışlığımız var. **Gökyüzünden gelen şeylere karşı şartlanmışlığımız var.** Genetik olarak taşınan enformasyonlarımız var. Hayatta kalma dürtüsü, bunun üzerinden olan koşullandırma, kolektif koşullandırma kendisini hissettiriyor. Bu tür koşullandırmayla doğal hayatımıza karşı duruş*

geliştiremiyoruz. Değerler sistemi kurmak gerekiyor. Bazı koşullarda direkt olarak empoze ediliyor.” (Erkek, 38 yaş, Akademisyen)

“Gözetimle barışık olmamızda Allah’ın her şeyi bildiği ve gördüğü inancıyla yetiştirilmemizin kesinlikle çok etkisi var. ‘Allah’ın bildiğini kuldan saklamanın ne anlamı var’ mantığı yerleşik bir mantık. Allah her şeyi görüyor ve hükmediyor.” (Kadın, 32 yaş, Avukat)

“Allah’ın bizi her durumda ve şekilde görebileceğini ve onun gözetiminden kaçmanın bir yolu olmadığını, dolayısıyla hayatımızda hiçbir zaman gerçekten yalnız kalmadığımızı, en azından tamamen yalnızmış gibi davranmadığımızı ve bu bilgi yüzünden kendi kendimizi sürekli bir kontrol mekanizmasına sıkı sıkıya bağladığımızı düşünüyorum. Dolayısıyla da aslında çok da özgür bireyler olmadığımızı. Özetle, çocukluktan beri bu öğretiyi bizlere verildiği için gözetlenmekten rahatsızlık duymuyoruz.” (Kadın, 35 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“Zaten küçüklükten itibaren insanlar, izlendikleri ve böylece de iyiler ve kötülerin belirlenerek cezalandırılacakları inancıyla yetiştiriliyor. Bir de seni yaratanın buna hakkı olduğunu düşünüyorum.” (Erkek, 35 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

*“Gözetimle barışık olmamızda dinsel öğretinin etkisi kesinlikle vardır. **Din her yerde insanı bedensel olarak ve toplumsal olarak disipline etmek üzerine kurulur. Din bunu çok kolaylaştırır. Gökyüzüne tapmada da bu böyle. Hatta annesi ya da babası ölen çocuklara bile anne ya da babasının onu gördüğü, izlediği söylenir.” (Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)***

“Allah seni görüyor cümlesi tek tanrılı ve çok tanrılı dinlerde olduğu gibi gözetimin teorisini ve gözetimin metodolojisini meşru gösteren ve haklılaştıran retorikle paralellik gösterir. Çünkü bütün dinlerde ‘Allah sizi gözetiyor ve sizin iyiliğinizi istiyor’ denir. Allah’ın bir farkı var; bu doğal bir süreç ama Allah’ın varolduğu kesin olmadığından dolayı Allah’ın devamlılığını sağlamak için hegemonyaya

ihtiyacı yok ve doğal bir süreç, Allah'ın gözetimi meşru. Ayrıca Allah'ın gözetimi, gözetimi meşrulaştırmak için yumuşak bir zemin hazırlıyor.” (Erkek,26 yaş, Sigorta- Finans Uzmanı)

Allah'ın her şeyi bildiği ve gördüğü inancının insanların gözetimle barışık olmalarında etkisinin olmadığını düşünen görüşmecilerin bu kanaatlerinin dayanak noktası, iki gözetimin biçimsel olarak birbirlerinden farklı olduğunu düşünmeleridir. Görüşmecilerden biri bunu şu şekilde ifade beyan etmiştir: *“Allah'ın her şeyi bildiği ve gördüğü inancının bizim genel olarak gözetime karşı bakışımızda etkisi olduğunu düşünmüyorum. Çünkü ikisi birbiriyle ilişkili değil. Örneğin bir çocuğu ele alalım, kötü davranış yapsa Allah onu cezalandıracak diye düşünebilir ama sonuçta babasından daha çok korkar çünkü ceza hemen gelir. O yüzden ikisi arasında ilişki yok.” (Erkek, 25 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)*

Ayrıca görüşmeciler, gözetime karşı direniş eksikliğinin toplumsal meşruiyetine yönelik nedenleri temel olarak daha önce üstünde durduğumuz nedenlerden kaynaklandığını düşünmektedirler. Mühendis olan bir görüşmeci bunu, *“tepkisiz olmamızın nedeni toplumsal alışkanlıklarımız bunun dinle alakası yok bence” (Erkek, 41 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan)* şeklinde ifade ederken başka bir görüşmeci de bunu, *“bu sistem yavaş yavaş geliştiği için insanlar alışıyor. Onlara muhtaç olduğunuz noktaya geliyorsunuz. Onlar zorunluluk haline geliyor ya da zorunluluk haline getirildi” (Kadın, 30 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)* şeklinde açıklıyor.

Görüşmecilerin çoğu, gözetimle barışık olmamız, yani gözetime karşı bir direniş göstermemizde, çocukluğumuzdan yetişkinliğimize sarkan dini öğretilerin etkisinin olduğu görüşünü paylaşmışlardır. Allah'ın her şeyi gördüğü ve bildiği inancının kişiler üzerinde nasıl bir kontrol mekanizması yarattığını ve genel olarak elektronik gözetim araçlarının etkisinin özelliklerini öğrenebilmek amacıyla, görüşmecilerden iki kontrol sistemini birbirleriyle kıyaslamaları istenmiştir. Bu konuda görüşmeciler

tarafından belirtilen beyanların ortak noktaları, bu iki gözetimin *somut/soyut, maddi/manevi ve cezalandırma biçimine* göre şekillenmesidir. Ayrıca dinsel öğretinin insanlara *vicdani denetim* sağladığına yönelik görüşler ağırlık kazanmıştır.

Görüşmecilerin, Allah'ın her şeyi bildiği ve gördüğü inancının kişileri vicdani gözetime ulaştırdığına yönelik görüşleri bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak görüşmecilerin beyanlarından bazıları aşağıdaki şekildedir:

*“Allah'ın gözetimi kişinin ahlaki ve etik yönlerinin gelişmesine ve kendisini dizginlemesine yarayabilecek bir dış etkidir. Böyle bir şey olabilir ya da olmayabilir ama insan karar verirken **vicdani olarak** buna inanıyorsa kendini dizginlemeye çalışır. Kendini törpülemeye çalışır. Allah'ın gözetlediği inancı insanın kendisi denetlemesi için kullanacağı bir araç. Diğer yanda elektronik araçlarla yapılan gözetimde bu, insanın kontrol edebileceği bir şey değil. Şu anda güvenlik kaygısı elektronik gözetim araçlarının yararlı bir şey olduğun gösteriyor ama bir yanda örneğin İnternet'te bir siteye girdiğinizde size bir uyarı mesajı geldiğinde insanlar bu araçlara daha farklı bakacak.” (Erkek, 41 yaş, Akademisyen)*

“Allah'ın gözetimi vicdani bir şey. Örneğin ben yaptığım şeyin günah olduğunu biliyorum ama yapıyorum. Bundan rahatsız olmazsınız ama sizi, sizin düzeyinizde bir başkasının gözetmesi rahatsızlık verir. Allah'ın gözetiminde sizin bilgilerinizin kullanılacağına yönelik endişe taşımazsınız. Elektronik gözetim araçlarıyla hayatınızı etkileyecek riskler var; hayatınızı tanımadığınız insanlara açıyorsunuz.” (Kadın, 26 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan)

“Allah'ın gözetiminde vicdani bir gözetim vardır. İnsanın imanı yada dini görüşüyle ilgili gözetim vardır. Bu sadece din görüşü nedeniyle değil, yani insani tarafından dolayı olabilir. Kişi Tanrının her şeyi gördüğünü kabul ettiği ve öbür dünyada ceza çekmek istemedikleri için bir kontrol sağlanır”. (Erkek, 25 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

“Allah’ın gözetimini kabul ettiğiniz anda sizi ruhen ve bedenen takip ediyor. Ama elektronik gözetim sistemleri sizi sadece fiziksel olarak takip ediyor. Allah’ın gözetiminden öte vicdani gözetim önemlidir. İnsanın yanlış yapmaması için bir şeyi günah veya suç olduğu için değil, vicdani nedenlerle yapmaması gerekir.” (Erkek, 29 yaş, Mühendis - Sahada Çalışan)

Görüşmeciler elektronik gözetimle dini inanışa dayalı gözetimi karşılaştırırken bu ikisini, soyut/somut olma, cezalandırma biçimi, maddi/manevi olma, gözetleyenin gücü ve hangisinin daha etkili olduğu gibi yönleriyle karşılaştırmışlardır. Bununla ilgili olarak görüşmecilerin beyanlarından bazıları aşağıdaki şekildedir:

“Elektronik gözetim daha somut ve gözetimin cezası bu dünyaya ait, diğerinde ise daha soyut ve cezalandırma öbür hayata ait.” (Erkek, 23 yaş, Akademisyen)

“Allah’ın gözetimi daha manevi ve cezalandırma olayı, insan bilmiyor. Ayrıca Allah’ın gözetimini insanlar somut olarak görmüyorlar. Ayrıca elektronik araçlarla gözetimde anında cezalandırma olabiliyor. Ayrıca elektronik gözetim suçu engellemede daha caydırıcı.” (Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

“Allah’ın gözetimi manevi bir duygu. Tanrının seni her yerde gördüğüne inanıyorsan bu senin hareketlerini kısıtlayabilir. Kamera ve diğer araçlarla izlenmenin kör noktası var. Kamera altını göstermez. Ama Tanrının gözü 360 derece. Onun için lavaboya gittiğinde Tanrının seni gördüğünü düşünürsün ama kamerada öyle değil.” (Erkek, 30 yaş, Mühendis - Hizmet Sektöründe Çalışan)

“Dinsel gözetim çok daha etkili ve çok daha içsel, müeyyidesi daha korkunç. Elektronik araçlarla yapılan gözetim ise daha dışsal ve daha az müeyyidesi var. Çok çok suç işlediğinde gider iki yıl yatarsın. Ötekinde yüzlerce yıl cehennemde olma ihtimalin var.” (Erkek, 29 yaş, Avukat)

“Dinsel gözetimde yanlış bir şey yaptığında suçluluk duymuyorsun ama örneğin kamerada duyuyorsun. Kamerayı gördüğünde suç işlemekten vazgeçebilirsin. Kameranın orada olduğunu bildiğinizde suç işlemeyebiliyorsun. Kameraların yaptırımı daha fazla.” **(Kadın, 28 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)**

“Dinsel olan kendine göre olması gerekeni istiyor. Diğeri ise olması gereken budur diye bırakmıyor. Sizi yönlendiriyor ve cezayı hemen veriyor.” **(Erkek, 41 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan)**

“Elektronik gözetimin kuralı ve sebebi belli değil. Buradaki izleme her şeye ait olabilir. Elektronik gözetimde **müdahale vardır**. İlahi gözetimde **müdahale yoktur**. Elektronik gözetimde izlenenler üzerinde müdahale söz konusu olur, Allah’ın gözetiminde ise bu yok.” **(Erkek, 33 yaş, Mühendis-Sahada Çalışan)**

“Elektronik gözetimle insanlar için hizmet sunuluyor. İyi niyetli olarak düşünürsek, insanlar bunları öncelikle haklarını gözetmek için kullanıyor. Elektronik gözetimde insanlık için bir şeyler yapılıyor.” **(Kadın, 33 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

“Tanrı insanları yaratırken kendinden bir şey verdiğini söylüyorsa bu elektronik gözetimde Tanrının insanlara verdiği Tanrısal özelliğin olmasını çağrıştırıyor.” **(Erkek, 45 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

Bir erkek görüşmecinin beyanı ise özellikle gözetim ve izleme arasındaki ilişkiye gönderme yapmaktadır. “Elektronik gözetim araçlarındaki bilgileri bende seyredebiliyorum. Allah’ın gözetiminde ise böyle bir şey yok.” **(Erkek, 24 yaş, Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan)**

Ayrıca diğer ilgi çeken bir görüş de gözetleyen ve gözetlenen arasındaki güç ilişkisinin vurgulanmasıdır. Bir görüşmeci bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Allah’ın gözetimi daha tarafsız ve burada sadece artıları ve eksileri belirlemek için yapılıyor. Daha ulvi bir şekilde bakıldığı için daha olağan ve normal geliyor. Zaten küçüklükten beri Allah’ın gördüğü ve iyiyle kötüyü belirleyeceği ve cezalandıracağı şeklinde yetiştiriliyoruz. Ama elektronik gözetimde **seninle aynı konumda birisi**

yaptığı için bu rahatsız ediyor. Ayrıca bunu yapanların hakkı olmadığı için de rahatsız ediyor. Tanrı bütün kullarını daha iyi koruyan olabiliyor. Devlet isterse daha acımasız olabiliyor.” (Kadın, 44 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

Görüşmecilerin beyanları genel olarak Allah’ın her şeyi bildiği ve gördüğü inancının toplumsal kontrolde daha etkili olduğuna yöneliktir. Çünkü dini inanışlar kişileri vicdani gözetime ulaştıracaktır. Bu vicdan da toplumsal düzeni sağlayacaktır. Hatta bu vicdani gözetim, insanların hepsinde olsa, elektronik gözetime ihtiyaç olmayacaktır. Bir görüşmecinin belirttiği gibi, *“aslında dini inanışa dayalı gözetim inancı tam olarak etkili olsa elektronik gözetime ihtiyaç kalmayacaktır.” (Kadın, 33, Sigorta –Finans Uzmanı)*

9.6. Gözetimin Geleceğine Yönelik Senaryolar

Gözetime direniş eksikliğini oluşturan gözetimin toplumsal meşruiyetiyle ilgili yapılan açıklamalar, bir anlamda gözetimin geleceğine yönelik olarak öne sürülen görüşlerin de temelini oluşturmaktadır. Çünkü bu nedenlerin kabul görme derecesinin yüksekliği, gözetimin negatif yönlerinin görülmesini engelleyecek ve en önemlisi gözetim kırılcılığı hareketlerinin oluşmasına mani olacaktır. Bu yaklaşımdan hareketle görüşmelerde, görüşmecilere gözetimin geleceğiyle ilgili hayalleri ve gözetimin engellenip engellenmeyeceğine ilişkin sorular sorulmuştur. Görüşmecilerin bu konudaki beyanları, gözetimin şu an için geldiği noktanın bile bir teslimiyeti yansıttığına yöneliktir. Gözetimin engellenip engellenemeyeceğine yönelik olarak görüşmelerin tamamına hakim olan görüş karamsarlıktı. Gözetimin geleceğine yönelik olarak olumlu beklentiler çok azdı; tersine *“gözetimi engelleyemezsiniz”, “buna gücünüz yetmez”* ya da *“bu bir teslimiyet”* gibi sözlerden başka, *“gözetleme sistemlerinin bütün engellemelere karşı kendini yeniden üreteceğine”* yönelik olarak ifadeler de yer almaktaydı. Görüşmecilerin verdikleri bu yanıtlar, görüşmecilerin daha önce yeni enformasyon teknolojileri aracılığıyla günlük yaşam içinde gözetim altında olmalarından rahatsız olup

olmadıklarına dair verdikleri cevaplarla örtüşmektedir. Çünkü görüşmeciler, gözetim altında oldukların zaten kabul ettikleri için, gözetimin geleceğine yönelik beklentileri de buna göre şekillenmiştir. Yapılan elli görüşmenin sadece üçünde gözetimin engellenebileceğine yönelik beklentilerden söz edilmiştir. Gözetimin engellemesine dair iyimser olanlar ise gözetimi sağlayan araçları kullanmayarak gözetimin engellenebileceğine dayanmaktadırlar. Gözetimin engellenebileceği hakkında belirtilen bu görüşler bile kendi içinde bir tutarsızlığı barındırmaktadır. Çünkü görüşmecilerin tamamı, sosyal ve iş hayatlarında bu araçların ağırlığını ifade etmişlerdir. Hemen hemen bütün görüşmelerde ortaya çıkan bu tabloyu derinleştirmek amacıyla, gözetimin niye engellenemeyeceği ya da engelleme umudu olsa, bunun hangi karşı koyma yöntemleriyle sağlanabileceği konularında görüşmecilerin ne düşündükleri sorulmuştur.

Görüşmecilerden yalnız üç kişi (%.6) gözetimin engellenebileceğini, kırk kişi (% 80) engellenemeyeceğini, yedi (% 14) kişi de bu konuda kesin fikirleri olmadığını ifade etmişlerdir. Gözetimin engellenmemesine yönelik öne çıkan görüş, gözetleme sistemlerinin engellenmesinin hem “teknik” olarak hem de bu sistemleri kuranların “gücüne” karşı gelinmeyeceği için mümkün olamayacağına yöneliktir. Örneğin bir görüşmeci, *“gözetleme sistemlerini engelleyemezsiniz. En basitinden Google’a girdiğinizde benimle ilgili birçok bilgi çıkabilir. Kişiyile ilgili bilgileri İnternet’te arayabilirsin Bunu engelleyemezsin. Buradaki bilgilerle bir sonuca varmasanız da eyleme girebilirsiniz. Bu şuna benzemektedir: Prometheus ateşi çaldığında başına ne geleceğini biliyordu. Ama bu ona engel olmadı”* (Erkek, 26 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

Başka bir görüşmeci de bunu kısa ve net olarak, *“bu bir teslimiyet. Engelleme yöntemleri başarılı olamaz”* şeklinde ifade etmiştir. (Erkek, 30 yaş, Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan) Yine başka bir görüşmeci de bu konuda teknolojinin gücüne atıfta bulunmuştur: *“Bu konuda güç yetmez. Teknoloji çok hızlı bir şekilde ilerliyor. Örneğin artık görülmeyen kameralar yerleştirilir.”* (Kadın, 44 yaş, Sigorta-Finans Uzmanı)

Görüşmeciler, ayrıca bu soruya verdikleri yanıtlarda gözetimin pozitif yanlarını tekrar vurgulamışlardır. Örneğin bir kadın görüşmeci bunu, “gözetimin engellenmesinin istenmesi için öncelikle bu sistemin ahlaken ve kanunen **toplumsal gelişmeye zarar vermesi gerekir. Şu anda bir zarar verdiğini düşünmüyorum. Eğer gözetim sistemi zarar veriyorsa, işleyişi yavaşlatıyorsa o zaman karşı çıkılabilir. Ben bu elektronik izleme araçlarıyla ilgili somut bir zarar görmüyorum. Mesela televizyon gibi teknoloji konusunda da her şey olacağına varacaktır**” şeklinde ifade etmiştir. **(Kadın, 27yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

Başka bir görüşmeci de yine gözetimin güvenlik sağlayıcı özelliğine dikkat çekmiştir: “Gözetim engellenemez. **Bireysel güvenliğiniz bu araçlarla sağlandığı için. Sistem dışına çıkmaya çalışabilirsin ama kültürel faktörler bunu engeller.**” **(Kadın, 28 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

Bir yanda gözetimin geldiği noktaya karşı olumsuz bir duygu yaşanırken diğer yandan da “öğrenilmiş çaresizlik” bireyleri gözetimin geleceği konusunda bir karamsarlığa itmektedir. Bir kadın görüşmecinin görüşü bunu net bir şekilde yansıtmaktadır: “**Bu mümkün değil. Devlet ve sistem denen makine buna müsaade etmez. Zaten bu insana karşı bir şey. İnsanı şüpheli yapan bir sisteme karşı koyuşu meşru bir şekilde yapamazsınız. Her sistem mutlaka bir anti sistemi doğurur. Ama bu sistemin karşı bir yaptırım oluşacağını düşünmüyorum.**” **(Kadın 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)**

Ayrıca bazı görüşmecilerin geçmişteki siyasal tecrübelerine de dayanarak Türkiye’deki devlet yapısının buna izin vermeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu ifadeler, “bu ülkede zaten hiçbir karşı koyuş bir sonuca varmıyor” **(Erkek, 27 Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan, Erkek, 30 Yaş, Mühendis-Hizmet Sektöründe Çalışan)**, “Türkiye’de insanlar ancak karşıdan karşıya geçmek için biraraya geliyorlar”, “Türkiye’nin demokratik bir yapısı olmadığı için bu olmayacaktır” şeklindedir. **(Kadın, 28 yaş, Mühendis -Hizmet Sektöründe Çalışan)**

Özellikle avukat olan görüşmeciler, gözetimin engellenmesi konusunda doğal olarak yasalara güvenmektedirler. Ama bu konuda onların bile çekinceleri bulunmaktadır. Örneğin bir avukat görüşmeci, “*gözetimin yasalarla engellenebilir ama yasalar her zaman teknolojinin gerisinde kalmaktadır. Ayrıca nasıl ki adam öldürmeyi ortadan kaldıramıyorsanız, gözetimi de ortadan kaldıramazsınız*” (**Kadın, 24 yaş, Avukat**) şeklinde konuşmuştur.

Genel olarak görüşmeciler, gözetime karşı bir direnişte bulunulamayacağını kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, gözetime karşı koymanın şekli ve en önemlisi de gözetim kısıcılığı hareketleriyle ilgili ipuçları elde etmek için görüşmecilerin bu konudaki görüşlerine başvurulmuştur. Bu konuda yalnızca on kişi (%20) görüş bildirmiştir. Hem ilk başta da belirttiğimiz gibi, görüşmecilerin geri kalanı zaten gözetime karşı bir engellemeyi kabul etmemişlerdir. Görüşmecilerin bu konuyla ilgili anlatı örnekleri şöyledir:

“Kişiler gözetimi engelleme konusunda kendi karşı sistemini oluşturmaya başlıyor. Bireysel olarak kendi lisanını oluşturmaya başlıyorsun. Örneğin ben telefonda biri beni dinler diye şifreli bazı kelimeler kullanıyorum. Bunun haricinde örneğin Mobese sistemine karşı gelenler var.³⁶⁸ Bu karşı gelme Mobese sistemini ortadan kaldırmaz ama insanların bu konuya daha çok kafa yormalarını sağlar.” (**Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı**)

“Teknik olarak nasıl önleneceği önemli. Eğer bu bilinirse başarıya ulaşabilir.” (**Kadın, 62 yaş, Avukat**)

“Gözetime karşı koymak bir kültür olayı, bu yüzden bu kültürü oluşturmak gerekiyor. O kültürü oluşturmak için merkezi yönetimin eğitilmesi gerekiyor. Ondan sonra toplum kuruluşlarına yardım edilmesi gerekiyor. Sivil toplum örgütleri ile beraber olmalı bu direnç” (**Erkek, 47 yaş, Avukat**)

³⁶⁸ Görüşmecinin belirttiği eylem Kamera Oyuncuları tarafından özellikle MOBESE sistemine karşı olarak düzenlenen bir gözetim kısıcılığı hareketidir. Bu hareketle ilgili olarak [http:// www.izleniyoruz.net](http://www.izleniyoruz.net) sitesinden ayrıntılı bilgi alınabilir

“Zaten ileride bu rahatsızlık boyutu artarsa bu tip şeylere bir sınırlama gelecektir. İnsanlar ona tepki vereceklerdir. Veya insanlar izlenmek isteyenler ve istemeyenler şeklinde ayrılacaktır. Aynı cep telefonunun numarasının gizlenmesi gibi.” (Erkek, 27 yaş, Sigorta- Finans Uzmanı)

Görüşmeciler genel olarak bireysel düzenlemelerden bahsetmektedirler. Örneğin, “kameralardan kaçmak”, “telefonlarda konuşurken daha dikkatli olmak” ya da “internette bazı şifreleme tekniklerini kullanmak veya tehlikeli olabilecek sitelere girmemek” gibi yöntemlerden bahsedilmiştir. Bu anlatıların ortak noktası, görüşmecilerin yaşam pratikleri içinde daha az gözetlenmelerini sağlayacak basit yöntemlerle gözetimi engellemeye dönük beklentilerdir. Bu beklentiler, gözetimin meşruluk nedenleri karşısında güçsüz kalmıştır.

Görüşmecilerin yeni enformasyon teknolojileriyle sağlanan bu yeni gözetimin geleceğine yönelik olarak hayallerinin nasıl biçimlendiğine yönelik sorular sorulmuştur. Geleceğe yönelik verilen cevaplarda dikkat çeken noktalardan birisi, aslında bilimkurgunun gerçeğe dönüşeceği varsayılan felaket senaryolarının betimlenmesidir. Bu felaket senaryolarının oluşmasında Amerikan sinemasının ürünlerinin etkisi dikkat çekicidir. Bu filmler içinde öne çıkanlar ise Azınlık Raporu (3 kişi) ve Devlet Düşmanı (1 kişi) filmleridir. Gözetimin geleceğinin nasıl oluşacağına yönelik benzetmelerde öne çıkan üç görüş, “her türlü bilgiye ve görüntüye her yerden ulaşılabilmesi” (16 kişi), “hayal edemiyorum çünkü sonu yok” (11 kişi) , “kişilere doğar doğmaz **chip** takılması”dır (8 kişi). (Tablo:14)

Tablo 14 - Gözetimin Geleceğine Yönelik İfadeler

İfadeler	N	%
“Azınlık raporu” filmine benzeyecek.	3	6.00
Kişilere doğar doğmaz chip takılma noktasına gelecek.	8	16.00
Hayal edemiyorum çünkü sonu yok.	11	22.00
Her türlü bilgiye ve görüntüye her yerden ulaşılabilir.	16	32.00
“Devlet düşmanı” filmine benzeyecek.	2	4.00
“1984” romanındaki gibi olacak.	1	2.00

Kişisel web sitesi koyma.	1	2.00
Korkunç bir hale gelecek.	2	4.00
Gözün içine kamera yerleştirilebilir.	1	2.00
Gözetim ticari bir meta haline gelecek.	1	2.00
Kişilerin düşünceleri okunabilecek.	2	4.00
İnsanların seceresinin okunabileceği bir sistem olmasını hayal etme.	1	2.00
Bütün şifrelerin çözüldüğü bir sistem olabilir.	1	2.00
Toplam	50	100,0

Tablo 14’te verilen ifadeler görüşmecilerin gözetimin geleceğine yönelik olarak gözetim sistemlerini kuranların beklentilerini kabul ettiklerinin kanıtıdır. Bu kanıtlar görüşmeciler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Azırlık Raporu’nun noktasına varacak. Bu bir tür risk yönetimi. İnsanlar daha doğmadan önce ne olacağı tahmin edilecek ve yargılanacak.” (Erkek, 26 yaş, Sigorta- Finans Uzmanı)

*“Nüfus cüzdanı yerine insanlara **chip** yerleştirilecek, bireyin beyin dalgalarının depolanmasına çalışılacak. **Bioteknik** konular, daha çok biyoloji alanına kayacak ve bireyler üstlerine **chip** yerleştirilmiş olarak takip edilecekler. Dünyada yaşayan her canlının takip edilebileceği bir sisteme doğru gidilecek. En son noktası Azırlık Raporu filmi gibi olacak.” (Erkek, 38 yaş, Akademisyen)*

“Duvarların bile içine sızacak ışınlarla evinizin içini görebilecek duruma gelinecek. Aslında zaten şu anda da her yerde bu sistem mevcut.” (Kadın, 33 yaş, Sigorta- Finans Uzmanı)

Görüşmecilerin gözetimin geleceğiyle ilgili olarak bildirdikleri görüşlerin çarpıcı noktası, sonunda gözetim sistemlerinin gücünün büyüyerek takip sistemlerinin her şeyi görebilecek noktaya ulaşmasıdır. Bu, bir anlamda görüşmecilerin, kendilerini

gelecekte neyin beklediği konusundaki kabullenişlerini de ele vermektedir. Yalnız bu kabulleniş, görüşmecilerin çoğunluğunda onları harekete geçirici ya da müdahale isteğini artırıcı bir şekilde gözükmekten çok, görüşmecilerin gözetimle ilgili rahatsızlıkları olup olmadığına yönelik görüşlerinde de değindiğimiz gibi, bu konuya ilgisizlik olarak kendini göstermektedir.

9.7. Bulguların Özeti

Araştırmanın temel amacı, günümüzde gözetime direniş eksikliğinin nedeni olan gözetimin toplumsal meşruiyetinin kaynaklarını araştırmaktır. Bu amaçla, gözetimin toplumsal meşruiyeti literatür çalışması dikkate alınarak altı temel başlık altında irdelenmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında gözetimin toplumsal meşruiyetinin nedenlerinin, gözetimin geleceğine yönelik beklentileri nasıl şekillendirdiği incelenmiştir.

1. Yeni enformasyon teknolojileri olarak nitelendirilen araçlar içinde araştırma kapsamına giren cep telefonu, kredi kartı ve İnternet gündelik yaşamın kolaylaştırıcıları olarak görülmektedir. Bu araçlar özellikle kent yaşamının karmaşası içinde *“başka seçeneğimiz yok düşüncesi”* içinde sorgulanmadan kabul edilmektedirler. Bu nedenle bireyler kişisel bilgilerinin onların izni olmadan depolanma ve dağıtılma olasılığı karşısında bile, bu teknolojileri hayatlarından çıkarmak istememektedirler. Çünkü enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru evrilen dünyamızda yeni enformasyon teknolojileri gözetim aracı olarak görülmekten öte, derinden hissedilen ihtiyaçları karşılayan *“gündelik hayatın kolaylaştırıcıları”* olarak görülmektedirler.
2. Gözetimin toplumsal meşruiyetindeki en temel duygu, bireylerin yeni dünya düzeni içinde oluşan korku kültürünün bir sonucu olarak, bu araçların

güvenliğin teminatı olarak görülmeleridir. Gözetimin güvenlik aracı olarak görülmesinin iki yüzü bulunmaktadır;

- a) Günümüz gözetim teknolojilerinin suçun önlenmesi, suçlunun tespiti ve suça maruz kalma korkusunun azaltılmasında yararlı olduğu düşünülmektedir. Bu görüşün oluşmasındaki en önemli kaynak özellikle medya yoluyla aktarılan “öğrenilmiş çaresizlik” duygusudur. Gözetim araçları riski önlemenin ya da riski ortadan kaldırmanın bir aracı olarak görülmektedir. Bireyler aktarılan öğrenilmiş çaresizlik duygusu içinde bir sonraki kurban olmamak için bu araçların gönüllü iştirakçileri olmuşlardır.
 - b) Güvenlik ve gözetim arasındaki ilişkinin diğer bir yüzü ise, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra devletin bekasının korunma ihtiyacının arttığına yönelik düşüncedir. Devlet aygıtının güçlü tutulması ve devletin devamlılığını sağlamak adına, gözetim araçlarının devlet ve devlet organları tarafından kullanılmasına rıza göstermek, hatta arzu etmek bireyler tarafından benimsenen bir davranış modeli olmuştur.
3. Günümüz gözetiminin bir tehdit algısı oluşturabilmesi için, “*mahremiyetin korunma gereksiniminin*” baş göstermesi gerekmektedir. Bununla birlikte enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin ve bu araçların kullanma oranının hızla artması, mahremiyet ya da özel yaşam olgusunun fonksiyonlarının göz ardı edilmesine ve mahremiyet kavramının dönüşümüne neden olmuştur. Bu dönüşüm içinde de mahremiyetin kaybına yönelik bir tehdit algısı çok zor oluşmaktadır. Bu tehdit algısının oluşmamasında kişilerin kendilerini “*sıradan vatandaş olarak*” tanımlamaları etkilidir. Ayrıca endişe boyutu ağırlıklı olarak “*ekonomik kayıp yaşama*” olasılığı da ortaya çıkmaktadır. Günümüz gözetim araçlarıyla kişisel verilerin izinsiz şekilde toplanmasına, dağıtılmasına karşı, kişilerin sahip olduğu yasal hakların çerçevesi genel olarak uluslararası kanunlar ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda yer alan kanunlarla belirtilmiştir. Bununla birlikte çok az

vatandaş, veri toplama yöntemleriyle ilgili haklarını bilmektedir ve genel olarak başlarına bir şey gelmediği sürece bunları merak da etmemektedir. Bu durum öncelikle bireylerin kendilerinin ya da başkalarının yaşanmış geçmiş tecrübelerin etkisine dayanmaktadır. Yaşanan tecrübeler kişilere bu konuda yasal sistemin koruyucu olmadığını öğretmiştir.

4. Bireylerin yeni enformasyon teknolojileriyle toplanan verilerin bir anlamda gönüllü üreticisi olmasında kendilerinin de “başkalarının gizli olanına karşı duydukları merak” etkili olmaktadır. Gözetlemek ve haz arasındaki ilişkide önemli bir nokta da bunun çekiciliğini sağlayan şeyin, yeni enformasyon teknolojilerinin gözetleyen kimliğini saklamasına izin vermesidir. Bu noktada, bu merakın insanın doğasında olduğu kabul edilmekle birlikte, bu etik bir davranış olarak kabul edilmemektedir. Bununla birlikte, bu kabul edip etmeme durumu, bireylerin koruyacakları şeylerin niteliğine göre değişmektedir. Örneğin, ebeveynler çocuklarını korumak adına gözetim araçlarına tereddütsüz onay verebilmektedirler. Bu bağlamda kişilerin gösterdikleri davranış modeli “*önemli ve uzakta olanı koruma düşüncesi*” etrafında gelişmektedir. Bu noktada da bireylerin kişisel hakların ihlali ile ilgili sınırları da değişebilmektedir.
5. Gözetime karşı direniş eksikliği ve dolayısıyla gözetimle barışık olma durumunu sağlayan nedenlerle ilgili olarak, genelde somut ve bireylere dışarıdan empoze edilen olgulardan bahsedilmiştir. Bunların haricinde, bunlardan bağımsız olarak, bir anlamda gözetimin içselleştirilmesine olanak sağlayan nedenlerden biri, “*insanlığın dini inançlarında saklıdır*”. Gözetimle barışık olmamız, yani gözetime karşı bir direniş göstermememizde, çocukluğumuzdan yetişkinliğimize sarkan dini öğretilerin etkisinin olduğu görüşü ayrıca düşünülmelidir. Dini öğretiyle birlikte kullara verilen gözetim anlayışı bireylerde “*vicdani gözetimi*” sağlamaktadır. Dolayısıyla da aslında toplumsal denetimi sağlamada Allah’ın kulları üstündeki gözü günümüz gözetim teknolojilerinin gözünden daha korkutucu görülmektedir.

6. Gözetimin toplumsal meşruiyetiyle ilgili yapılan açıklamalar, bir anlamda gözetimin geleceğine yönelik olarak öne sürülen görüşlerin de temelini oluşturmaktadır. Gözetimin toplumsal meşruiyetinin nedenlerinin kabul edilmesinin derecesi, bir anlamda gözetime direniş gösterilmesini etkilemektedir. Çünkü bu konuda olumlu bir beklenti bulunmamaktadır. Ama bu karamsarlığın temeli böyle bir harekete gerçekten ihtiyaç duyulup duyulmamasıyla ilgilidir. Bir yanda kişisel hakların ihlâli ile ilgili yaşanan endişe baş gösterebilmekteyken, bir yandan da gözetimin toplumsal meşruiyet nedenlerinin gücü bu endişeyi bastırmaktadır. Ayrıca gözetimin geleceğine yönelik beklentiler yine günümüz gözetim araçlarının üreticileri tarafından şekillenmektedir.

10. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, yeni enformasyon teknolojilerini odağa alarak, günümüz gözetimine direniş eksikliğinin nedeni olan gözetimin toplumsal meşruiyetine yönelik görüşleri ortaya koymaya çalıştık.

Gözetim konusu, ülkemizde oldukça az çalışılmış bir konudur. Gözetim konusuyla ilgili yapılan bu çalışma, girişte de belirttiğimiz gibi, genelleştirici değil, keşfedici bir çalışmadır. Bu nedenle elbetteki vardığımız sonuçlar ancak daha geniş (ve daha derinlemesine) çalışmalar için ipucu verebilir. Ancak gerek zaman, gerekse olanakların kısıtlılığı nedeniyle, günümüz gözetimi konusunda daha geniş ve daha derinlemesine bir çalışma yapılamamıştır. Bununla birlikte, günümüz gözetiminin toplumsal meşruiyet nedenleri ile ilgili olarak, farkındalık seviyesi yüksek olan ve toplumun farklı kesimlerinden ve yaşlarından kadın ve erkeklerle yapılan görüşmeler anılan konu ile ilgili genel bir fikir verebilmiştir.

Çalışma kapsamında günümüz gözetim sistemlerinin ikili yapısının öne çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda gözetimin hem pozitif ve üretici yanlarına atıfta bulunulmakta, hem de özel alanın yok olmasını sağlayan özelliğine de dikkat çekilmektedir. Bunun sonucunda da gözetim bir yanda korku ve şüpheyi beslerken, bir yandan da kişilerin arzuladığı bir olay haline gelmiştir. Araştırma sırasında, bu varsayımın güçlü olarak desteklendiği sonucuna varılmıştır. Çünkü kişiler için gündelik yaşam pratikleri içinde yeni enformasyon teknolojileri olarak adlandırılan ve aynı zamanda yeni gözetim teknolojilerini de oluşturan bu araçların kısa dönemli vaatleri derinden hissedilen ihtiyaçları karşılamaktadır.

Günümüz gözetim sistemleri öncelikle gücünü kapitalist pazar ekonomisinden almaktadır. Gözetimin ayrıştırıcı ve sınıflayıcı gücü bir yanda kişileri kategorilere

ayırırken, bir yandan da tüketici profiline göre ayırmaktadır. Kişilerin yeni enformasyon teknolojilerinin vaatlerinden yararlanma istençleri bu gözetim sistemlerinin bir ölçüde üreticisi ve dağıtıcısı olmalarına neden olmaktadır. Bu üreticisi ve dağıtıcısı olma durumu çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir: En yaygın görüşmecilerin pek çoğunda ifade edildiği gibi bu araçların hayatı kolaylaştırıcı gücünden mahrum kalmamak adına, kişisel verilerin gönüllü olarak verilmesi ve risk toplumunda riski azaltmak adına, bu araçlara gönüllü olarak evet demektir. Kişiler bilinçli ya da bilinçsiz olarak, bu gözetim sistemlerinin üreticisi ve dağıtıcısı olduklarını kabul etmektedirler. Bireylerin gözetimle kurdukları ilişkide bu nedenle bir karşılıklılık ilişkisi gelişmiştir. Bu bağlamda kişiler ve gözetim sistemlerini uygulayanlar arasında resmiyete dökülmemiş bir anlaşma mevcuttur.

Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra gözetlemenin bizi koruyacağı ve güvenliğimizi sağlayacağına yönelik ön kabuller artmış görünmektedir. Ayrıca risk toplumu içinde kişilerin öncelikle fiziksel güvenliğine zarar verecek faktörleri minimuma indireceği düşüncesi görüşmelerin pek çoğunda ifade edilmiştir. Risk toplumunda riski minimuma indirmenin iki boyutu vardır: Devletin güvenliğini sağlamak ve suçluları suçu işlemeyen bularak kişilerin sosyal ve ekonomik güvenliğini sağlamak. Ancak riski minimuma indirmek öncelikle devletin gözetim araçlarını kullanmasına onay vermek ve ekonomik güvenliği sağlamak için pazar sistemine de bu anlamda onay vermek anlamına gelmektedir. Bu kabul edilmiş bir yandan da mahremiyet sorununu ortaya çıkarmaktadır. Günümüz gözetim teknolojilerinin kişilerde rahatsızlık uyandırması ve bir anlamda tartışılır duruma gelmesi mahremiyet sorunuyla kendini göstermektedir. Bununla birlikte özellikle yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte oluşan yeni yaşam alışkanlıkları, özel alanın kamusal alana açılmasına ve özel alanın içinin boşalmasına neden olmaktadır. Mahremiyet kavramı kişiler için bir yandan farklı anlamlara transfer ederken, bir yandan da gözetimin etik boyutunu oluşturmaktadır. Bu etik boyutu ile ilgili olarak kişiler kendi mahremiyetlerinin kaybı ile ilgili endişe taşırken, aynı kaygı durumunu başkalarının mahremiyetleri için taşımamaktadırlar. Örneğin kişiler anne- baba rolündeyse kendilerinden uzakta olanı koruma düşüncesi içinde bu gözetim

araçlarını onaylayabilmektedirler. Ayrıca gözetim araçları bir yandan da, görüşmecilerin pek çoğunun da ifade ettiği gibi, izlemeyle elde edilen hazzın aracı haline dönüşmektedir. Gözetim böylece sadece sosyal denetim, polislik ve pazar sistemini devam ettirme görevini yerine getirmek için kullanılmaktan öte, kişiler için başkalarının gizli olanına karşı duydukları merakı giderme aracına da dönüşmüştür.

Gözetim ve mahremiyet arasındaki bu ilişki bir anlamda kişisel alanın korunmasına yönelik çalışmaları da etkilemiştir. Bu bağlamda gözetimin özellikle tartışılan bu boyutu ile ilgili olarak yasal düzenlemeler bugün bütün ülkelerde yapılmaya başlanırken, bir yandan da kişiler yasal yollara başvurmayı çok akıllarından geçirmedikleri için, kişisel alanları ile ilgili ihlaller karşısında çoğu kez kendi kendilerine bırakılmıştır. Bu kendi kendilerine bırakılma durumu hem yasaların bu konuda yeterli olmamasından, hem de özellikle bizim toplumumuzda yasalar konusunda yaşanan öğrenilmiş çaresizlik duygusundan kaynaklanmaktadır. Görüşmecilerin büyük bir çoğunluğunun ifade ettiği gibi, hukukçular da dahil olmak üzere, kişisel hakların ihlali ile ilgili olarak yasaların çok yeterli olmadığını, ya da yasal sürecin bu konuda etkin olarak çalışmayacağına yönelik düşünceler ağırlık kazanmaktadır.

Gözetim sistemlerinin saklayacak bir şeyi olanları görünür kıldığına yönelik hakim görüş gözetimin bir baskı unsuru olarak görülmesinden öte sadece suçlu olanlar için bir baskı ve denetim aracı olarak görülmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla gözetim araçları kişilerin kendilerini içine kısıtlanmış hissetmelerini değil, tersine hareket edebilmelerine olanak sağlıyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte kişilerin gözetim araçlarına yönelik düşünceleri buldukları sosyal ve ekonomik statülerle ilgili olarak farklılık gösterebilmektedir. Çünkü bu statüler bir yandan kişilerin kendilerini daha güçlü hissetmelerine yol açarken, bir yandan da kaybolan sıradanlıkla birlikte kişilerin gözetimle birlikte ekonomik ve sosyal kayıplara uğrama korkuları fazlalaşacaktır. Dolayısıyla mahremiyet bir yandan da sosyal ve ekonomik statüye göre anlamlandırılmaktadır.

Gözetim sistemlerinin kurumsallaşarak toplumu her yönden çevrelemesi ve buna karşı bir alışkanlık bulunmasının nedenlerini sadece iktidar ve pazar sistemi ilişkisiyle açıklamak özellikle gözetimin bugün geldiği noktada yeterli gözükmemektedir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, gözetim insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Dolayısıyla insanoğlu her zaman bir gözün etkisi altında kendini hissetmektedir. Bu noktada insanoğlunun her zaman kendinden üstün olarak gördüğü bir yüce varlıkla ilişkisinin, gözetimin bu yönünü açıklamakta rol göstereceğini söyleyebiliriz. Gözetimin içselleştirilmesinde dinsel gözetimin etkili olabileceğine yönelik görüşler görüşmelerde ağırlık kazanmaktadır. Devamlı en büyük gözetimci tarafından gözetlenme hissiyle büyümek insanların yetişkinliklerine sarkan bir öğreti olmaktadır. Ayrıca bir çok görüşmecinin de ifade ettiği gibi, dine dayalı gözetimin yarattığı korku günümüz gözetim araçlarının yarattığı korku ve disipline etme etkisinden daha fazladır. O yüzden kişiler bu gözetim araçlarının yaptırımını dinsel gözetimden daha az hissetmektedirler. Bununla birlikte, dinin gözetim araçlarına kişilerin alışkın hale gelmelerindeki etkisi ile ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak için, sadece kutsal kitabı olan dinlere değil genel olarak dinin arkaik yapısına bakmak faydalı olacaktır. Ülkemizde hemen hemen hiç irdelenmemiş olan bu konuya, yabancı kaynaklar arasında da değinilmediğini görmekteyiz.

Gözetimin toplumsal meşruiyet nedenleri olarak tespit edilen bu nedenler gözetim faaliyetlerinin artmasına ve sorgulanmadan kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte gözetimin geleceği ile ilgili olarak, gözetimin sistemlerinin tamamen ortadan kalkacağına yönelik bir beklenti içine girmek genel olarak toplumsal yaşamda yaşanan değişimlerin izdüşümünü görmemek anlamına gelecektir. Bununla birlikte, gözetim sistemleri analiz edilirken bu tek taraflı yaklaşımdan öte toplumdaki sosyal ve kültürel değişimlerin sonucunun iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Unutulmaması gereken bir nokta da, bu analizlerin yapılırken sadece sosyolojiden değil, ekonomi, psikoloji, hukuk, politika ve iletişim bilimlerinden yararlanılması zorunluluğudur. Çünkü gözetim konusu bu anlamda disiplinler arası çalışmaları gerektirmektedir. Gözetim konusuyla ilgili olarak yapılacak çalışmalarda gözetlemeyi sadece egemenlik ilişkileri açısından incelemek

çok yanlış olacaktır. Çünkü gözetim artık küresel ekonominin ve sanal alanın içinde yer almaktadır. Coğrafi alan ve yöntem olarak geleneksel gözetime göre çok genişleyen günümüz gözetim teknolojilerine direniş yolları için, sadece pazar sistemine ve egemenlik ilişkilerine değil insanın içine de bakmalıyız. Ayrıca bir yandan da hukuk devleti içinde bireylerin en önemli korunma aracı olan kişilerin anayasal hakları da bu konuda yol gösterici olacaktır. Genel olarak var olan bir yanlış, yani yasalar ve teknoloji arasındaki ilişki konusu buna yol gösterecektir. Genelde teknoloji ile ilgili yaşanan sorunların artmasından sonra anayasal düzenlemeler yapılmaktadır. Oysa ki, özellikle yeni enformasyon teknolojileriyle ilgili yaşanan sorunlarda bu yasal belirsizlik çok etkilidir.. Eğer yasalarla birlikte teknoloji aynı paralellikte birbirini takip etmezse bu sorunlar daha da büyüyecektir. Ayrıca bu yönde düzenlemeler yapılmazsa gözetimin etik boyutu sürekli olarak tartışılmaya devam edilecektir. Önümüzdeki süreç, korku kültürünün daha da arttığı dünyada, yabancılar toplum içinde güvenli yaşamak için, bu gözetim araçlarının daha da artacağı ve bununla birlikte bu konunun etik ve politik boyutlarının daha da tartışılacağı bir dönem olacaktır. Bu anlamda, gözetim teknolojilerinin gönüllü kullanıcısı durumuna gelmiş ve dijital kodlara dönüşecek olan bireyler, bu sistemlerin kurallarına uygun olarak davranmak zorunluluğu hissedeceklerdir. Bu bağlamda gözetim olgusu, baskı ve denetim yoluyla kurulan bir sistem olmaktan öte gönüllülük ilişkisine dayanan bir yapılanma içinde incelenecektir.

11. EKLER – 1 : Görüşme Formu Örneği

GÖRÜŞME FORMU

1. Cinsiyetiniz: Kadın – 1 Erkek - 2

2. Yaşınız:

3. Eğitim Durumunuz: Orta öğretim-1 Lise-2 Üniversite-3 Yüksek Lisans -4
Doktora -5

4. Uzmanlık Alanınız (İşiniz):

5. Bilgisayarı daha çok nerede kullanıyorsunuz?
 - 1 Evde daha fazla kullanıyorum.
 - 2 İş yerinde daha fazla kullanıyorum.
 - 3 Ev ve işyerinde aynı miktarda kullanıyorum.

6. İnternet’i daha çok nerede kullanıyorsunuz?
 1. Evde daha fazla kullanıyorum.
 2. İş yerinde daha fazla kullanıyorum.
 3. Ev ve iş yerinde aynı miktarda kullanıyorum.

7. İnternet’i daha çok aşağıdaki hangi amaçlar için kullanmayı tercih ediyorsunuz?
(Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)
 1. Enformasyon / bilgi kaynağı
 2. Haberleşme / iletişim aracı
 3. Eğlence aracı
 4. Haber edinme (medya) aracı
 5. Araştırma
 6. Yeni insanlarla tanışma
 7. On-line alış –veriş aracı

8. Bankacılık işlemleri(Fatura ödeme, EFT v.b.)

9. Diğer.

8. İş yerinizin verdiği e-posta hesabınızın dışında, kişisel -e posta adresiniz var mı?
Neden?

Evet -1 Hayır -2

9. Cep telefonunuzu daha çok hangi ilişkileriniz için kullanıyorsunuz?

1. Özel, kişisel ilişkilerim için.
2. İş ilişkilerim için.
3. Her ikisi için aynı miktarda kullanıyorum.

10.Cep telefonunuzu normal konuşmalar dışında hangi amaçlar için kullanıyorsunuz?(Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

1. Mesaj
2. Fotoğraf
3. Kamera
4. Oyunları
5. Web
6. Diğer.

11. Kredi kartı kullanıyor musunuz?

Evet -1 Hayır - 2

12. Cevabınız evet ise kaç değişik kredi kartı kullanıyorsunuz?

.....adet

13. Kredi kartınızı hangi işlemler için kullanıyorsunuz?

1. Gıda
2. Giyim
3. Sağlık

4. Eğitim
5. Alışveriş
6. Eğlence
7. Diğer

14. İş yerinize girişte manyetik giriş kartı kullanılıyor mu?

Evet -1 Hayır -2

15. Eğer cevabınız evet ise manyetik giriş kartlarının olmasının sizce işyeri açısından işlevi nedir?

16. İş yerinizde güvenlik kamerası var mı?

Evet -1 Hayır -2

17. Eğer cevabınız evet ise güvenlik kamerasının olmasının sizce işyeri açısından işlevi nedir?

18. Size sırasıyla sıralayacağımız enformasyon teknolojileri aracılığıyla bilgilerinizin kayıt altına alınma olasılığı karşısında ne hissediyorsunuz?

Kameralar.

İnternet.

Cep telefonu/iş yerindeki telefon.

Kredi Kartı.

19. Kişisel ya da özel alan kavramından ne anlıyorsunuz? Siz özel alanınızı nasıl tanımlarsınız?

20. Kişisel alanlarına ait bilgilerin başkalarının eline geçmesi ve kullanılması gibi olasılıklar karşısında ne hissederseniz?

21. İnternet, telefon, kamera ve kredi kartı üzerinden toplanan verilerle güvenliğin sağlanmasına yönelik çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

22. Gözetim sistemleri hangi kurum/kurumların kontrolünde olmalıdır?

23. Herhangi bir şekilde kişisel bilgilerin açığa çıkmasıyla ilgili bir tehdit hissetmeniz durumunda üzerinde konuştuğumuz bu araçları iş ve özel yaşamınızda kullanmaktan vazgeçmeyi düşünürmüsünüz?

24-Kişisel bilgilerinizi korumak adına ne gibi yasal haklarınız olduğunu biliyor musunuz? Eğer böyle bir durumla karşılaşırsanız yasal olarak haklarınızı korur musunuz?

25.-Sizce bireysel yada toplu olarak gözetlemeyi engelleme yöntemleri başarılı olabilir mi?

26.- Başkalarının e-posta kutusuna, yazışmalarına yada elektronik görüntülerine kişilerin izni olmadan bakanlar hakkında ne düşünürsünüz?

27. “Tanrının gözü üstünüzde olur”, “Tanrı her şeyi bilir” gibi sözlerin çocukluğumuzdan itibaren dinsel öğretiler içinde size verilmesinin, günümüzdeki gözetim sistemlerini kabul etmenizdeki etkisi varmıdır?

28.-Bu gözetim araçlarıyla sağlanan gözetleme durumu sizce nereye kadar gidebilir?

KAYNAKLAR

a) Kitaplar:

ADORNO, Theodor W (2002), **Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar**, Çev. Orhan Koçak-Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul.

AKAY, Ali (2000), **Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ALTHUSSER, Louis (1991), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Yusuf Alp-Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul.

ARENDR, Hannah (2000), **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

ATABEK, Ümit (2001), **İletişim ve Teknoloji: Yeni Olanaklar-Yeni Sorunlar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

AYDIN, Suavi (2005), **“Amacımız Devletin Bekası” : Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaş**, TESEV Yayınları, İstanbul.

BAŞÖZ, Lütfü A.-ÇAKMAKÇI, Ramazan. (2002), **Yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Legal Yayın, İstanbul.

BAUMAN, Zygmunt (1999), **Küreselleşme (Toplumsal Sonuçları)**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- BAUMAN, Zygmunt (2001), **Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2005), **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BELL, Daniel (1973), **The Coming of Post-Industrial Society: A venture in Social Forecasting**, Basic Books, New York.
- BENHABİB, Şeyla (1999), **Modernizm, Evrensellik ve Birey: Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkıları**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BERGER, John (1999), **Görünür Dair Küçük Bir Teoriye Doğru Adımlar**, Çev. Bülent Somay, Metis Yayınları, İstanbul.
- BERGER, John (2002), **Görme Biçimleri**, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul.
- CASTELLS, Manuel (1996), **The Rise of the Network Society the Information Age: Economy, Society and Culture**, Blackwell Publishers, Cambridge
- CASTELLS, Manuel (2005), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Ağ Toplumunun Yükselişi)**, Çev. Ebru Kılınç, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CÜCELOĞLU, Doğan (1992), **İnsan ve Davranış**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- DRUCKER, Peter F. (1993), **Yeni Gerçekler: Devlet ve Politika Alanında Ekonomi Bilimi ve İş Dünyasında, Toplumda ve Dünya Görüşünde**, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- DOLGUN, Uğur (2005), **İşte Büyük Birader**, Hay Kitap, İstanbul.

DURA Cihan-ATİK Hayriye (2002), **Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**,
Literatür Yayıncılık, İstanbul.

ELLUL, Jacques (2003), **Teknoloji Toplumu**, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yayınları,
İstanbul.

FOUCAULT, Michel (1992), **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay,
İmge Yayınları, İstanbul.

FOUCAULT, Michel (2003), **İktidarın Gözü**, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları,
İstanbul.

FUREDİ, Frank (2001), **Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri**, Çev. Barış
Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GATES, Bill (1999), **Düşünce Hızında Çalışmak**, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu,
Doğan Kitapçılık, İstanbul..

GIDDENS, Anthony (2000), **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman
Akınhay, Alfa Yayın, İstanbul.

GIDDENS, Anthony (2005), **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhuriyet Atay, Devin
Yayınları, İstanbul.

GÜRBİLEK, Nurdan (2001), **Vitrinde Yaşamak**, Metis Yayınları, İstanbul.

GÜVEN, Mehmet (2004), **İnternet'te Güvenlik ve Hacker Meselesi**,
GrafikerYayıncılık, Ankara,

HABERMAS, Jürgen (2000), **Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora-
Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.

HEADRICK, Daniel R. (2002), **Enformasyon Çağı: Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri, 1700-1850**, Çev. Zulal Kılınç, Kitap Yayınevi, İstanbul.

HİMANEN, Pekka (2005), **Hacker Etiği**, Çev: Şebnem Kaptan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

İLMİHAL (2004), Cilt I, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, Ankara.

İNCİL (Müjde), (2004), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.

KUMAR, Krishan (1999), **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma**, Çev. Mehmet Küçük, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.

LYON, David (1997), **Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi)**, Çev. Dilek Hattatoğlu, Sarmal Yayınları, İstanbul.

LYON, David, (2006), **Gözetlenen Toplum**, Çev: Gözde Soykan, Kalkedon Yayınevi, İstanbul.

MARCUSE, Herbert (1986), **Tek-Boyutlu İnsan**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul.

MARTİN, Brian (1998), **Information Liberation Challenging the Corruptions of Information Power**, Freedom Pres, London.

MARX, Karl (1975), **KAPİTAL** (Birinci Cilt), Çev: Alaatin Bilgili, Sol Yayınları, Ankara.

MATTELART, Armand (2004), **Bilgi Toplumunun Tarihi**, Çev: Halime Yücel Altınel, İletişim Yayınları, İstanbul.

McLUHAN, Marshall.-POWERS, Bruce R. (2001), **Global Köy**, Çev: Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayıncılık, İstanbul.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1988), **Felsefeye Giriş**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

MİTCHELL, William J (1996), **City of Bits**, MIT Press, Cambridge.

MUMFORD, Lewis (1996), **Makine Efsanesi**, Çev. Fırat Oruç, İnsan Yayınları, İstanbul.

NAISBITT, John (2004), **İnsan ve Teknoloji**, Çev. Orkunt Ayaz-Huban Yıldırım, Global Yayın, İstanbul.

NEGROPONTE, Nicholas (1996), **Dijital Dünya**, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul.

ORWELL, George (2002), **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çev: Nuran Akgören, Can Yayınları, İstanbul.

POSTMAN, Neil (2006), **Teknopoli:Yeni Dünya Düzeni**, Çev. Mustafa Emre Yılmaz, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

ROBINS, Kevin (1999), **İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

SAĞLAM, Bahaddin (1998), **Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrat**, Tebliğ Yayınları, İstanbul

SARTORİ, Giovanni (2004), **Görmenin İktidarı, (Homo Videns) Gören İnsan**, Çev. Gül Baltuş-Bahar Ulukan, Karakutu Yayınları, İstanbul.

SENNETT, Richard (1996), **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

STAPLES, William G. (1997), **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in the United States**, St. Martin's Pres, New York.

TAPSCOTT, Don (1998), **Dijital Ekonomi: Ağ Üzerindeki Akıl Çağında Umut ve Tehlike**, Çev: Ece Koç, Editör Ahmet Buğdaycı, Koç Sistem Bilgi ve İletişim Hizmetleri, İstanbul

TEKELİ, Hasan (1994), **Bilgi Çağı: Bilgi Çağının Sosyal Kültürel ve Ekonomik Etkileri**, Simavi Yayınları, İstanbul.

TOFFLER, Alvin (1981), **Üçüncü Dalga**, Çev: Ali Seden, Altın Kitaplar, İstanbul.

TOFFLER, Alvin-TOFFLER, Heidi. (1995), **Yeni Bir Uygarlık Yaratmak (Üçüncü Dalganın Politikası)**, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul.

UĞUR, Aydın (2003), **Kültür Kıtası Atlası: Kültür, İletişim, Demokrasi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

VIRILÍO, Paul (2003), **Enformasyon Bombası**, Çev.Kaya Şahin, Metis Yayınları, İstanbul.

WEBER, Max (1998), **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul.

WEBER, Max (2005), **Bürokrasi ve Otorite**, Çev. H. Bahadır Akın, Adres Yayınları, Ankara.

WESTİN, Alan F. (1967), **Privacy and Freedom**, Atheneum, New York.

WILLIAMS, Raymond (2003), **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Kitapevi, Ankara.

WRİGHT, Elizabeth (2002), **Lacan ve Postfeminizm**, Çev. Ebru Kılıç, Everest Yayın, İstanbul.

YAZICIOĞLU, Yılmaz, (1997), **Bilgisayar Suçları**, Alfa Yayınları, İstanbul.

ZİZEK, Sloven (2005), **Yamuk Bakmak**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

b) Süreli Yayınlar (Dergi ve Kitaplardaki Makaleler):

AHİSKA, Meltem (2002), “Bilginin Araçsallaşması ve Gündelik Hayatın Bilgisi”, **Bilgi Toplumuna Geçiş, Sorunsallar/Yorumlar/Eleştiriler ve Tartışmalar**, Der. İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahettin Akşit vd. Tubitak Yayınları, No:3, Ankara.

AK, Rahim (2006), Sabah Gazetesi, Ekonomi Sayfası, 8 Ekim , sayfa 10.

AKGÜL, Mustafa (2001), ”Türkiye’de İnternet’in ve İnternet Kurulunun Kısa Tarihi,” http://dergi.tbd.org.tr/yazarlar/20082001/mustafa_akgul.htm

ALTAY, Derya (2003), “Küresel Köyün Medyatik Mimarı: Marshall McLuhan”, **Kadife Karanlık**, Haz: Nurdoğan Rigel- Gül Baltuş ve diğ., Su Yayınları, İstanbul.

ALTHEİDE, David L. (2004), “The Control Narrative of the İnternet”, **Symbolic Interaction**, Vol. 27, No. 2, 223-245.

AYTAÇ, Kılıçarslan (1998), “Bilişim Toplumu”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:4 Sayı:20, Mart-Nisan, 1392-1396.

BAŞARAN, Funda-ÖZDEMİR, Önder (2002),”Türkiye’de İnternet’in Dünyü Bugünü ve Geleceği”, <http://www.dergi.tbd.org.tr/yazarlar>.

BECENİ, Yasin (2004), “Siber Uzayda Mahremiyet”,II. **Türkiye Bilişim Şurası Hukuk Çalışma Grubu**.

[http:// www.bilisimsurasi.org.tr/hukuk/docs/siber_uzayda_mahremiyet.pdf](http://www.bilisimsurasi.org.tr/hukuk/docs/siber_uzayda_mahremiyet.pdf)

BELL, Daniel (2001), “İletişim Teknolojisi: Gidişat Daha İyiye mi Yoksa Daha Kötüye mi?” Çev. K. Ahmet Sevimli, Der. Uğur Dolgun, **Sosyo-Ekonomik Perspektif**, Asa Yayıncılık, Bursa.

BENNETT, Colin J. (1995), “Privacy in the Political Systems: Perspectives from Political Science and Economics”, <http://web.uvic.ca/polisci/bennett/pdf/westinbook.pdf>. 1-66.

BENNETT, Colin J. (2001),“Cookies, Web Bugs, Webcams and Cue Cats: Patterns of Surveillance on the World Wide Web” **Ethics and Informaion Technology**, Vol. 3, Issue 3 ,197-210.

BOTAN Carl - VORVOREANU, Mihaela (2004), “What Do Employes Think about Electronic Surveillance at Work? **Electoric Monitoring the Workplace: Controversies and Solutions**, Ed. John Weckert, İdea Group, USA.

BOZKURT, Veysel (1998), “Enformasyon Toplumu ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:4 Sayı:19, Mart-Nisan, 199-204.

BULDUK, Sevda (2002), “Öğrenilmiş Çaresizliğin Genelleme Sorunu: Görev Etkisi”, **Türk Psikoloji Dergisi**, Cilt 17, Sayı: 50, Aralık, 77-93.

- CAMPELL, John Edward & CARLSON, Matt (2002), “Panoptikon Com: Online Surveillance and the Commodification of Privacy”, **Journal of Broadcasting & Electronic Media**, Vol. 46, Issue.2.
- CASTELLS, Manuel (1998), “Information Technology, Globalization and Social Development”, **UNRD Development Paper**. http://www.uoc.edu/in3/hermeneia/sala_de_lectura/castells_information_technology.html.
- CASTELLS, Manuel (2004), “Ağda küreselleşme, kimlik ve toplum: Calhoun, Lyon ve Tourine’e Cevap”, **Küresel Kuşatma Karşısında İnsan**, Haz: Mustafa Armağan, Çev. Şehabettin Yalçın, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- CLARKE, Roger (2005), “Have We Learnt to Love Big Brother?”, **Issues**, Vol.71, 9-12. <http://www.anu.edu.au/people/Roger.Clarke/DV/DV2005.html>
- COZZETTO, Don A.- PEDELİSKİ, Theodore B. (1997), “Privacy and the Workplace: Technology and Public Employment”, **Public Personnel Management**, Vol. 26, Issue 4, 515-527.
- COLEMAN, Stephan (2004), “Universal Human Rights and Employee Privacy: Questioning Employer Monitoring of Computer Usage”, **Electronic Monitoring in the Workplace: Controversies and Solutions**. Ed: John Weckert, Idea Group Publishing, USA.
- DEDEOĞLU, Gözde (2004), “Gözetleme, Mahremiyet ve İnsan Onuru”, http://www.dergi.tbd.org.tr/yazarlar/19042004/gozde_dedeoglu.html.
- ELTUGAY, ÖZER (2000), “İnternet ve Yabancılaşma”, <http://www.inet-tr.org.tr/inetconf6/tammetin/yabancilasma.html>.

ERGUR, Ali (1998a), “Elektronik Denetim Sınırlarında Demokrasi”,**Birikim Dergisi**, Sayı: 110, 54-60.

ERGUR, Ali (1998b),“Nergis Harikalar Diyarında: Sanal Gerçekliğin İdeolojik Bağlamı”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:79, 138-162.

ERKAN, Hüsnü (1998), “21. Yüzyıla Girerken Bilgi Toplumu ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:4,Sayı:19, Mart-Nisan, 134-144.

GACKENBACH, Jayne-ELLERMAN, Evelyn (1998), “Introduction to Psychological Aspects of Internet Use”, **Psychology and the Internet : Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications**, Ed. Jayne Gackenbach, Academic Pres, San Diego.

GANDY Jr, Oscar H.(1989), “The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control”, **Journal of Communication**; Vol.39, Issue 3, 61-76.

GANDY Jr. Oscar H. (1996), “Coming to Terms with the Panoptic Sort”, **Surveillance, Computers, Privacy**, Ed. David Lyon-Elia Zureik, Universty of Minesota Press, London.

GAVISON, Ruth (1995), “Privacy and the Limits of Law” ,**Computers, Ethics & Social Values**, Ed. Deborah G.Johnson, Helen Nissenbaum, Prentice Hall, Englewood.

GERAY, Haluk (1998), “Enformasyon Toplumu ve Türkiye: Erişim Açısından Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:4, Sayı:20, Mart-Nisan, 1415-1429.

- GUMBERT, Gary & J. DRUCKER, Susan (2001), "Public Boundaries: Privacy and Surveillance in a Technological World", **Communication Quarterly**, Vol. 49, Issue 2, 115-129.
- HOEKSEMA, Susan-GİRGUS Nolen. vd.(1986), "Learned Helplessness in Children: A Longitudinal Study of Depression, Achievement, and Explanatory Style", **Journal of Personality of Social Psychology**, Vol. 51, Issue 2, 435-442.
- IRZİK, Gürol (2002), "Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu? Analitik-Eleştirel Bir Yaklaşım", **Bilgi Toplumuna Geçiş : Sorunsallar, Görüşler, yorumlar, Eleştiriler ve Tartışmalar**, Der. İlhan Tekeli. vd, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, No.3, Ankara.
- KAHN, Richard-KELLNER, Douglas (2003), "Internet Subcultures and Oppositional Politics", [http:// www. gseis. ucla. edu / faculty / kellner / essays / internetsubculturesoppositionalpolitics. Pdf](http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/internetsubculturesoppositionalpolitics.Pdf).
- KAKABADSA, Nada K.-KAUZMİN, Alexander. vd. (2000), "Current Trends in İnternet Use: E-Communication, E-Information and E-Commerce", **Knowledge and Process Management**, Vol 7. Issue 3, 133-142. [http: // www3. interscience. wiley. com/ cgi-bin /fulltext/72515424/PDFSTART](http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/72515424/PDFSTART).
- KELLNER, Douglas (?), "New Technologies, TechnoCities, and the Prospects for Democratization", [http: //www. gseis. ucla. edu/ faculty /kellner /essays /newtechnologiestechnocities. pdf](http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/newtechnologiestechnocities.pdf),
- KELLNER, Douglas (?), "New Technologies and Alienation: Some Critical Reflections", [http:// www. gseis. ucla. edu / faculty/ kellner/ essays/ technologyalienation. pdf](http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/technologyalienation.pdf).

- KING, Lyall (2001), "Information, Society and the Panopticon", **The Western Journal of Graduate Research**, Vol 10 Issue 1, 40-50.
- LEE Samantha-KLEINER Brian H. (2003), "Electronic Surveillance in the Workplace", **Management Research News**, Volume 26, Issue 2-3-4, 72-81.
- LYON, David-ZUREİK, Elia (1996), "Surveillance, Privacy and the New Technology", **Surveillance, Computers, Privacy**, Ed. David Lyon & Elia Zureik, Universty of Minesota Press, London.
- LYON, David-HÖLLER, Christian (1997), "**Surveillance Systems Towards an Electronic Panoptical Society?**", <http://www.heise.de/tp/r4/artikel/8/8026/1.html>.
- LYON, David (2002), "Everyday Surveillance: Personal Data And Social Classifications", **Information, Communication and Society**, Vol. 5, Issue 2, April, 242-257. http://pacific.commerce.ubc.ca/kbe/lyon_surveillance.pdf
- LYON, David (2004), "Ağ, Benlik ve Gelecek", **Küresel Kuşatma Karşısında İnsan**, Haz. Mustafa Armağan, Çev. Şehabettin Yalçın, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- NALÇAOĞLU, Halil (2005), "İnternette Röntgencilik: Çağdaş Ahlakın Öznesi Üzerine", **İnternet, Toplum, Kültür**, Ed. Mutlu Binark- Barış Kılıçbay, Epos Yayınları, İstanbul.
- MAGGIÖ, Paul Di-HARGITTAI Eszter. vd. (2001), "Social Implications of the Internet", **Review of Sociology**, Vol 27, 307-336.
- MARTIN, Brian (1998), "Technology in Different Worlds", **Bulletin of Sicence, Technology and Society**, Vol 18, Issue 5. 333-339.

- MARX, Gary T. (1995), "Undercover in Comparative Perspective: Some Implications for Knowledge and Social Research", [http:// web .mit. edu / gtmarx / www / compspecsur.html](http://web.mit.edu/gtmarx/www/compspecsur.html)
- MARX, Gary T. (1996), "Privacy and Technology", [http:// www .web .mit . edu / gtmarx /www /privantt .html](http://www.web.mit.edu/gtmarx/www/privantt.html).
- MARX, Gary T. (1998), "An Ethics For the New Surveillance; The Information Society, Vol 14, Issue 3, 171-186. [www..mit/edu/gtmarx/nicolin5.html](http://www.mit.edu/gtmarx/nicolin5.html).
- MARX, Gary T. (2002), "What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity", **Surveillance&Society,Journal**, Vol.1, Issue 1, 9-29. <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i1.htm>
- MARX, Gary T. (2003), "A Tack in the Shoe: Neutralizing and Resisting the New Surveillance", **Journal of Social Issues**, Vol 59, Issue 2, 369-390.
- MARX, Gary T. (2005a), "Seeing Hazily (but not Darkly) Through the Lens: Some Recent Empirical Studies of Surveillance Technologies", **Law and Social Inquiry**, Vol 30, Issue 2, 339-371. [http ://www. Web .mit .edu /gtmarx /www /hazily .html](http://www.Web.mit.edu/gtmarx/www/hazily.html)
- MARX, Gary T. (2005b), "Surveillance and Society", [http://www. web. mit. edu/ gtmarx / www/ surandsoc.html](http://www.web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html).
- MILLER, Seumas & WECKERT, John (2000), "Privacy, the Workplace and the Internet, **Journal of Business Ethics**, Vol.28, Issue 3, 255-265.
- ÖZCAN, Mehmet (2004), "Siber Terörizm ve Ulusal Güvenlik", **İnternet ve Hukuku**, Der: Yeşim M. Atamar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- ÖZDİLEK, Ali Osman (2003), “Hizmet Akitlerinde Gizlilik Maddesinin Bilişim Teknolojileri Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi”, [http:// www .hukukcu .com / bilimsel /kitaplar /hizmetakitlerivebilisim.html](http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/hizmetakitlerivebilisim.html).
- PATTON, Jason W. (2000), “Protecting Privacy in Public? Surveillance Technologies and the Value of Public Places”, **Ethics and Information Technology**, Vol.2, 181-187.
- PORTER, William G & GRIFFATON Michael II. (2003),“Between the Devil and Deep Blue Sea: Monitoring the Electronic Workplace”, **Defense Counsel Journal**, Vol. 70, Issue 1, 65-77.
- RİGEL, Nurdoğan (2004),“Gözün Gastronomisi”, SARTORİ, Giovanni (2004), **Görmenin İktidarı, (Homo Videns) Gören İnsan**, Sunuş Yazısı, Çev: Gül Baltuş-Bahar Ulukan, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- RULE, James B. (1996), “High-Tech Workplace Surveillance: What’s Realy New?”, **Surveillance ,Computers, Privacy**, Ed. David Lyon - Elia Zureik, Universty of Minesota Pres, London,
- SEWELL, Graham & BARKER,James R. (2001), “Neither good, nor bad, but dangerous: Surveillance as an Ethical paradox”, **Ethics and Information Techhology**, Vol 3, Issue 3, 183-196.
- STALDER, Felix (2002), “Opinion. Privacy is not the Antidote to Surveillance”, **Surveillance & Society**, Vol. 1, Issue 1, 120-124. <http://www.surveillance-and-society.org/articles1/opinion.pdf>.
- VAZ, Paulo-BRUNO, Fernando (2003), “Types of Self-Surveillance:from Abnormality to Individuals at risk,” **Surveillance & Society**, Vol. 1: Issue 3, 272-291.[http://www.surveillance-and-society.org/articles1\(3\)/self.pdf](http://www.surveillance-and-society.org/articles1(3)/self.pdf).

WINNER, Longdon (2004), “Technologies as Forms Life”, **Readings in the Philosophy of Technology**, Ed. David M. Kaplan, Rowman- Littlefield , USA.

WOOD, David (2003), “Editorial Foucault and Panopticism Revisited” **Surveillance & Society**, Vol. 1: Issue 3, 234-239. [http://www.surveillance-and-society.org/articles1\(3\)/editorial.pdf](http://www.surveillance-and-society.org/articles1(3)/editorial.pdf)

c) İnternet Kaynakları

<http://www.epic.org/privacy/carnivore>

<http://www.academic.marist.edu./pennings/hyprhsty.html>

<http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=12308>

<http://www.tdk.gov.tr> (Söz Bul Kısımında)

<http://www.astoxford.com> (Sözlük Arama Kısımında)

<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/default.asp>.

www.nielsen-netratings.com/news.jsp?section=dat

[http://turk.İnternet.com/haber/yazigoster.php3?yazlid=13435\(12.08.2005\)](http://turk.İnternet.com/haber/yazigoster.php3?yazlid=13435(12.08.2005))

[http://www.İnternethaber.com/news_print.php?id=11976\(24.07.2006\)](http://www.İnternethaber.com/news_print.php?id=11976(24.07.2006))

http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls

<http://www.tuik.gov.tr/veribilgi.doc>

http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls

<http://www.sabah.com.tr/2006/09/04/eko94.html>

http://www.tk.gov.tr/Yayin/istatistikler/istatistik/2006_Eylul_gsm.htm

http://www.tk.gov.tr/Yayin/Raporlar/pdf/faaliyet_2005.pdf

[http://www.tubiderbd.com/printnews.php?news_id=5677&cat_id=1\(4.10.2006\)](http://www.tubiderbd.com/printnews.php?news_id=5677&cat_id=1(4.10.2006))

<http://www.turk.Internet.com/haber/yazigoster.php3?yazlid=12996>

<http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5544&page=3>

<http://www.iem.gov.tr>

Zaman Gazetesi, 10 Temmuz, 2005, “Korsan Satıcılar Mobesa ile Dalga geçiyor”

<http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?>

<http://turk.Internet.com/haber/yaziyaz.php3?yaziid=15661>

ÖZGEÇMİŞ

1994 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1999 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Davranış Bilimleri Anabilim Dalı'nda "Sağlık Hizmetlerinde Etkin Takım Çalışmasına Yönelik Bir Araştırma" adlı yüksek lisansını tamamladı. 2001 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümü'nde doktora başladı. Halen Boğaziçi Üniversitesi'nde Tanıtım Birimi sorumlusu olarak görev almaktadır. Ayrıca Boğaziçi Üniversitesi Yaşam Boyu Eğitim Merkezi bünyesindeki Halkla İlişkiler ve Satış Pazarlama bölümü sertifika programlarında ders vermektedir.